Institutionen för svenska, flerspråkighet och språkteknologi

Neutrala substantiv på *-ande* i text och ordbok

Louise Holmer

GÖTEBORGS UNIVERSITET

TITLE: Neutrala substantiv på *-ande* i text och ordbok
ENGLISH TITLE: Deverbal neutral nouns ending in *-ande* in Swedish texts and dictionaries
LANGUAGE: Swedish, with an English summary
AUTHOR: Louise Holmer

Abstract

This thesis presents an examination of Swedish deverbal neutral nouns with the suffix *-ande* in a corpus of texts from the 1900s and early 2000s, compared to the presentation of these deverbal nouns in three modern, monolingual Swedish dictionaries. The aim of this dual study is to situate the usage of *-ande* nouns within a lexicographical perspective.

In the corpus study, I examine deverbal nouns ending with *-ande* and their frequency in several different genres, including news texts, academic texts, novels, and online blogs. The most frequent *-ande* nouns (included in five different sub-corpora) are further examined with regard to their semantics and contextual properties. The corpus study shows that academic texts display the highest relative frequency of nouns ending in *-ande* and blog texts the lowest frequency. The specialized corpus studies show that highly frequent *-ande*-derivatives often display polysemy, and that they may be combined with several different adjectives, depending on each sub-sense, respectively.

Regarding the dictionaries used in this study, I investigate deverbal neutral nouns with the suffix *-ande* and their lexicographical realization on three structural levels: (i) in the prefatory texts of each dictionary, (ii) in the set of headwords, and (iii) in the entry texts. The dictionaries investigated are *Bonniers svenska ordbok* (BSO 2010), *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket* (SAOL 14, 2015), and *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (SO 2009). The results of this investigation show that SAOL 14 contains considerably more words ending with *-ande* in its list of headwords than the other two dictionaries. BSO 2010 treats many of its headwords that end with *-ande* as a kind of mixed category. The words are listed, but a semantic description is not always provided. In contrast, SO 2009 lists a majority of the *-ande* derivatives in the article text that accompanies the root verb.

The results from the combined investigations show that the most highly frequent words display varied contexts in the corpora, something that is not always picked up by the dictionaries. Another result is that polysemous *-ande* words, and *-ande* words that form the basis of certain phrases, are to a great extent represented in the dictionaries.

In light of the corpus investigations, I argue that all three dictionaries could be more consistent in their treatment of derived words. The semantic descriptions and the formal and contextual descriptions presented in these dictionaries may also benefit from a more 'usage-based' revision. I also identify considerable differences between the print dictionaries and the electronic versions produced by individual publishers.

KEYWORDS: Swedish, lexicography, lexicology, deverbal noun, the suffix *-ande*, dictionary, corpus study, Korp, *Bonniers svenska ordbok*, *Svenska Akademiens ordlista*, *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*

DISTRIBUTION: Institutionen för svenska, flerspråkighet och språkteknologi
Box 200, 405 30 Göteborg
LÄNK TILL E-PUBLICERING: http://hdl.handle.net/2077/72009
TRYCKNING: BrandFactory, 2022
DISPUTATIONSUPPLAGA

Förord

Mitt stora, varma och djupt kända tack går framför allt till mina handledare: Benjamin Lyngfelt, huvudhandledare, och Lena Rogström och Yvonne Adesam, biträdande handledare. Varmt tack till er alla tre för stort tålamod, goda råd, kloka invändningar, konstruktiva förslag, intressanta diskussioner och allt möjligt annat. Ni har alltid varit generösa med tid och kunskap och ständigt kommit med initierade kommentarer. Tack!

Maria Bylin var slutseminariegranskare och kom med många kloka synpunkter och ledde en mycket givande diskussion, vilket jag vill tacka särskilt för. Även alla andra som i samband med seminariet tog sig tid att kommentera avhandlingsmanuset både under och efter seminariet har hjälpt till. Tack!

David Stockelberg vid Synonymer.se såg till att jag fick material ur Bonniers svenska ordbok. Stort tack! I ett tidigt skede av arbetet tog Monica Martens fram material ur olika lexikografiska databaser. Tack för det!

Några olika fonder och stiftelser har möjliggjort konferensresor och skrivarvistelser på annan ort, vilket jag är mycket tacksam för: Anna Ahrenbergs fond, Kungliga och Hvidtfeldtska stiftelsen, Harald och Louise Ekmans forskningsstiftelse, Adlerbertska stipendiestiftelsen liksom Donationsnämnden vid GU.

Linda Sjöström och Lotta Christiansson har tålmodigt hållit i de administrativa trådarna. Tack! Ytterligare kolleger vid institutionen har bistått med diverse kloka synpunkter vid olika tillfällen, t.ex. Kristian Blensenius, Hans Landqvist och Emma Sköldberg. Stort tack till er!

I övrigt finns det många som har uppmuntrat, peppat och entusiasmerat på olika sätt, både inom institutionen och utanför den. Framför allt vill jag lyfta fram institutionens doktorandkollektiv, som alltid finns där och är fantastiskt givande att diskutera med i fråga om alla möjliga ämnen. Jag vill också verkligen tacka institutionen som helhet, liksom alla kolleger vid andra institutioner som på olika sätt bidragit med synpunkter och uppmuntrande ord. Varmt tack!

Vännerna från livet utanför förtjänar också ett innerligt tack, liksom familj och släkt i vid bemärkelse. Stort tack för många omtänksamma ord i rättan tid!

Ett extra stort tack så här i slutet går också till min närmaste familj. Min mamma Erna har alltid stöttat mig i allt jag har gjort. Min man Henrik har under hela arbetet underhållit med inspirerande samtal, goda råd och ständig uppmuntran. Slutligen har våra barn Erik och Emil uppvisat ett mycket stort tålamod och allmänt kreativa idéer. Alla ni har bidragit till avhandlingen, på fler sätt än vad som kan sägas här.

Mölndal i juli 2022
Louise

Innehåll

1. Inledning ... 1
1.1 Användningsområde för *-ande* ... 2
1.2 Syfte och frågeställningar ... 4
1.3 Material och metod ... 6
1.4 Avgränsningar ... 7
1.5 Förhållande till tidigare licentiatuppsats ... 8
1.6 Disposition ... 9
2. Lexikologiska utgångspunkter ... 11
2.1 Avledning och böjning ... 11
2.2 Etablering av lexikala enheter ... 14
2.2.1 Svenskans lexikon och lexikala enheter ... 14
2.2.2 Konventionalisering och lexikalisering ... 17
2.2.3 Tillfällig ordbildning ... 19
2.2.4 Produktivitet ... 20
2.2.5 Blockering ... 22
2.3 Verbalsubstantiv ... 24
2.3.1 Nominalisering med *-ande* ... 25
2.3.2 Möjligheter och restriktioner för *nomen actionis* med *-ande*/*-ende* ... 28
2.3.3 Suffixet *-ande* och andra avledningssuffix ... 29
2.4 Semantik och polysemi: *-ande*-ordens betydelse ... 31
2.5 Morfologiska egenskaper hos *-ande*/*-ende* ... 32
2.6 Historisk utveckling av *-ande* ... 34
2.7 Attityder till *-ande* ... 35
2.8 Sammanfattning ... 39
3. Lexikografiska utgångspunkter ... 41
3.1 Lexikografi ... 41
3.2 Lemmaansättning och artikeluppbyggnad ... 42
3.2.1 Lemmaansättning ... 43
3.2.2 Artikeluppbyggnad ... 48
3.2.3 Avledningar i ordböcker: möjliga redovisningssätt ... 48
3.2.4 Hänvisningslemman ... 52
3.2.5 Ordklasstilldelning och ordklassupplysning ... 53
3.2.6 Polysemi i ordböcker ... 54
3.2.7 Böjningsangivelser och språkprov ... 56

3.3 Ordboksfunktioner ... 58
3.4 Lexikografins ändrade förutsättningar ... 59
3.4.1 Ordböckers status ... 60
3.4.2 Ordboksmedier: tryckta och digitala ... 61
3.4.3 Lexikografiskt arbete i förändring ... 63
3.5 Sammanfattning ... 65
4. Tidigare forskning: *-ande* i svenskan och avledningar i ordböcker ... 66
4.1 Verbalsubstantiv i svenskan ... 66
4.1.1 Tidigt 1900-tal ... 67
4.1.2 Bengt Loman: *-(n)ing* och *-ande* (1962) ... 71
4.1.3 Marianne Nordman (1986 och 1992) om svenskt fackspråk ... 73
4.1.4 Harry Näslund (2002): verbalsubstantiv i vetenskaplig text ... 75
4.2 Tidigare forskning om lexikografi och lexikografisk hantering av avledningar ... 76
4.2.1 Lundbladh (1995) om avledningar i SAOB ... 77
4.2.2 Gudiksen (2003) om *Ømålsordbogen* ... 78
4.2.3 Bergenholtz & Gouws (2013): avledning i enspråkiga allmänordböcker ... 79
4.3 Sammanfattning ... 80
5. Metod och material ... 82
5.1 Korpuslingvistiska metoder för textundersökning ... 82
5.2 Textmaterial ... 85
5.2.1 Presstexter ... 86
5.2.2 Akademiska texter ... 88
5.2.3 Romantexter ... 89
5.2.4 Bloggtexter ... 90
5.2.5 Kommentar till materialvalet ... 90
5.3 Metoder: sökvillkor och sökträngar samt lexikografiska metoder 91
5.3.1 Frekvensfördelning inom korpusen ... 93
5.3.2 Metodens tillförlitlighet och möjliga felkällor ... 94
5.4 Ordboksmaterial ... 95
5.4.1 Bonniers svenska ordbok, BSO, 2010 (1980) ... 95
5.4.2 SAOL 14 2015 (1874) ... 98
5.4.3 SO 2009 ... 99
5.4.4 Sammanfattning av ordboksmaterialet ... 101

5.4.5 Tillvägagångssätt vid lexikografiska undersökningar och analyser 103
5.5 Sammanfattning ... 104
6. Resultat: neutrala substantiv på *-ande* i text ... 105
6.1 Kvantitativa undersökningar ... 106
6.1.1 Fördelning av *-ande* i texterna ... 106
6.1.1.1 Tidningstext ... 106
6.1.1.2 Akademiska texter ... 108
6.1.1.3 Romantexter ... 108
6.1.1.4 Bloggtexter ... 109
6.1.2 Frekvens av *-ande* i de fem utvalda delkorpusarna ... 111
6.1.3 De 158 korpusgemensamma orden ... 112
6.1.3.1 Högfrekventa *-ande*-ord ... 113
6.1.3.2 Medelfrekventa *-ande*-ord ... 115
6.1.3.3 Lågfrekventa *-ande*-ord ... 117
6.1.4 Delkorpusarnas frekvens av *-ande*-ord ... 118
6.2 Kvalitativa undersökningar av *-ande*-orden ... 120
6.2.1 Allmänna iakttagelser av de korpusgemensamma *-ande*-ordens semantik 121
6.2.2 Formell variation, högfrekventa *-ande*-ord ... 123
6.2.3 Kontextuell variation av högfrekventa *-ande*-ord ... 125
6.2.3.1 Ordbild för *förhållande* ... 125
6.2.3.2 Ordbild för *tänkande* ... 126
6.2.3.3 Ordbild för *meddelande* ... 127
6.2.3.4 Högfrekventa adjektiviska attribut i de olika delmaterialen 128
6.3 Ord med endast ett belägg i textmaterialet ... 131
6.3.1 Antal och andel enfrekventa ord ... 131
6.3.2 Friare *-ande*-bildningar ... 133
6.3.3 Avvikelser från standardstavning ... 134
6.4 Summering: *-ande* i text ... 135
7. Resultat: neutrala substantiv på *-ande* i ordböcker ... 138
7.1 Neutrala substantiv på *-ande* i BSO (2010) ... 138
7.1.1 Kringtext ... 138

7.1.2 Självständiga lemman ... 140
7.1.3 Artikeltext ... 142
7.2 Neutrala substantiv på *-ande* i SAOL 14 (2015) ... 143
7.2.1 Kringtext ... 143
7.2.2 Självständiga lemman ... 144
7.2.3 Artikeltext ... 146
7.3 Neutrala substantiv på *-ande* i SO (2009) ... 147
7.3.1 Kringtext ... 147
7.3.2 Självständiga lemman ... 148
7.3.3 Artikeltext ... 149
7.4 Summering: ordböckernas hantering av *-ande*-ord ... 151
7.5 Textresultaten i lexikografisk belysning ... 153
7.5.1 Lemmastatus ... 153
7.5.2 Formell beskrivning: pluralformer ... 156
7.5.3 Kontextuell beskrivning: framförställda adjektiv ... 159
7.5.3.1 Ordet *förhållande* ... 159
7.5.3.2 Ordet *tänkande* ... 161
7.5.3.3 Ordet *meddelande* ... 163
7.5.4 Substantiv på *-ande* i fraser ... 164
7.5.5 Högfrekventa *-ande*-ord i ordböckerna ... 165
7.5.6 Lågfrekventa *-ande*-ord i ordböcker ... 167
7.6 Det omvända fallet: ordböcker vs text ... 168
7.7 Sammanfattning: *-ande* i ordböcker ... 170
8. Diskussion: lexikografisk hantering av *-ande*-ord ... 173
8.1 Återblick på frågeställningarna ... 173
8.2 Kringtext ... 175
8.3 Lemmaurval ... 178
8.4 Artikeltext ... 180
8.5 Den digitala omställningen för lexikografer och användare ... 183
8.6 Lexikografi och produktivitet ... 185
8.7 Ordboksfunktioner ... 186
8.8 Lexikografiska överväganden vid materialurval ... 188
8.9 Lexikologen, lexikografen och användaren ... 188
9. Slutord ... 191
9.1 Avhandlingens bidrag ... 191
9.2 Materialens och metodernas inverkan på resultaten ... 192

9.3 Framtida forskning 195
9.4 Avrundning 196
Summary 198
Referenslista 208
Ordböcker, databaser och referensverk 208
Övrig litteratur 209
BILAGA A 220
BILAGA B 221
BILAGA C 226

Figur 1. BSO 2010, uppslagsordet *curling* med illustration 96
Figur 2 Uppslagsordet *curling* i BSO som innehållet visas på Synonymer.se (2022). 96
Figur 3. SAOL 14 (2015), uppslagsordet *curling* m.fl. 98
Figur 4. Artikeln *curla* och *curling* i SO (2009) 100
Figur 5. Jämförelse mellan sorteringen i SAOL 11 och SAOL 14 102
Figur 6. Neutrala *-ande*-ord i tidningstext från 1965–2013, relativ frekvens. 107
Figur 7. Neutrala *-ande*-ord i akademiska texter 1996 till 2013, relativ frekvens 108
Figur 8. Neutrala *-ande*-ord i romankorpusar 1976–1999, relativ frekvens 109
Figur 9. Neutrala *-ande*-ord i bloggtexter,1998–2017, relativ frekvens 110
Figur 10. Relativ frekvens av *-ande* i de fem utvalda delkorpusarna 112
Figur 11. Ordbild för ordet *förhållande* från de fem delkorpusarna sammanräknade 126
Figur 12. Ordbild för ordet *tänkande* från de fem delkorpusarna sammanräknade 127
Figur 13. Ordbild för ordet *meddelande* från de fem delkorpusarna sammanräknade. 128

Tabell 1 Översikt över *-ande*-ord och deras ordklasser 33
Tabell 2 Konstruktioner med verbalabstrakter på *-ande* (V.) utan tillagda best., efter Larsson (1936:67–71) 68
Tabell 3 Konstruktioner där verbalabstrakter på *-ande* har tillagda bestämningar (Best.), efter Larsson (1936:72–79) 69
Tabell 4. Ordböcker, antal uppslagsord, huvudsakligt syfte samt årtal för digital publikation 101
Tabell 5. Korpusstorlek och relativ frekvens av *-ande* 111
Tabell 6. De 10 mest högfrekventa *-ande*-orden av de 158 korpusgemensamma orden, absolut och relativ frekvens 113
Tabell 7. Förteckning över 10 medelfrekventa korpusgemensamma ord 115
Tabell 8. Översikt över 10 lågfrekventa ord från de 158 korpusgemensamma orden 117

Tabell 9. De 10 mest högfrekventa *-ande*-orden i de olika delkorpusarna var för sig, relativ frekvens 119
Tabell 10. De tio mest högfrekventa *-ande*-orden och deras relativa frekvens av pluralformer i de fem delkorpusarna 123
Tabell 11. Översikt över delkorpusarnas andel enfrekventa ord (hapaxord) 132
Tabell 12. Antal och andel neutrala *-ande* i de tre ordböckerna 152
Tabell 13. Topp 10-orden som självständiga lemman i de tre ordböckerna 153
Tabell 14. Förekomst av pluralform hos topp 10-orden i ordböckernas böjningsangivelser 157
Tabell 15. Förekomst av pluralform i ordböckernas böjningsangivelser för ord med medelhög frekvens 158
Tabell 16. Ord på *-ande* i fasta fraser i ordböckerna 164
Tabell 17. Sex ord från delkorpusarna och deras lemmastatus i ordböckerna 166
Tabell 18. Lågfrekventa delkorpusgemensamma ord och deras lemmastatus i de tre ordböckerna 167
Tabell 19. Exempel på *-ande*-ord i ordböcker som har låg eller ingen representation i text 169

1. Inledning

När *Svenska Akademiens ordlistas* sjunde upplaga (SAOL 7) publicerades år 1900 förklarades i förordet att en stor grupp uppslagsord hade strukits:

> […] en mycket stor, men för en svensk ordbok nästan värdelös ordgrupp har ersatts med viktigare artiklar. Ur Ordlistan har nämligen nu uteslutits den stora mängden af neutrala verbalabstrakta på *-ande*. (SAOL 7:I)

Den ”nästan värdelösa” ordgrupp som avses är alltså den stora gruppen neutrala verbalsubstantiv som avleds med suffixet *-ande*. Den typ av ord på *-ande* som citatet ovan, och också avhandlingen, handlar om kan exemplifieras med följande meningar (min fetstil). Textexemplen kommer från olika texttyper som ingår i avhandlingens undersökningsmaterial (vilket presenteras närmare i kapitel 5):

> (1:1) Det eviga **regnandet** försämrar inte bara humöret utan även göteborgarnas dricksvattentäkt (P98)
>
> (1:2) Åtminstone ibland ingick idén om det livslånga **lärandet**, konstaterar Liedman (AkHum)
>
> (1:3) Med åtskilligt **stånkande** och **stönande** och med Conrads hjälp lyckades mister Croker komma i säng. (Norstedts 1999)

Exemplen ovan är hämtade från presstext (1:1), akademisk text (1:2) och romantext (1:3) och utgör rätt typiska användningar av *-ande* i skrift.

Ord med ordslut på *-ande* kan vara av olika slag, men de ord som alltså har uteslutits ur SAOL 7 är enligt förordet den stora gruppen *verbalabstrakter*, dvs. abstrakta substantiv i neutrum som regelbundet kan bildas till verb på *-a*. De sammanfaller till sin form med participen (dvs. verbaladjektiven på *-ande*) och förordet meddelar att det därmed är onödigt att ta med dem. Notera också formuleringen ”*för en svensk ordbok* nästan värdelös” (min kursivering); ordgruppen saknar inte mening i sig, men det anses, eller ansågs vid den tidpunkten, onödigt att ta med den i en ordbok.

Med *-ande*-exemplet från SAOL 7 illustreras olika språkvetenskapliga problem. Ett sådant är av praktiskt lexikografiskt slag, och handlar om vilka ord som en ordboksredaktion väljer att ansätta som självständiga uppslagsord i en ordbok, respektive vilka ord som medvetet lämnas utanför. I anslutning till denna fråga blottar sig också en skärningspunkt mellan dels de traditionella tryckta ordböckerna, utarbetade för papper, dels den senare tidens elektroniska ordböcker i form av nätordböcker eller appar. En tryckt bok har ett begränsat sidutrymme, vilket medför att urvalet av uppslagsord kan behöva göras med större urskillning, liksom valet av antalet informationskategorier och mängden artikeltext vid varje uppslagsord (Svensén 2004). En elektronisk ordbok medger däremot i teorin fler uppslagsord och större möjligheter att lagra och visa upp information i varje ordboksartikel (Lew & De Schryver 2014).

Ett annat språkvetenskapligt problem har att göra med vad ett avlett ord egentligen är. Om en särskild typ av avledningar, nämligen en hel ordgrupp, kan klassas som nästan värdelös för en ordbok, vad beror det på? I fallet med SAOL 7 motiveras strykningen med *-ande*-ordens regelbundna bildningsätt samt formsammanfallet med adjektiven på *-ande*. Regelbundenheten, och att ordgruppen genom denna antas vara oproblematisk för språkbrukarna, gör att ordboksredaktionen avstår från att lista dessa ord som självständiga uppslagsord, och i stället skapar plats för nödvändigare ord i ordlistan (eller ”nödigare” som det formuleras i förordet). Måttet av regelbundenhet kan dock ifrågasättas – i tidigare forskning, liksom i avhandlingens undersökningar visar det sig att avledningarna på *-ande* inte är fullt så förutsägbara som det deklareras i ordlistans förtext.

Ytterligare en aspekt av verbalsubstantiv som slutar på *-ande* är den stilistiska. En språkvårdare som Erik Wellander (1939, 1955) varnar för en alltför ymnig användning av just de neutrala verbalsubstantiven på *-ande*, eftersom han anser att en sådan riskerar att göra texten svårläst och komprimerad och får den att smaka kanslistil (Wellander 1955). Samtidigt poängterar han avledningstypens stora förtjänster, t.ex. att den kan användas just för att komprimera texten (se vidare kap. 2). Varningen gäller framför allt en alltför *omfattande* användning, och inte nödvändigtvis själva användningen i sig.

1.1 Användningsområde för *-ande*

Avledningssuffixet *-ande* har flera användningsområden. Det kan alltså bilda neutrala substantiv (*ett springande*, *ett skrålande*) men även utrala (*en ordförande*, *en sökande till tjänsten*). Det bildar också presensparticip av verb (*den springande punkten*, *ett gnistrande snötäcke*) och det kan bilda prepositioner (*beträffande*, *gällande*) liksom adverb (*fortfarande*).

De neutrala verbalsubstantiven, s.k. *nomina actionis,* beskriver enligt *Svenska Akademiens grammatik* (Teleman et al. 1999, hädanefter benämnd SAG) vanligen

verbhandlingen eller verbets aktion (SAG 1:201). De kan också beteckna verbhandlingens resultat, vilket visar sig i ord som *meddelande* och *uttalande* m.fl.

I exempel (1:1-1:3) ovan visas neutrala substantiv avledda från osammansatta verb. Suffixet *-ande* kan också fogas till sammansatta verb och ordgrupper. Textexemplen nedan är hämtade från akademiska texter (1:4) och bloggtexter (1:5), min fetstil:

> (1:4) […] och slutligen undersöker jag hur detta andra transcendensbegrepp innehåller aspekter av **överskridande** och **främmandegörande**, vilket leder till det tredje begreppet. (AkHum)

> (1:5) Resten av kvällen tänker jag ägna åt **folkölsdrickande**, **telefonsnackande** och **tv-tittande.** (Blogg 2008)

I exempel (1:5) är *-ande*-orden bildade av hela ordgrupper: *dricka folköl*, *snacka i telefon* och *titta på tv* (se SAG 2:41 om s.k. ordgruppsavledning). Texternas läsare har troligtvis inga problem med att förstå vad som menas med ord från exemplen ovan som *lärande*, *stönande* eller *telefonsnackande*. Jämför också exemplet *folkölsdrickande* med Wellander stilistiska kommentar; det ordet får knappast en text att verka kanslispråklig, utan signalerar snarare en vardaglig och talspråksnära stil. Det kan alltså finnas olika användningsområden för *-ande*-orden i olika typer av texter.

En fråga är dock i vilken utsträckning de olika orden från exempelmeningarna är så pass vanliga eller etablerade att de finns som självständiga uppslagsord i svenska ordböcker. Om vi jämför hur exempelorden från (1:1) till (1:5) ovan representeras i tre olika svenska ordböcker publicerade på 2000-talet uppenbarar sig vissa skillnader. Trots att *-ande*-orden ovan används i samtida svenskt skriftspråk finns inget av orden upptaget som självständigt uppslagsord i *samtliga* de tre svenska enspråkiga ordböckerna *Bonniers svenska ordbok* (BSO, 2010), *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL 14, 2015) och *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (SO, 2009). Exempelvis finns ordet *överskridande* som uppslagsord i BSO men inte i de två andra ordböckerna. Orden *stånkande* och *lärande* finns som uppslagsord i SAOL 14 men inte i de andra två ordböckerna. I SO 2009 finns de dock som exempel på avledningar under verben *stånka* och *lära*. Ordet *främmandegörande* finns inte upptaget som självständigt uppslagsord i någon av dessa tre ordböcker. Vad beror skillnaderna på?

I föreliggande avhandling undersöks alltså de neutrala verbalsubstantiv som bildas med avledningssuffixet *-ande*. Svenska texter från slutet av 1900-talet och början av 2000-talet studeras med avseende på förekomst av *-ande*-ord. En jämförande undersökning görs därefter för att studera hur ordböcker från ungefär samma tidsperiod behandlar de neutrala *-ande*-orden. I avhandlingen står skriftspråket i fokus.

1.2 Syfte och frågeställningar

Mot bakgrund av problemteckningen ovan kan följande syfte formuleras: det övergripande syftet med avhandlingen är att främst ur ett lexikografiskt perspektiv analysera och diskutera relationen mellan neutrala verbalsubstantiv på *-ande* i svenskt modernt skriftspråk och i svenska, moderna, enspråkiga ordböcker. Undersökningarna utgår från följande frågeställningar:

- Hur ser bruket av neutrala verbalsubstantiv med *-ande* ut, kvantitativt och kvalitativt, i svenskt skriftspråk från sent 1900-tal och tidigt 2000-tal?
  - Vilka likheter och skillnader kan urskiljas beträffande förekomst av neutrala *-ande*-ord i texter från olika texttyper?

- Hur representeras neutrala substantiv på *-ande* i de tre svenska samtidsordböckerna BSO (2010), SAOL 14 (2015) och SO (2009)?
  - Behandlas orden i ordböckernas kringtexter?
  - Har *-ande*-orden i förekommande fall status som självständiga uppslagsord?
  - Återfinns de neutrala *-ande*-orden i artikeltexten vid andra uppslagsord?

- Hur förhåller sig ordböckernas presentation av *-ande* till användningen av *-ande*-ord i text, så som den yttrar sig i textundersökningarna?

Den första frågeställningen besvaras genom en empirisk undersökning av korpusar över svenskt skriftspråk och genom kvantitativa och kvalitativa analyser av resultaten. De kvantitativa resultatanalyserna utförs med hjälp av studier och jämförelser av frekvens av olika *-ande*-ord i ett urval olika delkorpusar. De kvalitativa delundersökningarna utgår från resultaten i de övergripande kvantitativa delundersökningarna, och i dessa analyseras *-ande*-orden närmare med avseende på semantiska, formella och fraseologiska egenskaper.

Den andra frågeställningen, om hur neutrala *-ande*-ord representeras i tre ordböcker, besvaras genom empiriska studier av tre svenska enspråkiga ordböcker från början av 2000-talet. Ordböckerna har det gemensamt att de avser att representera svenskt samtidsspråk och att de riktar sig till allmänheten, främst i form av förstaspråkstalare och avancerade inlärare. I SAOL och SO uttrycks det också explicit att de baseras på svenskt språkbruk i skrift, vilket ytterligare motiverar en jämförelse mellan text och ordbok. Ordböckernas *-ande*-bestånd undersöks genom kvantitativa studier av antalet *-ande*-ord som självständiga uppslagsord, respektive kvalitativa studier av semantik, morfologi och fraseologi för ett urval av dessa *-ande*-ord, relaterat till ordböckernas syfte och beskrivningar i förtexterna.

Den tredje frågeställningen besvaras genom jämförelse mellan resultaten från de två första undersökningarna. Resultaten från textstudien ligger därmed till

grund för undersökningarna i ordboksstudien, och resultaten från dessa båda studier bildar underlag för ett bredare resonemang om hur text- och ordboksresultaten kan betraktas ur ett lexikografiskt perspektiv.

I anslutning till frågeställningarna ovan aktualiseras även en diskussion av material och metod: hur inverkar de valda, stora och digitalt tillgängliga materialen och de korpuslingvistiskt orienterade undersökningsmetoderna på resultaten, jämfört med tidigare undersökningar? Tidigare forskning om *-ande* i svenskan har framför allt utförts på små material med manuella metoder. Diskussionen om material och metod hör också nära samman med det mer eller mindre metodologiskt medvetna bruket av korpusar inom modern lexikografi, och återkommer som en del av slutdiskussionen.

Analysen och diskussionen av resultaten bidrar till ökad kunskap om en användbar och komplex ordgrupp i svenskan, dvs. neutrala substantiv på *-ande*, och om hur denna ordgrupp representeras i synkront textmaterial. Dessutom belyses den faktiska representationen av ord på *-ande* i den typ av språkvetenskapliga verk som ordböcker utgör. På ett generellt plan kan avhandlingen bidra med empiri om en delmängd av de ordbildningsmöjligheter som svenskan tillåter, liksom med en lexikografiskt inriktad diskussion kring hur ordböcker förhåller sig till en delmängd av det språk de beskriver.

Resultaten bidrar också till en inom lexikografin ofta förd diskussion om vilka ord som ska upptas som självständiga uppslagsord i en ordbok, liksom om och i så fall hur de annars ska representeras. Undersökningarnas resultat kan förhoppningsvis tillämpas i revisionen av befintliga ordböcker såväl som i produktionen av nya, oavsett tryckt eller digitalt medium.

Sammanfattningsvis kan sägas att avhandlingen är språkvetenskaplig och redovisar resultat från empiriska studier inom områdena lexikologi och lexikografi, med utgångspunkt i korpusbaserade metoder. I avhandlingen kopplas de lexikologiska resonemangen och textundersökningarna av *-ande* till innehållet i tre moderna svenska ordböcker och lexikografiska resonemang om hur dessa ordböcker presenterar neutrala ord på *-ande*. Den övergripande forskningsfrågan handlar om de lexikografiska val som aktualiseras på basis av olika lexikologiska iakttagelser, och avhandlingen är därmed till stor del lexikografisk.[1]

[1] Jag har själv arbetat med olika ordboksprojekt vid Inst. för svenska, flerspråkighet och språkteknologi, GU, sedan 2005, och har därmed ett inifrånperspektiv på det praktiska lexikografiska arbetet, liksom på flera av de lexikografiska verk som utgör material och undersökningsobjekt i avhandlingen.

1.3 Material och metod

Det material som ligger till grund för textundersökningarna utgörs av svenskt skriftspråk och består av svenska dagstidningstexter, akademiska texter skrivna inom de humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnesområdena, texter från romaner utgivna på förlagen Bonniers och Norstedts bland annat, samt bloggtexter. I ett första skede undersöks ett större urval av dessa texter. Därefter görs mer specifika undersökningar, där materialet består av en utvald delkorpus från varje texttyp. De texter som undersöks noggrannare kommer från sammanlagt fem olika delkorpusar med olika texttyper. Gemensamt för dem är att de är publicerade på 1990-talet och 2000-talet. Samtliga texter finns digitalt tillgängliga och sökbara med hjälp av Korp, ett korpussökverktyg som är fritt tillgängligt att använda på nätet genom Språkbanken Text (Borin et al. 2012).

Det primära materialet för de lexikografiska undersökningarna utgörs av de enspråkiga svenska ordböckerna *Bonniers svenska ordbok* (BSO, 2010), *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL 14, 2015) och första upplagan av *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (SO, 2009). De olika ordböckerna presenteras närmare i kapitel 5. I ordböckerna undersöks framför allt uppsättningen av uppslagsord, den så kallade *lemmalistan*. Där så är motiverat undersöks också uppslagsordens *artikeltext*, dvs. den mer eller mindre omfattande text som följer efter uppslagsordet (se vidare kap. 3). Dessutom undersöks också ordböckernas *kringtexter* eller *utanförtexter*, dvs. eventuella förord, inledningar och eftertexter. I dessa förklaras ibland redaktionella ställningstaganden och vissa språkvetenskapliga problem som kan utgöra utmaningar för ordboksredaktionen (*Nordisk lexikografisk ordbok* (NLO) 1996, Svensén 2004, Holmer 2016).

Metoden för textundersökningarna är framför allt korpusbaserad. Tillvägagångssättet beskrivs och motiveras närmare i kapitel 5. Antalet och andelen neutrala verbalsubstantiv på *-ande* undersöks i ett antal delkorpusar genom korpussökverktyget Korp, och jämförs sedan med de aktuella ordböckerna för att slutsatser ska kunna dras av hur textmaterialet speglas, eller inte speglas, i ordböckerna.

De lexikografiska undersökningarna utgörs framför allt av kvalitativa och kvantitativa studier av ordböcker och deras eventuella innehåll av neutrala verbalsubstantiv på *-ande*. Ordboksstudierna svarar på frågan om vilka avledningar på *-ande* som finns representerade i moderna svenska ordböcker, och hur de i så fall representeras.

Urvalet av textmaterialet motiveras av kopplingen mellan det lexikografiska arbetssättet att basera ordböckers urval av uppslagsord på språket i bruk, i praktiken vanligen *skriftspråket* i bruk, framför allt tidningstext och romantext, men även andra texttyper. Det är därmed rimligt att undersöka sådana texter som kan tänkas ha utgjort arbetsmaterial för det lexikografiska redaktionella arbetet vid utarbetandet av de ordböcker som ingår i studien, liksom andra texter som kanske ännu

inte är lika väl utforskade ur lexikografisk synpunkt (vetenskaplig text och bloggtext).

I undersökningarna ingår material bestående av skriven text som är allmänt tillgänglig via internet, samt tryckta och digitala ordböcker. Ur ett forskningsetiskt perspektiv är min bedömning att mycket få eller inga skribenter kan tänkas lida men av att få exempel ur sina texter publicerade, analyserade och kommenterade i föreliggande avhandling. De texter som undersöks är alla fritt tillgängliga genom Korp i nuvarande skick, förutom att de någon gång tidigare kan ha publicerats i tryckt form och/eller elektroniskt. I de fall textexempel från annat material än huvudmaterialet används, anges det.

1.4 Avgränsningar

Undersökningarna begränsas till neutrala substantiv på *-ande* i svenskt skriftspråk, och i någon mån dess variantform *-ende*, även om de senare orden bidrar i en mycket begränsad mängd. I vissa fall görs jämförelser med det likaledes *nomen actionis*-bildande suffixet *-(n)ing*. Andra nominala avledningssuffix och sådana bildningar som dessa ger upphov till (*-else*, *-an*, *-eri*, *-are* m.fl.) behandlas främst i jämförelse med *-ande* (se vidare kapitel 2), men dessa olika typer av nominaliseringar utgör inte huvudfokus.

I avhandlingen presenteras resultat från undersökningar med olika former av sökströngar i texter där *-ande* utgör slutled. Endast undantagsvis anförs textexempel där avledningar med *-ande* utgör *förled* i en sammansättning. Alltså: ord som *(ett) klagande*, *(ett) vinande* och *(ett) undvikande* utgör undersökningsmaterial för min del, men inte t.ex. *klaganderekord*, *vinandestopp* eller *undvikandeproblematik*.

Ordet *avledning* kan i sig syfta på både en morfologisk process ('genom avledning får man nya ord') och det resultat eller den produkt som uppkommer genom processen, dvs. den nybildade ordformen ('nominala avledningar som *skinande* av *skina* och *skottning* av *skotta*'). Ibland åsyftas också själva avledningssuffixet i den allmänna litteraturen ('avledningen *-ande*'). Främst avses de två förstnämnda företeelserna i avhandlingen och när så är påkallat den tredje, med förhoppningen att sammanhanget tydliggör vilken betydelse som är aktuell. Denna polysemi, alltså att ordet är flertydigt, gäller inte bara vid ordet *avledning*, utan är också aktuell i många fall av nominaliseringar med *-ande* och *-ning,* något som behandlas längre fram i avhandlingen.

De texter som undersöks är skriftspråkliga texter tillgängliga via Språkbanken Text. Att undersöka *-ande* i talspråk skulle förvisso utgöra ett mycket intressant spår, men det är tyvärr inte möjligt inom ramen för den här avhandlingen.[2]

---

[2] I ett tidigt skede gjordes dock tentativa undersökningar av ett talspråksmaterial. Ett stort tack riktas till Christine Howes som gav mig tillåtelse att använda den skyddade talspråkskorpusen GDC.

I fråga om ordboksmaterial avgränsas undersökningen till svenska, enspråkiga ordböcker från senare delen av 1900-talet och början av 2000-talet. Två- eller flerspråkiga ordböcker ingår alltså inte. De tryckta ordböckerna har i varierande grad digitaliserats och finns fritt tillgängliga på nätet (BSO, SAOL och SO) och som appar (SAOL och SO). Elektroniska ordboksmedier möjliggör i allmänhet mer omfattande undersökningar än tryckta ordböcker, t.ex. sökning på efterled, fraser och böjda former m.m., både för forskaren och allmänheten. Detta gäller både för allmän uppslagning av enstaka ord liksom mer speciellt fokuserade undersökningar. Likheter och skillnader mellan de tryckta versionerna av ordböckerna, liksom de digitala versionerna av dessa, utreds närmare i materialbeskrivningen, liksom i resultatkapitel 7 och diskussionskapitel 8.

Min utgångspunkt är att redogöra för undersökningar med i huvudsak ett förstaspråksperspektiv. Urvalet av texter baseras på att de riktar sig till en läsande allmänhet, och merparten av texterna kan antas vara författade av skribenter med svenska som förstaspråk, alternativt översatta av översättare med svenska som förstaspråk (framför allt romantexter, men möjligen också vissa tidningsartiklar). Även urvalet av ordböcker är inriktat på allmänspråkliga ordböcker som vänder sig till den språkintresserade allmänheten. På den svenska ordboksmarknaden finns också ett litet urval av svenska enspråkiga ordböcker som riktar sig till inlärare, t.ex. *Natur och Kulturs Svenska Ordbok* (2001), *Natur och Kulturs Stora Svenska Ordbok* (2006) och *Lexins svenska lexikon* (2011)[3] Sådana ingår dock inte i mitt material, men utgör jämförelsematerial i vissa fall.

1.5 Förhållande till tidigare licentiatuppsats

Avhandlingen berör endast delvis min licentiatuppsats *Grammatik i SAOL. En undersökning av grammatisk information i Svenska Akademiens ordlista över 130 år* (Holmer 2016). I licentiatuppsatsen redogörs för olika former av grammatik och grammatiska upplysningar i de olika upplagorna av SAOL. Upplaga 1 (1874) till 13 (2006) av ordlistan (med undantag för upplaga 2–5) undersöks med avseende på grammatisk information i förtexterna, grammatisk information som den förmedlas i och med uppslagsorden (på makroplanet, dvs. i lemmauppsättningen) samt grammatisk information i artikeltexten (på mikroplanet).

Eftersom licentiatuppsatsen och avhandlingen dels har olika forskningsfrågor, dels baserar sig på endast delvis överlappande material, bör de olika skrifterna ses som fristående från varandra, men där så är påkallat hänvisas naturligtvis från

[3] Som jämförelse har engelskan ett stort antal ordböcker som riktar sig till inlärare på olika nivåer, t.ex. Beginner´s dictionary, Intermediate learner´s, advanced learner's och liknande från de stora ordboksförlagen. Ett sådant varierat utbud finns inte på svenska.

avhandlingen till uppsatsen. Jag har dock inte funnit det motiverat att låta licentiatuppsatsen utgöra en del av avhandlingen.

1.6 Disposition

Avhandlingen är disponerad enligt följande: kapitel 2 utgår från lexikologi med avseende på avledning ur ett mer teoretiskt perspektiv. Avledningssuffix som *-ande/-ende* och *-(n)ing* beskrivs och kontrasteras mot andra som t.ex. *-else* och *-an*. Avledning sätts också i relation till böjning. För avhandlingen aktuella aspekter som semantik och polysemi hos *-ande*-ord behandlas. Avledningar och deras olika former av användning och etablering i språket behandlas i förhållande till begrepp som konventionalisering, lexikalisering och produktivitet.

I kapitel 3 presenteras lexikografi i allmänhet med särskilt fokus på lexikografiska aspekter av avledning, dvs. hur ordböcker av olika slag behandlar avledningar med fokus på verbalsubstantiv. Tyngdpunkten ligger på enspråkiga ordböcker som riktar sig till allmänheten. Exempel hämtas främst från svenska ordböcker, men jämförelser görs också med enspråkiga ordböcker från vissa andra språkområden. Ordböckernas funktioner och syften presenteras också kortfattat.

I kapitel 4 ges en forskningsöversikt där tidigare forskning om *-ande*-avledningar i svenskan lyfts fram. Kapitlet inleds med forskning om avledning i ett vidare perspektiv men smalnar sedan av för att fokusera på de neutrala verbalsubstantiv på *-ande* som är den här avhandlingens centrala forskningstema, dels i text, dels i ordböcker.

I kapitel 5 redogörs för de material och metoder som har använts för insamling, bearbetning och analys av data. De olika materialen beskrivs och kommenteras närmare, dels de olika texttyperna och korpusarna, dels de undersökta ordböckerna.

Kapitel 6 och 7 är resultatkapitel. I kapitel 6 presenteras och analyseras resultat från de kvantitativa och kvalitativa korpusundersökningarna av förekomst av neutrala substantiv på *-ande* i de olika texttyperna. I kapitel 7 behandlas på motsvarande sätt neutrala substantiv på *-ande* och deras förekomst i de utvalda ordböckerna.

En bredare diskussion av resultaten görs i kapitel 8, där fokus ligger på diskussion av resultaten och deras potentiella lexikografiska tillämpningar. I det avslutande kapitel 9 görs en sammanfattning av avhandlingens huvudpoänger och en framåtblick. Avhandlingens bidrag och begränsningar exemplifieras och kommenteras. I kapitel 8 diskuteras framför allt undersökningarnas resultat ur ett lexikografiskt perspektiv i samband med relationen mellan text och ordbok, medan kapitel 9 har mer av ett övergripande perspektiv.

I slutet av avhandlingen finns en engelsk *summary*, litteraturförteckningen uppdelad på ”Ordböcker och övriga referensverk” och ”Övrig litteratur”, samt avslutningsvis avhandlingens bilagor.

2. Lexikologiska utgångspunkter

I detta kapitel anläggs ett teoretiskt perspektiv på avledning som process och produkt med fokus på *-ande*. Inledningsvis behandlas hur avledning som fenomen kan avgränsas mot böjning, liksom hur verbalsubstantiv bildas genom avledning. Utgångspunkten är att suffixet *-ande* kan användas för att bilda olika ordformer från verb, där det är neutrala substantiv som är av intresse för avhandlingens del, liksom det också kan bilda ord från andra ordklasser och fraser (vilket nämns i inledningen och behandlas mer detaljerat i innevarande kapitel). Dessa enheter kan i vissa fall tänkas anföras som självständiga uppslagsord i ordböcker.

I kapitlet behandlas också begrepp som *ord*, *lexikal enhet* och *lexikon* som alla är viktiga för det vidare resonemanget om substantiv på *-ande*. Substantiv på *-ande* och deras (potential till) etablering i språket diskuteras i förhållande till fenomen som *konventionalisering* och *lexikalisering*. Dessa har betydelse för förståelsen av hur avledningar på *-ande* etableras som lexikonenheter i språket. I samband med ordbildningsprocessen för avledningar på *-ande* är begrepp som *produktivitet* relevant, medan *blockering* till viss del kan förklara varför vissa fullt tänkbara ord trots allt inte etableras i språket. Dessa begrepp förklaras också närmare, liksom ytterligare några som har med tillfälliga bildningar att göra.

Suffixet *-ande* kontrasteras också mot andra substantivbildande suffix som *-(n)ing*, *-else*, *-an*, *-eri* m.fl., och jämförs även med homografa suffix på *-ande* som bildar ord i andra ordklasser.

I kapitlets senare del behandlas *-ande*-ordens semantik och tendenser till polysemi hos vissa *-ande*-ord. Vissa egenskaper hos verbstammen gör att möjligheten att bilda avledning med *-ande* ändå är begränsad, något som berörs i ett avsnitt om bildningsrestriktioner för *-ande*. En kort översikt över ordtypens historiska utveckling ges också, liksom attityder till *-ande*-orden, främst från språkvårdarhåll.

I kapitlet fokuserar jag på sådana egenskaper hos *-ande* som kan bidra till att förklara resultaten från text- och ordboksundersökningarna.

2.1 Avledning och böjning

En vanlig distinktion mellan avledning och böjning är att böjning genererar olika grammatiska former av *samma* ord, medan avledning ger *nya* ord. Ofta får det avledda ordet en annan ordklasstillhörighet än ordet som det har avletts från, men

inte alltid (Andersson 1993:18, Stump 1998, SAG 1999, Bauer 2019:40f.). I följande avsnitt presenteras några utmärkande egenskaper för böjningsformer i förhållande till avledningar. Stump (1998) sammanställer några olika sådana, och här återges några av dem (i min översättning), och de kopplas till förslag på hur de kan förklaras för svenskans del.

> Två uttryck som hör till samma böjningsparadigm delar både lexikal betydelse och ordklass medan två uttryck som hör samman med hjälp av avledning kan skilja sig åt i lexikal betydelse och ordklass. (Stump 1998:15)

För svenskans del innebär det t.ex. att verbformerna *springer* och *sprang* hör nära samman med varandra, liksom med verbets infinitivform *springa*. De kan alla föras till samma grundord och den ena formens lexikala betydelse är inte direkt skild från någon av de andra formerna. Ord som *springande* och *springning* bildas däremot med hjälp av nominala avledningssuffix och refererar till verbets aktion, och har en skild lexikal betydelse från verbet, låt vara att basverbets semantik också ligger nära de avledda substantivens semantik. Enligt Stump är böjning semantiskt mer regelbunden än avledning (Stump 1998:17).

Det finns också skillnad mellan avledning och böjning i fråga om produktivitet. Stump (1998) uttrycker det som att böjning i regel är mer produktivt än avledning, och exemplifierar med att ett godtyckligt substantiv vanligen tar en böjd pluralform (för engelskans del) medan ett godtyckligt adjektiv kanske inte kan avledas till ett verb (Stump 1998:16). Exempelvis hänger böjningsformen *röda* närmare ihop med grundformen *röd* än vad avledningen *röding* hänger ihop med *röd*. En fisk som benämns *röding* behöver t.ex. inte nödvändigtvis vara röd.

Enligt Bauers sammanfattning av vanliga kriterier för böjning och avledning (2019:43) leder också skillnaden i produktivitet mellan böjning och avledning till vissa luckor i avledningsmönster (jfr Josefsson 2005:119 angående vissa avledningars nyckfullhet).

Enligt Beard (1998:45) är böjning fullt produktiv medan avledning bestäms av semantiska kategorier, vilket gör avledning avhängigt av mindre förutsägbara lexikala förutsättningar.

Ord som tillhör samma tilldelade grammatiska kategori uppför sig också ungefär likadant, d.v.s. tar samma eller likande typ av böjning, medan en avledning ofta inte tillhör samma grammatiska kategori som det ord det är avlett från, och därmed uppför det sig inte heller likadant.

I SAG (1999) ges exempel på skillnad i regelbundenhet mellan böjning och avledning. Att t.ex. adjektiven är någorlunda likadana betyder inte automatiskt att de alla avleds på samma sätt:

> Praktiskt taget alla adjektiv kan t.ex. böjas i genus och numerus men långt ifrån alla adjektiv kan avledas med t.ex. det negerande prefixet *o-* eller det substantivbildande suffixet *-het*: *o-jämn* men inte **o-bred*, *trött-het* men inte **glad-het*. (SAG 1999 2:5)[4]

Sett till SAG (1999) och andra anförda arbeten ovan är det alltså förväntat att böjning är mer regelbunden än avledning.

Stumps sista utsaga om böjning och avledning handlar om ordböcker, och är av vikt för den här avhandlingen:

> Antagande: en ordbok listar avledningar men inte böjda former (Stump 1998:17).

Frågan om vilka ord i form av avledningar som listas i ordböcker är förstås mycket aktuell för den här avhandlingens del, eftersom det är en av utgångspunkterna för undersökningarna. Påståendet ovan kan problematiseras på flera sätt, och ämnet behandlas något utförligare nedan, respektive i kapitel 3 i samband med lemma-ansättning i ordböcker, samt i kapitel 7 och 8. Till exempel handlar citatet ovan framför allt om regelbundna böjningsformer (formen *bilarnas* lär inte utgöra ett självständigt uppslagsord), men det finns exempel på ordböcker som anför oregelbundna böjningsformer som s.k. hänvisningslemman (Svensén 2004:460, t.ex. formen *fötter* som hänvisar till *fot*, se vidare i kapitel 3). Det förtjänar också att nämnas att antagandet som citeras ovan går emot SAOL:s uttryckliga val att *inte* inkludera en viss typ av just avledningar på grund av deras förmodade regelbundenhet, nämligen de neutrala substantiven på *-ande*, i sjunde upplagan (jfr avhandlingens inledning).

Haspelmath & Sims (2010:89f.) beskriver snarare egenskaperna böjning och avledning som delar av ett kontinuum än som fenomen som kan avgränsas klart mot varandra.[5] Se t.ex. också Söderbergh (1971) och Andersson (1993) som båda resonerar om förhållandet mellan böjning och avledning för svenskans del, där det enligt Andersson (1993:18) inte finns några helt objektiva sätt att skilja mellan avledningsändelser och böjningsändelser. Andersson (1993:18) lyfter också fram att många avledningar är lexikaliserade, och med det menar han att avledningarnas betydelse inte alltid kan förutsägas utifrån de ingående delarna (t.ex. ordet *blånad*, som betecknar en speciell sorts blå fläck, nämligen ett blåmärke på huden eller

---

[4] Dock kan prefixet *o-* användas i vissa norrländska dialekter, som i *obra* och *ohungrig*.

[5] En något avvikande uppfattning kommer från Zgusta (1971), som menar att avledning kan ses som lika regelbunden som böjning (Zgusta 1971:127). För tyskans del innebär det att substantiv som får tillägg av *-lein* får en diminutivform, medan adjektiv i engelskan kan få ett tillägg av suffixet *-ly* och avledas till adverb. Dessa sätt att avleda och bilda ny betydelse är regelbundna i de båda språken, menar Zgusta (1971). Det kan alltså se olika ut i olika språk, med tillägget att alla avledningssuffix rimligtvis inte är lika regelbundna.

blåfärgning av virke). Söderbergh (1971:5) rör sig på ett mer allmänt plan och understryker att avledningarna ger beteckningar för nya begrepp.

I avhandlingen behandlas *-ande* som ett avledningssuffix, eftersom det som undersöks och analyseras i arbetet är substantiv, bildade av verb, som lexikala enheter i texter och ordböcker. De kan böjas enligt formkriterierna för substantiv, fungera som subjekt eller objekt i satser, och har en betydelse av det slag som verbalsubstantiv vanligen har, dvs. att beteckna verbets aktion, eller sådana betydelser som betecknar verbhandlingens resultat (jfr t.ex. Loman 1962, Malmgren 1994, SAG 1999, Josefsson 2005). Antagandet är också att avledningar listas i ordböcker (underförstått som självständiga uppslagsord, se Stump ovan men jämför också inledningen till SAOL 7, 1900) medan böjningsformer inte gör det (utom i vissa speciella fall; se vidare kapitel 3).

2.2 Etablering av lexikala enheter

I det här avsnittet redogörs för svenskans lexikon och lexikala enheter, och etableringsprocessen för dessa i språket. Begrepp som *konventionalisering* och *lexikalisering* avhandlas, och deras användbarhet för att förklara och analysera resultaten i undersökningarna av text och ordböcker beskrivs. Även tillfällig ordbildning, suffixet *-ande*:s produktivitet samt fenomen som *blockering* behandlas.

Avsikten är att reda ut hur begreppen kan förklaras och användas för avhandlingens del. En av utgångspunkterna är att undersöka om konventionaliserade verbalsubstantiv är bättre företrädda som självständiga uppslagsord i ordböcker (jfr Stump 1998 ovan, Josefsson 2005:88), än mer tillfälliga bildningar (även om undantag kan finnas).

2.2.1 Svenskans lexikon och lexikala enheter

I avhandlingen används *lexikon* i betydelsen 'ordförråd' (SAG 1:31, 195; Haspelmath & Sims 2010:33), även om *lexikon* används i betydelsen 'ordbok' i både allmänspråket och fackspråket (som i *Engelskt-svenskt lexikon*, *Lexins svenska lexikon* m.fl., jfr Svensén 2004:4) eller 'uppslagsbok' (encyklopedi).

Svenskans ordbildningsmöjligheter tillåter ett i det närmaste oändligt antal ord att bildas genom sammansättning och avledning (Josefsson 2005:10), och hur många ord svenska språket innehåller, och hur många ord det finns i individens respektive språksamfundets lexikon, är mycket svårt att svara på. I Allén et al. (1989:29f.) resonerar författarna om hur många ord svenskan innehåller, och utgår bl.a. från ett antal svenska och engelska ordböcker, liksom en korpusundersökning med svenska texter från 1970- och 1980-talet. Antalet ord i text beror bland annat på om ordformer eller betydelser avses. I deras undersökning visar sig en sammansatt korpus på ca 13,8 miljoner ordformer innehålla ca 211 000

lemman, men av dessa utgör ca 15 % namn och dessutom finns det i materialet ett stort antal sammansättningar (Allén et al. 1989:31).

Antalet ord kan variera beroende på om man pratar om kärn- eller basordförrådet (*the core language*) eller mer perifera fackområden (Kilgarriff 2015:36). Man skiljer också på faktiska och möjliga ord (eng. *actual* och *possible words*, se Haspelmath & Sims 2010:71; jfr Plag 1999:5):

> Actual words are those that have been attested; potential words are those which have not been attested but which could be created by one of the word-formation processes operative in the language and which could, therefore, become a part of a language's vocabulary. (Taylor 2015:4)

Dessutom är det förstås inte säkert, eller ens troligt, att alla bildningar listas som självständiga uppslagsord (lemman) i en allmänspråklig ordbok: "Dictionaries can record only the actual words, but at any time a speaker may use a possible (but non-actual) word, and, if it is picked up by other speakers, it may join the set of actual words […]" (Haspelmath & Sims 2010:71). För varje ord som inkluderas som självständigt uppslagsord i en ordbok, finns det många som lämnas utanför, och ordböcker innehåller, beroende på inriktning, en delmängd av de faktiska orden.

Man skiljer också vanligen på det mentala lexikonet, som kan syfta på individens ordförråd, eller på språksamfundets konventionella ordförråd. Individens mentala lexikon är alltid mindre än språksamfundets lexikon (Booij 2012:18, jfr också Svanlund 2002:9f.).

Många av orden i de svenska ordböckerna utgörs av substantiv, särskilt sammansatta sådana. Andelen substantiv i t.ex. engelskan är också hög:

> When we look at the type-token relationship in very large collections of text, such as the web pages that can be accessed by Google, all the other parts of speech (verbs and function words) pale into insignificance in comparison with nouns. (Hanks 2013:33).

Andelen sammansättningar är även den hög i många europeiska språk: "In all European languages, the number of established complex words is much higher than the number of simplex words" (Booij 2012:18). Även avledningar tenderar att till stor del bilda substantiv. Enligt Haspelmath & Sims har det att göra med behovet av att namnge nominala koncept (se vidare avsnittet om nominalisering):

> Since creating new words for new concepts is one of the chief functions of derivational morphology, and since we have a greater need for naming diverse nominal concepts, languages generally have more means for deriving nouns than for deriving verbs and adjectives. (Haspelmath & Sims 2010:87, som hänvisar till Bauer 2002).

I SAG (2:34) delas substantiven upp i enkla rotmorfem (t.ex. *tak*, *skata*, *öde*, *nyckel*, *manöver*), suffixavledda substantiv (*jämnhet*, *skrivande*, *vårdnadshavare*), prefixavledningar med substantiv (*otur*, *minigolf*) samt sammansättningar (med en mängd undergrupper). Det är i de suffixavledda substantivens grupp som de aktuella neutrala *-ande*-orden återfinns. De utgör alltså en delmängd av svenskans största öppna ordklass.

För de flesta icke-språkvetare torde ”ord” i normalfallet syfta på en sammanhållen teckensträng i skriftspråk, vilket kan betraktas som en grafiskt eller ortografiskt motiverad definition (Taylor 2015:7–10).[6] Med ordet som utgångspunkt kan man sedan gå vidare: ”Oavsett definitionen är ordet en grundläggande enhet i språket, den enhet med vilken vi bildar fraser, satser och meningar” (Josefsson 2005:9). Diskussion kan förstås uppstå om vilka textsträngar som räknas som ett eller flera ord (t.ex. *nonetheless* på engelska, som också kan skrivas isär; jämför med svenskans *över huvud taget*/*överhuvudtaget* och liknande). Som alternativ till ”ord” används ibland *lexikal enhet* i litteraturen (*lexical unit*/*item*) dvs. en enhet i ett mentalt eller kodifierat ordförråd. Benämningen ”lexikal enhet” kan förutom ettordsenheter även avse flerordsenheter som semantiskt och fraseologiskt kan anses höra ihop, som *pö om pö*, *över huvud taget* m.fl. (se t.ex. Hanks 2013:28f.). I avhandlingen benämns de neutrala substantiven på *-ande* främst som ”ord”. Benämningen lexikala enheter används dock ibland, särskilt när flerordsenheter beskrivs och analyseras, vilket framför allt görs i avhandlingens resultatkapitel.

För de lexikografiska undersökningarnas del används framför allt *lemma* om dels den lexikala abstraktionen av ett ord och dess böjningsformer (Svensén 2004, Stump 2016:58f.), dels det språkliga tecken som symboliserar detta kluster av ord och ordformer i en ordbok. Det som komplicerar förhållandet något är att på engelska används ibland *lexeme* för samma företeelse, medan *lexem* i svensk lexikografi vanligen avser en delbetydelse av lemmat (Malmgren 1994, Allén 1981, Svensén 2004:122).[7] Ordets böjningsformer anses höra till lemmat, dvs. uppslagsordet. Benämningen *lemma* är också aktuell inom korpuslingvistiken, där en viss text sägs vara *lemmatiserad* om dess beståndsdelar av böjda former av ord (t.ex. *bilen*, *bilarna* och *bilarnas*) har förts till rätt grundord (lemma), i just det här fallet *bil* (Svensén 2004:65, Atkins & Rundell 2008:86, 88, 105, se vidare kapitel 5).

Sammanfattningsvis kan sägas att i avhandlingen som helhet resoneras om ord på olika sätt, men de beskrivs olika beroende på vilken undersökning som är i

---

[6] Taylor (2015) utvecklar alla sina punkter men jag väljer att ge en mycket översiktlig bild av hans resonemang här.

[7] Av Svensén (2004:122) benämns den svenska traditionens sätt att kategorisera ord i ordböcker för den ”formellt-grammatiska metoden” medan Alléns (1981) benämning är ”lemma-lexem-modellen”; en benämning som också används i förtexten till Nationalencyklopediens ordbok (NEO, 1995-1996) och internt inom redaktionen för SAOL och SO.

fokus. I fråga om ordförrådet är termer som *lexikala enheter*, *mentalt lexikon*, *konventionalisering* och *lexikalisering* viktiga, och i fråga om lexikografi och korpusstudier är termer som *lemma* och *lexem* aktuella. Förhoppningen är dock att användningen av ordet ”ord” i avhandlingen är oproblematisk.

2.2.2 Konventionalisering och lexikalisering

Konventionalisering innebär att ett ord eller uttryck får en betydelse eller form som språkgemenskapen är överens om. Konventionaliserade *-ande*-ord kan alltså sägas höra till språksamfundets ordförråd (de är lagrade i våra mentala lexikon). Ur lexikografisk synvinkel kan konventionaliserade ord och betydelser tänkas finnas i en ordbok (jfr Josefsson 2005:82, 88). Konventionaliserade ords semantik kan kontrasteras mot tillfälliga bildningar på följande sätt:

> En konventionaliserad sammansättning har en betydelse som är allmänt känd och erkänd inom en viss språkgemenskap, en tillfällig sammansättning måste ha en kontext för att få sin betydelse. (Josefsson 2005:88)

Språkgemenskapen eller språksamfundet är alltså viktig för konventionaliseringen (Svanlund 2002, Brinton & Traugott 2005, Schmid 2020). Schmid (2020:2) lyfter fram distinktionen mellan konventionalisering, vilken innebär etablering i språkgemenskapen, och *befästning* (entrenchment), som avser etablering hos individen. I Loenheims avhandling (2019) presenteras bl.a. befästning av sammansättningar hos inlärare av svenska. Både befästning hos individen och konventionalisering i språkgemenskapen kan ses som processer som också, via bruket, påverkar varandra (Schmid 2020:2).

Konventionalisering (eller institutionalisering, eng. *institutionalization*, se Bauer 1983, Brinton & Traugott 2005:45f.) sker när en nybildning eller en utvidgning av en redan existerande betydelse, börjar accepteras som en känd lexikal enhet av andra språkbrukare (Bauer 1983:48).

I anslutning till konventionalisering används också termen *lexikalisering*, ett polysemt ord som ofta används i olika sammanhang, dock vanligen utan att specificeras närmare. Svanlund (2002) undersöker och utreder olika typiska användningar av lexikalisering och också Josefsson (2005) behandlar den ibland överlappande terminologin:

> Vi kan definiera konventionalisering som den process som fixerar en av de teoretiskt tänkbara betydelserelationerna mellan förled och efterled i viss språkgemenskap. Ibland används termen lexikalisering för samma process; en av möjliga betydelser knutna till en sammansättning har blivit den allenarådande. (Josefsson 2005:88)

I citatet ovan används alltså *lexikalisering* som 'konventionalisering av en lexikal enhet'. För avhandlingens del reserverar jag dock *lexikalisering* och *lexikaliserade avledningar* för sådana ord och fraser som har en avvikelse från den förväntade betydelsen av de ingående delarna (se 'anomalisering' nedan). Begreppsutredningen för lexikalisering är annars omfattande (jfr Svanlund 2002:7) och termen rymmer en del olika begrepp. Svanlund (2002) presenterar en grundlig begreppsutredning av fyra vanliga användningar för lexikalisering, och här nämns de två som är av störst vikt för avhandlingen, 'etablering' och 'anomalisering':

Etablering beskrivs som relativt synonymt med *konventionalisering* (Bakken 1998) eller *institutionalisering* (Bauer 1983). Enligt Svanlund avses ofta 'etablering' när forskare talar om lexikalisering (2002:8), vilken Svanlund, och även Josefsson (2005, se ovan) benämner *konventionalisering* (Svanlund 2002:14). Etableringen hänger nära samman med uttryckets frekvens; ju mer ett uttryck används desto starkare etableras det, dels hos individen (där den kognitiva etableringen kallas entrenchment/befästning), dels i språksamhället (konventionalisering) (Svanlund 2002:9, Schmid 2020:6). I avhandlingen undersöks etableringen i fråga om *-ande*-ordens förekomst i text och i ordböcker. Att de tas med i ordböcker kan sägas bekräfta att de har blivit konventionaliserade.

Anomalisering innebär avvikelse från förväntad betydelse för ett flermorfemigt ord (med exemplet *daghem*, vars ingående delar i sig inte signalerar att det är till för barn). Detta benämns även *idiosynkratisering* (Bakken 1988, Bauer 1983).[8] Även Booij 2012:17f. uppehåller sig vid etablering och anomalisering som de två huvudbetydelserna i fråga om lexikalisering.

I anslutning till anomalisering och lexikaliserade ord och ordförbindelser används ofta beskrivningar i termer av *genomskinlighet* och *kompositionalitet*. En kompositionell sammansättning anses vara genomskinlig, dvs. helhetens semantik kan härledas ur de ingående komponenterna (Ekberg 1995, Svanlund 2002, 2009, Sköldberg 2004). I fråga om de avledda *-ande*-orden kan dessa i de flesta fall betraktas som genomskinliga: *ett springande* och *ett tänkande* har en betydelse som ligger nära verben *springa* och *tänka*. Möjligen kan en del *-ande*-ord uppfattas som ogenomskinliga när de utgör beståndsdelar i vissa fasta fraser (t.ex. *låtanden* i *någons göranden och låtanden*).

En ordförbindelse kan kallas lexikaliserad om den inte är helt genomskinlig utifrån de ingående delarna (SAG 1:195, Andersson 1993:18, Josefsson 2009:100). Även Ekberg (1995:86) använder termen i denna betydelse: "… de mer eller mindre icke-kompositionella, d.v.s. lexikaliserade, bildningarna." (jfr med Svanlunds benämning *anomalisering*). SAG behandlar främst lexikalisering i samband med flerordsuttryck, men det är viktigt att notera att även om också

[8] Termen *anomalisering* är inte lika välkänd och etablerad som de andra, utan används framför allt av Svanlund.

flerordsuttryck inkluderas i ordförrådet (jfr Anward & Linell 1976) utgörs basorden av ettordsenheter i normalfallet. Andersson (1993) talar t.ex. specifikt om vissa avledningar i sina exempel på lexikalisering.

Även ur ett lexikografiskt perspektiv definieras lexikalisering som ”resultatet av en prosess som fører til at sammensatte uttrykk ikke lenger har komposisjonell betydning” (NLO 1997:167).

Ord bildade med *-ande* kommer automatiskt att utgöra s.k. komplexa ord, dvs. ord som består av flera morfem (Svanlund 2009:17, Lieber 2016:3). Även om de är flermorfemiga kommer själva orden sällan att kunna sägas ha genomgått en anomaliseringsprocess, eftersom de ofta eller alltid har en betydelse som kan urskiljas baserad på de ingående delarna (jämför med fasta fraser som idiom och resonemang om kompositionalitet i Sköldberg 2004). Däremot kan de själva ingå som element i fasta fraser och idiom (som exempelvis *i förhållande till* och *mot bättre vetande*; jfr kap. 6 och 7).

Jansson (2015) ger i sin avhandling en omfattande översikt över lexikalisering, till stor del med utgångspunkt i Svanlund för det svenska språkområdet, och hänvisar också till Bakken (1998) och Bauer (1983). Loenheim (2019) ger en mycket omfattande teoretisk genomgång av lexikalisering av framför allt sammansättningar ur ett företrädelsevis kognitivt perspektiv. För en fylligare översikt hänvisas därmed till Jansson (2015) och Loenheim (2019), med tillägget att Jansson framför allt behandlar etablering av lånord i isländska och Loenheim befästning av sammansättningar ur ett kognitivt perspektiv, med fokus på inlärare av svenska.

För avhandlingens del används framför allt *etablering* och *konventionalisering* i fråga om ord och lexikala enheter som kan sägas vara allmänt accepterade i språkgemenskapen, medan jag använder *lexikalisering* i bemärkelsen anomalisering (jfr Svanlund 2002), dvs. där betydelsen för ett *-ande*-ord inte är helt genomskinlig, eller där *-ande*-ordet framför allt ingår i en viss fast (stelnad) fras.

Konventionalisering och lexikalisering aktualiseras framför allt i resultatkapitel 6 och 7, liksom diskussionskapitel 8.

2.2.3 Tillfällig ordbildning

Förutom etablerade bildningar finns det förstås ord som utgörs av mer eller mindre tillfälliga sådana. I engelskan kallas de t.ex. för *nonce-formations* eller *occasionalisms* (Haspelmath & Sims 2010:71). De används någon enstaka gång och det är inte säkert att de etableras. Enligt Štekauer (2002:98) bör dessa skiljas från s.k. *neologismer*, som diakroniskt kan bestämmas vara nymyntade ord. Neologismer kan också få fäste i språket och konventionaliseras i språksamfundet (Haspelmath & Sims 2010:71). På svenska används oftare *nyord* än neologismer, exemplifierade i publikationer som *Nya ord i svenskan från 40-tal till 80-tal* (Svenska Språknämnden

1986), *Nyord i svenskan* (Agazzi 2015) och Språkrådets och Språktidningens *Nyordslista* m.fl. (Karlsson 2021).

Möjligheten till etablering i språksamfundet för nya ord kan till viss del illustreras av just Språkrådets och Språktidningens årligen publicerade nyordslista, liksom av de nyordsböcker som har givits ut i anslutning till Språkrådets arbete. Nyordslistan förtecknar ord som har registrerats i svenskan under året, eller som har fått ett större uppsving under det aktuella året (Karlsson 2021). Bara ett fåtal av dessa ord etableras hos språksamfundet och tas upp i ordböckerna (Svensson 2017).

För avhandlingens del är resonemang om tillfällig ordbildning aktuella eftersom det finns många tillfälliga bildningar med *-ande* (vilket visas i kapitel 6) men rimligen etableras inte alla dessa, varken hos den språkbrukare som har bildat dem eller hos språksamfundet i stort.

2.2.4 Produktivitet

När ett morfologiskt mönster är produktivt menas att detta mönster kan överföras till nya fall och bidra till att forma nya ord (Booij 2012:68). SAG beskriver *produktiv* som ”om suffix eller ordbildningsmönster som ännu nyttjas vid bildning av nya ord ur andra ord” (SAG 1:213). Produktivitet har också betydelse för resonemang om frekvens och fördelning i korpusar, och därför återkommer och utvecklas vissa resonemang mer i senare kapitel 5 och 6.

Bauer betonar den morfologiska processen och att den kan användas för att bilda nya sekvenser, vilket i praktiken innebär nya ord (Bauer 2019:136f.). När ett mönster är *improduktivt* (eller oftare ”inte längre är produktivt” på svenska) innebär det att det inte längre används för att bilda nya ord. Det bör förstås noteras att suffix som inte längre är produktiva, rimligen har varit det vid något tillfälle tidigare i historien. Pluralbildning med vokaländring, som i *foot – feet* (*fot – fötter*), utgör exempel på ett böjningsmönster som inte längre är produktivt, varken i engelska eller svenska (Booij 2012:68).

I SAG betecknas det nominalsuffixbildande *-ande* som fritt produktivt (SAG 2:40) medan Josefsson (2005:120) menar att det är mer produktivt men mindre frekvent i text än *-(n)ing*.[9] Enligt Malmgren (1994:52) är *-ning/-ing* det vanligaste suffixet för att bilda substantiv som uttrycker verbhandlingen, medan *-ande/-ende* är det suffix som teoretiskt kan kombineras med flest verb, exemplifierat enligt följande: ”Till verbet *jämföra* är det t.ex. omöjligt att bilda substantivet *jämför(n)ing*, men substantivet *jämförande* strider åtminstone inte mot språkkänslan” (Malmgren

[9] En mycket översiktlig undersökning i fem olika korpusar (se kap. 5) ger att dessa innehåller ungefär 70 000 substantivförekomster på *-ande* och 340 000 på *-ning*. Trots undersökningens tentativa karaktär är det nog oproblematiskt att räkna med att ord på *-ning* är fler än *-ande* i svensk text.

1994:52). I tillägg till Malmgrens exempel kan nämnas den etablerade bildningen *jämförelse*, som troligen blockerar andra bildningar.

Malmgren (2001:302) poängterar också att ordbildningsprocessen ska vara inhemsk för att ett visst suffix ska räknas som produktivt, och att det i annat fall kan vara frågan om att ordet kan vara inlånat i sin helhet från ett annat språk.

Suffixet *-ande* kan alltså fogas till en verbstam och bilda neutrala substantiv av de flesta (nybildade) verb. Det är dock mer produktivt än så eftersom det också kan fogas till andra stammar än verb (t.ex. i ord som *hemmafruande* o.d., se kapitel 6).

Fenomenet produktivitet låter sig ändå inte beskrivas riktigt så enkelt. Enligt Katamba (1993:72) är det rimligt att tala om en gråzon där morfologiska processer kan vara mer eller mindre produktiva.[10] Även Booij (2012:70) talar om olika grader av produktivitet och lyfter fram korpusstudier för den som vill undersöka morfologisk produktivitet: ”Morphological productivity manifests itself most clearly in the appearance of complex words that never make it to the dictionary” (Booij 2012:71). Det kan enligt föregående citat förväntas att produktiviteten för ett visst suffix, i det här fallet *-ande*, kan bekräftas med hjälp av korpusstudier. Högfrekventa bildningar kan förväntas leta sig in i ordböcker, medan ordboksstatusen för lågfrekventa sådana troligtvis är mindre självklar. I korpussammanhang nämns ibland *hapaxord*, dvs. ord som bara förekommer en enda gång i en viss textmängd (se vidare kapitel 5).

En produktiv bildning kan passera ganska obemärkt och det är inte säkert att läsare eller åhörare uppfattar den som särskilt innovativ (Haspelmath & Sims 2010:16). Det skiljer den från en kreativ bildning:

> A productive rule allows speakers to form new words unconsciously and unintentionally, whereas creative neologisms are always intentional formations that follow an unproductive pattern. (Haspelmath & Sims 2010:116)

En *nybildning* skapas alltså med hjälp av en produktiv regel på ett sätt som till och med kan ske omedvetet för språkanvändaren. En *kreativ neologism* däremot, är troligen bildad medvetet, och uppfattas av både åhörare och läsare som ny och ovanlig. Som exempel ges *motherese*, *computerese* och *translationese*,[11] vilka anses bildas enligt mönster från *mentalese* (’the mental language of our thought’) (Haspelmath & Sims 2010:116). Ibland används benämningen *analogi* för den här typen av bildning, dvs. att en form har bildats enligt mönster från en annan bildning. Booij (2012:250) ger exemplet *seascape* bildat i analogi med *landscape*, och i SAG 2:40 ges för svenskans del exemplen *finlek* och *friställelse* som analogiska bildningar till *tjocklek* och *inställelse*.

---

[10] Andra har föreslagit att vissa avledningssuffix är *semiproduktiva*, t.ex. Matthews (1993).

[11] Som mycket ungefärliga svenska motsvarigheter kan kanske *föräldriska*, *datoriska* och *översättningsska* fungera.

I Malmgren (1994:66) anförs två exempel på *-ande/-ende* (men i praktiken bara *-ande*) som exempel på suffixets produktivitet med orden *lönsparande* och *hemma-hosande*. Exemplen i Malmgrens uppställning är hämtade från *Nya ord i svenskan från 40-tal till 80-tal* (Svenska Språknämnden 1986). Det mest intressanta här, och som jag får anledning att återkomma till i det lexikografiskt inriktade resultatkapitlet, är ordet *hemma-hosande*. Där har *-ande* fogats till en annan bas än ett verb, *hemma hos*.[12]

I avhandlingens textundersökning görs en analys av de enfrekventa *-ande*-orden i de olika delmaterialen, alltså sådana som bara förekommer en gång i textkorpusen, och en diskussion om produktivitet är också aktuell. För avhandlingens del är produktivitet en viktig del i att förklara den omfattande användningen av *-ande*-ord och även en användning som går lite utanför den förväntade (se kapitel 6), och också för att koppla textresultaten till ordböckernas hantering (eller icke-hantering) av produktiva suffix.

Booij (2012) menar att ordböcker och korpusar båda kan användas som källor för att undersöka produktivitet, men att man i fråga om användning av ordböcker som informationskällor får räkna med en viss eftersläpning:

> A corpus is a better source of information than a dictionary. A dictionary is always lagging behind with respect to the use of productive morphological patterns because it only registers, after some lapse of time, which new complex words have become established words. (Booij 2012:71)

I anslutning till citatet ovan kan också förtydligas att en textkorpus rimligtvis också innehåller betydligt fler exempel på ords användning än vad en ordbok kan göra, vare sig den är publicerad som tryckt bok eller finns digitalt tillgänglig.

2.2.5 Blockering

Om det redan finns ett existerande ord för någon viss företeelse finns det vanligen ett visst motstånd hos språkbrukarna mot att etablera en ny bildning t.ex. i form av en avledning, för samma företeelse (Katamba 1993, Josefsson 2005:151f., Svanlund 2009:230, Haspelmath & Sims 2010). Fenomenet brukar benämnas *blockering*, i och med att den redan existerande formen eller ordet blockerar andra former eller ord.

---

[12] Ett samtida exempel kommer från Catia Hultquist i DN 2022-04-25 ur artikeln ”Maktens kvinnor har inga klara scenanvisningar när det blåser” (min fetstil): ”I den danska, återigen aktuella, tv-serien ”Borgen” kantas vägen mot makten av ständiga ränkspel, **backstabbande** och **hold-din-kæftande** – i den amerikanska motsvarigheten av machiavelliska manipulationer och mord (!).”

Blockering exemplifieras av Josefsson med verben *baka* och *trycka*, där det redan finns etablerade resultativa (kort)avledningar som *bak* och *tryck*, vilka vanligtvis kan blockera resultativa bildningar som *bakning* och *tryckning* (i det senare fallet åtminstone i betydelsen 'trycka på en knapp'). Formerna med *-ning* existerar otvivelaktigt hos språkbrukarna, men de betecknar inte det färdiga resultatet av verbets aktion.

Ibland är en äldre form redan etablerad i språket, bildad med ett suffix som inte längre är produktivt, som *förförelse* till *förföra*, vilket gör att en fullt möjlig bildning som *ett förförande* i normalfallet blockeras av *förförelse*. En form som *överdrivande* kan sägas blockeras av *överdrift*.

Den språkliga ekonomin (Josefsson 2005:152) visar sig i att det är svårt att hitta exakta synonymer. Orden *båda* och *bägge* nämns ofta som exempel på s.k. perfekta synonymer, men förutom dessa finns det inte särskilt många sådana i svenskan (Malmgren 1994:16, se också Katamba 1993:73 och en lexikografisk syn på synonymi i Svensén 2004:268f.).

För engelskans del kan blockering illustreras med exempel som verbet *(to) broom*, som blockeras av *t(o) sweep* vilket redan används i betydelsen 'sopa'. En översikt över exempel från engelskan följer nedan, hämtad från Haspelmath & Sims (2010:125). I översikten ges alltså basordet, det blockerade ordet, det blockerande ordet samt jämförbara ordpar:

base	**blocked word**	**blocking word**	**related pair**
broom	**to broom*	*to sweep*	*hammer/to hammer*
to type	**typer*	*typist*	*to write/writer*
gymnastics	**gymnastician*	*gymnast*	*statistics/statistician*
good	**goodly*	*well*	*bad/badly*

Blockeringsprinciperna kan dock ha undantag, vilket gör att ord som betecknar samma företeelse ändå finns, t.ex. engelskans *piety/piousness* och *accuracy/accurateness*.

Ett mer högfrekvent blockerande ord har starkare blockeringseffekt än ett med lägre frekvens, vilket kan tillåta två former med (nästan) exakt samma betydelse att existera trots allt (Haspelmath & Sims 2010:125 med exempel efter Plank 1981:175-189).

Plag (1999:50) skiljer mellan två fenomen med avseende på blockering:

1) En existerande synonym finns redan, vilken hindrar en morfologiskt komplex form: verbet *steal* skulle teoretiskt sett kunna avledas till nomen agentis-formen **stealer*, men den aktuella formen för nomen agentis utgörs i stället av *thief*.

2) En homonym form för något visst fenomen finns redan, som vid verbet *live,* där **liver* knappast är aktuellt som beteckning för 'person som lever', troligen eftersom ordet *liver*, vilket betecknar ett inre organ, blockerar andra användningar.

Man kan alltså skilja mellan synonymblockering, som i 1, och homonymblockering, som i exempel 2. Plags första exempel fungerar möjligen bättre för svenskans del än för engelskan: det går att hitta belägg för *stealer* som avledning av *steal*, men i svenskan används knappast **stjälare* av *stjäla*, utan *tjuv*.

Det som blockerar ett neutralt substantiv på *-ande* är framför allt en synonym (*en närvaro* kan tänkas blockera *ett närvarande*, *en sömn* kan tänkas blockera *ett sovande*). De homonyma bildningarna *närvarande* och *sovande* är fullt tänkbara, men används företrädesvis som adjektiv (*en närvarande förälder*, *ett sovande barn*).[13] Även polysemi kan tänkas inverka blockerande – det är t.ex. svårt att tänka sig att *meddelande* av verbet *meddela* skulle avse aktionell betydelse, eftersom *meddelande* är så framträdande i sin resultativa betydelse.

I fråga om *-ande*-orden kan alltså blockering göra att en potentiell bildning med *-ande* hämmas till förmån för en redan existerande bildning med *-ning*, *-else* eller något annat substantiviskt suffix, alternativt en kortavledning (se 2.3.3).

2.3 Verbalsubstantiv

Verbalsubstantiv är substantiv avledda av verb. De kan beteckna verbhandlingen eller processen (*nomen actionis*), den som utför handlingen (*nomen agentis*), ett resultat av handlingen, eller en delmängd av handlingen (SAG 1999, Josefsson 2005:118f.). Verbalsubstantiv kan i svenskan bildas genom suffixtillägg till verbroten, eller till någon annan stam som kan kopplas till någon del av aktionens betydelse.

De vanligaste substantivbildande suffixen i svenskan är *-ning* och *-ande* vid nomen actionis, men i övrigt används också en mängd andra som *-else*, *-eri*, *-an*, *-het* m.fl. De avledningar som står i fokus i den här avhandlingen är framför allt nominaliseringar i form av verbavledda substantiv (jfr Josefsson 2009:98), på engelska *nominalizations* respektive *deverbal nouns* (Booij 2012:51f.). Avledningssuffixen *-ande* och *-ende* behandlas i avhandlingen med fokus på deras substantivbildande egenskaper, men de kan också bilda ord från andra ordklasser (SAG 1:241, 250). I följande avsnitt utgår jag från avledning med fokus på nominalisering med *-ande*.

Eftersom suffixet *-ande* är mycket produktivt (SAG 1 1999:213, Josefsson 2005:120), finns det potential, åtminstone i teorin, att bilda lika många verbalsubstantiv på *-ande* som det finns verb (och egentligen ännu fler, eftersom de också kan bildas från ordgrupper och icke-verb, t.ex. *ett risktagande*, *ett tjohoande*). Däremot är det inte säkert att alla dessa substantiv bildas, och de som bildas vid något tillfälle av någon viss språkbrukare kommer inte heller med säkerhet att etableras i språksamfundet (jfr Malmgren 2001:303). Trots *-ande*:s produktivitet finns det

[13] Huruvida adjektiviska ord på *-ande* har någon blockeringseffekt på substantiviska *-ande*-ord är en intressant fråga, som dock får anstå till ett annat tillfälle.

vissa restriktioner angående substantivbildningar, och sådana tas upp i 2.3.2, liksom samspelet med framför allt *-ning*. Suffixet *-ande* behandlas också i förhållande till andra nominala avledningar i 2.3.3.

2.3.1 Nominalisering med *-ande*

Nominalisering innebär att ett komplext substantiv bildas av ett ord från en annan ordklass, typiskt verb, adjektiv eller annat substantiv (Lieber 2016:3). Andersen (2006) beskriver nominalisering och rester av verbet i verbalsubstantivet enligt följande:

> Vendler (1967) makes a distinction between imperfect nouns and perfect nouns. An imperfect noun is a noun with a 'live and kicking' verb inside itself, whereas a perfect noun lacks this inner verb. (Andersen 2006:67)

I anslutning till citatet ovan kan vi se på förhållandet mellan verbet *skriva* och verbalsubstantivet *skrivande*. Ett verbalsubstantiv som *skrivande* har aktionell betydelse och relationen till verbet *skriva* är uppenbar, med ett "live and kicking" verb inuti.

Vid bildning av nomen actionis på *-ande* gäller att de flesta regelbundna verb kan avledas med *-ande*, eller omvänt: ett abstrakt substantiv på *-ande* kan bildas av nästan alla verb (SAG 2:34). Suffixet *-ande* fogas framför allt till roten i tvåstaviga verb med svag böjning, som *tips-ande* av *tipsa* och *bant-ande* av *banta* (exempel från SAG). Vid vissa oregelbundna verb som *bli* och *dra* är det den längre verbformen som tar *-ande,* även om det annars är den kortare formen av verbet som är den naturliga i skrift och tal (*dra* respektive *bli,* vars nomina actionis blir *dragande* och *blivande*).

Avledningssuffixet *-ende* beskrivs som en variantform till *-ande* och bildar avledningar av framför allt verb i tredje konjugationen, d.v.s. enstaviga verb med lång slutvokal, exempelvis *gå - gående*, *bo - boende* och dessutom vissa starka verb (SAG 2:614; SAG hänvisar de substantiviska bildningarna av *-ande* och *-ende* till avsnitten om particip bildade med dessa suffix). Suffixvarianten *-ende* är inte längre produktiv, eftersom nybildade verb i svenskan tenderar att vara tvåstaviga och anamma ett svagt böjningsmönster. Neutrala verbalnomen på *-ende* utgör därför inget fokuserat forskningsområde vidare i avhandlingen.

Ytterligare *nomen actionis*-bildande suffix utgörs, som nämnts ovan, av exempelvis *-(n)ing*, (*vissling*, *omstöpning*, *mobbning*), *-an* (*längtan*, *ängslan*), *-else* (*ruelse*, *upprättelse*) och *-eri* (*frieri*). Av dessa suffix betraktas inte längre *-an* eller *-else* som produktiva[14]

[14] Klassificeringarna varierar något mellan "klart improduktiva", "inte längre produktiva" och liknande. Se t.ex. Josefsson (2005:124) för en översikt över nominaliserande suffix i svenskan som inte längre är produktiva.

(Wessén 1958, SAG 1:213, Josefsson 2005:124, m.fl.). SAG räknar *-eri* som produktivt med exempel som *knätofseri*, *wallraferi* och *telefonväkteri* (SAG 2:40), medan Josefsson räknar *-eri* som inte längre produktivt. De kan också ha en negativ biton: ”Avledningar med *-eri* är ibland (men inte alltid!) negativt laddade: *grubbleri*, *frosseri*, *skriveri*.” (Josefsson 2005:124).

En etymologisk genomgång av *-eri*-avledningen görs i Lundbladh (1995) som behandlar avledningar i SAOB:

> Ett annat fall av avledning med utgångspunkt i annan avledning är bildningar på *-eri,* som antingen med säkerhet utgår från en avledning på *-are (trädgårsmästeri* till *trädgårdsmästare)* eller kanske gör det *(skojeri* till *skojare* eller till *skoja)*. Jag bortser från de fall då ordet på *-eri* har inlånats direkt, t. ex. *mejeri, rytteri,* eller bildats i analogi, som möjligtvis *tramseri* efter *skojeri*. Jag bortser också från nedsättande bildningar till substantiv eller adjektiv, t. ex. *tanteri*, *groteskeri*. (Lundblad 1995:271f.)

I Lundbladhs genomgång noteras alltså att *-eri*-bildningar kan vara tydligt avledda av *-are*-ord, mindre tydligt av substantiv eller kanske av verbet (som i exemplet med *skojare*), vara direkt inlånat, och då saknas den negativa bitonen som Josefsson påtalar (*mejeri*) eller vara exempel på analogibildningar (och i det sistnämnda skriver Lundbladh ”möjligtvis”).

Även om avledningar med *-ande* respektive *-ning* ofta nämns i liknande resonemang om verbalsubstantiv är det viss skillnad i dessas semantik och distribution. Alla verb kan inte avledas med *-(n)ing*. De verb som främst avleds så, betecknar en handling som sätts igång viljemässigt (Josefsson 2005:119), vad som i SAG beskrivs som agentiva aktioner (SAG 4:325).[15] Verb som *hata*, *snöa*, *innehålla*, tre verb betecknande handlingar som inte sätts igång viljemässigt, kan inte avledas med *-ning* (otänkbart är **hatning*, **snöning* och **innehållning*).[16] De tre kan dock bilda verbalsubstantiv med *-ande*, företrädesvis *-ande* vid nomen actionis respektive kortavledning vid resultativ betydelse i dessa fall. Josefsson (2005) tar upp förhållanden mellan olika avledningar som bl.a. *-ning*, *-else* och *-ande*:

> Ännu har ingen lyckats hitta någon enkel förklaring till dessa oregelbundenheter i språket; vi säger ju *vadslagning* och *repslagning*, varför kan vi då inte använda också det enkla *slagning*? Inte heller använder vi ordet *sjungning*, utan *sång* eller *sjungande*, trots att ordet *uppsjungning* är helt OK. Svaret – vilket egentligen inte är något svar – är att nyckfullhet är en genomgripande egenskap hos avledningar. Nyckfullhet, eller i alla fall brist på generella regler, brukar ibland ses som en av de egenskaper som skiljer avledningssuffix från böjningssuffix. (Josefsson 2005:121)

---

[15] Verbet delar ut rollen igångsättare eller AGENT. I det här arbetet behandlas inte roller närmare, utan i stället hänvisas till SAG (1999) och Josefsson (2005) där roller beskrivs mer ingående.

[16] Här är det dock aktuellt med kortavledningar för resultatet, dvs. *hat*, *snö* och *innehåll*.

Ur citatet ovan vill jag särskilt lyfta fram det textparti som handlar om den nyckfullhet som enligt Josefsson karakteriserar avledningar och avledningssuffix. Men det kan ändå tänkas att det går att hitta förklaringar till att det verkar finnas en preferens för vissa avledningstyper framför andra. Svaret kan ligga i t.ex. basverbets semantik (jfr Loman 1962, se också avhandlingens kap. 4), i vilket avledningssuffix som var produktivt när ordet kom in i språket, i blockering från andra avledda former m.m.

Ur följande citat (som i originalet föregår det ovanstående citatet) vill jag lyfta fram formuleringen om konventionalisering av vissa avledningar och deras därmed mer motiverade status som uppslagsord i ordböcker:

> Selektionsreglerna för -ing/-ning, d.v.s. vilken sorts stam som suffixet ska knytas till är emellertid inte så tydliga att man kan räkna ut på förhand vilka avledningar som har konventionaliserats i svenskan, d.v.s. blivit allmänt accepterade och är möjliga att finna i ordböcker. Det finns ibland märkliga luckor i systemet. Det heter t.ex. inte *springning*, utan *löpning* (men notera att *springning* är ett ord som ofta används av barn!), inte **slagning*, utan *slag* eller *slående*, inte **skapning* utan *skapelse*. (Josefsson 2005:121)

Josefsson tar i detta sammanhang upp egenskapen *konventionalisering* som förklaras med att avledningen blivit allmänt accepterad och därmed möjlig att finna i ordböcker. Förstås finns det också konventionaliserade lexikala ord och uttryck som av olika anledningar inte tas upp i ordböcker. För avhandlingens undersökningar och diskussion är det meningsfullt att resonera om vilka ord som är rimliga att förvänta sig att finna i ordböcker för en användare, och att ställa det mot de ord som finns respektive inte finns upptagna i ordböcker, antingen som självständiga uppslagsord eller (framhävda) inne i artiklarna.

En typ av avledning kallas *ordgruppsavledning* eller *avledd sammansättning* (SAG 2:41). Det innebär att en fras på två eller flera ord kan avledas med ett avledningssuffix, eftersom frasen behöver formen av en sammansättning för att kunna avledas med ett suffix. Se exempel (2:1–2:3) med ett urval av exempel från SAG:

(2:1) rycka (till sig folks) väskor + -are = väskryck-are

(2:2) plåga djur + -eri = djurplåg-eri

(2:3) höga hjul + -ing = höghjul-ing

Det kan noteras att SAG inte ger några exempel med *-ande* i de olika partierna om ordgruppsavledningar, men ord på *-ande* kan också fungera som sådana (i undersökningsmaterialet märks t.ex. *anekdotberättande* och *kontraaltskrockande* m.fl., se kapitel 6).

2.3.2 Möjligheter och restriktioner för *nomen actionis* med *-ande/-ende*

Verbalnomen med *-ande* bildas, som nämnts, av de flesta regelbundna verb. De bildas också av vissa starka och oregelbundna verb (*finna – finnande*, *göra – görande*) men ej sådana med betonad vokal i slutet, som i stället får *-ende*. Med avseende på verbens konjugationer är bildningen alltså ganska regelbunden. Sedan kan det finnas andra restriktioner inblandade, som fonologi. Malmgren (1994) lyfter fram verb som slutar med *-era* (t.ex. *justera*, *parkera*) där formen *-erande* lätt kan bildas (*justerande*, *parkerande*), medan *-erning* inte fungerar, dock kanske *-ering* (jämför **parkerning* med *parkering*).

Det finns också exempel på *-ande*-bildningar av verb som av någon anledning inte tillåter *-(n)ing*, och där alltså bara *-ande* kan komma i fråga (Loman 1962). Det handlar om t.ex. väderverb som *regna*, *åska* och *hagla* (jfr Josefsson ovan) vissa reflexiva verb och deponensverb som *bemöda sig*, *förbarma sig* och *misslyckas*; inkoativa verb som *slockna*, *somna*, *sjukna* m.fl.; verb där morfologin och fonologin kan tänkas inverka, som *berättiga*, *fullständiga*, *inmundiga* m.fl. verb på *-iga*, liksom *nyttja*, *vittja*, *bedja* m.fl. verb på *-ja*. Malmgren (1994:53) noterar också att många verb som är utsträckta i tiden föredrar *-ande*, och att *-ning* vanligen inte är ett möjligt avledningssuffix vid dessa verb, t.ex. *skratta*, *prata*, *tala*, *gråta* etc. (däremot tillåter dessa Malmgrens fyra exempel kortavledningar i form av *skratt*, *prat*, *tal* och *gråt*, min anm.).

Det finns också verb där substantiv på både *-ande* och *-(n)ing* är möjliga. Vid intransitiva verb är båda bildningarna möjliga: *blinkning – blinkande*, *dunkning – dunkande*, *rusning – rusande*. I dessa fall har *-ande* något durativ över sig, dvs. signalerar en oavgränsad aktionsart (SAG 3:282, Loman 1962), medan bildningarna på *-(n)ing* är avslutade/individuella. Malmgren (1994:53) tar också upp denna skillnad och beskriver det som att avledningarna på *-ande* ofta betecknar en handling som är utsträckt i tiden eller upprepad (se också avhandlingens kap. 4).

Till verb som vanligen *inte* avleds med *-ande* hör enligt Josefsson (2005) tillståndsverben: ”Som vi kan se finns det i stort sett bara en enda verbtyp som inte kan avledas med *-ande/-ende*, nämligen tillståndsverben, ovan exemplifierade med *innehålla* och *heta* (Josefsson 2005:121, se också Thorell 1981:96).

Wessén grupperar verben lite annorlunda och menar att verb som i regel *inte* avleds med *-ande* är deponensverb, reflexiva verb och hjälpverb (Wessén 1958:126). Wessén tar även upp att *-ande*-avledningarna inte heller bildas till ”verb som uteslutande eller huvudsakligen brukas i talspråket” (ibid.). Han ger också några exempel på undantag från ovanstående, som *misslyckande* (av *misslyckas*) och *åldrandets gåta* (av *åldras*).[17]

[17] Här är det svårt att veta vad Wessén menar – ska utsagan tolkas som att *misslyckas* och *åldras* är talspråkliga verb vilka ändå avleds med *-ande*?

Substantiv med *-ande* kan även bildas av ordgrupper, t.ex. *barnvaktssittande* av *sitta barnvakt*, löst sammansatta partikelverb, t.ex. *borttagande* av *ta bort* (som avleds med den längre verbformen *tagande*), *påhälsande* av *hälsa på* m.fl. Däremot får reflexiva verb en *-ande*-nominalisering enbart av den verbala formen: *sjåpande* (el. *sjåperi*) av *sjåpa sig*, *överilande* av *överila sig* m.fl.

2.3.3 Suffixet *-ande* och andra avledningssuffix

Suffixet *-ande* liknar och skiljer sig från andra nominalbildande suffix. Suffixet *-ning* har behandlats tidigare, och detta avsnitt ägnas framför allt åt suffixen *-else*, *-an* och *-eri*. Den största skillnaden mellan *-ande* och *-else*, *-an* och *-eri* är framför allt att *-ande* är i det närmaste fritt produktivt, medan *-else*, *-an* och *-eri* inte längre är produktiva. Det är alltså inte förväntat att finna tillfälliga bildningar med *-else* vid nyare verb som *pimpa*, *chilla*, *skejta* m.fl.[18] Att foga *-eri* till något av de nämnda verben skulle kunna betraktas som okonventionellt och kreativt, men bör rimligen inte vara vanligt i någon större omfattning. Ett verb som *forska* kan nominaliseras till *forskning*, ges en möjlig durativ betoning genom *forskande*, eller med mer lättsam framtoning i form av *forskeri*. Den sista formen är något mer stilistiskt markerad än de andra och kan eventuellt tyda på suffixets lägre grad av produktivitet.

I undersökningar av de slag som redovisas i kapitel 6 bör det alltså gå att finna många nybildningar med *-ande*, medan det i en jämförande undersökning inte bör finnas särskilt många på *-else*. Förstås är språkbrukare kreativa och det går aldrig att utesluta att det finns nybildningar på *-else* av humoristisk karaktär och liknande, men rimligen borde nybildningar på *-else* vara få, alternativt bestå av fler sammansättningar medan nybildningar med *-ande* borde vara fler och mer ”ohämmade”.

Vissa verb tillåter många nominala avledningar. Ett exempel är verbet *skriva* som med hjälp av flera olika suffix bildar substantiv, t.ex. *skrift*, *skrivelse*, *skrivning*, *skriveri* och *skrivande*. Andra verb tillåter färre nominala avledningar, t.ex. *växa*: *växt* och *växande* går bra, men knappast **växning*, **växelse* eller **växeri*.

Nominala avledningar från verb kan också utgöras av s.k. kortavledningar (eng. *conversion* eller *zero derivation* (se Katamba 1993:55, Booij 2012:59, Bauer 2019:19). Dessa bildas genom reduktion av (svaga, regelbundna) verb genom att slut-a försvinner:

(2:4) *springa – ett springande – ett spring* (’ett fasligt spring i korridoren’)

(2:5) *löpa – ett löpande – en löpning – ett löp* (’ett snabbt löp över planen’)

[18] Ett vackrare sätt att säga detta på görs i Dagens Nyheter 1934: ”Annars tycks stavelsen -else likna de kaliforniska mammutträden: den lever, men har förlorat förmågan att sätta frukt.” DN 1934-12-17

(2:6) *klatscha – ett klatschande – en/ett klatsch* ('en klatsch med piskan')

Även adjektiv kan vara inblandade i den här typen av ordklassbyte:[19]

(2:7) *lugn* (adj.) – *lugn* (subst.)

(2:8) *djup* (adj.) – *djup* (subst.)

Det är inte alltid enkelt att avgöra vilken form som ursprungligen har varit utgångspunkt för andra utan att ta hjälp av en etymologisk utredning (jfr SAG 1:36f.). I exempel (2:7) och (2:8) har t.ex. adjektivet *lugn* bildats av substantivet, medan det förhåller sig tvärtom med *djup* (Hultman 2003:51).

Den svenska nomenklaturen varierar vid den här typen av avledningar. Thorell (1981:95) betecknar dem ”avledningar med nollsuffix”, något som Josefsson (2005:123f.) argumenterar emot, bl.a. eftersom dessa avledningar kan ha olika genus (*brak* är neutralt, men *skörd* utralt, exempelvis, och *klatsch*, vilket har vacklande genus). Andersson (1993:16) benämner dem ”kortavledningar” vilka karakteriseras av att stammen får två olika ordklasstillhörigheter, och Malmgren (1994:73) benämner fenomenet ”kort avledning”. I avhandlingen används fortsättningsvis *kortavledningar*.

I SAG noteras i termförklaringen att benämningen ”nollsuffix” undviks, och att fenomenet kan beskrivas enligt följande: ”substantivet *spring* är avlett av verbet *spring(a)* genom ordklassbyte” (SAG 1:201, SAG 2:337). SAG behandlar också genustilldelningen. När substantivet bildas av en verbstam (eventuellt minus slut-a) och betecknar verbets aktion, eller resultatet av aktionen, blir genus ofta neutrum: *besök-et*, *brus-et*, *hopp-et*, *glid-et*, men det kan också bli utrum: *glimt-en*, *stress-en* m.fl. (SAG 2:338).

Det kan också finnas kontextuella aspekter av acceptansen för vissa typer av avledningsformer, särskilt kortavledningar. I en viss krets av språkbrukare kan ett ord som *uppvak* för *uppvaknande* vara helt accepterat, medan en mer allmänspråklig kontext inte lika självklart anammar bildningen.[20]

Malmgren (1994:72f.) behandlar bl.a. kortavledningar på ett mer allmänt plan och konstaterar att tendensen till korthet i uttrycksättet märks i svenskan under 1900-talet, vilket syntaktiskt visar sig i färre ord per mening och på ordplanet i form av kortare ord. Huruvida just kortavledningar har ökat eller minskat i svenskan ligger utanför den här avhandlingens undersökningsområde, men det kan konstateras att språkanvändare ibland tar till kortavledningar, och att dessa eta-

[19] Och fler ordklasser, se t.ex. SAG 2:337f. för en fylligare genomgång och många exempel.

[20] Kortavledningen *uppvak* verkar framför allt härröra från småbarns- och vårdsammanhang (*fyra uppvak per natt*). I de senare verkar det också ha utvecklats till att beteckna platsen (*patienten ligger på uppvaket*).

bleras hos språksamfundet i både tal och skrifta (*ett tänk*, *ett bryt*) eller förblir exempel på (kreativa) tillfälliga bildningar (alternativt utgör en delbetydelse av ett nomen actionis: *ett uppvaknande* 'händelsen att ngn vaknar upp', *uppvaket* 'händelsen att någon vaknar upp, platsen för uppvaknandet', jfr kap. 6).

2.4 Semantik och polysemi: *-ande*-ordens betydelse

Verbalsubstantiven på *-ande/-ende* uttrycker vanligtvis verbets handling: *(ett) skrivande* betyder 'det att skriva' eller 'handlingen att skriva'. Ibland är *-ande*-orden *polysema*. Polysemi hos ord innebär att två eller flera likadana ordformer har besläktade betydelser med varandra (Malmgren 1994, SAG 1999:179, Saeed 2009:64, Booij 2012:222–227). Polysemi hos *-ande*-orden innebär att de förutom aktionen också bl.a. kan beteckna resultatet av verbets aktion, vilket märks i ord som *ett uttalande*, *ett meddelande*, *ett utlåtande*. Polysemi är förstås också viktigt att ta hänsyn till vid lexikografiskt arbete, beroende på hur detaljerad betydelsesepareringen (och redovisningen av densamma) är vid varje polysemt uppslagsord. I kapitel 7 redovisas resultaten av de lexikografiska undersökningarna av hur *-ande*-ordens polysemi (i tillämpliga fall) beskrivs, delvis mot bakgrund av korpusundersökningarna i kapitel 6.

Josefsson lyfter fram betydelseskillnaden mellan *-ande* och *-(n)ing* och pekar på att *-ande* betecknar mer av en pågående eller upprepad handling (*ett visslande*) dvs. en oavgränsad aktionsart, medan *-(n)ing* vanligen betecknar en avgränsad aktion (*vissling*). Aktionsart behandlas utförligt i t.ex. SAG (4:324-), Josefsson (2005) och Blensenius (2015). För avhandlingens del är framför allt de oavgränsade respektive avgränsade processerna viktiga (SAG 4:324f.). Orden på *-ande* kan vara avledda av verb med oavgränsad aktionsart, som t.ex. *ett målande* av *måla*, men även verb med avgränsad aktionsart och punkthändelser som *brevskrivandet* av *skriva ett brev* och *slocknandet* av *slockna*.

Enligt Booij (2012:222) behöver polysema ord ha någon sorts systematisk relation mellan de olika betydelserna. När det finns ett samband men ingen likhet, talar man om *metonymisk polysemi*. Exemplen på substantivisk metonymi kan hämtas från verbalsubstantivens område. Som exempel på aktivitet, respektive resultat för aktiviteten, ges *lackering*, *planering*, *dramatisering*, och som exempel på aktivitet, respektive platsen för aktiviteten, *mottagning* (*läkarmottagning* m.fl.) och *start* (Malmgren (1994:52f., jfr också Booij 2012:222–227). Malmgren (1994) påpekar också att det framför allt är substantiven på *-(n)ing* som har en (sekundär) konkret betydelse. I fråga om substantiven på *-ande* är det alltså mindre förväntat med en sådan än för dem på *-(n)ing*.

Ett verbalsubstantiv som *skrikande* av *skrika* kan knappast ha fler betydelser än att uttrycka verbhandlingen 'det att skrika', medan ett ord som *förhållande* kan ha olika betydelser i olika kontexter, vilket bl.a. märks i text på att kontexten skiljer

sig mellan de olika användningarna, liksom att ordet tilldelas flera betydelsemoment i ordböcker (se vidare kap. 6 och 7). Ord som (ett) *meddelande*, (ett) *anförande* (en) *målning*, (en) *parkering* m.fl. på *-ande* och *-(n)ing* har ofta fjärmat sig från den verbala betydelsen och betecknar också resultatet av verbets aktion. Ett *meddelande* betecknar vanligtvis inte handlingen *att meddela* utan själva det muntliga eller skriftliga budskap som framförs, eller mediet för detta budskap. Ett *anförande* kan likaväl beteckna resultatet (det utsagda) som handlingen *att anföra*; en *målning* kan vara en produkt av handlingen *att måla* och en *parkering* är framför allt platsen där fordon kan parkeras (jfr Malmgren 1994, Josefsson 2005).

Vad det gäller avkodning av *-ande*-orden i fall av spontanbildning, har antagligen språkgemenskapen inga särskilda invändningar – i normalfallet uttrycker verbalsubstantiv med *-ande* verbets handling (*springa – springandet*, *skratta – skrattandet* m.fl.). Även ett ord på *-ande* bildat till ett nyare verb i svenskan kan troligtvis förstås utifrån sammanhanget (*vejpa – vejpandet*). Däremot kan det finnas en överraskningseffekt när någon använder en nyskapad *-ande*-bildning, men denna effekt torde inte ha att göra med att det är svårt att avkoda betydelsen.

Inom kognitiv semantik kan polysemi sägas vara mer eller mindre *(semantiskt) motiverad* (Lakoff 1987, Svanlund 2002). Med semantisk motivering menas att språkutveckling varken är förutsägbar eller godtycklig, utan motiverad. Svanlund (2002:34) beskriver det som att motivering ”kan ses som en övergångszon mellan polerna förutsägbarhet och godtycklig”. Verbalsubstantiv bildade av resultativa verb skulle med denna syn ha inneboende förutsättningar för att (metonymiskt) beteckna resultatet i stället för själva aktionen. En sådan utveckling behöver inte ske, men den är semantiskt motiverad (jfr Lakoff (1987). Själva metonymirelationen lägger grunden för att den polysema betydelsen utvecklas. I Svanlund (2002) förs ett resonemang om motivering i anslutning till sammansättningars betydelse.

I nära anslutning till polysemi nämns ofta *homonymi*. Enkelt uttryckt utgörs skillnaden av att polysema ord har en besläktad betydelse medan homonyma ord råkar sammanfalla i formen utan att de har något semantiskt släktskap (Malmgren 1994:18).

2.5 Morfologiska egenskaper hos *-ande/-ende*

Neutrala verbalsubstantiv på *-ande/-ende* sammanfaller (i obestämd form singular) med ord på *-ande* och *-ende* från andra ordklasser. Hur formerna kan fördelas över olika ordklasser visas i tabell 1. I tabellen presenteras *-ande*-ord med maximal ordklasstilldelning, vilken baserar sig på indelningen i SAG och vad olika ordböcker tilldelar för ordklass till *-ande*-ord.

TABELL 1 ÖVERSIKT ÖVER -*ANDE*-ORD OCH DERAS ORDKLASSER

neutrala substantiv	*(ett) skrapande*
utrala substantiv	*(en) sökande*
(verbala) presensparticip	*komma springande*
(adjektiviska) presensparticip	*ett skrapande ljud*
(adverbiella) presensparticip	*rykande färsk*
prepositioner	*beträffande*
adverb	*fortfarande*

Indelningen av verbala och adjektiviska presensparticip i tabell 1 grundar sig i SAG:s beslut att klassa particip som en egen ordklass (något som även görs i Andersson 1993). I SAG motiveras ordklasstilldelningen bland annat med avledningsprocessen som grund, alltså att participen framför allt ses som avledningar i stället för böjningsformer av verben, bland annat för att de liknar adjektiven i fråga om böjning och syntaktisk funktion (SAG 1:54). Vissa particip har verbala egenskaper men alla har adjektiviska egenskaper (SAG 1:206). De används attributivt och predikativt och många particip har fått specialiserade betydelser, på samma sätt som avledningar (SAG 2:5f.). I uppställningen ovan klassas *(en) sökande* som utralt substantiv, och vill man gå längre i klassificeringen kan man säga att det är ett substantiverat adjektiv.

Uppställningen i tabell 1 är avsedd att åskådliggöra utmaningen med s.k. *homografi*,[21] något som inverkar på resultaten i avhandlingens olika korpusundersökningar. Homografi innebär att två ordformer överensstämmer i skriftbilden, även om de kan tillhöra olika ordklasser och också uttalas olika (Berg 1978, SAG 1:179). Ordformen *hus* kan beteckna ett eller flera hus (intern homografi, dvs. *inom* samma ord mellan singular- och pluralform), medan formen *tiger* kan vara presens av verbet *tiga* eller grundform av substantivet *tiger* (extern homografi, dvs. *mellan* olika ord).[22] En ordform som *sökande* utan kontext kan i teorin syfta på t.ex. *ett sökande efter mening*, *en sökande till tjänsten* eller *en sökande blick*.

I de flesta fall av dagligt tal och skriftbruk utgör homografi inga svårigheter eftersom kontexten bidrar till förståelsen. Däremot kan homografi bidra till praktiska utmaningar i fråga om den initiala tolkningen av resultat från korpussökningar, något som diskuteras i anslutning till resultatkapitlen.

[21] Jfr också SAG 1:179 om homonymi, dvs. relationen mellan två uttryck som stavas eller uttalas likadant men som inte har någon relation till varandra, och som har olika betydelser.

[22] För en utförlig lista över homografa *-ande*-ord hänvisas till *Norstedts svenska baklängesordbok* (2007, tredje upplagan) där ord med ordslut på *-ande* listas utan ordklassangivelse, sammanlagt uppemot 7 000 ord.

2.6 Historisk utveckling av *-ande*

Flera av de tidigare språkvetare som har skrivit om *-ande* nämner tyskans inflytande. Neutrala verbalsubstantiv användes enligt Tamm (1878) i lågtyskan under 1500-talet och tidigare:

> Däremot skall man i lågtyska skrifter från senare medeltiden eller från 1500:talet lätt finna talrika exempel på verbalsubstantiv af neutralt kön, som till begreppet fullkomligt och till formen på det närmaste likna de svenska på *-ande*, *-ende* — nämligen ord med stam på *-end*, d. v. s. slutande på *ent* [1] i nom. och ack., *-endes* i gen., *-ende* i dat. sing. Dessa substantiv äro, såsom vi snart skola styrka med exempel ur lågtyska skrifter, ingenting annat än biformer af infinitiven, hvilken form ju som bekant i nyhögtyskan nyttjas som substantiv till begreppet helt och hållet motsvarande de svenska orden på *-ande*, *-ende*. (Tamm 1878:6)

Tamm nämner ”senare medeltid” för dessa neutrala *-ande*-bildningar. Enligt Wessén innehåller Birgittas *Uppenbarelser* den första säkra förekomsten av ett neutralt *-ande*-ord i svensk text: ”vakte at han e fallir ofmykyt i tröstande a miskunnena”. Passagen är enligt Wessén hämtad från Birg. 2, en textversion från 1480-talet (alltså nedskriven ca 100 år efter Heliga Birgittas levnad).

I övrigt finns enligt Wessén bara ett fåtal belägg på neutrala *-ande* under den medeltida skriftperioden, medan användningen ökar i slutet av medeltiden (Wessén 1958:121). Också han lyfter fram tyskans inflytande över bildningen och redogör även för en del stelnade fraser, exempelvis *skam till sägandes*, *vara till finnandes* (Wessén 1958:124f.). Några sådana finns fortfarande (2022) kvar i svenskan men får sägas ha en relativt ålderdomlig prägel.

Också Thorell anför lågtyska som långivande språk med bildning efter lågtyska substantiv på *-en(t)*, med dativformen *-ende*, ”egentligen substantiverade infinitiver med genus neutrum, t.ex. *eten* dat. *etende*” (Thorell 1981:92). Även infinitiv ses ofta som en relativt nominal verbform, bl.a. eftersom infinitivfraser fyller ungefär samma syntaktiska funktioner som nominalfraser (Andersson 1993:43). Att ett nominalt *-ande*-ord skulle vara starkt sammanbundet med verbens infinitivform nämns också i Larsson (1936:66) liksom flyktigt i förtexten till SAOL 7 (1900):

> Ur Ordlistan har nämligen nu uteslutits den stora mängden af neutrala verbalabstrakta på *-ande*. Sådana kunna i allmänhet bildas till alla svenska verb på *-a*, och de äro i förhållande till verben egentligen ingenting annat än ett slags böjliga infinitiver. (SAOL7:I)

Med ”böjliga infinitiver” menas att ordformerna uppvisar likhet med t.ex. latinets verbalsubstantivform, gerundium, något som också Beckman (1964) nämner. Han gör dock snarast en poäng av att avgränsa verbalsubstantiven mot infinitiven (Beckman 1964:132f.). Gerundium är en substantivisk verbform som förekommer i latinet (Nordin 2017:211) men också i t.ex. engelska och flera romanska

språk (ej att förväxla med gerundivum, som bildar en infinit verbform som fungerar som adjektiv, Nordin 2017:211). Några av de tidigare svenska språkvetarna har gjort starkare eller svagare kopplingar mellan de neutrala verbalsubstantiven på *-ande* och latinets gerundier (jfr Beckman 1964:134). För en modern språkanvändare har troligtvis kopplingen mellan den svenska neutrala *-ande*-formen och latinets gerundium sjunkit undan, om den ens har varit aktuell.

Larsson (1936:67) vänder sig, liksom tidigare Cederschiöld (1908), mot att det skulle vara lämpligt att se *-ande*-formerna som gerundier. De neutrala verbalsubstantiven på *-ande* har substantivens egenskaper i form av böjning, medan infinitiven i svenskan inte böjs. Deras syntaktiska funktion överensstämmer dessutom med substantivens (de kan föregås av preposition, ta bestämningar m.m.) medan infinitiven ”röjer sin verbala karaktär genom att låta sig bestämmas endast av objekt och adverbial” (Larsson 1936:67).

I modern svensk grammatik talar man knappast om *-ande*-orden som gerundier, utan benämner dem som particip eller (verbal)substantiv. SAG (1999) nämner över huvud taget inte gerundium eller gerundivum.

2.7 Attityder till *-ande*

Substantiven på *-ande* lockar också fram åsikter hos språk- och stilvårdare. I *Riktig svenska* klargör t.ex. Wellander: ”Vi ha alldeles för många ord på *-ande*.” (Wellander 1955:597). Också andra språk- och stilvårdare har synpunkter på den stilistiska aspekten av avledningar med *-ande*, som Larsson (1936) och Loman (1962).

Wellander har en betydande mängd kommentarer om *-ande* och dess stilistiska aspekter: ”Redan poesiens motvilja mot abstraktion gör, att verbalsubstantiv på *-ande(-ende)* och *-ing* äro mindre vanliga än i prosa. Men de undvikas även därför att de äro tunga och smaka kanslispråk” (Wellander 1955:97). Som exempel på formulering med kanslispråklig stil från Wellander kan anföras ”Verkställandet av höbärgningen äger rum” i kontrast till talspråkets ”Di bärgar höt” (Wellander 1955:266).

Att verbalsubstantiv med *-ande* har ansetts bidra till en kanslispråklig stil och den av vissa språkvårdare uppmärksammade substantivsjukan hänger samman med att man genom nominaliseringen – på gott och ont – undertrycker föreställningen om ett handlande subjekt:

> I fråga om det av verbet avledda substantivet är språkkänslan mindre ömtålig än i fråga om infinitiven, som med sin utpräglat verbala karaktär liksom pockar på ett handlande subjekt. Det vanliga anslaget i järnvägsvagnar *I händelse av fara må tåget stoppas genom att öppna vidsittande luftklaff* stöter mer än det likabetydande: *I händelse av fara kan tåget stoppas genom öppnande av vidsittande luftklaff*. (Wellander 1955:550)

Infinitivformen ”pockar” alltså på ett ”handlande subjekt”. Den första av Wellanders exempelsatser ovan saknar just utsatt handlande subjekt, även om ett handlande tankesubjekt impliceras. Inget sägs explicit om handlande subjekt i det andra exemplet, mer än att språkkänslan är ”mindre ömtålig” när det gäller det neutrala verbalsubstantivet, i det här fallet *öppnande*.

Som Karlgren (1971) visar kan verbalsubstantiv användas medvetet för att undertrycka information om vem som utför en viss handling. Följande mening är hämtad från exempel på hur subjektet skaffas ur vägen: ”Visst förekom det punschdrickande, men något utbrett spritmissbruk kan jag inte minnas från min tid i Uppsala.” (Karlgren 1971:11). Även Näslund påtalar att det går att undvika att ge viss information genom att använda verbalsubstantiven:

> Verbalsubstantiven gör det nämligen möjligt att utesluta information såväl om tempus och modus (genom utelämnande av hjälpverb) som om andra omständigheter kring handlingen, t.ex. vem som utför den och vem eller vad den är riktad mot (jfr Karlgren 1974 s. 37 f.). På så vis blir substantiveringen till sitt innehåll inte bara mer generell utan också framställd som mer eller mindre självklar och odiskutabel (jfr Näslund 1999 s. 29). (Näslund 2002:175)

Substantiven på *-ande* är i varje fall inte utan förtjänster enligt Wellander:

> I vissa fall åstadkommes onekligen en viss korthet i uttrycket genom att hela satsinnehåll sammanpressas i substantiv med bestämningar, men denna korthet vinnes på bekostnad av uttryckets naturlighet och enkelhet […]. (Wellander 1955:129)

Han ger också konkreta råd för skrift: ”Ytterst vanligt är att infinitiv med objekt ersättes av verbalsubstantiv med prepositionsattribut: Byggandet av en sådan tunnel kostar […] (skriv Att bygga)” (Wellander 1939:272). Han anser att texten blir stilistiskt sämre i och med verbalsubstantivet:

> ”Detta substantiverande [sic!] innebär i regel en stilistisk försämring, i det att satsen blir klumpigare och stelare. Mången gång leder det också till en oskön hopning av ord på *-ande* och *-ning*” (Wellander 1939:272).

Också Larsson (1936) påtalar det störande inslaget när ordformer på *-ande* upprepas eller hopas (spärrad text i originalet):

> Och det är dåliga stilmönster, som ligga till grund, när en skolyngling i en uppsats åstadkommer följande: *Selma Lagerlöfs diktning skiljer sig avsevärt från den, som var förhärsk a n d e i Sverige, då hon gjorde sitt framträd a n d e som författarinna.* Det är svårt att förstå, hur det språköra är konstruerat, som nöjer sig med och kanske rent av finner behag i sådant. (Larsson 1936:62)

Larsson tar framför allt upp att övermåttan av *-ande* är tröttsamt och att det i en anda av funktionalism är mindre lämpligt att trötta ut sin läsare. Formen ska vara

tilltalande för sakinnehållets skull (Larsson 1936:63). Larsson framhåller fördelen med att minska frekvensen av *-ande*-orden i skrift:

> Kan frekvensen minskas, och det dödande hotet mot andra ordbildnings- och ordfogningstyper stäckas, finnes mindre anledning till opposition för de stilarters vidkommande, där ett typiskt skriftspråk är lämpligt eller försvarligt. (Larsson 1936:63).

En liknande uppfattning har Reuter (1993), som förhåller sig till en finlandssvensk kontext (inga kursiveringar i originaltexten, min anm.): ”Framför allt bör man undvika två eller flera ord på -ande eller -ende i närheten av varandra (utlåtande angående verkställande av …)” (Reuter 1993:42). Reuter ger också många exempel på hur finskans infinitivformer, som lockar till översättning med *-ande/-ende* på svenska, lämpligen i stället översätts till ”ledig och naturlig svenska” så att verbalsubstantiven undviks. Hur denna lediga och naturliga svenska ska utformas står inte uttryckligen, men gissningsvis handlar det om att byta ut *-ande*-formuleringar mot konstruktioner med infinitiv (jfr Wellanders råd ovan).

Enligt Loman har det tidigare funnits konserverande krafter som troligen har inverkat hämmande på användningen av *-ande*. Han skriver det inte i klartext, men torde syfta på Wellander, som uttryckligen skriver om fenomenet och som var tongivande inom svensk språkvård (första upplagan av *Riktig svenska* kom ut 1939). Larsson var något tidigare ute jämfört med Wellander, som vid den tiden förvisso hade publicerat och hållit föredrag om vissa delar av *Riktig svenska* men inte kommit ut med hela verket ännu (Larsson 1936:59).[23]

Det bör också sägas att den senare Wellander (1973) inte är riktigt lika omfattande i frågan om antal sidor om verbalsubstantiven, och möjligen inte heller lika kritisk i förhållande till dem. Han håller fortfarande fast vid att de stilistiskt hör hemma i kanslispråket, och att de ur ordklassynpunkt riskerar att tränga undan de innehållsrika verben. Han menar också att den s.k. *substantivsjukan*, noggrant beskriven i Wellander (1939:266) generellt ”vållar mindre skada” inom kanslispråket och det lärda språkets gränser, men att den helst inte bör spridas till ”ledigare stilarter” (Wellander 1973:137; passagen behandlar verbalsubstantiv i allmänhet).

Det här kan sättas i relation till Näslund (2002:183) som anför språkvårdares kritiska hållning som en möjlig delförklaring till att *-ande/-ande* har minskat i användning under en senare del av hans undersökta period. Men att mängden av *-ande*-ord väckte viss uppmärksamhet på 1930-talet kan utläsas av en tidningsartikel från DN 1934:

[23] Enligt Larsson hade Wellander i föredrag och artiklar ”låtit framskymta något ur arbetet på sin ’Antibarbarus’” (Larsson 1936:59), så några partier av *Riktig svenska* borde ha varit kända i förväg för Larsson.

> Det finns dessutom en mängd verbalabstrakter som inte upptagits i ordlistan. Detta är förlåtligt och kanske uppmuntransvärt, menar hr Widegren, ty det är här fråga om långa och fula former, vilkas användning sprider sig med en fart som är lika sorglig som ullhandskrabbans.[24] (DN 1934-12-17)

Artikeln handlar om en genomgång av talat språk och har rubriken ”6.300 ord saknas i akademilistan”. I artikeln redovisas en intervju med arkivarien Per Widegren, som har gjort en frekvenstabell över svenskt debattspråk, och, vad det verkar, jämfört resultatet med dåtidens upplaga av SAOL (vilket i så fall torde vara upplaga 8 från 1923). I artikeln noteras vidare (ej kursiv i original):

> Hr Widegrens frekvenstabeller innehålla över 400 sådana abstrakter, somliga rätt vanliga, vilka inte upptagits i ordlistan. Som exempel kunna anföras anlitande, avstyrkande, tillstyrkande, bedömande, beklagande, genomförande, införande, ingripande, inrättande, utförande, vidkommande, övervägande, ord som alla i dagligt tal användas som substantiv. Det är här egentligen orden på -ande som vinna spridning. (DN 1934-12-17, osignerad artikel)

Artikeln kan i viss mån kasta ljus över språkvårdarnas negativa inställning till en (överdriven) användning av *-ande* (se ovan), och är i sig kanske också ett försök att stävja ett alltför ymnigt bruk.

I mer samtida skrivråd (Linton 2019:44f.) beskrivs verbalsubstantiven som att de ”ofta fungerar som skapare av fiktiva världar” och att ”Levande verb kopplade till en tydlig agent dräneras på kraft och omvandlas till döda substantiv utan subjekt: *göra* blir *görande*, *identifiera* blir *identifikation*, *passivisera* blir *passivisering*.” (Linton 2019:45). Partiet handlar dock om verbalsubstantiv generellt och inte specifikt om *-ande*-orden.

Trots språkvårdares och översättares råd används ibland *-ande*-orden i hopningar, även om det bryter mot råden om att undvika störande upprepningar av ordslut. En omfattande användning av *-ande*-ord återfinns t.ex. i en textpassage i ”Sagan om Karl-Bertil Jonssons julafton” av Tage Danielsson (1964).

> När den här julen som sagan handlar om närmade sig blev det som vanligt ett **bakande** och **korvstoppande**, ett **fejande** och **putsande**, ett **stöpande** och **köpande**, ett **rumsterande** och **paketerande** och ett vansinnigt uppsving i affärsverksamheten som gjorde de rika knösarna till affärsmän ännu rikare och de fattiga satarna till kunder ännu fattigare. (ur *Sagor för barn över 18 år* 1964, min fetstil)

Danielssons användning av *-ande*-ord utnyttjar en lekfull upprepning av ord med samma slutsuffix, och han göder med sin ymniga *-ande*-användning på sitt sätt en del av substantivsjukan (jfr Wellander 1955, Linton 2019:44), även om textpartiet

[24] Från 1932 och framåt skrivs det många notiser i svenska dagstidningar om den kinesiska ullhandskrabbans framfart i svenska fiskevatten, efter det första fyndet i Bråviken 1932. Krabban räknas som en invasiv art (Havs- och vattenmyndigheten 2021).

knappast torde få de negativa effekter på läsaren som Wellander (1955) och Larsson (1932) har varnat för.

2.8 Sammanfattning

Den här avhandlingen ägnas åt neutrala substantiv på *-ande*, dvs. sådana som *ett skrivande* av *skriva*, *ett springande* av *springa* och *ett folkölsdrickande* av *dricka folköl*, även om suffixet *-ande* också bildar ord som kan anses höra till flera olika ordklasser. Orden som slutar på *-ande* är homografa mellan ordklasser, vilket gör att en isolerad teckensträng som *rykande* sällan säger något om ifall ordet betecknar ett adjektiv (*en rykande gevärspipa*) eller ett neutralt substantiv (*ett väldigt rykande från glödbädden*), något som det vanligen behövs kontext för att avgöra.

I kapitlet behandlas olika infallsvinklar på *-ande*. Suffixet *-ande* är i det närmaste fritt produktivt (SAG 1999, Josefsson 2005), vilket innebär att det används för att bilda substantiv av verb generellt, även av nya sådana som kommer i svenskan. Att *-ande* betraktas som fritt produktivt gör att det bör gå att hitta nybildningar och diverse tillfälliga bildningar i skrift, och i kapitel 6 redovisas olika typer av sådana undersökningar. Trots suffixet *-ande*:s produktivitet finns det ändå verb som inte kan avledas med *-ande*, t.ex. tillståndsverb (Josefsson 2005), hjälpverb (Loman 1962), och en del av de verb som bildar nomina actionis med andra suffix, som t.ex. *-else* eller *-ning* eller ytterligare andra suffix.

Verbalsubstantiv på *-ande* betecknar vanligen verbets aktion, dvs. *ett skrivande* innebär 'det att skriva', liksom *ett väsande* betyder 'det att väsa'. Verbalsubstantiven på *-ande* kan dessutom beteckna resultatet av aktionen, t.ex. i fall som *meddelande* och *yttrande*. Den ursprungliga aktionella betydelsen kan vara mer eller mindre levande. I sammanhanget är också verbens och verbalsubstantivens aktionsart aktuell, framför allt ifall aktionsarten är avgränsad eller oavgränsad (SAG 1999). I fråga om aktionsart "samspelar" *-ande* och *-ning* som avledningar av samma verb i vissa fall, där *-ande* ofta betecknar den oavgränsade aktionen (*ett visslande som pågick hela natten*) medan *-ning* betecknar en avgränsad aktion (*det hördes en vissling*).

De fenomen som tas upp i kapitlet, som produktivitet, konventionalisering och lexikalisering, är i olika hög grad inblandade när det handlar om ord med suffixet *-ande* i skrift. Det kan förväntas att konventionaliserade ord på *-ande* återfinns med relativt hög frekvens i text, och dessutom som självständiga uppslagsord i ordböcker. På samma sätt är det förväntat att det finns många lågfrekventa bildningar med *-ande* i text, som har att göra med *-ande*:s produktivitet, vilka dock inte återfinns som uppslagsord i ordböcker (jfr SAG 1999, Josefsson 2005, Booij 2012). Ord och uttryck som är mer eller mindre starkt lexikaliserade, i bemärkelsen icke-kompositionella eller uppvisar anomalier (Svanlund 2002) kan i högre grad förväntas återfinnas i ordböcker, eftersom de vanligen måste förklaras.

Särskilt i den tidigare språkvården har attityden till verbalsubstantiv på *-ande* varit ganska negativ. Språkvårdare har åtminstone under första halvan av 1900-talet manat till försiktighet vad beträffar nominalisering med *-ande*; Larsson (1936) önskar stävja det alltför omfattande bruket och Wellander (1955, 1973) önskar t.ex. att *-ande*-orden hålls inom kanslispråket och det ”lärda” språket.

3. Lexikografiska utgångspunkter

Ett av avhandlingens delsyften är att undersöka hur *-ande*-ord hanteras lexikografiskt, och i innevarande kapitel resoneras om olika lexikografiska tillvägagångssätt beträffande morfologiskt komplexa ordformer som just avledningar.

Vad som inbegrips i begreppet *lexikografi* varierar mellan olika forskare (Svensén 2004, Atkins & Rundell 2008, Bergenholtz & Gouws 2012a). I kapitlet diskuteras olika aspekter av lexikografi, och aktuellt kapitel har framför allt ett metalexikografiskt perspektiv, där ordböcker beskrivs på basis av dels allmän lexikografisk praxis, dels lexikografisk tradition för svenskan.

Den svenska enspråkiga lexikografin och de moderna ordböckerna bygger på en stark tradition och många tidigare ordböcker, där lexikografer har byggt sina verk på föregångarna (Hannesdóttir & Ralph 1988, Svensén 2004). Det är alltså ingen slump att en ordboksartikel ser ut som den gör med vissa kategorier som kommer i en viss ordning.

Kapitlet disponeras så att den första delen behandlar lexikografi och ordböcker i stort, liksom olika typer av lemmaansättning och behandling av framför allt avledningar, dels för svenska ordböckers del, dels allmännare. I kapitlets senare del resoneras om lexikografisk praxis och förutsättningar för olika typer av ordböcker, liksom de ändrade förutsättningar som ordboksproducenter har behövt förhålla sig till de senaste decennierna.

I innevarande kapitel, liksom i flera av de kommande, förekommer exempel från olika ordböcker. Den typografi som används i avhandlingen kan ibland skilja sig åt från den som används i ordböckerna. Av tydlighetsskäl är också somliga ordboksartiklar förkortade när de återges i avhandlingen. Dessutom kan artikelvisningen i elektroniska versioner skilja sig från de ursprungligen tryckta ordböckerna. Min förhoppning är dock att det ska vara tillräckligt tydligt angivet i de exempel som ges vilken version det är som citeras.

3.1 Lexikografi

Lexikografi som begrepp innefattar på olika sätt ordböcker. Ofta inbegrips både *praktisk lexikografi* och *metalexikografi* eller *teoretisk lexikografi* i lexikografin. Praktisk lexikografi innebär det mer praktiskt orienterade hantverket att planera, utarbeta och redigera ordböcker, medan metalexikografin innefattar forskning om ord-

böcker och deras utarbetande. Ungefär så långt är många som har skrivit om ordböcker och lexikografi överens (se t.ex. Svensén 2004:3f., NLO 1997:169). Atkins & Rundell (2008:2) benämner sin inriktning som *deskriptiv lexikografi*, eftersom en ordbok utgör en beskrivning av ett ordförråd som används i en språkgemenskap.

Bergenholtz & Gouws (2012a) går igenom en stor mängd tidigare definitioner av lexikografi, liksom lexikografins förhållande till språkvetenskapen i stort. De definitioner som de anser täcker in tillräckligt mycket av vad lexikografin ägnar sig åt, inbegriper också användarstudier och resonemang om ordbokens syfte och målgrupp. De är också mer benägna än flera andra forskare att benämna sin inriktning som en teori, något som motsägs av exempelvis Rundell (2012).

För avhandlingens del är framför allt en kombination av praktisk lexikografi och metalexikografi aktuell. Systematiska studier av ordböcker görs mot bakgrund av forskning om ordböcker och hur dessa utarbetas, och kanske också borde utarbetas.

3.2 Lemmaansättning och artikeluppbyggnad

I avhandlingen används genomgående *ordbok* som samlingsbeteckning på BSO, SAOL och SO och liknande språkliga referensverk (jfr Svensén 2004:4f.). Att beteckna SAOL som en ordbok torde vara okontroversiellt (se t.ex. Svensén 2004:29), men titeln är trots allt *Svenska Akademiens ordlista*. I de tre ordböckerna finns något olika principer för lemmaansättning, och de respektive verken karaktäriseras vidare i materialkapitlet.

För att kunna redogöra för hur högfrekventa avledningar på *-ande* kan, alternativt bör, behandlas i ordböcker, berörs i nedanstående avsnitt lemmaansättning i ordböcker i allmänhet och därefter möjligheter beträffande lemmaansättning av *-ande*-ord. Även egenskaper hos uppslagsorden som ordklasstillhörighet, benägenhet att böjas i numerus, polysemi och kontextuella egenskaper i form av adjektiviska bestämningar behandlas.

Det vanliga vid ordboksbeskrivningar är att utgå från de olika typerna av struktur: *fördelningsstruktur*, *mega-*, *makro-* och *mikrostruktur*, samt *hänvisningsstruktur* och *åtkomststruktur* (Bergenholtz & Svensén 1994:165). Fördelningsstrukturen kan vara allt från enkel till komplicerad. En ordbok med enkel fördelningsstruktur har all information i den enskilda artikeln, medan en ordbok med komplicerad fördelningsstruktur kan ha viss information i särskilda översiktsfält, ett särskilt grammatikavsnitt, eller i vissa fall, också hänvisa från ordboken till helt andra verk för information.

Megastruktur har att göra med ordbokens storlek och olika delar i förhållande till varandra, t.ex. fysiskt omfång, fördelning mellan kringtext, lemmalista och andra delar. Makrostrukturella egenskaper beskriver hur lemmalistan struktureras,

och i många fall handlar det om alfabetisk sortering av uppslagsorden. Mikrostrukturen utgörs av de olika komponenterna i själva ordboksartikeln. Hur olika delar hänvisar till varandra har att göra med hänvisningsstrukturen.

3.2.1 Lemmaansättning

För varje ordbok som utarbetas behöver bland annat följande punkter beaktas: vilka ord ska tas upp som uppslagsord och vilken typ av information ska ges om varje ord? C. J. L. Almqvist skriver ingående om dessa frågor i förtexten till sin ordbok (som dock aldrig fullbordades) under rubrikerna ”Hvilka ord böra upptagas?” och ”Hvad bör om hvarje ord sägas?” (Almqvist 2013:18 [1842, 1844]). Alla ordböcker är dock inte försedda med ett lika utförligt resonemang om bakomliggande redaktionella och språkvetenskapliga principer, men det kan underlätta för den potentiella användaren om det klart och tydligt framgår vad denna har att förvänta sig av ordboken.

Urvalet av uppslagsord benämns vanligen *lemmaselektion* eller *yttre selektion* (Svensén 2004:79). Det typiska är att uppslagsformen, som vanligen står i fetstil, utgörs av lemmats s.k. *kanoniska form* (Zgusta 1971:249f., Atkins & Rundell 2008:362f.). Denna form utgörs oftast av verb i infinitiv, substantiv i grundform och adjektiv i positiv. Några undantag finns; ett sådant utgörs av inlärarordboken *Lexins svenska lexikon*, vilken har verbets presensform som uppslagsform, och även definitionen hållen i presens. Se Hult (2016) och särskilt (2016:56f.) för översikt över de resonemang som har legat till grund för valet av presens i Lexin.

Lemmaurvalet är förstås centralt för ordboken – utan uppslagsord, ingen ordbok. Ibland kan det dock finnas en viss motsättning mellan ordbokens representativitet avseende språket, exempelvis genom ett visst dokumentationssyfte, och användarens behov av information. Motsättningen kommenteras av Svensén på följande sätt:

> De ord som är viktiga i lexikonet och i språket behöver inte vara de som är viktigast för användaren. Lexikografer utväljer traditionellt de mest frekventa orden. För de flesta är de mest frekventa orden också de viktigaste. Men undersökningar av ordboksanvändning visar att vanliga ord sällan slås upp. Hur kan en ordboksartikel vara nyttig om den aldrig slås upp? Man skulle kunna säga att de nyttigaste orden i en ordbok inte är de mest frekventa utan tvärtom de sällsynta, eller åtminstone de ”svåra”. Utelämning, eller en mer summarisk behandling, av frekventa ord skulle enligt detta synsätt göra ordböcker mer användbara. (Svensén 2004:81)

Enligt Svensén slås vanliga ord sällan upp (se ovan). Resultaten från användarundersökningar och loggfiler av elektroniska resurser kan modifiera påståendet något. De loggfiler och analysverktyg som används för att följa användarnas sökmönster visar att i flera moderna digitala ordböcker ligger t.ex. högfrekventa van-

liga verb högt upp på listorna över oftast uppslagna ord, liksom andra förhållandevis välbekanta ord från olika ordklasser (se t.ex. Bäckerud et al. 2021). Enligt en undersökning av den danska ordboken DDO (Trap-Jensen et al. 2014) som jämförde förekomst av ord i korpusar med uppslagningar i den elektroniska ordboken, visade det sig att endast ett fåtal artiklar aldrig slogs upp (202 artiklar i absoluta tal, vilket motsvarade 0,2 % av lemmalistan).

En del enspråkiga ordböcker har anammat modellen att framför allt ge ”svåra” eller ”ovanliga” ord som uppslagsord, medan ord som anses bekanta för användaren har utelämnats. Som Bergenholtz & Gouws (2012b:21) lyfter fram innebär det direkt att ett urval måste göras, och att det kan finnas gränsdragningsproblem angående vilka ord som anses svåra och därför bör inkluderas, liksom vilka som anses välkända och därför inte behöver tas med. De tre ordböcker som ingår i avhandlingens undersökningar har tagit med allmänt kända och ”lätta” ord och inte gjort någon poäng av att utelämna sådana.

Traditionellt har det ansetts positivt att en ordbok vid utgivning innehåller många uppslagsord, alternativt många nya sådana, om det gäller en ny utgåva av en tidigare publicerad ordbok. BSO (2010) har på omslaget uppgiften ”4 000 nya ord”, i SO resoneras inledningsvis om lemmaantalet, dels i förhållande till SAOL, dels till språket i allmänhet (SO 2009:IX), och i SAOL 14 noteras i inledningen att antalet ”nya ord är det största sedan 1950 års upplaga (då 75 000 ord tillkom)” i och med de ungefär 13 000 nya orden (SAOL 14:X).[25]

Att ett ord tas med som uppslagsord i en ny upplaga är dock ingen garant för att ordet är en neologism, utan bör oftare ses som att ordet har blivit tillräckligt etablerat hos språksamfundet för att platsa i en ordbok. Neologismer tenderar framför allt att tas med i renodlade nyordsböcker, som inte har samma krav på sig att de registrerade orden bör vara etablerade (se t.ex. nyordsböcker av Moberg 2000 och Agazzi 2015, jfr NLO 1997:188).

Sammansättningar med genomskinlig betydelse, dvs. sådana där betydelsen kan erhållas från de ingående delarna, kan tas upp i en ordbok om utrymmet medger det. I annat fall kan de utelämnas, ifall ordbokens redaktionella princip är att inte ta med sådana (Svensén 2004:81, se också NLO 1997:258 om ’transparens’). Svensén förklarar genomskinlig betydelse som ”betydelsen hos helheten är i stort sett lika med summan av delarnas betydelse” och ger exempel som *teaterbiljett* och *järnspis* (Svensén 2004:81). Exempelvis inkluderas genomskinliga sammansättningar vanligen i SAOL 14 om de är högfrekventa (t.ex. *vattendroppe*) men inte

[25] Se också Bergenholtz & Svensén (1994:155) om att kommersiella förlag ibland av konkurrensskäl tidigare har tenderat att överdriva antalet uppslagsord, exempel och fraser m.m.

alltför triviala.[26] Med ”utrymme” avses i litteraturen från 1990- och 2000-talet oftast den tryckta bokens samlade sidutrymme.

Genomskinliga sammansättningar kan också upptas som självständiga uppslagsord om ordboken har ett *dokumentationssyfte* (Svensén 2004:1, 80, NLO 1997:169 om dokumentationslexikografi), dvs. ett syfte att dokumentera språket sådant det ser ut vid en viss tidpunkt. Sajten SAOLhist.se kan delvis sägas ha ett dokumentationssyfte i och med att den innehåller de flesta av alla publicerade upplagor av SAOL, från den första (1874) till den senaste (2015).

Mindre genomskinliga sammansättningar (icke-kompositionella) behöver en förklaring för att kunna förstås och försvarar därmed ofta sin plats som självständiga uppslagsord i en ordbok (Svensén 2004:81f.). Exempel på sådana ord är *vinstvarning* ('varning för att visst företags vinst inte blir lika stor som under tidigare mätperiod') och *slickepinne* ('godsak fäst på pinne'). I platssparande syfte kan exempelvis förled eller efterled ansättas som lemma, medan själva de sammansatta orden ges som morfologiska exempel i artikeltexten eller liknande (jfr Svensén 2004:127).

I en ordbok över danska, *Den Danske Ordbog* (hädanefter DDO) på nätet, ges tre typer av ordbildningsupplysningar längst ner i artikeln, uppdelat på avledningar, sammansättningar och övriga bildningar. Enligt informationstexten baseras urvalet på ”deres hyppighed i sproget” (DSL 2022a). DDO:s lösning gör att en verbartikel som *råbe* 'ropa' i nätversionen av DDO presenteras med sju avledningar (t.ex. *beråbe*, vb. och *råben* sb.), två sammansättningar (*tilråbe* och *udråbe*) och en övrig bildning (*højtråbende* adj.). Samtliga dessa ord utgör klickbara länkar till självständiga uppslagsord med artikeltext, se t.ex. *råben*.

En vidareutveckling av förfaringssättet kan exemplifieras med verbartikeln *vige* 'vika från, dra sig undan' i DDO som har den klickbara substantivavledningen *vigen*, vilken bara utgörs av en ”tom” ordboksartikel utan definitionstext, språkprov eller annat. Uppslagsordet *vigen* har bara ordklassuppgift och texten ”Dette ord har foreløbig ingen betydningsangivelse. Se eventuelt: vige”.[27] DDO:s lösning med den här typen av ofärdiga artiklar har hittills inte använts systematiskt för de större svenska ordböckerna.

En annan lösning beträffande avledning, är att anföra ordbildningselement i lemmaposition (Svensén 2004:174). Se t.ex. följande exempel från SO 2009 (starkt förkortad artikel):

---

[26] I arbetet med SAOL 14 ströks medvetet en del sammansättningar med slutled som *-fabrik* och *-problem*, även sådana som var högfrekventa i de textkorpusar som användes som underlag. ”Triviala” ska här tolkas som att betydelsen anses vara oproblematisk.

[27] I informationstexten på Ordnet.dk ges en kortfattad förklaring till dessa ”tomma” artiklar. Enligt sidan fanns det drygt 12 000 ofärdig artiklar i november 2021, och då inte bara avledningar utan sammansättningar m.m. som härstammar från en sorts sublemman i den tryckta versionen av DDO. Se <https://ordnet.dk/ddo/hjelp-til-sogning/sporgsmal-og-svar#hvorfor-er-der-artikler>.

-het substantiviskt slutled

- (med adj. som förled) egenskap av det slag som förledet anger; endast i sing.

Ovanstående lösning är fullt tänkbar i ordböcker men används i varierande omfattning i svenska enspråkiga ordböcker (jfr Gudiksens undersökning av den danska dialektordboken *Ømålsordbogen* 2003).

Motiven bakom att ansätta ordbildande affix i lemmaposition kan nämns vanligen i ordbokens kringtext. I förordet till SOB (1986:XII) noteras att affixen i förekommande fall ska vara ”starkt produktiva” i ordbildningen. I Östergrens *Nusvensk ordbok* (hädanefter Östergren) band 1, står informationen ”Viktiga *suffix* få ibland särskild artikel” (Östergren 1981:VI), men något mer om bakomliggande tankar informeras det inte om.

I Svensén (2004:81f.) noteras också att affix i lemmaposition bör vara produktiva, så att inte lexikografen leds in i en etymologisk exkurs genom att inkludera ej längre produktiva element i lemmaposition, och så att användaren kan vara säker på att affixen är användbara. I *Ordbog over det danske Sprog*, ODS[28], ansätts t.ex. affix om de är av germanskt ursprung och om de har huvudtryck eller bitryck. Gudiksen (2003:110) påpekar att varken produktivitet eller frekvens därmed ingår som kriterium i ODS, vilket får till följd att somliga produktiva affix saknas i lemmaposition i ODS, medan andra icke produktiva affix står med. En effekt blir att somliga affix som har använts under den period som ODS avser att täcka saknas som uppslagsord (t.ex. substantivsuffixen *-en* i *råben* och *-(n)ing* i *dansning*). För en grundlig genomgång hänvisas till Gudiksen (2003).

Att ansätta ordled i lemmaposition hänger främst ihop med receptionsaspekten på så vis att ordleden inte direkt ger betydelsen hos ord men hjälper användarna med att visa systematik i ordbildningen. Även produktionsfunktionen kan stödjas genom förfaringssättet, om det också ges rikligt med språkprov i artikeln, så att användarna som behöver stöd för produktion inte leds att tro att vissa ordled kan kombineras helt fritt med andra (Svensén 2004:127).

En specialvariant av ordled i lemmaposition utgörs av så kallade *affixoider*, som också kan uppträda som fria morfem, t.ex. *kanon-* och *-vänlig* (Svensén 2004:175). I en tryckt ordbok är det dock inte säkert att användaren tänker på att slå upp sådana affix, såvida det inte står utskrivet i förordet att den möjligheten finns, och användaren söker upp den informationen. I en digital ordbok ökar chansen att sådana element slås upp, till exempel genom att användaren på olika sätt leds till avledningssuffixet genom länkning eller automatiska förslag, eller förstås genom att testa sig fram.

[28] ODS är en dansk ordbok med fokus på danskan mellan år 1700 och 1950. ODS finns som tryckt bok med supplementband, som app och på ordnet.dk (Det Danske Sprog- og literaturselskab 2022).

En inte helt oviktig aspekt beträffande antalet uppslagsord i ordböcker, och möjligheten att öka dessa genom ansättning av avledda ord, utgörs också av den kommersiella, även om den troligtvis är mer framträdande hos förlagsutgivna ordböcker (med det kommersiella förlaget som tydlig avsändare):

> Lexicographers are generally open to welcome all the new words entering the lexicon of a language, first of all because a large number of derivatives can considerably increase the number of entries listed in the dictionary; this aspect has played a fundamental role in helping commercialize monolingual dictionaries for several years. (Dardano et al. 2006:1116)

I citatet ovan anför Dardano et al. (2006) möjligheten att ordboksproducenten kan öka lemmaantalet genom att ansätta många avledningar som lemman, och det är klart att om varje möjlig avledning skulle ansättas i lemmaposition, skulle antalet uppslagsord öka betydligt (Jfr också Bergenholtz & Svensén 1994, Sköldberg & Mattsson 2016). I de svenska ordböckerna kan det snarare noteras det motsatta förhållningssättet, dvs. att många självklara avledningar *inte* ansätts som lemman. Det innebär trots allt ett visst lexikografiskt arbete att skriva, redigera och producera en ordboksartikel, och ett arbetsekonomiskt synsätt kan tänkas prägla arbetet.

Även lexikala enheter som endast används i språket i en viss böjningsform, kan stå som självständigt uppslagsord i just den formen (se vidare Sköldberg 2009 och där anförd litteratur om s.k. unika konstituenter). Exemplen nedan är hämtade från *Lexins svenska lexikon* (något förkortad artikel) och SAOL 14, tryckt bok respektive app:

faggorna subst. bestämd form plural
Uttryck:
är i faggorna är på väg att hända; är i närheten (*Lexin*, online)

faggorna s. pl. best. *vara i f.* vara nära förestående (SAOL 14, tryckt bok)
picka|lurven [-lur´v-] substantiv i bestämd form *på pickalurven* berusad (SAOL 14, app)

I de fall den oböjda formen ansätts som uppslagsord kan uppgift om vanligt förekommande ordformer ges i artikeltexten, men knappast tvärtom. Det här förfaringssättet används t.ex. i fråga om relationen mellan verb och former som perfekt och presens particip. Formella kommentarer som informerar om vilken ordform som vanligen används i text, finns i SAOL 14 (2015) t.ex. vid verben *bulta*, lexem 3: ”vanl. perf. part.”, *stärka* ”ofta perf. part.” och *vidhänga* ”vanl. pres. part.”. Dessa kommentarer ska utläsas som att användaren kan förvänta sig att formerna *bultad*, *stärkt* och *vidhängande* är mer framträdande i text än de tempusböjda verbformerna.

3.2.2 Artikeluppbyggnad

Hur en typisk ordboksartikel ser ut är nog välbekant för den som någon gång har slagit upp ett ord i en ordbok. Den tryckta ordboken som medium har trots allt en lång tradition i många språk, och det är naturligt att ordböcker bygger på, lånar av eller härmar sina föregångare (Hannesdóttir & Ralph 1988, Bergenholtz & Svensén 1994). Inne i själva artikeln kan olika informationskategorier dock fördelas olika, beroende på ordbokens syfte, målgrupp och numera också medium (tryckt eller elektroniskt). Uppslagsord beskrivs med avseende på olika egenskaper, och beskrivningarna varierar i omfattning i olika ordböcker. Dessa egenskaper kan delas upp i formell, semantisk, syntagmatisk och pragmatisk information (Svensén 2004:8–11). Till den formella informationen hör egenskaper på uttryckssidan, dvs. stavning, uttal och morfologi (böjning och ordbildning). Till den semantiska informationen hör betydelse, alltså egenskaper på innehållssidan. Till den syntagmatiska informationen hör ordens förhållande till andra ord, alltså dess kombinatoriska egenskaper, dvs. funktion i satsen. Till den pragmatiska informationen hör egenskaper som bruklighet i olika dimensioner. Detta markeras vanligen med någon sorts metatext (Svensén 2004:8–11, 256).

Det vanliga är att uppslagsordet, vanligen kallat *lemmat*, står i halvfet eller fet stil (Svensén 2004:130), eventuellt med stavningsvarianter, följt av någon sorts böjningsangivelse, ordklassuppgift, uttalsuppgift (enligt IPA eller något mer läsartillvänt system, eller bara med tryckangivelse). Därefter kommer betydelsebeskrivningen och mer eller mindre information om ordets olika delbetydelser, vilka kan följas av kortare eller längre språkprov. I somliga ordböcker ingår också idiomatiska uttryck med definition och språkprov, och i en del ordböcker även illustrationer (se t.ex. *Illustrerad svensk ordbok*, ISO, 1955) eller, för digitala ordböcker, andra multimodala resurser som ljudfiler och filmklipp (se t.ex. *Lexins svenska lexikon* på nätet).

För en översikt över artikelstrukturen i de tre ordböcker som ingår i avhandlingen hänvisas till deras respektive grafiska användarvägledning på insidan av pärmarna i de tryckta böckerna, samt översikt och sökhjälp i de digitala utgåvorna. De tre ordböckerna beskrivs närmare i materialkapitlet. Variationen är dock stor mellan dessa och andra ordböcker, och många illustrativa exempel hämtade från både enspråkiga och tvåspråkiga ordböcker ges av Svensén (2004).

3.2.3 Avledningar i ordböcker: möjliga redovisningssätt

Redovisning av avledningar i ordböcker kan göras på olika informationsnivåer. De kan behandlas i kringtexten, där det vanligen i löpande text redogörs för principer för avledning i det eller de språk som ordboken omfattar. Ibland kombineras denna information med hur just den aktuella ordboken hanterar dessa principer.

Avledda ord kan också ansättas som självständiga lemman med någon sorts artikeltext. Dessutom kan vissa avledningar behandlas någonstans i artikeltexten hos basordet, ofta under någon sorts rubrik eller etikett. Det är framför allt dessa redovisningssätt som undersöks i de ordboksanalyser som redovisas i kapitel 7.

I kringtexten kan ordboksredaktionen redogöra för principer om lemmaansättning, mängden information i varje artikel m.m. Somliga ordböcker är försedda med ett omfattande kringtextmaterial, t.ex. Dalin (1850) med 20 sidor och den danska definitionsorboken DDO med ett fyrtiotal sidor i den tryckta boken. Andra ordböcker har ytterst kortfattade kringtexter, som t.ex. SAOL 8 (1923), som stannar vid två sidor, och ISO (1958) med en sidas användarvägledning. I andra fall, som i SAOB, är förtexten till det första bandet inte så omfattande sett till verkets övriga omfång, men däremot har det publicerats åtskilliga artiklar och böcker om SAOB som lexikaliskt verk (se t.ex. Lundbladh 1992, Malmgren 2006, Rosqvist 2014, Nilsson 2019, m.fl.).[29]

Information om lexikografiska principer för avledning varierar i omfång och detaljrikedom i olika ordböcker. I en äldre ordbok som Dalin (1850) behandlas först avledningar ("hänledda ord") och sedan *-ande-* och *-ing*-ord explicit, om än kortfattat:

> Till undvikande af vidlyftighet, innehåller förklaringen af hänledda ord esomoftast, när så lämpligt befunnits, hänvisning till stamordet. Så t. ex.: *Arbetsamhet : Egenskapen att vara arbetsam ; Borstande, Borstning : Handlingen, då man borstar.* Här hänvisas till orden *Arbetsam* och *Borsta*, der man ytterligare finner fullständig förklaring. […] Verbalier på *ande* och *ing*, af verber, som antingen hafva utländsk upprinnelse eller äro mindre allmänna, anföras i omedelbar följd med dessa verber, utan förklaring, så snart de icke betyda annat än sjelfva handlingen af verbet. Hvar och en uppfattar med lätthet deras betydelse, och det skulle varit ändamålslöst att beständigt upprepa dessa enahanda och tröttande definitioner. (Dalin 1850:18)

Dalins ordbok är den första kompletta svenska ordboken (Malmgren 1988:195, Hannesdóttir 1998:462). Resonemangen i utanförtexten är därmed intressant att studera, med tanke på att dessa skulle kunna inverka på senare publicerade ordböcker.[30] Som Norén (1991:123f.) visar är dock Dalin inte alltid konsekvent i enlighet med förtextens principer, men förtexten ger ändå en viss vägledning. Ett

[29] I första bandet av SAOB upptar förklaringar bara en sida i kringtexten, längst bak på s. XXV.

[30] Almqvists ordbok, något tidigare än Dalin, fullbordades aldrig. Dock har den en omfattande kringtext, där det utreds vilka verb som kan avledas och vilka avledningar som bildas, och även vilka avledningar som *inte* är möjliga: "af några gifves till och med knappt ett enda verbale, ej en gång på *-ande* (*ende*). Således har man t. ex. af *Säga* hvarken *Sägande* (såsom egentligt substantiv; i dess ställe nyttjar man *Talande*, hvilket är substantiv), *Sägning*, *Sägelse*, *Sägan*, *Sägnad*, *Säga* eller *Sägeri*. Man har derur blott utledningen *Sägen* (*Sägn*), som svarar emot *Sägan*." (Almqvist 2013 [1840]:13).

vanligt presentationssätt hos Dalin består i att ge *-ande*-avledningen i direkt anslutning till basverbet, medan *-(n)ing*-avledningen får bilda ett självständigt uppslagsord (”stickord”, Norén 1991:123).

Principen att hänvisa till basverbet fungerar bra i en tryckt ordbok, där verbartikeln rimligen (p.g.a. den alfabetiska sorteringen) står i mycket nära anslutning till det avledda uppslagsord som har försetts med en hänvisning. I en digital ordbok finns dock olika lösningar på hur lemmalistan visas och tillgängliggörs, men det kan inte direkt antas att hela uppslagsordet med artikeltext (i det här fallet verbartikeln) är synligt i klartext i samma visningsläge som hänvisningslemmat (substantivet).

Avledningar kan presenteras på olika sätt inne i artikeltexten (på mikronivån). Det vanliga är antingen i form av påhängsartiklar (jfr Svensén 2004:174), ofta placerade sist i artikeln, eller i form av fullt utskrivna eller förkortade former i artikelns huvud, vilket är förfaringssättet i SAOB. I exempelvis anglosaxiska ordböcker är det dock vanligt att avledningar placeras sist i artikeln oförklarade, som s.k. *run-ons* (Atkins & Rundell 2008, se också Vrbinc & Vrbinc 2014) eller *påhängsartiklar* (Svensén 2004). Atkins & Rundell (2008:180) tar framför allt fasta på att avledningar som självständiga lemman är mycket platskrävande, men inne i basordets artikeltext blir de å andra sidan svåra för användarna att hitta, något som också Vrbinc & Vrbinc (2014) framhåller.

Atkins & Rundell (2008:236f.) menar också att *run-ons* i idealfallen bara bör användas i enspråkiga ordböcker när ordet är lågfrekvent, härledbart semantiskt, uttalet kan förutsägas från basordet, och då ordet uppför sig förutsägbart med avseende på grammatik och kollokationer. Deras resonemang ger stöd åt att ge avledda ord status som självständiga uppslagsord, om de inte lever upp till ovanstående egenskaper. Dessutom finns en sorts medelväg som innebär att en avledning både står inne i basverbets artikel *och* som egen självständig uppslagsartikel (jfr med DDO ovan, se också Bergenholtz & Gouws 2013).

När verbalierna (verbalsubstantiven) placeras i direkt anslutning till basverben menar Dalin att man ”uppfattar med lätthet deras betydelse” Dock är definitionerna ”enahanda och tröttande”. Men orden bör ändå registreras i ordboken:

> Deremot är af vigt att upptaga sjelfva orden, på det att man må veta, om ett verb har några sådana verbalier, och hvilka det har, ty somliga verber äro helt och hållet i saknad af dylika verbala substantiver, andra deremot hafva antingen det ena eller det andra, eller begge tillsammans. Alla andra verbalier än dessa på *ande* och *ing* anföras hvart och ett på sitt ställe i den alfabetiska ordningsföljden. (Dalin 1:18)

Dalins resonemang förutsätter dock att betydelsen verkligen är förutsägbar. Även semantiskt avvikande avledningar kan naturligtvis behöva hanteras och har kanske med större självklarhet en lemmaposition. I SAOL:s förtext liknar resonemangen Dalins – verbalsubstantiven inkluderas och ansätts som lemman i avsikt att låta ordboken informera om basverbets egenskaper. Det är alltså möjligt att

göra på olika sätt i olika lexikografiska verk, och ibland kommer de bakomliggande tankarna till uttryck i förordet, mer eller mindre tydligt.

Ytterligare sätt att låta avledningar i form av verbalsubstantiv komma med i basverbets artikeltext kan exemplifieras med några svenska ordböcker i form av Östergrens *Nusvensk ordbok* (första bandet 1919), *Illustrerad svensk ordbok* (ISO, 1958) och SAOB. Här nedanför ges först exempel från Östergren och ISO:

Dekanter|a, -ade -as*;* -ing (med plur.). (Östergrens *Nusvensk ordbok*)
Dekapitering, -en, ar. Ibl. även i finit form (särsk. inf. pass.). (Östergrens *Nusvensk ordbok*)
dekanter|a *-ade; -ing (-en, -ar)* ISO (1958)
dekapiter|a *-ade; -ing (-en, -ar)* ISO (1958)

I exemplen ovan kan noteras att Östergren ger verbet **dekantera** med böjningssuffix och därefter, efter semikolon, avledningen med *-ing*, vilken även har försetts med uppgift om att ordet kan förekomma i plural. I nästa uppslagsord, **dekapitering**, ges substantiviska böjningssuffix och därefter en upplysning om att ordet kan förekomma i finit form. Östergrens sätt kan sägas samordna upplysningar om verb och verbalsubstantiv i samma artikel, något som även är fallet i ISO, vilket märks i behandlingen av **dekantera** och **dekapitera** ovan. Förfaringssättet är pragmatiskt och utrymmesekonomiskt, men skiljer sig från de moderna ordböcker som ingår i avhandlingens undersökningar (se vidare kap. 5 och 7).

I SAOB visas nedan ett substantiviskt språkprov till verbet *väsnas*. En avledning i form av det neutrala verbalsubstantivet *väsnandet* används okommenterat i artikeltexten (min fetstil):

VÄSNAS […] ”**Skrikandet** och **hoppandet** och **väsnandet** i kyrkan fortfor ännu visst en god qvart” Fredrika Bremer *Hemmen i den nya verlden*. 1854.

I SAOB anges i normalfallet verbalsubstantivens avledningssuffix i följd i basverbets huvud (längst upp i artikeln; se vidare Lundbladh 1995, jfr kap. 4). Grundprincipen är att avledningsändelsen *-ande* ges för alla levande verb i SAOB.[31] I exemplet nedan, med verbet *klafsa*, visas hur det kan se ut:

KLAFSA *klaf3sa2*, v. **-ade.** vbalsbst. **-ANDE**; jfr **KLAFS**, sbst.1 […]
[…]
2) trampa ned i ngt vått l. klibbigt (varvid ett smackande ljud åstadkommes); plumsa; äv.: gå tungt, som om man trampade i ngt klibbigt o. d. Ett otäckt **klafsande** i djup smuts. Knorring Torp. 2: 233

[31] Det kan dock noteras att ett relativt sent redigerat verb som *vaddera* av någon anledning inte har försetts med substantivsuffixet *-ande* i artikelns huvud.

SAOB:s princip är alltså att i normalfallet ge avledningssuffix uppe i artikelhuvudet, i en s.k. ramsa. Avledningarna där är vanligen ”avledningar med inhemska och under den nysvenska perioden (från 1521) produktiva suffix” (Lundbladh 1995:267). Sedan kan avledningen, i det här fallet verbalsubstantivet, ingå i ett språkprov, något som Lundbladh kommenterar enligt följande: ”Verbalsubstantivet kan också behandlas i betydelsebeskrivningen av avledningsbasen, alltså det aktuella huvudordet.” (Lundbladh 1995:268). Ibland noteras också den nominala användningen av basverbet i ett eget undermoment.[32]

Sett till vilka informationskategorier användarna uppfattar som viktiga i en ordbok, visar vissa användarstudier att uppgifter om ordbildning placeras i den nedre delen av skalan (Bergenholtz & Gouws 2013, och där anförd forskning). Samtidigt visas i en användarstudie av Hult (2008) att av de 25 mest sökta orden som inte gav träff i *Lexins svenska lexikon*, var nio av dem avledda substantiv, med exempel som *tillskärning*, *benämning*, *interaktion*, *integration* m.fl. (Hult 2016:156; notera dock att inget av de redovisade sökta orden var en avledning i form av ett *-ande*-ord).

3.2.4 Hänvisningslemman

Starka eller oregelbundna ordformer kan ibland listas som s.k. hänvisningslemman i en hänvisningsartikel (Svensén 2004:460), som explicit eller implicit lotsar användaren till rätt form. I BSO, SAOL och DDO kan det se ut enligt följande (se Holmer 2016 beträffande förfaringssättet i olika upplagor av SAOL):

unt se under **unna** (BSO på nätet)
gick se under *gå* (SAOL 14 som tryckt bok)
många se under *mången* (SAOL 13 som tryckt bok)
mange → mangen (DDO på nätet)

I BSO och SAOL hänvisas användaren till uppslagsformen. I DOO på nätet ger sökträngen *mange* en direkt uppslagning av artikeln *mangen*, vilken är grundformen. Systemet med hänvisningslemman tillämpas dock inte i alla ordböcker, och i sådana ordböcker där det tillämpas är det inte alltid genomfört på ett konsekvent sätt. Generellt sett listas inte regelbundna (suffixbildade) böjningsformer som självständiga uppslagsord. I princip otänkbart är t.ex. ***förhållanden** se under **förhållande**, ***bilarnas** se under **bil**, ett presentationssätt som i en tryckt bok skulle ta omotiverat mycket plats. Däremot kan detta sätt fungera i en digital ordbok.

Basverbet är på grund av den alfabetiska sorteringen vanligtvis placerat i mycket nära anslutning till det avledda ordet. I svensk litteratur finns det inget

[32] Se t.ex. verbet *träna* med *träning* som undermoment ”c”, och *skriva* med *skrivande* som en betydelse, i undermomentet ”o” under betydelse 4.

generellt påbud om att anföra *-ande*-ord som hänvisningslemman, men heller ingen icke-rekommendation om saken, vilket knappast är förvånande med tanke på närheten (på boksidan) mellan suffixavledda ord och verbet.

Sett till Josefsson (2005) om konventionaliserade ord, och sett till praxis i ordböcker, kan alltså avledningar framför allt förväntas återfinnas som självständiga lemman i ordböcker, eller som exempel på avledningar någonstans inne i basordets artikel, men sällan som hänvisningslemman (jfr Atkins & Rundell 2008:180). Systemet med hänvisningslemman skulle annars utgöra ett möjligt sätt att beskriva dem på, implicit. I en elektronisk ordbok skulle man framöver mer systematiskt kunna länka utskrivna böjningsformer och avledningsformer till basverbet (t.ex. *gnetar* se **gneta**, *gnetande* se **gneta**), inte bara vid *oregelbundna* sådana, utan vid alla ordformer som förekommer i ordboksartikeln, utskrivna eller som dold information i den databas som ordboken bygger på. Se t.ex. Lew (2012) som framhåller att en elektronisk ordbok bör kunna klara att hantera sökning på böjda former, t.ex.

3.2.5 Ordklasstilldelning och ordklassupplysning

I tryckta ordböcker ges vanligen uppgift om ordklass i förkortad (kondenserad) form för att spara utrymme (”s.” för substantiv, ”adj.” för adjektiv osv.). Ett undantag är ”verb”, som ofta skrivs ut i fulltext (se t.ex. Chrystal 1986:77 och Svensén 2004:103, 108 för ytterligare uppgifter om textförtätning). Ordklassuppgift placeras vanligen i direkt anslutning till böjningsangivelsen. En uppgift om ordklass ”säger egentligen mycket mer än man i allmänhet föreställer sig” (Svensén 2004:180), i och med att den rimligen väcker föreställningar om regelbundenheter hos det aktuella ordet.

Ordklassuppgift i olika ordböcker kan förmedlas på olika sätt, både i form av placering inne i artikeln och i och med presentationssättet som används:

ägande [²ä:gande] <u>LYSSNA</u> ⭳ subst. (Lexin)
äg·ande s. ~*t* ~*n* till **äga 1** (SAOL 14)
ägande *ägandet*
ORDKLASS: substantiv (SO 2021 i svenska.se)

Det komprimerade skrivsättet är karakteristiskt för ordböcker, särskilt tryckta sådana. Ett visst urval av uppslagsord måste göras och vid varje uppslagsord finns mer eller mindre omfattande text, den s.k. artikeltexten. Ordböcker som innehåller mer än bara ett par rader artikelinformation använder ofta något system med förkortningar i platssparande syfte. I exemplen ovan förkortas substantiv till ”subst.” i Lexin på nätet, till ”s.” i den tryckta SAOL 14, medan ordklassuppgiften ges i fulltext i de digitala versionerna av SAOL 14. Det nedersta exemplet på *ägande*

är hämtat från SO (2021) i svenska.se. Där skrivs rubriken ”ordklass” ut i kapitäler och ordklassuppgiften står fullt utskriven. I BSO ges dock ingen ordklassuppgift för *ägande*, utan böjningsinformationen tillsammans med betydelsebeskrivningen informerar implicit om ordklass.

Ingen svensk modern ordbok har (ännu) anammat SAG:s princip med att kategorisera particip som egen ordklass (i så fall med ordklassbeteckningen ”pres. part.” eller ”perf. part”, eller bara ”part.” och sedan en ytterligare kategorisering).[33] I stället ingår participet som en böjningsform i verbartikeln med eller utan formell kommentar, alternativt presenteras som ett självständigt adjektiv. Däremot har både SAOL och SO gått över till att använda ordklassbeteckningen ”subj.” i enligthet med SAG för ’subjunktion’, och infört den i en handfull fall (vid *eftersom*, *emedan* m.fl., där ordklassbeteckningen tidigare var ”konj.” för ’konjunktion’). De största ordklasserna utgör alltså vanligen inga problem för lexikograferna eller användarna, men det kan finnas indelningsgrunder i ordklasser (och kanske oortodoxa presentationssätt) som kan behöva förklaras i ordbokens inledning.

För avhandlingens vidkommande är det framför allt intressant om de ordformer som står i fokus har klassats som substantiv, i den mån de ens utgör självständiga uppslagsord, eller om de möjligen finns i basverbets artikel utan ordklassmarkering men som exempel på avledning.

3.2.6 Polysemi i ordböcker

I kapitel 2 ges en introduktion till vad polysemi och homonymi innebär på ett mer teoretiskt plan. I ordböcker tillämpas dock polysemihanteringen på olika sätt. För avhandlingens del är polysemi viktigt framför allt vid beskrivning och analys av vissa ord på *-ande* där en betydelseutveckling har skett. Den lexikografiska hanteringen av polysema ord kan skilja sig åt mellan de olika ordböckerna, och detta undersöks i fråga om *-ande*-orden i kapitel 7. Polysemi och dess hantering i olika ordböcker behandlas utförligt av Svensén (2004) och i innevarande avsnitt ges en mer sammanfattande översikt över det ganska breda ämnet.

En ordbok som primärt ger uppgift om stavning och böjning behöver kanske inte ta så stor hänsyn till ordens betydelse. Om orden stavas och böjs likadant får eventuella delbetydelser rymmas inom samma ordboksartikel (något förenklat).

[33] Tanken är intressant – befintliga participformer med status som självständiga adjektiv skulle behöva märkas om i en ordbok som hypotetiskt skulle införa particip som ordklass. Frågan är om användarna vill gå tillbaka till en mer detaljerad klassificering. Se Holmer (2016) för olika sätt att markera ordklass i SAOL i de olika upplagorna. Ordklassinformationen var mer detaljerad i de tidigare upplagorna, med beteckningar som ”i.” för intransitivt verb, ”part. adj.” för participiella adjektiv m.fl.

Men om ordboken ger uppgift om semantik behöver dessa eventuella delbetydelser signaleras på ett för ordboken konsekvent sätt. Enligt Svensén (2004:264f., jfr också Petersson & Sköldberg 2021) kan polysemistrukturen beskrivas linjärt eller hierarkiskt. I en linjär betydelseordning radas betydelseenheterna upp efter varandra, kanske i en räcka av synonymer eller närsynonymer (jfr Malmgren 1994:16f., Svensén 2004, spec. 2004:270 om s.k. kumulativ synonymförklaring), och i en hierarkisk betydelseordning anges ett antal huvudbetydelser, och under dessa kan det grupperas ett antal underbetydelser.

Många användare förutsätter att ordböcker gör på samma sätt, men skillnaden mellan olika ordböckers lösningar kan förstås vara stor. Atkins & Rundell (2008:266f.) visar hur två ordböcker behandlar verbet *overwhelm* olika genom att den ena ordboken delar in ordet i fem delbetydelser, och den andra i två. Dessa preferenser för ”various levels of granularity” kallas ibland ”lumping and splitting”, alltså tendens att föra ihop många olika delbetydelser under samma betydelsemoment, eller att separera dem under olika beskrivningar (Atkins & Rundell 2008:267f.). Hur betydelserna ska delas upp beror på ordbokens syfte och tänkta användare. Lexikografens analys av (del)betydelser baserar sig numera vanligen på korpusdata (Svensén 2004:258f.).

En lite förenklad regel för hur polysemi och homonymi kan hanteras i ordböcker kan se ut så här:

> This is an important distinction for lexicographers in the design of their dictionaries, because polysemous senses are listed under the same lexical entry, while homonymous senses are given separate entries. (Saeed 2009:64)

Citatet ovan fångar ganska väl en princip som stämmer för svenska ordböckers del. Semantiskt besläktade betydelser beskrivs eller exemplifieras i samma ordboksartikel medan homonymer får olika artiklar (jfr Atkins & Rundell 2008:280f.). Men även böjningsmönstret spelar ibland in – homonyma ord som *bank* ’kreditinrättning’ och *bank* ’rev, sandbank’ har olika böjning och utgör därför vanligen olika ordboksartiklar (*bank* – *banker* i det första fallet och *bank* – *bankar* i det andra, se Svensén 2004:122 angående den s.k. formellt-grammatiska lexikografiska metoden). I en ordbok kan det dock vara problematiskt för en användare som hittar sin sökta ordform i ordboken, men kanske inte den sökta ordklassen. Det är fullt möjligt att en användare hittar fram till ”fel” ord på grund av homonymi mellan likalydande *-ande*-ord med olika ordklass, t.ex. ett adjektiviskt och ett substantiviskt sådant.

Som illustration av olika lösningssätt i svenska ordböcker kan nämnas ordet *parkering*, som i SAOL beskrivs som ”ofta äv. område för parkering”, i SO har en huvudbetydelse med ”det att parkera” och därefter två underbetydelser som dels betecknar platsen för handlingen, dels ger en utvidgad betydelse (”hundparkering”). I BSO 2010 ges två betydelser separerade med semikolon: ’det att parkera’

respektive 'större parkeringsområde'. Detta kan jämföras med SAOB som sorterar in *parkering* under verbet *parkera* och där ger fyra olika betydelser av ordet.

I anslutning till detta exempel kan anföras att Järborg (1989) diskuterar bruket av definitionskonventionen 'det att' vid beskrivningar av verbalsubstantiv och egenskapsbeteckningar, och menar att konventionen har fler nackdelar än fördelar. Utgångspunkten för formuleringen 'det att' grundar sig i en lexikografisk anpassning till läsarvänligheten, och den förenklar betydelsebeskrivningen. Dock är 'det att'-sättet inte helt lyckat, och Järborg (1989:71) föreslår en utbyggd betydelsebeskrivning där så är möjligt. I samband med de för avhandlingen undersökta ordböckerna kan konstateras att 'det att'-bruket dock är relativt vanligt förekommande.

3.2.7 Böjningsangivelser och språkprov

Avhandlingen inriktas på neutrala substantiv på *-ande* och deras förekomst i text och ordböcker. I inledningen till SAOL 7 sägs det om hela ordgruppen att den dels klassas som värdelös för en ordbok, dels att det är svårt att veta vilka av dessa neutrala *-ande*-ord som böjs i plural. I en av delundersökningarna som redovisas i kap. 6 studeras *-ande*-ordens eventuella förekomst i pluralform i textmaterialet, och i kapitel 7 följs resultaten upp i ordböckerna där det undersöks om ordböckernas språkexempel illustrerar *-ande*-ordens pluralanvändning.

Ordböcker ger vanligen någon sorts böjningsuppgift, t.ex. böjningssuffix för plural och/eller bestämd form för substantiv, adjektivens kongruenssuffix och preteritum och supinumform av verb. I Svensén (2004:172f.) presenteras vanliga sätt att ge uppgift om böjning i svenska enspråkiga ordböcker. I Holmer (2016) redovisas SAOL:s olika upplagors hantering av böjningsuppgifter. Blensenius & von Martens (2020) för resonemang om olika böjningsformers frekvens och möjlig indikering av sådan i ordböcker. Beroende på ordbokens syfte, målgrupp och inriktning kan t.ex. lemmats typiska böjningsformer och annan användning också speglas i språkexemplen.

I textstudierna och de uppföljande ordboksstudierna undersöks också *-ande*-orden i kontext. De mest högfrekventa samförekomsterna av kombinationen adjektiv + -ande-substantiv från textundersökningarna studeras i kapitel 7 genom att deras eventuella förekomst i ordböckernas språkexempel undersöks. Som Svensén (2004:341–345) redogör för används *exempel*, *språkprov* och *språkexempel* omväxlande i litteraturen, och benämningarna omfattar mer eller mindre väl avgränsade ordkombinationer. Jag håller mig till *språkprov* och *språkexempel*.

Språkexemplens uppgift i ordboken är bl.a. att stärka betydelsebeskrivningen och ge exempel på hur uppslagsordet används i kontext. Språkprov i svenska allmänspråkliga ordböcker kan vara av olika slag, men Svensén betraktar dem framför allt som "ett sätt att realisera eller åskådliggöra olika informationstyper, främst

sådana som gäller betydelse, konstruktionssätt, kollokationer och idiom" (Svensén 2004:345). Eftersom korpusar används för insamling av textmaterial för lexikografiskt arbete är det också naturligt att de används för att ge undersöka uppslagsordet i kontext, något som sedan kan presenteras i en ordbok i form av med mer eller mindre redigerade språkprov. Vanligen består insamling av språkprov av att lexikografen inhämtar ordagranna (och ofta långa) språkexempel från korpusdata, som senare kan omvandlas till mer kortfattade och ibland redigerade exempel i ordboken (Atkins & Rundell 2008:452–461).

Språkprovens grad av autenticitet varierar mellan autentiska språkprov, dvs. exakta citat, bearbetade språkprov och konstruerade språkprov. Ibland benämns de senare redaktionella språkprov (Svensén 2004:345). De tre ordböcker som utgör material för undersökningarna använder sig alla av språkprov i artikeltexten, men i varierande grad. Ingen av de tre ordböckerna ger dock direkta källhänvisningar till språkproven på det sätt som t.ex. görs i de större historiska ordböckerna (Atkins & Rundell 2008:455f.; se t.ex. *Oxford English Dictionary*, förkortad OED, och SAOB, vilka vanligtvis har årtal och källa vid språkproven). Även om språkproven i de svenska ordböckerna kan vara hämtade från autentiska källor är de vanligen förkortade eller bearbetade på annat sätt. Se t.ex. Hult (2009) som behandlar idiomens språkprov i SO (2009), vilka vanligen utgörs av bearbetade språkprov.

Även idiom kan alltså i varierande grad behandlas i ordböcker. I avhandlingen tangeras idiom bara kortfattat. Ur ett lexikografiskt perspektiv behandlas ett idiom ofta i huvudsak som en fast ordförbindelse vars betydelse är ogenomskinlig, även om de ingående komponenternas betydelse är kända (Svensén 2004:239). Orden på *-ande* kan i vissa fall ingå i idiom, eller i ordkombinationer som kan behöva förklaras i en ordbok. Det kan medverka till att ett *-ande*-ord med större sannolikhet tas med i ordboken som självständigt uppslagsord, på grund av att det idiom det ingår i kan behöva förklaras och eventuellt exemplifieras.

För avhandlingens del har språkprovens grad av redaktionell bearbetning mindre betydelse. Det som spelar roll är hur de är utformade i form av vilka framförställda adjektiv de aktuella *-ande*-orden har i ordböckerna och ifall de motsvarar förekomster i text. I undersökningarna av *-ande*-ord i text och ordböcker noteras vilka framförställda adjektiviska bestämningar som används i texter, och ifall de mest högfrekventa av dessa också noteras i ordböckernas språkexempel. Kombinationen adjektiv + substantiv kan, beroende på utfallet, kategoriseras som fri kombination eller kollokation (jfr Svensén 2004, Rosqvist 2014, Sköldberg 2022). Fria kombinationer och kollokationer kan enligt Svensén (2004:209) exemplifieras med *köpa en bok* (fri kombination) respektive *fatta beslut*. Resonemanget bakom fria kombinationer grundar sig i att man kan köpa nästan vad som helst, och att det finns många saker man kan göra med en bok. Med *fatta beslut* förhåller det sig dock något annorlunda, eftersom det i princip bara finns två verb som kan kombineras

med *beslut*, nämligen *fatta* och *ta*. Även *inbiten ungkarl* brukar användas som typexempel; ordet *ungkarl* kan inte kombineras med vilka adjektivattribut som helst när man vill beskriva just graden av att vara ungkarl (Svensén ibid).

Språkexemplen i ordböckerna kan t.ex. belysa den mest typiska användningen av vissa ordkombinationer, och eftersom de neutrala *-ande*-orden betraktas som substantiv kan de utgöra huvudord i en nominalfras med eventuella bestämningar. Frågan är vilken typ av ordförbindelser de undersökta orden kan ingå i. För avhandlingens del behandlas endast en delmängd av språkexempel, nämligen kombinationen av adjektiv + substantiv på *-ande*, vare sig de kan betraktas som fria kombinationer eller kollokationer. I ordböckerna kommer de, i den mån de har tagits med, att utgöra beståndsdelar i språkprov. Därför går jag inte närmare in på olika synsätt angående kollokationer här, utan konstaterar att det ur lexikografisk synpunkt finns omfattande litteratur inom ämnet. Se Malmgren (2003) för en studie över svenska kollokationer i text och Malmgren (2008) för en översikt över kollokationer i svenska ordböcker. Svensén (2004:206) ger ingående beskrivningar av kollokationer i ordböcker medan Rosqvist (2014) beskriver och analyserar kollokationer och deras behandling i framför allt SAOB. I Sköldberg (2022) undersöks kollokationer i SO (2009) i jämförelse med korpusmaterial.

3.3 Ordboksfunktioner

De lexikografiska funktioner som främst nämns i ordbokssammanhang är *produktion* och *reception* (Svensén 2004:36), men också *översättning* (NLO 1997:201; se också Svensén 2004:36, som kommenterar översättningsfunktionens särställning i och med att den har drag av både produktion och reception; Bergenholtz & Tarp 2003:174). Ordböcker kan även ha ett övergripande syfte som t.ex. *dokumentation* (Svensén 2004:1), vilket innebär att t.ex. en tidsepok eller ett visst yrkesspråk dokumenteras i ordboksform.

En produktionsordbok är till för att stödja användarens språkliga aktiviteter som produktion av text eller tal (från ett visst givet innehåll ska användaren komma fram till formen), medan en receptionsordbok är till för den användare som vill avkoda betydelsen i text eller tal, där användaren ska komma fram till innehållet med utgångspunkt i en viss given form (Svensén 2004:15f.).

I Bergenholtz & Tarp (2003) ges några tänkbara kommunikationsprocesser vid ordbokskonsultation. Det går att dela in både produktion och reception i olika delar, beroende på om ordboksanvändaren är förstaspråkstalare eller inlärare, och om användaren i så fall söker information på sitt förstaspråk eller ett inlärarspråk. Dessutom t.ex. kan en process som textrevision tillkomma, något som författarna ser som en variant av produktionssyftet, se Bergenholtz & Tarp (2003:175).

BSO (2010) kan framför allt sägas stödja *reception*. Den tryckta boken ger betydelsebeskrivningar för de upptagna uppslagsorden, och vissa artiklar är försedda

med en illustration (jfr Svensén 2004:36, se vidare kap. 5). Samtidigt motiveras de allmänna skrivråd som finns utanförtexten syfta till att hjälpa användaren till ett ”rikt och välfungerande språkbruk” (BSO 2010:7), vilket indikerar produktionsaspekter.

SAOL 14 har en mer normativ inriktning än de andra två ordböckerna och ger uppgift om stavning och böjning, vilket får sägas vara en *produktions*funktion. Däremot ger den bara mycket kortfattade betydelsebeskrivningar, ibland i form av synonymer eller närsynonymer (jfr Svensén 2004:269), medan språkets vanligaste ord förutsätts ha en känd betydelse för användarna och därför står oförklarade (SAOL 14:XXX). Den kan alltså knappast sägas vara en receptionsordbok, även om många användare använder den som en sådan (Gellerstam 2009b:20f., SAOL 14:XI). I Holmer et al. (2015:384) presenteras resultaten från en undersökning av SAOL 13-appen, där det visar sig att betydelse är en av de informationskategorier som användare ofta är ute efter. SAOL 14 har bland annat gått ett steg längre än sin föregångare SAOL 13 (2006) genom att den ger just kortfattade definitioner och betydelseseparering vid polysema och homonyma ord (se kap. 5).

SO (2009) ger en relativt omfattande betydelsebeskrivning av uppslagsorden, vilket framför allt hänger samman med reception. SO har dock också tydliga produktionsdrag i och med fraser, kollokationer, konstruktioner m.m., och dessutom uppgifter om de substantiv som hör ihop med verben (jfr Malmgren 2009:18).

BSO, SAOL och SO blir i praktiken också dokumentationsordböcker, eftersom det är ofrånkomligt att en ordbok som gör anspråk på att vara modern eller spegla samtidsspråket ges ut vid en viss tidpunkt, och i och med det också kommer att dokumentera ett urval av den tidpunktens aktuella ordförråd. Se t.ex. saolhist.se där ett stort antal tidigare upplagor av SAOL finns allmänt tillgängliga och sökbara. Där kan den ordintresserade på olika sätt jämföra ordlistans uppslagsord under olika tidsepoker (Holmer et al. 2016).

3.4 Lexikografins ändrade förutsättningar

Från 1990-talet och framåt har några större skiften ägt rum inom ordboksvärlden: dels handlar det om ordböckernas status och ställning som kodifierande standardverk för behandling av ordinriktade språkfrågor, dels om övergången från tryckta medier till digitala sådana. Dessa förändrade förutsättningar behandlas i innevarande avsnitt, och resonemangen bidrar på olika sätt till den diskussion om lexikografiska överväganden som framför allt förs i kapitel 8. Se t.ex. Sköldberg & Mattsson (2016) och Sköldberg et al. (2019) för en översikt över den svenska ordboksmarknadens aktörer och tankar om framtidens lexikografi och lexikografiska förutsättningar.

3.4.1 Ordböckers status

Ordböcker har tidigare haft en stark ställning som språkliga rättesnören och funnits i många bokhyllor i hemmen, liksom i skolorna. I länder med lång lexikografisk tradition har statusen varit hög:

> For many centuries, dictionaries were viewed with authority, often admired and revered with awe, and the status of 'the dictionary' in some countries could be likened to that of the lay Bible. (Lew & De Schryver 2014:341)

I Sverige blev den sjätte upplagan av SAOL (1889) officiellt auktoriserad som rättskrivningsordlista i skolorna (Gellerstam 2009a:57). Några av upplagorna av SAOL under senare halvan av 1900-talet, framför allt SAOL 9 (1950), 10 (1973) och 11 (1986), såldes i närmare en halv miljon exemplar vardera och trycktes om ett flertal gånger. För uppgifter om antal tryckningar och antal sålda exemplar per upplaga, se Holmer (2016). Bonniers ordbok kom ut första gången år 1980 och trycktes i tio olika upplagor fram till 2010, varefter dess innehåll övergick till att presenteras i Synonymer.se i princip oförändrat jämfört med i den tryckta boken.

De stora bokförlagen Natur & Kultur, Norstedts och Bonniers har tidigare givit ut svenska enspråkiga ordböcker inriktade mot lite olika målgrupper, men av dessa utgivare återstår nu bara indirekt Norstedts, genom Nationalencyklopedin, som fortfarande producerar nya ordböcker, framför allt i digital form. På NE.se.[34] finns både en- och tvåspråkiga resurser samlade. På NE.se finns också SO:s föregångare NEO publicerad, vilket gör att SO 2009 och NEO i digital form har relativt stora likheter, även om NE:s svenska ordboksdel numera utvecklas av en annan redaktion än SO. Se Malmgren (2009) för en översikt över utvecklingen från NEO till SO (2009).

I övergången från tryckta ordböcker till digitala har många användare, även avancerade sådana, under 2000-talet övergått till att använda digitala ordböcker, helt eller delvis. Den tryckta versionen av SAOL 14 har bara sålts i en bråkdel av de exemplar som föregångarna kom upp i, och sedan den publicerades är det framför allt appversionen av ordlistan som används eller nätversionen på svenska.se.[35]

De digitala, svenska ordböcker som har flest användare (år 2022) är framför allt Synonymer.se och *Lexins svenska lexikon* sett till antal uppslagningar per tids-

---

[34] Natur & Kultur har helt lagt ner sin ordboksproduktion. Bonniers gav ut sin svenska ordbok i 10 tryckta upplagor sammanlagt (den första 1980, den sista 2010) och rättigheterna ägs numera av företaget bakom Synonymer.se. Norstedts ordbok köptes upp av Nationalencyklopedin (NE) och ger numera (2022) endast ut digitala ordböcker.

[35] SAOL 13 och 14 i appform har sammanlagt installerats 1,6 miljoner gånger (april 2021). Däremot är naturligtvis antalet aktiva användare betydligt mindre.

enhet. Dessa uppgår till ungefär 2 miljoner besök från unika webbläsare per månad (Synonymer.se) respektive lite drygt 1 miljon besök per månad för Lexin.[36] Sajten svenska.se har än så länge inte kommit upp i samma antal besök, utan räknade med i snitt ca 650 000 besökare per månad under 2021.

3.4.2 Ordboksmedier: tryckta och digitala

Ordböcker som produkter, det textmaterial som ligger bakom dem och det lexikografiska arbetssättet har gått från ett manuellt pappersinriktat arbete till ett mer datorbaserat under senare halvan av 1900-talet (se t.ex. Rundell 2015 för allmän översikt). För svenskans del märks framför allt förändringen i slutet av 1960-talet när Sture Alléns forskargrupp vid Göteborgs universitet samlade och satte ihop ett korpusmaterial om ca en miljon ord från tidningstext (Press65), vilket bland annat låg till grund för stora frekvensstudier av svenskan (Malmgren & Sköldberg 2013:125). Resultaten presenterades framför allt i form av den omfattande *Nusvensk frekvensordbok* (NFO 1–4, 1970–1980), och den mer lättillgängliga *Tiotusen i topp* (Allén 1972).

Även det lexikografiska arbetssättet har under samma tid och fram till våra dagar präglats av ett datamaskinellt arbetssätt med avseende på materialinsamling och bearbetning. Svensén (2004) beskriver hur datorn som analysverktyg och redigeringshjälpmedel revolutionerade det lexikografiska arbetet, men att det till en början inte motsvarades av en liknande utveckling när det gällde de färdiga produkterna, ordböckerna själva. Först under 1990-talet kunde man börja tala om *elektroniska ordböcker* och *pappersordböcker*, sett till distributionsmedierna (Svensén 2004:516f.). En ordbok som utgör en digitaliserad version av en pappersordbok kallar Svensén för en *digitaliserad pappersordbok*, och en som produceras som elektronisk ordbok redan från början för *elektronisk originalordbok* (Svensén 2004:518). De tre aktuella ordböckerna hör till den förra kategorin.

Det är uppenbart att omställningen till e-lexikografi har haft och fortfarande har stor betydelse för både lexikografer och ordboksanvändare. Sedan 2009 anordnas vartannat år konferensen e-Lex, med fokus på elektronisk lexikografi, i tillägg till andra mer etablerade lexikografikonferenser (e-Lex Conferences 2022, Euralex 2022).

I Granger (2012:3–5) beskrivs kortfattat några av de främsta faktorerna som kännetecknar olika aspekter av ordböckernas design och användning sedan de elektroniska medierna kom att dominera revision och nyproduktion av ordböcker. Sedan översikten gjordes har vissa av faktorer kunnat modifieras något

[36] Dessa uppgifter kommer från sajterna själva. Lexins användarstatistik finns fritt tillgänglig på <http://lexin2.nada.kth.se/lexin/statistik/2021-jan.html> och uppgifterna som nämns i texten kommer från januari 2021. Uppgifterna om Synonymer.se kommer från företaget.

genom t.ex. användarstudier och andra undersökningar. Granger (2012) går igenom korpusintegrering, mer och bättre data, effektiv åtkomststruktur, skräddarsydda lösningar, hybridisering och användarbidrag. I det följande utvecklas kort dessa områden med fokus på hur de är relevanta för lexikografiska diskussioner i anslutning till avhandlingen.

Korpusintegrering: med korpusars hjälp kan lexikograferna ta del av lexikologiska data i stora mängder och med hjälp av korpusverktyg också datamaskinellt hantera och analysera dessa data i det lexikografiska arbetet, för att på sikt tillhandahålla bättre språkbeskrivningar i ordböcker. Otvivelaktigt har användningen av korpusar i lexikografiskt arbete ökat sedan 2012 (jfr Faaß 2018). *Mer och bättre data:* med de digitala mediernas stora utrymmespotential ökar möjligheten att ge mer information, dels i fråga om fler uppslagsord (se Bergenholtz & Gouws 2013:72), dels i fråga om mängden av information om varje uppslagsord. Detta kan jämföras med det tidigare nollsummespelet i fråga om de trycka ordböckerna; när något har tagits med har något annat blivit utmönstrat (Rundell 2015:302).

Det finns dock invändningar om användningen av utrymme. Även om de bakomliggande databasernas utrymme är stort, är det inte säkert att all ordboksdata bör presenteras för användaren, utan hänsyn bör tas till den digitala enhetens skärmstorlek, användarens risk för *information overload* m.m. (jfr Lew & De Schryver 2014:349, Gouws & Tarp 2016).

Effektiv åtkomststruktur: De digitala medierna tillåter snabb och länkad åtkomst. Det är dock inte säkert att åtkomststrukturen för användaren är effektiv i alla digitala ordböcker. I och med de digitala ordböckerna finns det dock möjlighet att logga användarnas sökmönster (se Hult 2016), vilket gör det möjligt att undersöka vilken åtkomststruktur som används mer och vilken som används mindre, och därigenom erhålla uppgifter om hur åtkomststrukturen skulle kunna modifieras. De digitala ordböckerna tillåter också en åtkomststruktur som gör den tidigare strikta alfabetiska lösningen mindre viktig: ”The move to the digital platform has freed dictionaries from the rigid constraints of fixed macrostructural organization, and given them the flexibility of multiple access routes” (Lew & De Schryver 2014:350).

Skräddarsydda lösningar: de digitala ordböckerna möjliggör dynamisk individuell användaranpassning, t.ex. genom manuella inställningar som passar användaren. Loggfiler kan vara till hjälp för lexikograferna för att registrera användarens sökmönster och på sikt utveckla resursen och tillmötesgå användarens behov (jfr t.ex. Hult 2016 med loggfilsstudier av *Lexin*). De elektroniska ordböckerna har alltså möjlighet att vara dynamiska, se t.ex. Synonymer.se, till skillnad från de tryckta ordböckernas statiska utformning.

Hybridisering: Granger (2012) lånar benämningen från Hartman (2005) som syftar på att gränserna mellan olika resurser suddas ut och att en och samma produkt kan innehålla flera resurser: ordbok och grammatik i samma resurs, enspråkig och

tvåspråkig ordbok i samma resurs m.m. Den här möjligheten får dock sägas ha utnyttjats relativt begränsat för åtminstone svenska ordböckers del.

Användargenererade resurser: De digitala medierna tillåter även icke-lexikografer att bygga upp och vidareutveckla ordboksresurser. En fördel med användargenererade ordböcker är att de ofta registrerar nya ord och nya användningar av äldre ord i språket, medan en nackdel är att det vetenskapliga arbetssättet kan brista och att innehållet bitvis kan ha begränsat värde. Se t.ex. Lew (2014) för resonemang om användarbidrag i engelska ordböcker och Sköldberg & Wenner (2019, 2020) för studier av användarbidrag på två svenska ordbokssajter. Synonymer.se utgör ett exempel på en resurs med redaktionellt material kombinerat med användargenererat sådant, medan den svenska versionen av Wiktionary består av användargenererat material.[37]

I övergången från tryckt till elektronisk ordbok påverkas vissa kategorier av ordböcker mer än andra. Rundell (2105) sammanfattar de ordbokskategorier som har blivit mest påverkade i skiftet från tryck till digitala resurser enligt följande:

> But for three major categories of dictionary — which collectively account for a large chunk of the global dictionary market, and have also had the greatest impact in terms of lexicographic innovation — the long-term decline in sales of printed editions is irreversible and has led publishers to focus increasingly on digital versions. These are: general mono-lingual dictionaries aimed at adult mother-tongue speakers; bilingual dictionaries for "big" language pairs; and monolingual learner's dictionaries. (Rundell 2015:302)

De tre ordböckerna som ingår i undersökningarna i föreliggande avhandling hör alla framför allt till den första kategorin, alltså allmänspråkliga enspråkiga ordböcker med vuxna förstaspråkstalare som huvudmålgrupp.

3.4.3 Lexikografiskt arbete i förändring

På samma sätt som ordboksmedierna och användarnas sökmönster har ändrats i övergången från tryckta ordböcker till digitala, har också det lexikografiska arbetet utvecklats. Granger (2012) nämner korpusintegrering som en viktig faktor i ordboksproduktionen. I och med denna integrering är det viktigt att lyfta fram att det material som lexikograferna har att ta ställning till ökar väsentligt i och med att korpusstorlekar vanligen ökar när nya årgångar av material läggs till, medan mycket lite, eller inget, material tas bort.

Lexikografisk praxis kan också sättas i förhållande till äldre och nyare handböcker inom lexikografi. De tidigare handböckerna i lexikografi, som många aktiva lexikografer kan förväntas känna till och i flera fall också kan tänkas ha använt

[37] Se <https://sv.wiktionary.org/wiki/Wiktionary:Om/Statistik> för uppgifter om Wiktionary.

sig av, är inriktade mot tryckta ordböcker (Zgusta 1971; Svensén 2004). Fokus hos Atkins & Rundell (2008) är däremot att beskriva hur en- och tvåspråkiga korpusdrivna inlärarordböcker med kommersiellt fokus produceras (de Schryver 2008:425). De äldre handboksmodellerna riktar sig också mot lingvistiskt medvetna ordboksproducenter och användare. Däremot är det inte säkert att nutida producenter och användare främst har lingvistiska eller lexikografiska kunskaper (jfr Lew 2014, Sköldberg & Wenner 2019).

Inom den moderna lexikografin har framför allt förändrade förutsättningar för finansieringen blivit en begränsande faktor, särskilt för de kommersiella ordboksförlagen. Att producera ordböcker är dyrt och bokförlagen kan inte räkna med att sälja tryckta ordböcker med någon vidare förtjänst numera, åtminstone inte de svenska förlagen. Det är bland annat därför som det bara finns ett begränsat antal moderna och uppdaterade ordböcker på den svenska ordboksmarknaden, och framför allt digitala sådana. Förutom Svenska Akademien, som finansierar SAOL och SO, finns alltså BSO på nätet via Synonymer.se, *Lexins svenska lexikon* på nätet och NE:s olika ordböcker, även de på nätet. NE:s ordböcker (varav många bygger på Norstedts ordböcker) finns tillgängliga som olika typer av digitala prenumerationstjänster (NE 2022).

De digitala lösningarna på presentationssätten har också inverkan på sättet att arbeta med de lexikografiska data som ligger bakom användargränssnittet. Fortfarande är utmaningen för lexikograferna att välja ut de ord som ska förklaras (Rundell 2015:310). Tidigare har utrymmesrestriktionerna gjort att ord har behövt vara relativt välanvända främst i text under en viss tidperiod för att tas upp i ordboken, och de har behövt ha geografisk och demografisk spridning, och ordbokens användargrupp har behövt vara någorlunda definierad. Men Rundell (2015:311) lyfter fram att med onlinelösningar luckras sådana tidigare mer eller mindre stränga kriterier upp. Användare som skriver in ett ord i en sökmotor bryr sig möjligen inte så mycket om vilken resurs som i slutändan har ordet i sin lemmauppsättning.

Det lexikografiska arbetet är numera till stor del korpusbaserat (Svensén 2004, Atkins & Rundell 2008). En av tankarna med avhandlingens utformning är att göra undersökningarna rätt så lika det sätt på vilket en lexikograf ofta går tillväga vid textundersökningar i syfte att revidera eller nyansätta artiklar i en ordbok, och också i viss mån att utvärdera arbetssättet i diskussionen i kapitel 8 och 9.

De ändrade förutsättningarna återkommer också i diskussionen i kapitel 8, där resultaten från textundersökningarna och ordboksundersökningarna diskuteras i förhållande till tryckta ordböcker och digitala sådana, respektive möjligheten att uppdatera ordboksmaterialet.

3.5 Sammanfattning

I kapitlet presenteras lexikografi som ämnesområde liksom ordböcker ur olika aspekter. Fokus ligger på enspråkiga ordböcker för förstaspråkstalare eller avancerade inlärare, eftersom det är sådana ordböcker som ingår som delmaterial i avhandlingen, men exempel ges också från ordböcker för inlärare, liksom betydligt äldre ordböcker än avhandlingens undersökta material.

Olika ordböcker har olika sätt att förhålla sig till avledningar på. Stumps (1998) antagande, att en ordbok listar avledningar men inte böjda former som uppslagsord, stämmer i hög grad med hur det vanligen ser ut i ordböcker. Det kan dock diskuteras *vilka* avledningar som är lämpliga att lista som självständiga uppslagsord (Gudiksen 2003). Att ansätta alla tänkbara avledningar som självständiga uppslagsord vore svårt, för att inte säga omöjligt (jfr resonemang om utrymme i t.ex. Granger 2012, Lew 2012, Rundell 2015), så de flesta ordboksredaktionerna presenterar ett mer eller mindre väl motiverat urval av avledningar som uppslagsord.

Sammanfattningsvis kan sägas att tryckta ordböcker som är producerade för att i första hand läsas i bokform har en tydligare ekonomisering i både lemmaansättning och artikeltextutformning (Rundell 2015). Det är helt enkelt vanligtvis utrymmesbrist i pappersordböcker (Svensén 2004).

Ordböcker som tidigare producerades för tryckta medier har digitaliserats i varierande grad, och därmed givits andra möjligheter att på olika sätt länka användaren mellan olika sökresultat (jfr t.ex. Svensén 2004 om åtkomststruktur; jfr Bergenholtz & Gouws 2013). Alla tre ordböckerna i undersökningen finns som digitala produkter. Det är dock tydligt att det bakomliggande materialet i de tre ordböcker som undersöks i första hand har strukturerats för den tryckta bokens egenskaper och inte för den digitala visningen (jfr Svensén 2004:518 om digitaliserade pappersordböcker).

Avledningar hanteras på olika sätt i olika ordböcker, mer eller mindre uttalat genomtänkt från lexikografernas sida. Valet att ansätta ett avlett ord som uppslagsord får till följd att en lemmaposition används. Ett ord i lemmaposition behöver förses med en definition, antingen i form av en självständig sådan eller en hänvisning (jfr också DDO med varianten artikel"skal"). Ordklassuppgift kan behöva ges, om ordboken ger uppgift om sådan. I de fall ordboken noterar uppgifter om avledning inne i basordets artikel, blir andra hanteringssätt aktuella (Svensén 2004, Atkins & Rundell 2008).

I kapitel 5 presenteras BSO (2010), SAOL 14 (2015) och SO (2009) närmare och resultaten från de lexikografiska undersökningarna redovisas och analyseras i kapitel 7. I kapitel 8 diskuteras text- och ordboksresultat ur framför allt ett lexikografiskt perspektiv, och där görs också ytterligare reflektioner om lexikografiskt arbetssätt och ändrade förutsättningar för lexikografin.

4. Tidigare forskning: *-ande* i svenskan och avledningar i ordböcker

I innevarande kapitel presenteras tidigare studier av *-ande* i svensk text, liksom studier av avledningar i ordböcker. I första delen av kapitlet görs en översikt av tidigare forskning om avledningar med fokus på *-ande* och övriga verbalsubstantiv, främst med svenska språket som undersökningsobjekt. Verbalsubstantiv på *-ande* förekommer vanligen som en delmängd av större undersökningar, och i innevarande kapitel fokuserar jag på undersökningar där *-ande* ingår som ett explicit studieobjekt. Motivet till att fokusera på svenska undersökningar om *-ande* i text är att det är dessa som är av störst vikt för att kunna tolka och analysera resultaten i kapitel 6, och ställa dem i relation till de lexikografiska resultaten i kapitel 7.

I andra delen av kapitlet görs en genomgång av tidigare forskning om lexikografisk hantering av avledningar. Först behandlas avledningar i ordböcker i ett bredare perspektiv (Bergenholtz & Gouws 2013, Vrbinc & Vrbinc 2014) och därefter undersökningar av avledningar i en svensk och en dansk ordbok (Lundbladh 1995 respektive Gudiksen 2003). Denna forskningsöversikt utgör en grund för de lexikografiska undersökningar som redovisas i kapitel 7 i jämförelse med textundersökningarna i kapitel 6.

4.1 Verbalsubstantiv i svenskan

Några tidigare undersökningar som är betydelsefulla för den här avhandlingens del är Larsson (1936), Loman (1962), Nordman (1986, 1992) och Näslund (2002). De båda förstnämnda undersöker *-ande* i text, och framför allt Larsson fokuserar på de syntaktiska konstruktioner i vilka ord på *-ande* kan ingå, medan Loman inriktar sig på fördelningen mellan *-(n)ing* och *-ande* i tidnings- och romantext m.fl. texttyper. I Larssons och Lomans artiklar presenteras omfattande undersökningar av det faktiska skriftspråksbruket av *-ande*, och för Larssons undersökning även en del talspråksbruk. Nordman (1986, 1992) undersöker fackspråk och har verbalsubstantiv på *-ande* som en delmängd av sitt undersökningsmaterial. Näslund (2002) undersöker också olika typer av verbalsubstantiv och har fokus på vetenskaplig text ur ett diakront perspektiv.

Om man blickar bakåt finns det från mitten av 1800-talet framför allt mer allmän språkvetenskaplig litteratur som i olika grad tar upp verbalsubstantiv

på *-ande/-ende*. Till de mer betydelsefulla skrifterna från senare delen av 1800-talet och tidigare delen av 1900-talet hör, i kronologisk ordning: *Om avledningsändelser hos svenska substantiv, deras historia och nutida förekomst* (Tamm 1897), *Vårt språk*, band 5 (Noréen 1904) och *Studier öfver Verbalabstrakterna i nutida svenska* (Cederschiöld 1908).

Något senare följer ovan nämnda Carl Larsson med *Några konstruktioner i svenskt skriftspråk* (1936), Wessén med *Svensk språkhistoria II*, *Ordbildningslära* (1958, 3:e uppl.) och tidigare anförda Bengt Loman (1962).[38]

I Söderberghs *Svensk ordbildning* (1971) kommenteras några av de tidigare arbetena. Söderbergh menar att Noréen har täckt det väsentliga om svensk ordbildning medan Wessén har varit det akademiska standardverket under större delen av 1900-talet. Wessén har dock just en historisk aspekt (Söderbergh 1971:III).

Av senare ordbildningsläror framstår, förutom Söderbergh, Thorells *Svensk ordbildningslära* (1981) och framför allt Josefssons *Ord* (2005) som de mer omfattande. Kontentan är att många forskare har skrivit om ordbildning i allmänhet, och *-ande*-suffixet och dess bildningar utgör en del av forskningsmaterialet, men större empiriska undersökningarna av *-ande* i text är färre.

Något bör också sägas om terminologin. I forskningsöversikten citeras och refereras tidigare forskares benämningar, även om dessa i vissa fall skiljer sig från SAG:s (1999) terminologi om verbens aktionsarter m.m. (jfr kapitel 2 om semantik för *-ande*-orden)

Skälen till att ta upp relativt tidiga verk om *-ande* är framför allt två. För det första är det relevant att känna till hur den aktuella ordgruppen har betraktats under språkforskningens framväxt. Den äldre språkvetenskapen har en tydligare normerande syn på bruket, vilket kan ha inverkat på synen på ordgruppen inom lexikografin och därmed lexikografitraditionen, vilket gör det intressant för avhandlingens del. För det andra är det framför allt i äldre forskning som ordgruppen har undersökts i svenskan i större omfattning, något som behandlas i kommande avsnitt.

4.1.1 Tidigt 1900-tal

Det tidiga 1900-talets *-ande*-litteratur framstår som relativt normativt inriktad. En artikel av Larsson (1936) är publicerad i *Modersmålslärarnas förenings årsskrift*, och Larssons hållning är framför allt att stävja missbruket av *-ande*-orden. Han vill reda ut när de trots allt är funktionella, och kommer också med stilistiska och språkriktighetspräglade rekommendationer, i syfte att få det alltför omfattande bruket av verbalsubstantiv på *-ande* att minska.

---

[38] Lomans artikel finns också utgiven i Johannisson (red.) 1964, men skillnaderna i framställning verkar vara försumbara.

Larssons fokus ligger på en utredning av i vilka syntaktiska och semantiska konstruktioner *-ande*-orden vanligen förekommer. Han börjar med en sorts ordklassutredning som till stor del går tillbaka på Noréen (1904), vilken betraktar de neutrala orden på *-ande* som gerundier, eftersom han anser att de är böjningsformer av infinitiver. Larsson landar dock i att *-ande*-orden de är substantiv och inte gerundier, baserat på deras funktioner: de kan föregås av preposition, de fungerar som praktiskt taget alla satsdelar och de tar attributiva bestämningar (1936:67).

Larsson delar sedan in användningen av neutrala verbalabstrakter i följande avdelningar (min tabell baserad på Larsson): sådana med suffixet *-ande utan* tillagda bestämningar, och sådana *med* tillagda bestämningar. Översikter över dessa med Larssons exempel visas i tabell 2 och 3.

TABELL 2 KONSTRUKTIONER MED VERBALABSTRAKTER PÅ *-ANDE* (V.) UTAN TILLAGDA BEST., EFTER LARSSON (1936:67–71)

1. V. har bestämd artikel (s. 67)	*utförandet tog lång tid*
2. V. står i genitiv (s. 69)	*älskandets konst, givandets glädje*
3. V. ingår i ett prepositionsattribut (s. 70)	*risken för sammanstörtande var stor*
4. V. är prepositionsadv. till ett verb (s. 71)	*notisen avlämnades till införande*
5. V. är prepositionsadv. till ett adj. (s. 71)	*han var rädd för insjuknande*

I tabell 2 kan noteras olika typer av konstruktioner där *-ande* ingår utan bestämningar. I det första fallet, där verbalsubstantivet har bestämd artikel, noterar Larsson att det bland annat är förmågan till artikelböjning som gör *-ande* användbart i text, och i sådana fall har han inga direkta invändningar mot konstruktion med *-ande*. Däremot i fall då *-ande* förekommer i obestämd form är infinitiven att föredra, men ”alla fall med obestämd form få dock icke betraktas som misslyckade” (Larsson 1936:69). Fall med obestämd form där *-ande* är passande utgörs av sådana där *-ande*-ordet anknyter till något som nyss har nämnts: ”*Artikeln är utmärkt och ett införande* (best. bet. *dess införande*) *är att rekommendera*.” (ibid.).

Beträffande den andra konstruktionen, där verbalsubstantivet står i genitiv, har Larsson en relativt normativ hållning och rekommenderar exempelvis infinitiv i sammanhang där man har ”behov av att uttrycka ett objekt till verbet” (1936:70):

> *behaget att äga en sportstuga* (bäst, enligt Larsson)
> *ägandets av en sportstuga behag* (omöjligt, enligt Larsson)
> *sportstugeägandets behag* (tänkbart, om också rätt löjligt enligt Larsson)

Framför allt fungerar infinitivvarianten bra för omväxling och är den enda tänkbara konstruktionen om också objektet förses med bestämningar (*en rymlig sportstuga/sportstuga på fri grund*, jfr *behaget att äga en rymlig sportstuga/*det rymliga sportstugeägandets behag*, vilket är om inte fel, så åtminstone exempel på en vilseledande syftning).

Den tredje, fjärde och femte konstruktionen i uppställningen ovan behandlas lite mindre omfattande av Larsson och i samtliga fall ger han exempel på likvärdiga konstruktioner med infinitiv i stället. I korthet går de ut på att *-ande*-orden fungerar bäst när de har bestämd form, och att de trots allt ofta kan ersättas med en annan konstruktion.

Larsson (1936:72–79) ger också en rad exempel på konstruktioner med *-ande* och tillagda bestämningar. Enligt hans undersökning är en eller flera bestämningar till *-ande* det vanligaste. Se tabell 3 för en sammanfattande uppställning av hans översikt över *-ande* med olika bestämningar.

TABELL 3 KONSTRUKTIONER DÄR VERBALABSTRAKTER PÅ *-ANDE* HAR TILLAGDA BESTÄMNINGAR (BEST.), EFTER LARSSON (1936:72–79)

1. Best. är adjektivattribut (s. 72)	*ett snabbt avgörande erfordras*
2. Best. är genitivattr. el. poss. pron. (s. 73)	a) *hans insjuknande var ett svårt avbräck*
	b) *bokens genomläsande tog lång tid*
3. Best. är prep.attr. inlett med prep. *av* (s.76)	a) *åtgärderna vidtogs för vinnande av ökad erfarenhet*
	b) *skrivande av dramer är en svår konst*
4. Best. är infinitivattribut	*strävandet att uppnå målet*
5. Best. utgörs av första ledet i en sammansättning	*ackordserbjudandet, oefterrättlighetsförhållanden, reformsträvandet* m.fl.

För avhandlingens del är framför allt den översta kategorin, där bestämningen utgörs av adjektivattribut (*ett snabbt avgörande*) aktuell. Det är denna typ av kontext som undersöks i en av textstudierna i kapitel 6 och som därefter bl.a. följs upp i lexikografiska undersökningar i kapitel 7. Det är också av intresse att Larsson menar att det är såpass vanligt att *-ande* föregås av bestämningar. De andra kategorierna av bestämningar som exemplifieras ovan är värdefulla var och en på sitt sätt, men de berörs mer flyktigt i avhandlingen. I fråga om den andra kategorin konstaterar Larsson att den är mycket använd, och att ”Även framstående stilister använder den gärna” (Larsson 1936:73). Även den tredje kategorin är välanvänd. Den fjärde är ovanligare och kan ibland vinna på att formuleras om (som från *strävandet* i exemplet ovan till *strävan*, t.ex.), medan den femte har en benägenhet att urarta till ”åbäkesord”. I fråga om dessa klassar Larsson en del av dem som ”kråkspråk” som ”lätt kunna kasta ett löjets skimmer över allvarliga framställningar” (Larsson 1936:79).

Larsson kategoriserar ytterligare några specialfall: Verbalabstrakterna står som objekt till verb med ”vag betydelse”, t.ex. ”*Selma Lagerlöf gjorde sitt framträdande som författarinna*”, som Larsson ser som ett specialfall av Wellanders påtalade substantivsjuka (Larsson 1936:79f.). Han behandlar också ”prepositionella förbindelser”

som *med avseende på*, *i betraktande av*, *i förhållande till* m.fl. Den senare gruppen ”utgör trots sin omständlighet en värdefull tillgång, som vi ha skriftspråket att tacka för” (Larsson 1936:80). Dessa anses alltså av Larsson vara särskilt skriftspråkliga.

Larsson delar in *-ande* i tre olika betydelser: den abstrakta betydelsen, den intensiva betydelsen och den resultativa betydelsen. I den abstrakta anför han exempel som *skrivandets konst* och *tänkandets historia*, som är mer specialiserat än motsvarande infinitiv (*konsten att skriva*) och där ett sammansatt ord som *skrivkonsten* syftar på den mekaniska färdigheten (Larsson 1936:81). I dessa abstrakta betydelser är det berättigat med *-ande*, menar han.

I den intensiva betydelsen räknar Larsson in den iterativa och durativa betydelsen, och exemplifierar med *plasket och skriket* (en enstaka individ plumsar i sjön) jämfört med *plaskandet och skrikandet* (”en badande barnflock”). Larsson (1936:82) lyfter fram att *-ande*-orden ofta signalerar ihärdighet (*kritiserandet* jämfört med *kritiken*) och ”intensivare olåt” än motsvarande kortavledning (*ett pratande och ett tjattrande* jämfört med *prat och tjatter*). Larsson noterar även att eventuella attribut till substantivet signalerar det durativa (”längre tidsvarighet”) eller ogillande: *det evinnerliga tjutandet*, *det förbaskade kattrakandet*; en betydelse som han också poängterar att Cederschiöld noterar. Han invänder dock mot Cederschiöld, som menar att denna användning hör hemma i ”de högre bildades tal”, nämligen hos studenter och andra som är vana vid normalprosa, och att den bör brukas skämtsamt. Cederschiöld menar att de knappast förekommer i talspråket, något som Larsson också invänder mot. Här gör Larsson sedan en ganska lång utläggning där han redogör för en tidigare undersökning av förekomster i talat debattspråk och jämför Stockholm med Göteborg (Larsson 1936:83ff. och där anfört arbete). Larsson efterlyser också mer forskning inom den geografiska utbredningen av *-ande*, liksom i vilka betydelser det har nått längst, där han själv gissar att det är i intensivbildningarna, alltså den iterativa och durativa betydelsen (1936:85).

Förhållandet mellan nominalisering med *-ande* och infinitivmarkören *att* noteras också. Larsson lutar sig mot en frekvensordlista över talat debattspråk där han noterar att ”den som sällan brukar -ande, ofta måste bruka att” (Larsson 1936:85), vilket han baserar på fördelningen mellan *att* och *-ande* i debatterna.

Den resultativa betydelsen är mer konkret, och i den kategorin hamnar t.ex. *meddelande*, *stadgande*, *anförande*, *antagande* m.fl. (här är Larssons exempel hämtade från Noréen 1904). Larsson nämner att han inte går så långt att han föreslår att dessa ska utrotas (!), men han argumenterar för att de inte ska uppmuntras (1936:86).

Hela artikeln mynnar ut i en förslagslista med regler för när verbalabstrakter på *-ande* ”får” användas, efter att han konstaterar att bruket är ”mycket svåröverskådligt”. Hans tumregler innebär att *-ande* kan användas när de gör uttrycket mer koncist än motsvarande mer talspråkliga konstruktioner, och i de fall de har en betydelseskiftning som inte annars kommer fram. I övrigt bör substantiv med *-ande* undvikas, och bytas ut mot konstruktion med infinitiv, om uttrycket är

synonymt och inte blir för långt, eller mot andra verbalsubstantiv då sådana är helt synonyma (Larsson 1936:86).

Sammanfattningsvis kan sägas om Larssons hållning, som den kommer till uttryck i ovan anförda artikel, att den är påfallande normativ. Han förespråkar en ledigare skriftspråklig stil och pekar därmed framåt mot Wellanders antibarbarus med skrivråd, som publicerades i en första upplaga 1939.

4.1.2 Bengt Loman: *-(n)ing* och *-ande* (1962)

Loman har genomfört några olika undersökningar av verbalsubstantiv: dels en artikel med fokus på fördelningen mellan *-(n)ing* och *-ande* i text (1962), dels en undersökning publicerad i en avhandling om fördelningen mellan verbalsubstantiv på *-an*, *-ning* och *-else* i fornsvenskan (1961); dock behandlas *-ande* även i den senare nämnda.

Loman gör en omfattande utredning om bildningsrestriktionerna för *-ande* respektive *-ning* genom att excerpera[39] ord med *-ande* och *-(n)ing* ur texter från olika genrer och utreder vad i kontexten som verkar motivera den ena eller andra användningen. Undersökningen består i att han räknar förekomsterna av nomina actionis på *-(n)ing* och *-ande* i olika texter och sammanställer dem med avseende på basverbet (huruvida det är transitivt eller intransitivt) och graden av konkretion hos *-ning*-avledningen. Han visar bland annat att *-ning*-formen är betydligt vanligare i skrift än *-ande*, vilket i viss mån går emot Cederschiölds tidigare undersökning, och konstaterar:

> Man kan snarare våga uppställa den preliminära hypotesen att ning-suffixet är det normala, det centrala ordbildningselementet, medan -ande tillgripes i vissa situationer som ett supplerande uttrycksmedel, för att nå en viss stilistisk effekt eller för att motverka otydlighet. (Loman 1962:5)

I Lomans undersökta texter är förhållandet mellan *-(n)ing* och *-ande* ungefär 10:1, oavsett vilken texttyp han undersöker. När han gör sin kvantitativa undersökning räknar han alla förekomster och gör ingen skillnad på om de är aktionella eller icke-aktionella förekomster (1962:5). Bland de icke-aktionella betydelserna urskiljer han fem olika betydelseskiftningar hos verbalsubstantiv med fokus på *-(n)ing* och hänför dem till följande:

- nomina agentis (subjekt för handlingen: *ledning*, *hägring*)
- nomina acti (resultat eller produkt av handlingen: *röjning*, *byggning*, *skrivning* m.fl.)
- nomina instrumenti (instrument eller medel för handlingen: *betalning*, *dekorering* m.fl.)

[39] Loman skriver inte exakt hur, så jag utgår från att han har gjort detta manuellt.

- nomina loci (platsen för handlingen: *inlämning*, *parkering* m.fl.)
- nomina tempori (tiden för handlingen: *regering*).

Hans poäng med uppställningen är att påvisa en skillnad mellan *-ande* och *-ning*-suffixet, nämligen att *-ning* finns representerat i alla dessa fem kategorier medan *-ande* bara är tänkbart i den andra gruppen, dvs. den han benämner *nomina acti*, som betecknar resultatet eller produkten av handlingen, med exempel som *betänkande*, *meddelande*, *påstående* m.fl. (Loman 1962:6). Men han påtalar också att restriktionerna ur semantisk synpunkt är hårdare för *-ande*-ord i denna grupp: den omfattar ”med få undantag, t ex *tillgodohavande* – endast ord, som beteckna resultatet av en andlig verksamhet i tal eller skrift” (Loman 1962:6). Han föreslår benämningen *nomina dicti & scripti* för dessa (*meddelande*, *betänkande* m.fl. på *-ande* och t.ex. en *ansökning*, *skrivelse*, *ansökan* m.fl. bildade med andra suffix) (Loman 1962:7).

Kontexten lyfts fram som högst betydelsefull i Lomans undersökning, framför allt för att han resonerar om svårigheten att föra verbalsubstantiv till aktionella eller icke-aktionella kategorier, även i de fall då de står i sitt sammanhang. Kontexten lyfts fram som en av tre faktorer vars summa bidrar till förståelsen för betydelsen av verbalsubstantivet, där de andra två är verbstammens betydelse liksom suffixets betydelse (Loman 1962:8f.).

I Lomans undersökning ingår excerperat material från nio olika textkällor. Han beskriver inte sin metod närmare, men det är inte orimligt att tro att han har läst igenom verken och antecknat olika förekomster av *-ning* och *-ande*. Som jag förstår urvalet bortser han från sådana *-ande*-bildningar som på olika sätt ingår som ”fasta beståndsdelar” i språket, och de han faktiskt räknar är sådana där det finns en tänkbar variation mellan *-ande* och *-ning*. Det är inte helt klart vad som avses med fasta beståndsdelar i språket. Loman torde mena *för närvarande*, *ett meddelande* och liknande. Själv har jag valt att ta med sådana i undersökningarna, bl.a. för att det är av vikt att undersöka hur de kan hanteras lexikografiskt.

Loman tar t.ex. inte upp ett ord som *åldrande*, för det finns ingen valfrihet (*åldring* betecknar en person, och är därmed inte ett semantiskt likvärdigt alternativ till *åldrande*).

Några av Lomans huvudpoänger (1962:17f.) är att det vid avledningar till *intransitiva* verb föredras *-ande* i text, om det handlar om iterativ och aktionell betydelse. Han ger följande exempel:

> *Då och då hördes Signes dunkande med tidningen*
> *Tätt intill båten hördes ett flåsande*
> *Det blev ett temperamentsfullt vevande på den museala L. M. Ericsson-telefonen*

Han konstaterar att det vid vissa av dessa användningar finns en ”pejorativ biton”, eftersom den upprepade handlingen kan innebära något som är enformigt och tråkigt (1962:18). Han påpekar dock att denna betydelse kan ligga hos verbet (”grundordets innebörd”) och att denna betydelse inte är lika framträdande vid

mindre pejorativt eller affektivt betonade verb, något som skulle skilja *-ande* från ett suffix som *-eri*.

Vid transitiva verb används *-ande* framför allt vid aktionell betydelse när *-(n)ing* undviks av tydlighetsskäl, och vid överförd eller bildlig betydelse, stundom med iterativ betydelse ”eller kanslispråklig stilfärg” (Loman 1962:30). Även Thorell (1981:97) noterar: ”Över huvud torde avledningarna på *-ande*, med sin mera abstrakta betydelse, ha en starkare prägel av kanslispråk än avledningarna på *-ning*.”

Loman lyfter också fram kontextens betydelse och nämner att särskilt attribut och adverb ”kunna rikta uppmärksamheten på det iterativa momentet i betydelsen och därmed förstärka detta samt ge ordet en känsloton, t ex *detta evinnerliga hurrande och viftande*, *detta tröstlösa vandrande*” (Loman 1962:18, jfr Larsson 1936, se ovan).

Slutsatsen är för Loman att *-ande*-suffixets iterativa betydelse utgör en förutsättning för dess pejorativa:

> Det iterativa är immanent i åtminstone mera tillfälliga bildningar på -ande till intransitiva verb, medan den pejorativa betydelsen sammanhänger med verbstammens betydelse eller med kontextuella inflytanden.[40] För att denna nyans skall framträda, synes tydligheten kräva ett förstärkande attribut. (Loman 1962:18f.)

De förstärkande attribut som nämns i citatet ovan hittas enligt Loman i skönlitterär prosa, men inte så ofta i utredande framställningar eller sakprosa. Loman (1962:19) fäller också följande kommentar: ”Det synes som om mera kräsna författare skulle spara på bruket av denna litet banala effekt”.

För en nutida läsare är Lomans finindelning kanske inte alltid självklar trots förklaringar och exempel. En huvudpunkt från Lomans undersökningar är att det som i föreliggande avhandling i textundersökningarna delvis behandlas som *en* ordgrupp, neutrala substantiv på *-ande*, kan finindelas betydligt mer med avseende på basverbets egenskaper, resultativ betydelse, fraseologi och semantik. Det som också bör poängteras är att både Larsson (1936) och Loman (1962) och deras anförda forskning har en något mer normerande syn på *-ande* än vad som är fallet med modernare språkforskare. Deras begreppsapparat är inte heller helt samstämmig med modernare grammatisk terminologi och språksyn såsom den uttrycks i t.ex. SAG (1999).

4.1.3 Marianne Nordman (1986 och 1992) om svenskt fackspråk

Nordmans *Svenskt fackspråk* (1992) utgör en omfattande kartläggning av fackspråk i svenskan. Avledningar och verbalsubstantiv utgör inte huvudforskningsobjektet, men Nordman har behandlat dessa dels enskilt tidigare (1986), dels som delstudier

[40] Observera pluralformen *inflytanden*. Jfr kap. 6 om plural av *-ande*-orden.

i översiktsvolymen från 1992. För den här avhandlingen är framför allt Nordmans resultat om vetenskapligt skrivande aktuella.

Nordman (1992) hänvisar bl.a. till tidigare studier av t.ex. Varantola (1974) och Beier (1980). I deras undersökningar uppvisar fackspråk en högre andel substantiv än andra texter, dvs. har en högre nominalkvot, och ”i synnerhet verbalsubstantiven som uttryck för handling och händelse är iögonenfallande” (Nordman 1992:88). Med avseende på vetenskapligt språk anses de mer tillfredsställa de vetenskapliga kraven på begreppslig abstraktion (Nordman 1992:89).

Nordmans studieobjekt utgörs av texter från sex fackområden där ett flertal verbalsubstantivtyper undersöks. Substantiven har en lätt identifierbar verbstam och någon av ändelserna *-an*, *-ande/-ende* (inte person), *-ing/-ning*, *-else* och *-tion*. Fackområdena består av juridik (av Nordman förkortat JUR,), ekonomi (EKON), datavetenskap (DAT), elvetenskap (EL), kommunikation (KOMM) och lingvistik (LING).

Resultaten visar bland annat att verbalsubstantiven utgör mellan 19 % och 27 % hos de olika fackområdena av den totala *andelen substantiv*.[41] En slutsats är att vetenskaplig text ”över lag gynnar begreppslighet och därmed också redskapet verbalsubstantiv” (Nordman 1992:90). Hon resonerar också om de olika texterna som ingår och påtalar materialens skillnader och att dessa skulle kunna vara slumpartade, och att det därför inte går att dra säkra slutsatser angående att ett visst fackområde skulle använda verbalsubstantiv mer än andra.

Nordmans resultat visar att avledningar på *-ing* och *-ning* är de entydigt mest frekventa i hennes material, medan *-ande/-ende* kommer på andra plats i EKON och på tredje plats i JUR, DAT, KOMM och LING.

Nordman undersöker verbalsubstantiven med avseende på deras förekomst, form, funktion och betydelse, och hon undersöker *-ande/-ende*, *-(n)ing*, *-an/-else* och *-tion*. Hon undersöker verbalsubstantivens längd mätt i antal tecken, om de står i subjekts- eller objektsposition, basverbets beskaffenhet, verbalsubstantivfrasens längd och grammatiska uppbyggnad, verbalsubstantivens abstraktionsgrad (med en metod som hon redogjort för i tidigare forskning) och deras semantiska klassificering.

Verbalsubstantivens förekomst varierar mellan 5,12 % av alla ord i de språkvetenskapliga texterna (minst) och 8,15 % i de eltekniska texterna (mest). Av alla substantiv utgör verbalsubstantiven 19,11 % i ekonomiska texter (minst) och 26,32 % i juridiska texter (mest). Nordman konstaterar följande i samband med denna delundersökning:

> Vetenskaplig text över lag gynnar begreppslighet och därmed också redskapet verbalsubstantiv. Däremot kan man inte utgående från mitt material påstå, att något fackområde använder verbalsubstantiv mer än något annat. (Nordman 1986: 57).

[41] Någon sådan undersökning görs dock inte i det här arbetet.

Nordman menar att eventuella skillnader skulle kunna vara slumpartade, bero på författarindividens språkbruk eller på forumets speciella krav (Nordman 1986:57).

Det bör noteras att det material som Nordman undersöker är relativt litet med en textmängd som sammanlagt uppgår till ca 15 000 ord. Med endast två artiklar per forskningsområde, och där artiklarna är av begränsad längd, finns uppenbar risk för att ordval, vare sig de utgörs av verbalsubstantiv eller ej, hänger nära samman med skribenten och dess expertområde och kanske inte är representativt för fältet i stort.

4.1.4 Harry Näslund (2002): verbalsubstantiv i vetenskaplig text

I en artikel från 2002 redogör Näslund för en undersökning av verbalsubstantiv med suffixen *-ande/-ende*, *-else*, *-(n)ing* och *-(t)ion*. Han finner att andelen verbalsubstantiv i vetenskaplig text (ekonomi, medicin och teknik) ökar under den undersökta tidsperioden, vilken spänner från 1700-talet till 1985. Näslund undersöker verbalsubstantiv avledda med olika suffix. Han menar att verbalabstrakter på *-ande/-ende* kan ha minskat i användning på grund av språkvårdens: ”när språkvårdare som Wellander (1939) börjar gå till attack mot konstruktioner med verbalsubstantiv och då inte minst s.k. verbalabstrakter på *-ande* och *-ende*” (Näslund 2002:177). Ytterligare förklaringsmodell utgörs av att det har skett en förskjutning från verbalsubstantiv på *-ande/-ende*, och i viss mån *-else,* vilka Näslund beskriver som aktionella, abstrakta och aktiva, till sådana på *-(n)ing* och *-tion*, vilka benämns som avgränsade, konkreta, resultativa och passiva (Näslund 2002:183).

Från Näslunds resultat kan framför allt några tendenser lyftas fram: den sammanlagda andelen verbalsubstantiv ökar under hans undersökta tidsperiod och är som störst i texter från tidsspannet 1935–1945, för att därefter minska något. En viss förskjutning i suffixavledning sker från *-ande/-ende* och *-else* till avledningar bildade med *-(n)ing* och *-(t)ion*, vilket han beskriver som ett skifte från ”i princip mer aktionella, abstrakta och aktiva verbalsubstantiv i riktning mot mer avgränsade, konkreta, resultativa och passiva” (Näslund 2002:182). Detta skifte kan sättas i samband med ”det förhållandet att både ekonomiämnet och det omgivande samhället har utvecklats mot allt högre grad av specialisering och mot stegrade krav på professionalitet och effektivitet” (Näslund 2002:182).

Näslund behandlar verbalsubstantivens förekomst i vetenskaplig text. I hans arbete kan det noteras en viss övervikt åt ekonomiska texter och resonemang kring dessa (jfr Nordman ovan). I introduktionen noterar han en attityd som kan vara viktig för diskussioner om klarspråk och tillgänglighet, och det är att han

antyder att verbalsubstantiven kan användas för att få en mer prestigefull stil (Näslund 2002:174 och där anförd forskning, jfr också Wellander 1973 som är inne på samma spår).

4.2 Tidigare forskning om lexikografi och lexikografisk hantering av avledningar

Ordböcker används ofta som stöd för begreppsutredning i forskning och utgör källor vid definition av viktiga termer m.m. Inte sällan är metalexikografiska studier utförda av praktiserande lexikografer (denna avhandling utgör inget undantag), vilket gör att forskarna vanligen har ett inifrånperspektiv.[42]

Större vetenskapliga arbeten med lexikografiskt fokus inom det svenska språkområdet under 2010-talet utgörs av Rosqvist (2014) med avhandlingen *Kollokationer i SAOB*, Holmer (2016) med licentiatuppsatsen *Grammatik i SAOL* och Hult (2016) med avhandlingen *Ordboksanvändning på nätet*, som är en användarundersökning av inlärarordboken Lexins svenska enspråkiga del, samt *Bildliga betydelser i SAOB,* licentiatuppsats av Nilsson (2019). De fyra undersökningarna har bland annat det gemensamt att de behandlar svenska, enspråkiga ordböcker från ett inifrånperspektiv, vilket innebär att författarna alla är eller har varit verksamma lexikografer i anslutning till de lexikografiskt inriktade avhandlingarna.

Tidigare lexikografiskt inriktade större studier har framför allt behandlat äldre ordböcker, t.ex. tre avhandlingar skrivna inom projektet ”Lexikografisk tradition i Sverige”: Johansson (1997) om *Lexicon Lincopense*, Hannesdóttir (1998) med *Lexikografihistorisk spegel* om framväxten av den svenska enspråkiga ordboken ur tvåspråkiga, samt Rogström (1998) om *Jacob Serenius lexikografiska insats*. Dessa tre har alla historiskt fokus och bygger på lexikografiskt material från 1600-talet, 1700-talet och 1800-talet.

Till det lite speciella inom lexikografisk forskning och tillämpning hör handböckerna om hur ordböcker bör utformas. Lexikografiska manualer har producerats framför allt under senare delen av 1900-talet och framåt, många med grund i Zgustas *Manual of lexicography* (1971). Denna betraktas som ett portalverk inom lexikografin och har sin teoretiska bas i grundläggande lingvistisk teori (Zgusta 1971, Hult 2016). Tidigare handboksartade skrifter om lexikografi finns, men Zgusta är den som har fått störst genomslag, framför allt under andra halvan av 1900-talet. Zgusta tar dock inte upp särskilt mycket om användaraspekter, något som däremot Wiegand (1977) gör. Han lyfter fram behovet av att se till använda-

[42] För den här avhandlingens del är det förstås ofrånkomligt, men det skulle vara välkommet med större undersökningar av lexikografisk karaktär som utfördes av forskare som inte alls är inblandade i det redaktionella arbetet.

ren och lexikografisk empiri. I och med hans forskning har benämningen *metalexikografi* kommit att börja användas om forskning om ordböcker och ordboksanvändning.

Metalexikografin delas vanligen in i tre delar: användarundersökningar, ordbokskritik och ordboksforskning (NLO 1997:181). Enligt Svensén (2004:3, 24) har metalexikografin fått ett starkt uppsving framför allt på 1980-talet och framåt.

Efter Zgusta har ett antal manualer för ordboksproduktion givits ut på olika språk. Till dem som är aktuella i avhandlingen hör framför allt Svensén (2004) och Atkins & Rundell (2008). På 2000-talet har framför allt har den anglosaxiska lexikografiska traditionen bidragit med handböcker inom området. Tendensen är att fler översiktliga handböcker med många författare dominerar framför enförfattarverken numera.

I samband med övergången mellan tryckta ordböcker och digitala sådana har, som tidigare nämnts, artiklar och handböcker med fokus på e-lexikografi tillkommit. Mängden artiklar, konferenser och handböcker på temat stärker uppfattningen att omställningen från tryckta ordböcker till digitala sådana har haft stor påverkan på allt från förarbete till lingvistiska analyser av vad som ska tas med i ordboken, liksom det lexikografiska arbetssättet såväl som undersökningar av hur användare begagnar sig av den lexikografiska informationen.

I följande avsnitt avhandlas några olika undersökningar som rör avledningar i enspråkiga ordböcker. Lundblad (1995) behandlar principer för den omfattande svenska enspråkiga ordboken SAOB, Gudiksen (2003) några principer med avseende på den danska *Ømålsordbogen* och Bergenholtz & Gouws (2013) anlägger ett bredare perspektiv på avledningar i ordböcker.

4.2.1 Lundbladh (1995) om avledningar i SAOB

I Lundbladh (1995) redogörs för hur avledningar vanligtvis behandlas i den mer historiskt inriktade ordboken SAOB. I artikeln går Lundbladh igenom en mängd olika avledningssuffix och hur dessa mer eller mindre regelmässigt anförs i artiklarnas huvud eller som självständiga uppslagsord. Lundbladh pekar också på svårigheterna med en historisk ordbok som utarbetas från A till Ö under lång tid, och en av dessa är att t.ex. synen på vad som räknas som avledningssuffix respektive sammansättningsled, kan ändras under arbetets gång. Som exempel ges *mässig*, som behandlas som sammansättningsled i SAOB men som avledningssuffix i andra sammanhang, och *-aktig*, som i de första banden räknas som ett sammansättningsled, men som i senare band betraktas som ett avledningssuffix (Lundbladh 1995:266).

Om *-ande* sägs t.ex. följande: ”Ett *-ande* anges regelmässigt eftersom varje verb kan användas till sådan verbalabstraktbildning.” (Lundbladh 1995:268).[43] Dessutom tar Lundbladh upp lösningen med verbalsubstantiviska språkprov inne i basverbsartikeln, men konstaterar också att det kan vara svårt för användaren att hitta till dessa verbalsubstantiv (Lundbladh 1995:273).

Det som framför allt kan kopplas till föreliggande avhandlings olika undersökningar av *-ande* i ordböcker är det faktum att Lundbladh resonerar om de bakomliggande principerna för hur avledningar behandlas i en svensk ordbok, även om SAOB har andra syften än de tre moderna som ingår i avhandlingens material. Området är nämligen inte så noggrant utforskat för svenskans vidkommande, och det är angeläget med material som kan utgöra jämförelsebas för de tre ordböcker som ingår i föreliggande avhandling.

4.2.2 Gudiksen (2003) om *Ømålsordbogen*

Gudiksen (2003) presenterar en undersökning av ordbildningssuffix i en dansk dialektordbok, *Ømålsordbogen*. I undersökningen utgår Gudiksen från olika sätt på vilka ordboken behandlar suffix, bland annat med angivande av suffixets produktivitet. Artikeln ger också en inblick i arbetsgången för *Ømålsordbogen,* där Gudiksen konstaterar att mycket arbete har byggt på tyst kunskap och praxis, och i många fall har arbetet med ODS (*Ordbog over det danske sprog*) varit vägledande (Gudiksen 2003:110). För ODS har instruktionen varit att ansätta suffix i lemmaposition om suffixen har varit av germanskt ursprung och haft huvudtryck eller bitryck. I *Ømålsordbogen* tas dock avledningen *-ende* med som självständig suffixartikel, och dess grad av produktivitet finns förtecknad för olika danska dialekter (Gudiksen 2003:111f.).

Angående upplysningar om produktivitet säger Gudiksen följande: ”Produktivitetsangivelser er en oplysningstype der ikke indgår i den almindelige ordbogsartikel, og Ømålsordbogens praksis på det dette punkt er eksperimenterende hvis man vil udtrykke det venligt.” (Gudiksen 2003:111).

Olika redogörelser för suffixets produktivitet kan se ut på något av tre sätt: ingen angivelse alls, implicit information om grad av allmän spridning mellan dialekterna, eller med explicit kommentar om att suffixet är produktivt (Gudiksen 2003:111f.).

En ganska pragmatisk kommentar från artikelförfattaren återkommer jag till i slutdiskussionen i kapitel 8. Resonemanget handlar om gränsdragningar och svårigheten att avgöra grad av produktivitet hos suffixet och Gudiksen konstaterar,

---

[43] Detta faktum motsägs dock av ett verb som *vaddera*, som inte har försetts med någon *-ande*-avledning i artikelhuvudet.

apropå svårigheterna: ”Alt i alt kan det være højst usikkert om et orddannelsesmønster er produktivt. Men efter min opfattelse bør en ordbog der medtager både produktive og uproduktive mønstre, gøre rede for produktivitet, og det er bedre at redaktøren fortæller det hun kán end slet ingenting.” (Gudiksen 2003:113).

4.2.3 Bergenholtz & Gouws (2013): avledning i enspråkiga allmänordböcker

Bergenholtz & Gouws (2013) redogör för avledningar i allmänspråkliga, enspråkiga ordböcker. Materialet utgörs av ordböcker i afrikaans och engelska och fokus är framför allt hur avledningar hanteras i förhållande till huvudord, och vad som är lämpligt i förhållande till ordbokens syften som receptions- eller produktionsordbok. De delar också upp undersökningen i tryckta och digitala undersökningsobjekt.

En huvudpunkt i artikeln är att avledningar i de undersökta ordböckerna sällan behandlas på ett tillfredsställande sätt ur användarens perspektiv, framför allt i fråga om produktion. Författarna argumenterar för att lexikografen bör se till användarens behov och informationssökningssituationer, snarare än att beakta lingvistiska teorier om avledning. En återkommande synpunkt är att avledningar som är genomskinliga möjligtvis kan listas i nära anslutning till basordet, men att sådana som är det minsta ogenomskinliga måste lyftas upp till lemmanivå och förses med betydelsebeskrivning (Bergenholtz & Gouws 2013:73; jfr också kap. 3 om genomskinliga sammansättningar i ordböcker). Författarna lägger alltså genomgående tonvikt vid användarens behov och hur ordboksmaterialet och upplysningar om språket bäst ska tillgängliggöras.

Ytterligare en ståndpunkt är att det är skillnad på den lingvistiskt orienterade användaren och den allmänna användaren: den allmänna användaren bryr sig troligen mindre om i vilket förhållande orden står till varandra, än om den hittar fram till sitt sökta ord (Bergenholtz & Gouws 2013:66). Detta faktum talar enligt dem för att både lista avledningar inne i basordsartikeln och ansätta dem som egna lemman (’*lemmatize*’ enligt deras terminologi) ”This is good lexicography” (Bergenholtz & Gouws 2013:67). Också Atkins & Rundell (2008:39) menar t.ex. att det är mest användarvänligt att göra alla sökbara ord i ordboken till uppslagsord (med egna artiklar), men att det inte alltid är möjligt av utrymmesskäl.

Den typ av ”poly-accessability” som beskrivs av Bergenholtz & Gouws (2013:68) låter användaren snabbt orientera sig mellan basord och avledning. En ordbok som listar avledningar under rätt delbetydelse vid polysema ord stödjer bättre produktionsaspekten än en som bara radar upp avledningar utan disambiguering.

De menar också att ett praktiskt sätt att redogöra för mer teoretiska resonemang om ordbildning är att använda sig av t.ex. kringtext (i en tryckt ordbok) eller länka till resurser utanför själva ordboken (i digitala ordböcker):

> Dictionaries can also give cross-references or links to relevant internet websites or other dictionary-external sources, e.g. text books or grammars where supplementary discussions of various word formation processes can be found. Such an approach emphasises the relations holding between different reference sources and confirms the fact that dictionaries do not have to be used in isolation but form part of a bigger reference network. (Bergenholtz & Gouws 2013:70)

Här kan tilläggas att det vid hänvisning utanför den digitala ordboken krävs att de länkade resurserna i så fall är någorlunda stabila och håller en viss språkvetenskaplig standard. Resonemanget förutsätter också att det över huvud taget *finns* sådana resurser, vilket är fallet för svenskan och förvisso många andra språk, men långt ifrån alla.

Ytterligare en kommentar är att användarna behöver kunna hitta fram till informationen. I den tryckta ordboken finns informationen ofta i inledningen, men i digitala ordböcker gäller det att strukturera länkningen så att användarna lätt hittar till den (jfr Lew 2012).

4.3 Sammanfattning

I kapitlet görs en forskningsöversikt av *-ande* för svenskans del med grund i lexikologi respektive lexikografiska studier av avledningar i ordböcker. Till svenska forskare som har undersökt verbalsubstantiv på *-ande* i text i större skala hör framför allt Larsson (1936), Loman (1962), Nordman (1986, 1992) och Näslund (2002). De har något olika inriktningar på sina respektive undersökningar och analyser, där Larsson synes vara den mest syntaktiskt inriktade. Han undersöker framför allt *-ande* och de verbalsubstantiv det bildar i olika syntaktiska konstruktioner. Loman studerar *-ande* där valfrihet mellan *-ande* och *-ning* kan finnas, medan Nordman (1986, 1992) ägnar sig åt verbalsubstantiv i vetenskaplig text, och Näslund (2002) berör språkvårdens inverkan på användningen av t.ex. *-ande*. Larsson har också en uppenbart normativ inriktning, i och med att han tydligt tar ställning för och emot viss användning av *-ande*. Den kommer inte fram lika tydligt hos de andra, som inte heller har ett lika framträdande språkvårdande perspektiv.

Av den tidigare lexikografiskt inriktade forskningen är framför allt de allmännare studierna av Bergenholtz & Gouws (2013) liksom Vrbinc & Vrbinc (2014) värdefulla. De resonerar bland annat om användarvänligheten och vad som kan göras i elektroniska ordböcker jämfört med tryckta. Lundbladhs (1995) och Gudiksens (2003) undersökningar är också av stort värde för avhandlingen, även om ingen av dem inriktar sig på moderna allmänspråkliga ordböcker. Lundbladh

(1995) ger en noggrann redogörelse för avledningar i en svensk, historiskt inriktad ordbok medan Gudiksen (2003) behandlar avledningssuffix som självständiga lemmaelement i ordböcker resonemang bakom dessas vara eller icke vara i den danska *Ømålsordbogen*. Den ordboken har vissa redaktionella principer gemensamma med den historiskt inriktade ODS. Det visar sig att det inte är otänkbart att ansätta avledningssuffix av typen *-ande/-ende* som lemman i en ordbok, även om Gudiksen visar att insatserna på området är mer eller mindre konsekvent genomförda.

Från Bergenholtz & Gouws (2013) kan särskilt nämnas resonemangen om att tilldela avledningar självständig lemmastatus, något som också Atkins & Rundell (2008) behandlar. Resonemangen är aktuella i förhållande till ordbokens syfte att stödja produktion eller reception, och i förhållande till ordboksutrymmet (Rundell 2015). I och med att presentationsutrymmet har ändrade förutsättningar när ordböcker produceras och tillgängliggörs digitalt, är detta något som är viktigt för diskussionen om inkludering av sådana lemman i ordböcker.

5. Metod och material

De undersökningar som redovisas i avhandlingen baseras utgörs av empiriska studier av svenskt skriftspråk i form av olika textkorpusar, och skriftspråk i form av den typ av språkliga verk som ordböcker utgör. I innevarande kapitlet beskrivs och motiveras val av metoder och material. Undersökningarna av text och ordböcker kompletterar varandra och de resultat som erhålls i textundersökningarna ligger till stor del till grund för de lexikografiska undersökningarna, och dessa båda större undersökningar diskuteras i kapitel 8.

I kapitlets första del behandlas korpuslingvistiska metoder för datainsamlingen och därefter de texter som utgör material för korpusundersökningarna. Korpussökverktyget Korp från Språkbanken Text presenteras (Borin et al. 2012) och de olika sök- och analysverktyg som används beskrivs. Något sägs också om de aktuella korpusmetodernas tillförlitlighet och möjliga felkällor.

I kapitlets andra del redogörs för de ordböcker som utgör undersökningsmaterial för resultaten i det lexikografiska resultatkapitlet och de undersökningsmetoder som används vid de lexikografiska studierna.

5.1 Korpuslingvistiska metoder för textundersökning

Korpuslingvistiska metoder används ofta inom den moderna språkforskningen, inom många deldiscipliner (Svensén 2004, Atkins & Rundell 2008, McEnery & Hardie 2012, Stefanowitsch 2020). Sedan 1990-talet har både korpusar och korpuslingvistiska analysverktyg och metoder utvecklats, och i detta avsnitt redogörs för sådana verktyg och metoder som används i textundersökningarna, liksom hur de vanligen används i lexikografiskt arbete.

Tillvägagångssättet för insamling och analys av textmaterial är alltså korpusbaserat. I textundersökningarna används ett material bestående av ett urval av de texter som finns tillgängliga och sökbara via Språkbanken Texts korpussamlingar i Korp (Borin et al. 2012), och de sökverktyg och analysverktyg som Korp erbjuder (Språkbanken Text 2019). Metoden för materialinsamling- och bearbetning är korpus*baserad*, snarare än korpusdriven, en skillnad som mycket förenklat innebär att korpusundersökningarna används för att pröva en hypotes eller teori (McEnery & Hardie 2012:6). I korpusdrivna undersökningar utgör i stället korpusen det material ur vilket hypoteser och teorier kan bestämmas.

Korpuslingvistiska metoder erbjuder möjlighet att undersöka utvalda lingvistiska fenomen i stora textmängder som inte är möjliga att excerpera och sammanställa i samma omfattning manuellt:

> In addition, large corpora allow researchers to find evidence of rare or unusual cases of language, as well as shedding light on very frequent phenomena. (Baker 2010:94).

Samtidigt som många framhåller korpusarnas stora fördelar i textforskning liksom i lexikografiskt arbete, finns det naturligtvis både för- och nackdelar. Några nackdelar som framhålls i allmänna sammanhang är bl.a. att korpusar bara innehåller ordformer, men ingen information om ordformernas semantik eller pragmatik. De innehåller inte heller negativ evidens, dvs. de kan bara visa vad som är möjligt i ett språk och inte vad som inte är möjligt (Stefanowitsch 2020:2f.). För lexikografiskt vidkommande är dessa nackdelar förstås också viktiga att ta hänsyn till; vissa böjningsformer kan saknas i korpusmaterialet och somliga perifera mönster kan noteras i korpusmaterialet utan att vara representativt för det typiska språket (Lorentzen 2004:286, Svensén 2004:72; jfr också Atkins & Rundell 2008:69–76 om vikten av att vinnlägga sig om att försöka balansera korpusmaterialet).

Till detta vill jag lägga den överblick som en forskare med ett litet, manuellt insamlat material har, jämfört med den överblick som trots allt förloras i korpussammanhang. Jämfört med de tidigare studierna av *-ande* utförda av Larsson (1936), Loman (1962) och Nordman (1986, 1992), har jag tillgång till ett mycket större material, men har betydligt mindre kunskap om materialets beståndsdelar. Dels eftersom jag inte själv har samlat in det, dels eftersom mängden gör materialet oöverskådligt.

I Fillmore (1992) redogörs bland annat för kombinationen av introspektion och korpusstudier som en fruktbar väg för språkstudier. Vid jämförelse mellan ordböcker och textkorpusar fann man syntaktiska och semantiska egenskaper hos undersökta ord i korpuskontexten som inte registreras i ordböckerna. Korpusstudierna gav också uppslag för beskrivning av delbetydelser av undersökta ord som introspektion inte uppmärksammade (Fillmore 1992:7).

Hur stor en korpus behöver vara för att kunna erbjuda tillräckligt många relevanta träffar varierar förstås, men klart är att en större korpus är att föredra. Fillmore (1992:20) noterar ”the bigger the better” i samband med korpusstorlek, men då kan det tilläggas att korpusarnas storlek i allmänhet har mångfaldigats mellan 1990-talet, då han publicerade sin artikel, och 2010-talet, dvs. den tid som många av mina material hämtas från (jfr också resonemang i Lorentzen 2002).

Davis (2015) jämför resultat mellan tre olika korpusar av olika storlek och finner att för morfologiska undersökningar ger den största korpusen också flest belägg på det undersökta fenomenet (Davis 2015:14). Atkins & Rundell (2008:57–61) visar bl.a. hur engelskspråkiga korpusar har vuxit i storlek från 1960-talet till

2000-talet, från grovt räknat en miljon ord i de tidigaste till en miljard ord i de senare korpusarna. De konstaterar också att en korpus som används i lexikografiskt syfte inte har någon definitiv minimistorlek, men att det behövs en stor korpus för att lexikala enheter med låg frekvens ska kunna vara tillräckligt representerade, i bemärkelsen att det också ska kunna gå att beskriva dem i en ordbok. De ger inga explicita uppgifter om korpusstorlek, utan resonerar om korpusens användningsområde. I Stefanowitsch (2020) ges däremot ungefärliga uppgifter enligt följande:

> Current corpora that at least make an honest attempt at diversity currently range from one million (e.g. the ICE corpora mentioned above) to about half a billion (e.g. the COCA mentioned in the preceding chapter). Looking at the published corpus-linguistic literature, my impression is that for most linguistic phenomena that researchers are likely to want to investigate, these corpus sizes seem sufficient. (Stefanowitsch 2020:38)

I citatet nämns korpusstorlekar mellan en miljon ord och en halv miljard ord, vilket går att relatera till de korpusar som ingår i det material som undersöks i avhandlingen (se vidare avsnitt 5.2).

Korpusundersökningar lämpar sig alltså väl för studier av en viss ordtyp och dess formella och kontextuella variation. Korpusundersökningar utgör ett arbetssätt som ligger till grund för åtminstone SAOL 14 och SO 2009 (arbetssättet i fråga om BSO 2010 kan jag inte uttala mig om). Genom att använda ungefär samma undersökningsmetoder för avhandlingens del som de som används inom den praktiskt orienterade lexikografin, ligger undersökningarna ganska nära det vanliga lexikografiska arbetssättet (vilket behandlas i avsnitt 3.4.3). Korpusar och korpusverktyg används för att hitta potentiella lemmakandidater och vidare för att undersöka olika aspekter av hur ordet och dess begrepp kan beskrivas, sett till den aktuella ordbokens syfte och målgrupp (Svensén 2004, Atkins & Rundell 2008).

Exempel på stora fördelar med att använda Korp från Språkbanken Text är framför allt tillgången till mycket stora svenska textmaterial från olika tidsperioder och av olika texttyper, liksom reproducerbarheten i undersökningarna. Materialet är fritt tillgängligt och vem som helst kan upprepa de aktuella studierna.

En nackdel med att använda redan framtaget och bearbetat material är att undersökningarna bitvis blir styrda av materialet. Därigenom får jag acceptera att resultaten påverkas av de sökmöjligheter och den materialbearbetning som är gjord tidigare. Motivet till att ändå använda befintliga korpusar och sökgränssnitt för min del, i stället för att sätta samman egna, är att en bedömning av arbetsinsatsen i ett tidigt skede av undersökningarna gav att det skulle vara det mest tidsmässigt acceptabla.

5.2 Textmaterial

De textmaterial som undersöks utgörs av dagstidningar, akademisk text, romantext och bloggtext. Genomgående används benämningen *texttyp* för de olika texterna. Dagstidningar och romantexter representerar sådan text som till stor del har använts som skriftspråkligt underlag vid utarbetandet av åtminstone ordböckerna SAOL och SO. De tre ordboksredaktionerna har, åtminstone i teorin, haft möjlighet att låta dessa textmaterial ligga till grund för exempelvis lemmaurval och språkbeskrivningar i ordböckerna.

Fyra av delkorpusarna har det gemensamt att deras ingående texter i huvudsak är producerade för ett tryckt medium i första hand, i form av papperstidningar, böcker eller avhandlingar och uppsatser. Ju senare årgång av tidningstext desto större möjlighet finns det att materialet också finns digitalt. När de olika presstexterna samlades in (1965–2008) fanns det förvisso webbpublikationer under den senare delen av tidsperioden, men papperstidningarna var fortfarande dominerande.

Bloggmixarna innehåller textmaterial som till skillnad från de andra delkorpusarna inte har legat till grund för utarbetande av SAOL 14 och SO. Att ta med exempel på sådan text i undersökningen ger en utvidgning av materialet med tanke på att bloggtexterna är skrivna direkt för digital publicering, och att de kan tänkas ha drag av talspråk och utgöra exempel på ett ledigare skriftspråk.

Flera av de delkorpusar från Korp som utgör mitt forskningsmaterial kan betraktas som *monitorkorpusar*, vilket innebär att de utgörs av en uppsättning data som växer med tiden i takt med att nya texter tillkommer, och som innehåller olika sorters material (McEnery & Hardie 2012:6f.). I korpusarna med presstext har årgång efter årgång lagts till i Korp (t.ex. Göteborgs-Postens årgångar), fram till år 2014. Vissa tidsperioder finns representerade med många olika delmaterial medan andra tidsperioder saknar material eller bara innehåller något enstaka.[44]

Några av Korps delkorpusar beskrivs dock som *balanserade korpusar*, t.ex. SUC, vilket innebär att de har satts ihop mycket medvetet med tanke på att representera olika texttyper och stilnivåer (se t.ex. McEnery & Hardie 2012:8-11, jfr också Biber 1993 om representativitet). För en allmän översikt över korpusar ur ett lexikografiskt perspektiv, se t.ex. Faaß (2018).

De olika materialen i Korp har genomgått *tokenisering*, *lemmatisering* och *ordklasstaggning*, alltså processer där lingvistisk information tillförs orden i korpusen genom s.k. annotering (se Språkbanken Text 2022 för information om annotering i moderna texter; ett allmännare perspektiv ges i Stefanowitsch 2020:38f., och ett

[44] För en fingervisning om de arbetsinsatser som krävs för att aktivt samla in material till en korpus hänvisas till handledningstexten om SUC-korpusen. Merparten av texten är författad av Gunnel Källgren (1998) och den är senare sammanställd och kompletterad av Sofia Gustafson-Capková och Britt Hartmann (2006).

mer lexikografiskt perspektiv i Kosem 2016:77 och Kupietz 2016:68). Tokenisering innebär i korthet att teckenmassan delas in i token, dvs. ”ord” (Stefanowitsch 2020:84f.) och lemmatisering att olika böjningsformer av ett ord förs till samma grundord (lemma). Ordklasstaggning innebär att varje ordform taggas med ordklass och ofta böjningsinformation. Varje teckensträng är alltså försedd med en tagg som innehåller formella uppgifter om ordet. Som Stefanowitsch 2020:83ff.) visar med olika exempel vilar både tokeniseringen och ordklasstaggningen på beslut från korpusproducenterna: ”It is clear, then, that tokenization and part-of-speech tagging are not inherent in the text itself, but are the result of decisions by the corpus makers.” (Stefanowitsch 2020:85).

I Korps olika material finns även olika mycket metadata, dvs. bibliografisk information om texterna (årtal, författare, publikation) och ibland även kategorier som texttyp m.m. (se vidare Kupietz 2016 för en utförligare genomgång av metadata). Som exempel kan nämnas att texten i romankorpusen med romaner från Norstedts är försedd med verkets titel, författare och årtal, medan det i AkHum bara är möjligt att se ämnesområde (t.ex. filosofi, kulturvetenskap), årtal och publikationstyp (avhandling), men inte titeln på verket eller författaren.

Vid taggningen finns möjligheten att vissa ord eller ordgrupper har blivit felaggade i den automatiska uppmärkningen. Ord på *-ande* kan höra till flera olika ordklasser, vilket kan innebära tveksamheter om ordklasstilldelning i somliga fall. I vilken mån de aktuella undersökningarnas resultat påverkas av ordklasstaggningen kommenteras i resultatkapitel 6. Ordklasstaggaren är rimligtvis bättre på den texttyp som den har tränats på (t.ex. nyhetstext), eller nära den som den har tränats på, än en texttyp som den inte har tränats på (t.ex. bloggtext). I Borin et al. (2012:477) kommenteras detta faktum kort.

Det bör också noteras att de material som beskrivs nedan alla består av olika texter, som inte undersöks mer i detalj. Det är en direkt följd av valet av stora material och korpusmetoder. Skillnaden i materialkännedom är också uppenbar jämfört med några av de tidigare forskarna, som har haft full överblick över de texter som har ingått i deras respektive material (jfr kap. 3, se Larsson 1936, Loman 1962, Nordman 1992). De olika materialen beskrivs kortfattat vid respektive ingång i Språkbanken Text.

Materialavsnitten är strukturerade så att de först innehåller en allmän presentation av själva texttypen i stort och därefter en kortare presentation av den delkorpus som har valts ut till mer specialiserade undersökningar.

5.2.1 Presstexter

Valet att använda tidningstext som delmaterial motiveras av att tidningstext är en representant för relativt neutral sakprosa, i bemärkelsen varken mycket vardaglig eller mycket högtidlig. Ett sådant material kan antas vara skrivet för att nå många

läsare och också förstås av många. Dagstidningstext innehåller vanligen olika typer av texter (ledare, reportage, kåserier, personporträtt, sportnyheter, insändare, recensioner m.m.) och målgruppen för de tidningstexter som ingår i textmaterialet torde utgöras av läsare i många åldersgrupper och med olika sorters bakgrund. I och med att dagstidningstext författas av vana skribenter och därtill kan tänkas ha korrekturlästs, kan texterna antas ha kommit upp i en relativt hög grad av redigering. Förutom denna karakteristik är det framför allt tidningstext som till stor del utgör det textmaterial som ordböcker baseras på (jfr Atkins & Rundell 2008).

I Korp finns tidningstexter från flera årgångar fritt tillgängliga för allmänheten, bearbetade och sökbara, och de texter som används som undersökningsmaterial i den här avhandlingen sträcker sig från 1965 till 2000-talet i den översiktliga undersökningen (se avsnitt 6.1.1) och från 1998 respektive 2008 i den mer specialiserade undersökningen (se avsnitt 6.1.2).

Den tidigaste tidningskorpusen som ingår i den översiktliga undersökningen är Press65 (hädanefter benämnd P65) som innehåller tidningstext insamlad från ett urval olika veckor under år 1965 från dagstidningarna Göteborgs-Posten, Dagens Nyheter, Stockholmstidningen, Sydsvenska dagbladet - Snällposten samt Svenska Dagbladet.[45] Vid tidpunkten för insamling av materialet till P65 begränsades urvalet till tre genrer: utrikeskorrespondenters rapporter, kulturartiklar jämte recensioner, samt allmänna reportage. De ämnesområden som finns representerade i P65 är naturvetenskap etc., kulturvetenskap etc., politik och samhälle, näringsliv och samfärdsel, människa och miljö samt konstnärlig verksamhet. Ämnesområden som nyhetsbyråernas telegram, sport, osignerade artiklar, insändare m.m. uteslöts från början, medan t.ex. artiklar med utländska författare och artiklar med långa citat på andra språk än svenska uteslöts (NFO 1:XIV–XVI).

De senare textkorpusarna med tidningstext P76, P95, P96, P97 och P98, är uppbyggda på snarlikt sätt. De innehåller alltså material från olika tidningar. En skillnad mellan P98 och P65 är att P98 är betydligt mer omfångsrik än P65 och består av ungefär 10,7 miljoner ord. P98, som ingår i de mer specialiserade sökningarna, innehåller material insamlat i olika tidperioder under år 1998 från de tre morgontidningarna Göteborgs-Posten, Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet (se Korps resurssida för ytterligare detaljer om korpusen: https://spraakbanken.gu.se/resurser/press98).

[45] Materialet beskrivs närmare i *Nusvensk frekvensordbok* (NFO 1:XIV–XVI) och en förteckning över samtliga ingående artiklar förtecknas i NFO 4 (s. 1015–1031). Urvalet begränsades av vilka texter som fanns tillgängliga på hålkortsremsor och som därmed kunde läsas datamaskinellt av forskargruppen vid GU (NFO 1:XIV).

Ytterligare textkorpusar med tidningstext i Korp utgörs av bl.a. Göteborgs-Posten för åren 1994 samt 2001–2013.[46] Till skillnad från P65–P98 består GP-korpusarna av hela årgångar av tidningen. Utöver det finns delmaterialet Webbnyheter, som består av insamlat material från dagstidningar på nätet år 2001–2013, liksom en årgång av Dagens Nyheter, benämnd DN 1987.

Av presstextkorpusarna har jag valt ut P98 och GP 2008 för vidare undersökningar i avhandlingsarbetet. P98, med ca 10,7 miljoner ord, representerar den senaste årgången av presstexter insamlade från tre *olika* morgontidningar medan GP 2008, på ca 17 miljoner ord, representerar den senaste årgången av tidningstexter som hade (teoretisk) möjlighet att användas som underlag i de tre ordböckerna BSO, SAOL 14 och SO 2009, även om materialet bara har hämtats från en enda morgontidning.

5.2.2 Akademiska texter

Motivet till att använda akademiska texter som textmaterial i avhandlingen är att de representerar en texttyp som kan tänkas ha en hög andel abstraktioner i sin strävan att redogöra för olika samhälls- och kulturfenomen och humanistiska vetenskapliga iakttagelser (jfr kapitel 2 och Nordmans forskning 1986 & 1992, liksom t.ex. Hellspong & Ledin 1997:68f.). Andelen verbalsubstantiv kan alltså tänkas vara hög. Dessa texter kan därmed kontrasteras mot den mer neutrala sakprosa som presstexterna utgör.

Skribenterna kan antas använda en prosa som är mer avancerad och fackspråklig än den som vänder sig till allmänheten på det sätt som görs i tidningstext. Läsargruppen kan antas vara andra insatta experter inom närliggande områden, och texterna kan tänkas vara noggrant genomgångna av både skribent, eventuella handledare och i vissa fall en redaktör för skriftserien innan publicering. Ytterligare ett skäl är att det är en typ av text som många högskolestudenter kommer i kontakt med och väntas kunna både avkoda och producera.

I det akademiska textmaterialet ingår texter från de två korpusarna Humaniora och Samhällsvetenskap, hädanefter förkortade AkHum och AkSam. Texterna i AkHum och AkSam utgörs av avhandlingar, artiklar och uppsatser och publiceringsåren sträcker sig från 1996 till 2013. Materialen samlades in i samband med framtagningen av en akademisk ordlista under tidigt 2010-tal. Arbetet och materialet beskrivs i ett flertal skrifter som Ribeck et al. (2014), Ribeck (2015), Sköldberg & Johansson (2012) och Jansson et al. (2012). Korpusarnas sammansättning beskrivs enligt följande:

[46] Sedan vintern 2022 finns även rena ordfrekvenser för GP, DN och SvD sökbara i Korp, men dessa innehåller ingen kontext. Materialet tillgängligt i Korp har alltså utökats sedan de avhandlingsspecifika undersökningarna gjordes.

> De humanistiska områdena är: *etnologi, filosofi, historia, konst, litteraturvetenskap, religion* och *språkvetenskap*, och de samhällsvetenskapliga: *ekonomi och näringsliv, juridik, medie- och kommunikationsvetenskap*, *psykologi, social och ekonomisk geografi*, *sociologi, statsvetenskap och utbildningsvetenskap*. Sammanlagt består korpusen av drygt 500 texter skrivna av fler än 450 olika författarkonstellationer. (Ribeck et al. 2014:375f.)

Storleksmässigt ligger AkHum på 14,5 miljoner ord och AkSam på 10,5 miljoner ord, vilket gör dem båda till medelstora i det undersökta materialet. Av dessa båda har AkHum valts ut för närmare studier som redovisas i kapitel 6 och 7.

5.2.3 Romantexter

I romanmaterialet i avhandlingen ingår romantexter från förlagen Bonniers och Norstedts, liksom den romantextsamling som benämns SUC-romaner (en förkortning för Stockholm-Umeåkorpusen). Bonniersromanerna är publicerade under två tidsperioder, dels 1976–1977, dels 1980–1981. Norstedtsromanerna kommer från år 1999. I dessa ingår 23 romaner utgivna på Norstedts förlag år 1999. Romanerna utgörs av både svenska originaltexter och texter som har översatts till svenska från andra språk, främst engelska. Skönlitteraturen i SUC-korpusen publicerades i början av 1990-talet. Sammanlagt 58 böcker ingår och korpusens storlek uppgår till 4,5 miljoner ord. Den är därmed den största av romankorpusarna, och är enligt användarhandledningen en balanserad korpus (Gustafson-Capková & Hartmann 2006).

Romantexterna kan förväntas vara redigerade och genomlästa av författaren själv, förlagets redaktör och av översättaren, i förekommande fall. Texttypen har kommenterats av Larsson (1936) såväl som Loman (1962) med avseende på neutrala *-ande*-ord, och dessa kan förväntas vara färre än i de akademiska texterna, exempelvis.

Som speciellt undersökningsmaterial i avhandlingen har Norstedtsromanerna valts ut, främst för att dessa utgör det senast publicerade romanmaterialet. Norstedts är dock med sina 2,53 miljoner ord mindre än de andra delkorpusarna. I någon mån kan det uppvägas genom att de frekvensangivelser som ges, visar relativ frekvens när jämförelser är aktuella.[47]

I arbetet med SAOL 14 (2015) och SO (2009) ingick romankorpusar som en del av det textmaterial som användes som underlag till de båda lexikografiska verken.

[47] ”Romaner” är benämningen i Korp, men bland dessa finns det också litterära verk som i en strängare kategorisering snarare skulle klassas som rapportböcker e.d.

5.2.4 Bloggtexter

Till skillnad från de ovan beskrivna materialen tillhör texterna i bloggmixen sådan text som inte primärt har författats för tryck på papper (tidning, bok, tidskrift, tryckt avhandling m.m.) utan som har skrivits och publicerats digitalt direkt, eller åtminstone i mycket nära anslutning till textproduktionen.

Bloggtexter finns representerade i Korp med ett tidsspann från 1998–2017. För avhandlingens undersökningar har Bloggmixen från 2008 valts ut. Jämfört med andra bloggsamlingar i Korp utgör den ett medelstort bloggmaterial med ca 43,7 miljoner ord. Den största bloggkorpusen är från 2011 och innehåller ca 100 miljoner ord. Blogg 2008, hädanefter Blogg08, valdes för att den representerar det ledigare skriftspråket vid en tidpunkt då den åtminstone i teorin kan tänkas ha använts vid ordboksproduktion av BSO och SO 2009. Den representerar också bloggtexter vid en tid då genren fortfarande var på uppåtgående och ännu inte hade nått sin största omfattning i Sverige. Blogg08 består enligt Språkbanken texts resursbeskrivning av ett urval bloggar hämtade från Bloggportalen.se, såsom de mest besökta privata bloggarna, de mest besökta proffsbloggarna och de lokala topplistorna för olika regioner.

I jämförelse mellan olika texttyper är Blogg08 betydligt större än de andra delkorpusarna i de aktuella undersökningarna. Min förhoppning är att resultaten ändå pekar på en någorlunda typisk användning av *-ande* för bloggtexter jämfört med de andra texterna, utan att storleksskillnaden utgör något problem. Däremot kommenteras skillnaden i storlek mellan korpusarna i anslutning till resultatanalys och diskussion (se kap. 6 och 8).

Inget hindrar förstås att en och samma skribent kan ha publicerat sig i olika genrer och i olika medier – en bloggare kan ha skrivit en avhandling och också regelbundet publicerat sig i en dagstidning, en romanförfattare kan ha givit ut en roman baserat på ett antal blogginlägg m.m. Det troligaste är dock att merparten av bloggtexterna är producerade i nära anslutning till den digitala publiceringen.

Ytterligare en aspekt på bloggtexter är att de utgör en mer demokratisk typ av text – de kan vara författade och publicerade av princip vem som helst med tillgång till internet och en smula teknikkunskap. Vilken skribent som helst har dock inte möjlighet att publicera en nyhetsartikel, roman eller avhandling, utan dessa publikationer görs inom särskilda institutionaliserade ramar.

5.2.5 Kommentar till materialvalet

I textmaterialet ingår texter från både tryckta medier och digitala. Tidigare tryckt material digitaliseras dock ständigt, och mängden material som finns tillgängligt på nätet via exempelvis Google Books m.fl. källor ökar hela tiden. För avhandlingens del har texter från internet i vid bemärkelse utgjort en sorts sekundär materialkälla som används för att exemplifiera t.ex. -ande-användning av mer

arbiträr karaktär. Internettexter ingår annars också i materialet, främst via Bloggmixarna, men det materialet är bearbetat och annoterat och behandlat för att kunna användas i språkforskning.

Att bara använda internetkällor som material skulle inte passa de här undersökningarnas syfte, i och med att jag vill använda ett material som är välstrukturerat[48] på ett metaplan (jfr Kilgarriff 2007). En sammanfattning av synsättet ges av McEnery & Hardie: ”In contrast to most corpora, the web is a mixture of carefully prepared and edited texts, and what might charitably be termed ’casually prepared’ material” (McEnery & Hardie 2012:7).

Ytterligare en anledning är att de ordböcker som också ingår i det undersökta materialet till allra största delen baseras på tryckt och redigerat skriftspråk. Däremot råder det inget tvivel om att utvecklingen går mot att basera moderna ordböcker även på nättexter (se Sköldberg & Hannesdóttir 2016 för resonemang om breddat textunderlag för framtida ordböcker).

5.3 Metoder: sökvillkor och söksträngar samt lexikografiska metoder

I det här avsnittet beskrivs de sökvillkor och söksträngar som har använts i Korp för att erhålla de önskade *-ande*-orden. Först följer en allmän översikt över sökmöjligheter och visningslägen i Korp, och därefter ges mer ingående beskrivningar och motiveringar till de specialiserade undersökningarna.

I Korps sökgränssnitt finns tre sökmöjligheter: *enkel*, *utökad* och *avancerad* sökning. Det finns tre visningslägen för sökresultaten: *KWIC* ’key word in context’, *statistik* och *ordbild* (Borin et al. 2012:475, jfr Svensén 2004:67, Sköldberg 2022). I avhandlingen används alla tre visningslägena i olika delmoment: i KWIC-visningen för att se orden med kontext, i statistik för att se de kvantitativa uppgifterna om de olika orden och formerna, och ordbilden för att visa närliggande ord.

I den första delundersökningen, vars resultat presenteras i kapitel 6, undersöks ord på *-ande* ur ett kvantitativt perspektiv. Där har utökad sökning använts med sökvillkor som kan sammanfattas i en sökträng, vilken finns listad i bilaga A.

Den aktuella söksträngen som har använts har i varje delkorpus efterfrågat ord som slutar på *-ande,* tillhör ordklassen substantiv och har den morfosyntaktiska taggen (msd) NN.NEU.SIN.IND.NOM, vilket står för substantiv, neutralt, singular, obestämd form, nominativ.

De söksträngar som används har justerats upprepade gånger efter delkontroller av resultaten. Högfrekventa neutrala *-ande*-ord som har bedömts inte höra till

[48] Uppmärkt i textforskningssyfte med uppgifter om årtal, författare, sidnummer m.m.,

undersökningsmaterialet, till exempel vissa sammansättningar som *röstmeddelande* o.d., har till stor del exkluderats från söksträngarna, liksom vissa utrala ord som *styrelseordförande*, m.fl., liksom andra ord som av någon anledning kommer med ändå, t.ex. *skande*. För fullständig söksträng, se bilaga A. Söksträngen som listas i bilagan och som beskrivs här, ger till största delen träffar av den typ som efterfrågas, alltså t.ex. *ett helvetiskt knackande*.

De resultat som erhålls i den första översiktliga delundersökningen ligger sedan till grund för de fördjupade undersökningarna som redovisas i den andra delundersökningen i kapitel 6. Urvalet av ord från den första delundersökningen beskrivs närmare i resultatkapitlet, men principerna bakom de formulerade sökvillkoren presenteras här.

För att kompensera för aktuella korpusars olika storlek anges ofta resultat i både absoluta och relativa tal. I undersökningarna som redovisas i kapitel 6 ges de relativa talen som antal träffar per miljon token, dvs. förekomster eller ord (Språkbanken Text 2019). Det kan finnas vissa nackdelar med relativ frekvens, och en sådan är att man vid tolkning av resultaten inte tar hänsyn till att det kan röra sig om ganska få korpusträffar trots allt, vilket är tydligt i den absoluta frekvensen (jfr Stefanowitsch 2020:154). I de fall där de absoluta talen är anmärkningsvärt låga kommenterar jag också det (se kap. 6).

I den kvantitativa undersökningen har jag erhållit ord som slutar på *-ande*, alltså enbart i nominativ, obestämd form singular. I den kvalitativa undersökningen har jag gått vidare med de mest frekventa orden på *-ande* och undersökt själva lemgrammet närmare. Benämningen *lemgram* avser hela lemmat med dess böjningsformer. Om ordformen *förhållande* har hamnat högt i frekvenstoppen i den första sökningen, har jag alltså gått vidare till lemgramsökning på *förhållande*, vilket även presenterar belägg i bestämd form, plural och genitiv, och förstås kombinationen av dessa, alltså former som *förhållandets*, *förhållandena*, *förhållandens* m.fl. (jfr Borin et al. 2012:475).

I tillägg till lemgram-sökningen har även *ordbilden* undersökts för ett urval högfrekventa *-ande*-ord. En ordbild ger en sammanställning av det eftersökta ordets kontext i form av typiska framförställda och efterställda ord av olika slag (Borin et al 2012:476, Sköldberg 2022:168). Med ordbildssökning går det alltså att undersöka samförekommande ord. Ordbilden bygger enligt Korps användarvägledning på associationsmåttet *Lexicographer's Mutual Information* (Språkbanken Text 2019). *Mutual Information* (MI) är ett statistiskt mått som här används för att visa hur vissa ord tenderar att kombineras syntaktiskt med andra. Se t.ex. Borin et al. (2012) för en översikt över de associationsmått som ingår i Korps ordbild och Stefanowitsch (2020:226f.) för en allmännare översikt över MI.

Ords tendens att kombineras med varandra är av intresse för fraseologiska studier, liksom lexikografiska sådana (Moon 2008, Sköldberg 2022). Lexikografer kan använda resultaten för att välja ut språkexempel och exempel på fria kombinationer och kollokationer i ordböcker med stöd i statistiska analyser och på så sätt

stärka ordens beskrivning i ordböckerna. Se Sköldberg (2022:170) för resonemang om hur ordbildssökningen kan tillämpas i fråga om lexikografi. Som Sköldberg (2022:178) konstaterar med stöd i Moon (2008:313f.) är det dock skillnad på fraseologen, som kan djupstudera ett urval ordkombinationer, och lexikografen, som har till uppgift att extrahera vanligt förekommande ordkombinationer för att bättre kunna beskriva tusentals ord.

Vid ordbildssökning på *förhållande* i romantexter får man exempelvis reda på att ett verb som *inleda* är vanligt i anslutning till sökordet, och att adjektiviska framförställda attribut som *god*, *personlig* och *speciell* är något vanligare än andra attribut. Vid ordbildssökning på *sparande* i GP08 visas att adjektiviska framförställda attribut som *långsiktig* och *finansiell* är något vanligare än andra.

5.3.1 Frekvensfördelning inom korpusen

Inom en textkorpus kan olika typer av ord förväntas ha olika frekvens. Ord i frekvenstoppen, alltså de allra vanligaste orden i en viss text, utgörs vanligen av korta ord av funktionstyp som *och*, *i* och *att* för svenskans del (Allén 1972, jfr Zechner 2020), och motsvarande för engelskans *the*, *be*, *to*, *of*, *and* (baserat på British National Corpus, BNC, OED 2022, se också Atkins & Rundell 2008:59f., Booij 2012:235). Innehållsord med mer pregnant betydelse kommer längre ner i frekvenslistan. Faktorer som kan spela in när det gäller korpusens faktiska frekvensfördelning jämfört med den teoretiska är t.ex. korpusens storlek. Ur lexikologens och lexikografens synvinkel behövs en viss korpusstorlek för att mindre vanliga ord ska förekomma tillräckligt många gånger, och om det som undersöks är en flerordsenhet behöver korpusen vara ännu större (Atkins & Rundell 2008:61).

Som exempel på fördelning av ord i en korpus kan nämnas att den engelska korpusen enTenTen[49] (Lexical Computing CZ 2022) i frekvenstoppen (de 1 000 ord som har högst frekvens i korpusen) uppvisar ett engelskt basordförråd med högfrekventa ord, vilka har mer än en miljon belägg. Vid plats 60 000 på listan, alltså mycket långt ner, karakteriseras i stället orden av ”obscure vocabulary and marginal forms” (Kilgarriff 2015:33). I frekvenslistans botten återfinns sammansättningar av udda simplex, felstavningar, felaktiga hopskrivningar m.m. I botten av listan finns också ”riktiga” ord med endast ett belägg, i avhandlingen främst benämnda *hapaxord* eller *enfrekventa ord*. Om ett visst suffix undersöks, kan antalet och andelen hapaxord i en korpus visa på produktiviteten hos suffixet (Haspelmath & Sims 2010:130f., Stefanowitsch 2020:317, jämför Booij 2012:70). Med ett

[49] Information om enTenTen och dess framväxt finns bl.a. under Sketch Engine, Lexical Computing CZ (2022) på följande sida: https://www.sketchengine.eu/ententen-english-corpus/#toggle-id-1.

mer produktivt suffix erhålls fler enfrekventa träffar i korpusen än med ett mindre produktivt sådant. I en större korpus är det också förväntat att ungefär hälften av alla ord har frekvensen 1 (Borin 2010:47).

För mina undersökningars del är det förväntat att *-ande*-orden inte ligger i den mest högfrekventa delen av listan över korpusens samtliga ord (Allén 1972, se också Korps statistikfiler, jfr Atkins & Rundell 2008:59f., Kilgarriff 2015). De ord som utgör avhandlingens fokus är innehållsord med komplex morfologi, och de kan inte förväntas finnas särskilt högt upp i någon korpus' frekvenslista (placering i frekvensordning behandlas mer i kap. 6). I mina undersökningar skapas också en sorts delmängd av en större korpus, där bara ord med suffixet *-ande* inkluderas.

5.3.2 Metodens tillförlitlighet och möjliga felkällor

En tänkbar felkälla i de aktuella undersökningarna är att de söksträngar som används i Korp leder till en viss övergenerering av resultat, vilket troligen har att göra med hur annoteringen och ordklasstaggningen är uppbyggd (se Borin et al. 2016 för Korps annoteringsverktyg Sparv). Därför väljer jag att prata om ungefärligt antal träffar snarare än exakt, och anger andelar avrundade till närmaste heltal eller med en decimal. De stora datamängderna gör det också omständligt att manuellt kontrollera alla resultat, så jag har till stor del använt stickprovskontroller, vilka redovisas närmare i de olika delstudierna. Det viktiga är likheter och skillnader mellan olika material och spridningen mellan dessa, snarare än exakt antal träffar. Dessutom är en tanke att själva undersökningsmetoderna också ska efterlikna det arbetssätt som används vid ordboksarbete, och i många sådana fall görs just stickprovskontroller i stora material snarare än en genomgång av alla träffar, vilka kan uppgå till många hundra eller ibland tusentals (jfr Moon 2008, Sköldberg 2022).

Exempelvis kan nämnas att trots att sökkriterierna stipulerar neutrala substantiv i den morfosyntaktiska beskrivningen (där ett önskat resultat utgörs av *-ande*-orden i fraser som t.ex. *ett evigt rännande* och *ett envist surrande*), kan ändå adjektiv och utrala substantiv ibland komma med (*det blev tyst i rummen bortsett från den surrande luftkonditioneringen*, *tillträda som ordförande* m.fl.). Det är tänkbart att sökkriterierna utformning spelar in i och med att substantiv i grundform efterfrågas, och att en sökträng som efterfrågar substantiv i bestämd form (*surrandet*, *rännandet*) skulle ge färre adjektiviska och utralt nominala träffar (*surrandet* är mer entydigt ett substantiv än vad *surrande* är), men också färre träffar totalt sett, vilket är en anledning till att undersökningen fokuserar på substantiv i grundform.

Förstås gör söksträngarnas utformning också att relevanta träffar kan missas, något som är svårare att upptäcka. Min bedömning är ändå att andelen icke-önskade träffar inte är så hög att den påverkar de kvantitativa studierna alltför mycket. Adjektiviska felträffar kommenteras också i kapitel 9.

5.4 Ordboksmaterial

I det här avsnittet beskrivs de tre olika ordböcker som utgör delmaterial i avhandlingen, BSO (2010), SAOL 14 (2015) och SO (2009). De tre ordböckerna presenteras i bokstavsordning i materialbeskrivningen, liksom i de flesta analyserna i kapitel 7.

Presentationen i följande avsnitt fokuserar på att ge en allmän översikt över respektive ordbok, dess målgrupp och tänkta funktioner. De lexikografiska undersökningarna som presenteras i kap. 7 går igenom ordböckerna mer detaljerat.

5.4.1 Bonniers svenska ordbok, BSO, 2010 (1980)

Bonniers svenska ordbok, BSO, är en svensk, enspråkig definitionsordbok utgiven på Bonniers förlag. Den första upplagan gavs ut år 1980 och tionde och senaste upplagan 2010. Redaktionen har bestått av Sten Malmström, Iréne Györki och Peter A. Sjögren.

I de flesta upplagorna av de tryckta versionerna av BSO förekommer ingen information i själva ordboken om antalet uppslagsord, bara att upplagan har utökats med ett visst antal ord mellan upplagorna.[50] I den tionde upplagan anges dock i förtexten till den tryckta utgåvan att den innehåller ca 60 000 uppslagsord, en uppgift som också har tagits fram av Synonymer.se.[51] I samma förord noteras också att ca 500 ord har strukits, framför allt föråldrade sådana (BSO 2010:5). Ordboken beskrivs bland annat på följande sätt på bokomslaget:

> Bonniers svenska ordbok, BSO – den Bildande, Superaktuella och Oumbärliga ordboken – utkommer nu i sin tionde upplaga. Den har från starten 1980 följt det svenska språkets utveckling och den är i dag både en klassiker och en illustrerad ordbok i tiden. (BSO 2010).

BSO (2010) har ingen explicit uttalad målgrupp, men det står att läsa i förordet att den är ”till för sina läsare och ska vara så lätt att använda som möjligt” (BSO 2010:5). Ett syfte som uttalas i samband med den skrivrådsdel som har infogats är att ”hjälpa användaren till ett rikt och välfungerande språkbruk” (ibid.).

BSO 2010 har ett förord, signerat ordboksredaktörerna, som omfattar en sida och en bruksanvisning på knappt tre sidor. Det går i linje med Svenséns notering om att användarvägledningen för att bli läst inte bör vara utförligare än nödvändigt (Svensén 2004:450). Ordboken har också en översikt över förkortningar, dels sådana som används i ordboken, dels vanliga förkortningar i svenska texter. Förkortningsdelen omfattar knappt tre sidor. Efter den har en skrivrådsdel infogats,

[50] Den första upplagan (1980) har enligt baksidestexten över 40 000 uppslagsord.

[51] Tack till David Stockelberg på Synonymer.se för uppgifter om antalet uppslagsord i BSO 2010.

vilken upptar drygt 13 sidor. Huvuddelen av ordboken, själva uppslagsdelen, omfattar 782 sidor, att jämföra med den första upplagans 397 sidor. Under de tre decennier som ordboken har givits ut har dess sidomfång alltså närapå fördubblats.

Till skillnad från de andra två ordböckerna i undersökningen innehåller också BSO illustrationer i marginalen vid somliga uppslagsord (se figur 1), enligt Nikula (2012) drygt 600 sådana. Illustrationerna får en omfattande genomgång i en recension av Martola (2010) och undersöks också i förhållande till samspelet mellan text och bild av Nikula (2012).

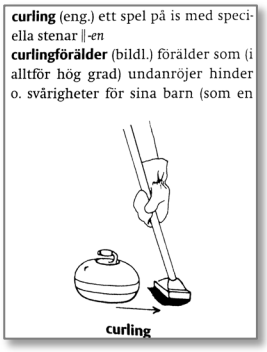
curling (eng.) ett spel på is med speciella stenar ||*-en*
curlingförälder (bildl.) förälder som (i alltför hög grad) undanröjer hinder o. svårigheter för sina barn (som en
curling

FIGUR 1. BSO 2010, UPPSLAGSORDET *CURLING* MED ILLUSTRATION

Företaget bakom sajten Synonymer.se förvärvade rättigheterna till BSO (2010) år 2015 och presenterar ordbokens uppslagsord under en egen rubrik på söksidan Synonymer.se. Se figur 2 för en skärmbild av uppslagsordet *curling* på Synonymer.se (ordet *curlande* finns inte som självständigt uppslagsord).

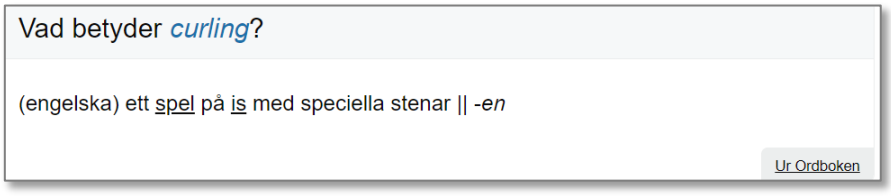

FIGUR 2 UPPSLAGSORDET *CURLING* I BSO SOM INNEHÅLLET VISAS PÅ SYNONYMER.SE (2022).

I skrivande stund (år 2022) finns ordboken dels som tryckt bok, dels digitalt tillgängliggjord via Synonymer.se, där den framför allt står för definitioner. De illustrationer som finns vid vissa uppslagsord i den tryckta versionen (jfr figur 1) är inte tillgängliga i den digitala versionen, och inte heller ordbokens inledande kringtexter.

I en recension av BSO:s tionde upplaga (Larsson 2010) lyfts flera karaktäristika fram som positiva, bland annat följande:

- det pragmatiska förhållningssättet till utformning utifrån användarens tänkbara behov, vilket resulterar i platssparande betydelsebeskrivningar i form av närsynonymer
- den ”hälsosamma distans” till SAOL som BSO 2010 ger prov på genom att hålla ihop bokstäverna *v* och *w*
- avsnittet med skrivråd i kringtexten, där dessutom en annan avstavningsmodell än SAOL:s rekommenderas (Larsson 2010)

Larsson nämner också det som anses vara kännetecknande för just BSO: inslag av fackspråkliga och främmande ord, liksom avsaknaden av explicita ordklassuppgifter. En tidigare recension av Lundbladh (1995b) av den sjätte upplagan, lyfter också fram BSO:s snabba inkludering av aktuella ord som inte har anpassats till svenskan (*grunge*) och benämningar som förekommer i dagspressen (*ädelreformen*). Även Martola uppehåller sig vid detta faktum när hon i en stickprovsundersökning jämför BSO:s uppslagsord med Språkrådets nyordslistor och SAOL 13 (2006) och SO (2009) (Martola 2010).

Att BSO är en ordbok i takt med tiden är något som fångas upp i flera recensioner och språkspalter i samband med utgivningen av nya upplagor (se t.ex. Lundbladh 1995, Martola 2010). Samtidigt har BSO i recensioner kritiserats för att ibland ha för oprecisa definitioner (Martola 2010) och att det ibland är svårt för användaren att klara sig med synonymförklaringar (Larsson 2010, Martola 2010).

Sedan 2015 ingår BSO (2010) på sajten Synonymer.se där den framför allt tillhandahåller betydelser för de uppslagna orden. Jämfört med synonymdelen har dock BSO en mindre framskjuten position på sidan; BSO är placerad under synonymmodulen. Detta ger indirekt receptionsfunktionen en mindre framträdande plats än produktionsfunktionen, jämfört med den tryckta boken. Samspelet mellan ingående ord i synonymdelen och ordboken blir också uppenbart i vissa fall där ett eftersökt ord inte finns i ordboksdelen, som t.ex. *drickande*, vilket dock finns i synonymdelen. Vid sökning på strängen *drickande* visas texten ”Visar resultat för ***drickande***, menade du ***dricka***”? Detta händer dock inte då söksträngen utgörs av *dricka*. I det fallet visas inget förslag, eftersom ordet finns i både synonymdelen och ordboksdelen som självständigt uppslag.

Slutligen kan också sägas att Synonymer.se är en dynamisk sajt som återkommande uppdateras avseende presentationssätt, oftast genom tillägg av nya funktioner (t.ex. böjningsparadigm, uppläst uttal, länkar till besläktade ord m.m.). Sajten är reklamfinansierad och den användare som inte löser premiummedlemskap ser reklam på sidorna i varierande utsträckning.[52] Ännu (juni 2022) har dock inte den avdelning som innehåller BSO utvecklats.

[52] För en omfattande genomgång av olika nätordböckers sidutseende hänvisas till Gouws & Tarp (2016), vilka diskuterar risken för *information overload* och *data overload* i fråga om nätordböcker.

5.4.2 SAOL 14 2015 (1874)

Svenska Akademiens ordlista är en svensk, enspråkig ordbok och som sådan relativt välbeskriven. Flera av de inblandade redaktörerna genom åren har skrivit om arbetet med olika upplagor av ordlistan (t.ex. Holm 1951, Johannisson & Mattsson, 1974, Gellerstam (red.) 2009, Berg 2009 och Malmgren 2014). Själva innehållet i ordlistan har dock inte varit föremål för så många större undersökningar hittills, men se t.ex. Bolander (1974), Malmgren (2010) och Holmer (2016). Därtill kommer uppsatser och kortare recensioner m.m.

SAOL publicerades i sin första upplaga år 1874 som en sorts ram till den större ordboken SAOB, och avsikten var att ge uppgifter om ordens genus, böjning och formella bestämningar, men inte ordförklaring eller härledning (SAOL 1 1874:IV). SAOL 1 karakteriseras i förtexten som ”en sammanträngd bild af modersmålets grammatiska och ortografiska former” (SAOL 1 1874:V) och har på många sätt fortsatt på den inslagna banan att inte i första hand ge definitioner, utan att stanna vid att ge uppslagsordens stavning och böjning (och genus för substantiven i de tidiga upplagorna). För en översikt över de olika upplagorna av SAOL och dess lemmanumerär hänvisas framför allt till Gellerstam (2009) och Holmer (2016).

SAOL 14 innehåller ca 126 000 uppslagsord. Kringtexten utgörs av en grafisk användarvägledning, ett förord signerat Svenska Akademiens ständige sekreterare, ett företal samt ca 33 sidor text. I den ingår beskrivning av ordlistan och både ordboksinterna och allmänna förkortningar. Själva uppslagsdelen omfattar 1 596 sidor.

Nyheter i den fjortonde upplagan är, förutom fler kortfattade definitioner, bl.a. partikelverb som en sorts sublemman under de enkla verben och uppdelning av polysema ord i betydelsemoment. Även sammansatta ord har försetts med böjningsangivelse. Den ger också (kortfattade) definitioner och hänvisar sammansatta ord till de ingående enkla orden för antydan om betydelse (Malmgren 2014).

Se figur 3 för exempel med *curling* etc. (*curlande* är inget lemma i SAOL 14).

curl|ing s. *~en* • ett spel med runda stenar på isbana
curl|ing|för|älder s. *~n -föräldrar* • förälder som undanröjer alla svårigheter och hinder för sina barn
cyber|punk|are s. *~n*; pl. ~, best. pl. *-punkarna*
cyber|rymd s. *~en* • en sorts datorsimulerad verklighet
cyber|sex s. *~et*
cyber|space [saj′berspejs]

FIGUR 3. SAOL 14 (2015), UPPSLAGSORDET *CURLING* M.FL.

Att SAOL 14 har utökat betydelsebeskrivningarna jämfört med upplaga 13, har välkomnats (Silén 2016), men också renderat mejl till redaktionen om somliga missvisande definitioner (Blensenius, Holmer & Sköldberg 2021).

Sedan den elfte upplagan av SAOL (1986) har det också funnits digitala utgåvor av ordlistan. SAOL 13 försågs med utökad böjningsinformation i och med CD-rom-versionen SAOL Plus (Berg, Holmer & Hult 2008, Holmer 2009) och kom också som app för smarta telefoner och surfplattor år 2011. Äldre upplagor av SAOL publicerades och gjordes sökbara på webbplatsen SAOLhist år 2013 (se Holmer et al. 2016).

SAOL 14 publicerades som tryckt bok 2015 medan mobiltelefonappar för iOS och Android kom år 2017, samma år som ordboksportalen svenska.se lanserades (september 2017), där SAOL, SO och SAOB är sökbara samtidigt. SAOL 14 producerades dock som tryckt bok, med den tryckta bokens struktur i åtanke. Först efter tryckningen började de ingående databaserna utvecklas för att passa ett digitalt presentationssätt. I den tryckta SAOL 14 görs t.ex. vissa hänvisningar till andra lemman i slutet av artikeltexten, medan de digitala versionernas artikeltext ofta har försetts med klickbara länkar till andra uppslagsord. I den tryckta upplagan av SAOL 14 visas dessutom bara en utvald del av lemmats böjningsparadigm med grammatisk information, jämfört med de digitala versionerna, där en mer heltäckande del av böjningsparadigmen presenteras.

SAOL 14, med Sven-Göran Malmgren som huvudredaktör, utarbetades vid dåvarande Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet, med medel från Svenska Akademien. Det redaktionella arbetet utfördes delvis av samma lexikografer som hade varit involverade i arbetet med SO 2009.

5.4.3 SO 2009

Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien, 2009, är en svensk, enspråkig definitionsordbok. Upplagan från 2009 innehåller ca 65 000 uppslagsord, uppemot 100 000 betydelser och underbetydelser, ca 4 000 idiom med förklaring samt språkprov, etymologier m.m.

SO är mer deskriptiv till sin inriktning än SAOL, som är mer normativ. Ordboken är tänkt att stödja både reception och produktion. Som receptionsordbok lutar den sig framför allt på sina omfattande definitioner och finindelningen i underbetydelser. Som produktionsordbok kan den t.ex. vara användbar för den som undrar vilka verb kan som kan användas i samband med ordet *avtal* och liknande. I figur 4 visas artikeln *curla* och *curling* från SO som tryckt bok.

curla [kö'rla] verb ~*de* ~*t* ◆ curl-ar
SUBST.: **curlande**
• spela curling
◦ äv. om curlingsten skruva sig inåt i banan
◦ äv. bildligt undanröja svårigheter och hinder för sina barn, så att de riskerar att bli bortskämda <vard.>: ~*de barn*
KONSTR.: ~ (*ngt*), ~ *ngn*
HIST.: sedan 1994
curling [kö'rl-] subst. ~*en* ◆ curl-ing-en
• ett bowlingliknande isspel med runda stenar vars rörelse kan modifieras med ett kvastliknande

FIGUR 4. ARTIKELN *CURLA* OCH *CURLING* I SO (2009)

I figur 4 visas verbartikeln *curla*. Det som skiljer mellan bokvisning och appvisning är bl.a. färgskalan: i boken är all text svart medan i appen används rött för lemmat och blått för klickbara länkar. I appversionen finns också en högtalarsymbol som markerar ljudfil med uppläst uttal. I bokversionen återfinns eventuella verbalsubstantiv i övre delen av artikeln (huvudet), i det här fallet *curlande*, medan de är placerade längst ner i artikeln i apparna och på nätet.

Martola (2010) har jämfört antalet ordboksartiklar per sida mellan de två definitionsordböckerna SO och BSO, och noterar att SO med ca 65 000 uppslagsord på ca 3 800 sidor hamnar på ungefär fyra gånger så långa artiklar som BSO (Martola 2010).

Bakgrunden till SO ligger i *Svensk ordbok*, SOB, från 1986, då också SAOL 11 publicerades. SOB 1986 utarbetades vid dåvarande Institutionen för språkvetenskaplig databehandling vid Göteborgs universitet, en föregångare till Språkbanken Text. *Svensk ordbok* 1986 är den första svenska korpusbaserade ordboken. På 1990-talet inleddes ett samarbete mellan institutionen och förlaget Bra Böcker, och en ny och omarbetad version av SOB 1986 publicerades i tre band år 1995 och 1996 som *Nationalencyklopedins ordbok*, NEO (vilken i sin tur låg till grund för SO 2009). Därefter har samarbetet avslutats, och den ordbok som finns tillgänglig på NE:s hemsida har vidareutvecklats lexikografiskt av NE. SO 2009 utarbetades enbart vid dåvarande Institutionen för svenska språket vid Göteborgs universitet med medel från Svenska Akademien.

SO 2009 innehåller ett mer omfattande kringtextmaterial än BSO och SAOL. Två sidor utgörs av en grafisk användarvägledning på insidan av pärmen, 14 sidor av en inledning med ordbokens uppbyggnad, en sida av uttalsbeteckningar och två sidor av förkortningar som används i SO. Något som skiljer SO från de andra undersökta ordböckerna är att i SO ges en källförteckning över andra ordböcker och vissa vetenskapliga artiklar och andra verk som har varit av betydelse för SO. Källförteckningen omfattar ca två sidor. De källor som har använts för datering av de skriftspråkliga beläggen med tidigare datering än 1520 (se Lövfors 2010) listas allra längst bak i del två av den tryckta boken och i en separat förteckning i

appversionerna av SO 2009. Den tryckta versionen av SO (2009) består av två band, där band 1 innehåller bokstäverna A–L och omfattar 1 884 sidor och band 2 bokstäverna M–Ö på 1 852 sidor.

SO (2009) publicerades först i en tryckt bok utan särskild hänsyn tagen till eventuella kommande digitala versioner. Sven-Göran Malmgren var huvudredaktör. År 2015 lanserades appversioner av SO för iOS och Android, anpassade för mobiltelefoner och surfplattor, och i och med dessa publicerades också inlästa uttalsfiler till uppslagsorden. SO (2009) tillgängliggjordes också på nätet genom ordboksportalen svenska.se i september år 2017.

År 2021 i maj lanserades en andra upplaga av SO enbart digitalt, och det är den som visas i svenska.se sedan lanseringen. SO (2009) finns dock digitalt sökbar genom sajten saolhist.se. I avhandlingen utgör alltså den första upplagan av SO som undersökningsmaterial och *inte* den andra från år 2021, även om vissa jämförelser görs mellan de båda upplagorna.

5.4.4 Sammanfattning av ordboksmaterialet

Uppställningen i tabell 4 visar de ordböcker som ingår i undersökningarna med antal uppslagsord, ordbokens huvudsakliga syfte, respektive årtal för digital presentation.

TABELL 4. ORDBÖCKER, ANTAL UPPSLAGSORD, HUVUDSAKLIGT SYFTE SAMT ÅRTAL FÖR DIGITAL PUBLIKATION

Ordbok	**Antal uppslagsord**	**Huvudsakligt syfte**	**Digital år**
BSO (2010)	60 000	rec., prod.	2015
SAOL 14 (2015)	126 000	prod.	2017
SO (2009)	65 000	rec., prod.	2015

De tre ordböckerna har lite olika antal uppslagsord, där SAOL 14 har flest och BSO och SO ungefär halva antalet av SAOL 14.

Alla tre ordböckerna har en glattalfabetiskt sorterad makrostruktur, dvs. varje uppslagsord står på en egen rad och sorteras i alfabetisk ordning. SAOL och BSO har i tidigare upplagor båda varit nischalfabetiskt (eller nästalfabetiskt) sorterade, vilket innebär att sammansättningar och avledningar står i s.k. *nästen* under ett huvudord, och därmed inte alltid står först på en egen rad (Svensén 2004:441, Malmgren 2014:84). Typografiskt skiljer sig sorteringen åt. Se figur 5 för jämförelse.

prat|a 1 *-an -or* s. vardagsspråklig monolog el. dialog t. ex. som teaterstycke **2** *-ade* v. sms. se under *prat* **-ig** *~t ~are* adj. vard. **-ighet** s. **-sam** *~t ~ma ~mare* adj. **-samhet** s.
praxis best. = äv. *-en* s. vedertaget bruk; rättssedvänja; praktik
pre- i sms. före, på förhand o. d.; sms. på alfabetisk plats
prebende (-end'e) *-t -n* s. pastorat som åtföljer biskopsämbete m. m. **-pastorat**
precedensfall (-ens'-) föregående likartat rättsfall

[1]**prata** v. *~de ~t*
[2]**prata** s. *~n prator* • vardagsspråklig monolog el. dialog t.ex. som teaterstycke
prat|ande s. *~t*
prat|are s. *~n*; pl. ~, best. pl. *pratarna*
prat|as v. *pratades pratats* • tills. med *vid*:
pratas vid • samtala
prat|bubbla s. *~n -bubblor* • i tecknade serier
prat|glad adj. *-glatt ~a* • som pratar mycket; till *[1]glad 3*

FIGUR 5. JÄMFÖRELSE MELLAN SORTERINGEN I SAOL 11 OCH SAOL 14

I figur 5 visas den nischalfabetiskt sorterade SAOL 11 (1986) till vänster och den glattalfabetiskt sorterade SAOL 14 (2015) till höger. Sorteringssätten har både förtjänster och brister. Fördelen med den nischalfabetiska sorteringen är att orden hålls ihop etymologiskt och att användaren därigenom får vägledning om sammansättningars och avledningars betydelse när de står inne i nästena. Se t.ex. **pratig** och **pratsamhet** som hör till verbet **prata** och sorteras in efter det i SAOL 11, även om verbet faktiskt inte skrivs ut eftersom det är homograft med substantivet **prata**, som står först i nästet. I SAOL 14 har varje lemma en egen rad, och substantivet **pratande** finns medtaget, något som inte är fallet i SAOL 11.

Nackdelen med den nischalfabetiska sorteringen är att det kan vara svårt att hitta till rätt ord eftersom användaren kan behöva läsa i flera nästen om den är osäker på ordets betydelse. Fördelen med den glattalfabetiska sorteringen är att den strikta bokstavsordningen gör det enkelt att hitta till rätt ord, men det blir svårare att sluta sig till ordets betydelse om lemmat saknar definition och inte står tillsammans med närbesläktade ord (Westman 1998, Reuter 1999). I elektroniska utgåvor där användaren skriver in en söksträng i en sökruta blir den tryckta bokens alfabetiska sortering av naturliga skäl mindre framträdande.

BSO har ingen explicit uttalad målgrupp angiven i kringtexten, mer än att själva ordboken bland annat beskrivs som ”gårdagens, dagens och morgondagens ordbok!” (BSO 2010: omslagsflik), att den är ”till för sina läsare och skall vara så lätt att använda som möjligt” (BSO 2010:5), m.m. på ungefär samma tema.

SAOL 14 har inte heller någon uttalad målgrupp eller speciell användare beskriven. Det är dock rimligt att anta att den vänder sig till förstaspråkstalare och avancerade inlärare, baserat på att den ger ”rekommendationer om svensk stavning, ordböjning och ordbildning” (SAOL 14:XI) och att t.ex. svenskans viktigaste uttalsregler antas bekanta (SAOL 14:XXI).

SO 2009 har en inledande del i företalet som uttrycker möjligheterna till användning: ”Den är utformad som ett hjälpmedel för att förstå orden i en text, för att skriva en löpande text och för att få upplysning om ordens härkomst och första

uppdykande på nuvarande svensk botten." (SO 2009:VII). I SO kan alltså noteras både en receptions- och produktionsfunktion.

5.4.5 Tillvägagångssätt vid lexikografiska undersökningar och analyser

I studierna av de tre ordböckerna görs både kvantitativa och kvalitativa sådana. Kvantitativa uppgifter angående ord på *-ande* har erhållits på olika sätt: kvantitativa uppgifter om uppslagsord på *-ande* i BSO har jag fått i form av en datafil från Synonymer.se, och sedan har denna kontrollerats manuellt mot den trycka upplagan av BSO respektive Synonymer.se. För SAOL och SO:s del har ord på *-ande* sökts fram i de lexikaliska databaser som ligger till grund för de båda ordböckerna. Substantiv på *-ande* går också att söka fram i SAOLhist, vilket jag har gjort för att kontrollera resultatens rimlighet. Dessa undersökningar svarar på frågan om hur många uppslagsord i form av neutrala substantiv på *-ande* som finns i respektive ordbok.

I de mer kvalitativt inriktade ordboksundersökningarna har jag framför allt använt modeller för att systematiskt undersöka och analysera ordböcker som kan noteras i Svenséns olika kategorier för ordböcker (2004), Noréns genomlysning av Dalins ordbok (1991) och förslag på typologi från Atkins & Rundell (2008:24f.). Svensén anför i ett kapitel om ordbokskritik att en ordbok "bör om möjligt bedömas efter de egenskaper utgivaren påstår att den har, inte efter de egenskaper recensenten anser att den borde ha" (2004:569). Även om det som behandlas i citatet är ordbokskritik, framför allt i form av ordboksrecensioner, är förhållningssättet tillämpligt även på studier av olika strukturnivåer av ordböcker i förhållande till funktion och målgrupp.

Vanligen går man i beskrivningen och analysen från det större till det mindre, dvs. från *megastrukturen*, som tar upp ordbokens omfång, utseende, storlek, balans mellan ingående delar m.m., till *makrostrukturen*, som handlar om hur lemmalistan är organiserad, till *mikrostrukturen*, som behandlar ordboksartiklarnas uppbyggnad (jfr Norén 1991 gör, liksom Hannesdóttir 1998 i sina analyser av olika ordböcker; se också Bergenholtz & Svensén 1994).

I undersökningarna undersöks de tre ordböckernas kringtexter, som alltså utgör en del av megastrukturen. Den jämförs sedan med ordböckernas lemmaansättning, som alltså är en del av den makrostrukturella uppbyggnaden. Därefter undersöks *-ande*-ord i de fall de utgör en del av artikeltexten, dvs. undersökningar på ett mikrostrukturellt plan, allt för att undersöka om, var och hur *-ande*-orden är registrerade och organiserade lexikografiskt (jfr Gudiksen 2003: med samma tillvägagångssätt).

5.5 Sammanfattning

I avhandlingen ingår svenskt skriftspråksmaterial i form av text från olika texttyper, datamaskinellt behandlade och tillgängliggjorda av Språkbanken Text och sökbara i korpussökverktyget Korp. Texterna i de aktuella undersökningarna utgörs av presstext, akademiska texter och romaner, vilka har det gemensamt att de till stor del i första hand är skrivna för tryckta publikationer och att de kan antas vara relativt kontrollästa och redigerade innan publicering. Materialet utgörs också av förmodat mer snabbproducerad och något mindre kontrolläst och redigerad text, skriven och publicerad digitalt i form av bloggtexter.

I kapitlet beskrivs hur de olika materialen undersöks med avseende på neutrala substantiv på *-ande*, dels i fråga om översiktliga kvantitativa studier av olika texttyper, dels i mer specialiserade undersökningar av *-ande*-ordens semantik, formella egenskaper respektive typisk kontext.

De ordböcker som utgör undersökningsmaterial, BSO (2010), SO (2009) och SAOL (2015), har det gemensamt att de är svenska, enspråkiga, moderna allmänordböcker som har förstaspråkstalare eller avancerade inlärare som primär målgrupp. ”Moderna” bör läsas som att ordböckerna dokumenterar det (någorlunda) samtida språkbruket, och inte att de t.ex. skulle ha påfallande moderna tekniska lösningar eller liknande.

Ordböckerna är utgivna mellan åren 2009 och 2015 i tryckt form, och något eller några år senare i elektroniska medier. Alla tre är publicerade i tryckta medier av producenter och förlag som har en lång historia och tradition på den svenska bokmarknaden, och innehållet kan sägas ha hög grad av lexikografisk kontroll. Av de tre ordböckerna är BSO den som har genomgått den största förändringen mellan tryckt bok och digitalt medium, i och med att den har införlivats i Synonymer.se, en relativt dynamisk webbplats.

Avhandlingen präglas av korpuslingvistiska metoder och verktyg för materialinsamling och analys. Arbetssättet och metoderna bör ställas mot det tillvägagångssätt med manuell excerpering som i stora delar ligger till grund för tidigare studier. Skillnaden i materialurval och metod behandlas i diskussionen i kapitel 9.

Korpusmetoder används inom den moderna lexikografin, dels för frekvensuppgifter för potentiella lemmakandidater och även strykmånskandidater bland uppslagsorden, dels för uppgifter om formella, semantiska och syntaktiska egenskaper hos uppslagsorden. Även detta motiverar att tillvägagångssätten i avhandlingens undersökningar ligger relativt nära de moderna lexikografiska arbetssätten.

6. Resultat: neutrala substantiv på *-ande* i text

I innevarande kapitel redogörs för studierna av neutrala substantiv på *-ande* i olika texttyper. Kapitlet är strukturerat så att resultaten för de mer översiktliga och kvantitativa undersökningarna redovisas först, och därefter följer de mer specifika redogörelserna av *-ande*-ordens egenskaper i text. Det är dock ofrånkomligt att olika aspekter av *-ande* behandlas kontinuerligt i kapitlet. Resultaten från de undersökningar som redovisas i kapitlet bidrar till att svara på frågan om hur bruket av neutrala verbalsubstantiv med *-ande* ser ut i svenskt skriftspråk, respektive vilka likheter och skillnader som kan urskiljas beträffande förekomst i olika texttyper.

I avsnitt 6.1 med underavdelningar presenteras och analyseras resultaten från undersökningarna av förekomster av neutrala *-ande*-ord i text. Först redovisas en bredare undersökning av ord på *-ande* i de olika material som ingår i undersökningarna. Därefter undersöks de ord som är gemensamma för de fem delkorpusar som utgör det mer specifika undersökningsmaterialet. Ord på *-ande* som finns representerade i alla de fem delkorpusarna uppgår till sammanlagt 158 stycken. Analyserna fokuseras på de mest högfrekventa orden, men stickprovsundersökningar av *-ande*-ord som befinner sig i mitten av frekvenslistan liksom i de lägre frekvenserna görs också.

I avsnitt 6.2 redovisas och analyseras resultaten från de kvalitativa undersökningarna. De mest högfrekventa *-ande*-orden från den första delundersökningen analyseras vidare med avseende på förekomst av pluralform samt framförställda adjektiviska bestämningar. Avsikten med studier av pluralform är att följa upp tidigare uppgift från t.ex. SAOL 7 om att det är svårt att veta vilka *-ande*-ord som tar pluralböjning. Skälen till att undersöka framförställda adjektiviska attribut är att studera i vilken mån ordböckerna registrerar de vanligaste kombinationerna av adjektiv + *-ande*-substantiv i text, vilket bidrar till den lexikografiska diskussionen i kapitel 8.

Därefter, i avsnitt 6.3, kommenteras också ett urval av enfrekventa ord, dvs. ord med endast en förekomst i materialet. Dessa ord redovisas och analyseras i anslutning till bland annat tidigare förda resonemang om suffixet *-ande*:s produktivitet. I kapitlet noteras också *-ande*-ord som ofta förekommer i fasta fraser, vilket ytterligare uppmärksammas i kapitel 7.

Avsikten med de mer specialinriktade analyserna är att kartlägga olika drag som utmärker *-ande*-ord från alla texttyper med avseende på semantiska, formella och kontextuella egenskaper. Kopplingen mellan textundersökningarna och ordboksundersökningarna motiveras närmare i kapitel 7. I korthet kan sägas att de olika

analyserna grundar sig i olika ingångar till att beskriva en avledningsgrupp i svenskan, vilket i sin tur är betydelsefullt för hur urval till lemmaansättningen i ordböcker kan motiveras, liksom hur ord som ansätts som lemman i ordböcker kan och bör beskrivas. En bredare diskussion av de viktigaste resultaten förs i kapitel 8, där också relationen till den lexikografiska analysen belyses och diskuteras.

6.1 Kvantitativa undersökningar

I den första delundersökningen redovisas och analyseras antalet och andelen neutrala substantiv på *-ande* i olika texttyper, med material och sökverktyg tillgängliga via korpusverktyget Korp från Språkbanken Text (Borin et al. 2012). Resultaten presenteras i form av tabeller och diagram, vilka ger en översikt över fördelningen av *-ande* mellan de olika texttyperna, vilka beskrivs närmare i kapitel 5. Undersökningen svarar på forskningsfrågan om hur den kvantitativa fördelningen av neutrala ord på *-ande* ser ut i olika texttyper, och visar på likheter och skillnader i frekvensfördelning.

För varje texttyp ges först en översikt över förekomsterna av *-ande* i samtliga närbesläktade delkorpusar, och därefter görs mer specialiserade undersökningar av en utvald delkorpus från varje texttypsområde.

6.1.1 Fördelning av *-ande* i texterna

I innevarande avsnitt visas fördelningen av *-ande* i och mellan de olika delkorpusarna i form av stapeldiagram. Undersökningarna redovisas och analyseras i följande ordning: tidningstexter, akademiska texter, romantexter och bloggtexter. Även om huvudavsikten inte är att göra en diakronisk undersökning finns det en poäng med att överskådliggöra andelen neutrala *-ande*-ord från 1960-talet, då Lomans undersökningar publicerades, och framåt. Dels ges en antydan om eventuell förändring över tid inom texttypen, dels visas hur frekventa *-ande*-orden är i texttypen som helhet, även om bara en delkorpus per texttyp undersöks vidare.

6.1.1.1 Tidningstext

I figur 6 visas relativ frekvens av neutrala ord på *-ande*, dvs. antal förekomster av dessa per miljon ord, i olika tidningstexter från 1965 till 2013. Tidsperioden spänner alltså över knappt 50 år. Det bör noteras att materialet inte är jämnt fördelat över tid.

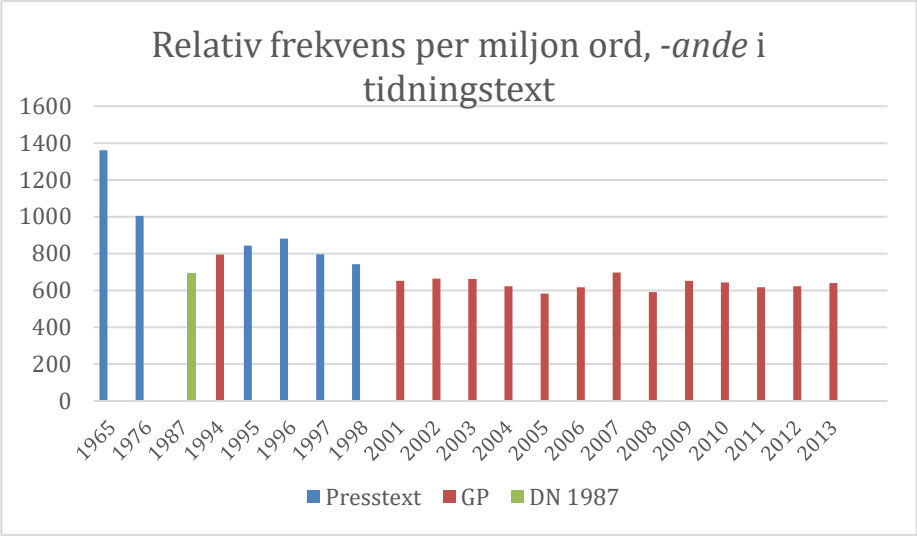

FIGUR 6. NEUTRALA -*ANDE*-ORD I TIDNINGSTEXT FRÅN 1965–2013, RELATIV FREKVENS.

Ur diagrammet i figur 6 kan utläsas att neutrala ord med *-ande* uppvisar högre relativ frekvens i tidningstext från 1965 och 1976 än i material från 2000-talet. P65 har strax under 1 400 neutrala *-ande*-ord per miljon ord, medan frekvensen från år 2001 och framåt ligger på runt 600 neutrala *-ande*-ord per miljon ord.

Det som skiljer delmaterialen åt kan förklaras på åtminstone två sätt: P65–P98 är korpusar som är ihopsatta av ett relativt snävt urval av material från en handfull olika dagstidningar, och de representerar dessutom bara vissa delar av året och inte hela årgångar av tidningarna (NFO 1:XIVf., Språkbanken Text 2022). Det är alltså tänkbart att urvalet av texter har resulterat i deltexter med en högre andel av *-ande* (t.ex. kulturartiklar), troligen för att de med lägre andel *-ande* (möjliga sådana utgörs av insändare, sportsidor m.m.) inte samlades in. Detta är väldokumenterat i fråga om P65, men inte lika tydligt beskrivet i presstextkorpusarna från 1990-talet. P65 är också den minsta korpusen av tidningstextsamlingarna, vilket möjligen kan spela in. P97 är den största korpusen, och P98 den näst största. Av presstextkorpusarna har P98 valts ut för närmare studier, liksom GP08 (se motivering för urval i kap. 5).

Materialet från GP kan sägas visa samma tendens, dvs. att den tidigast insamlade årgången (1994) har högst andel *-ande*-ord. Efter något sjunkande siffror ser det genomsnittliga värdet sedan ut att hålla sig runt 600 förekomster per miljon ord.

6.1.1.2 Akademiska texter

I figur 7 visas förekomster av relativ frekvens av *-ande* i de två korpusarna med akademiska texter.

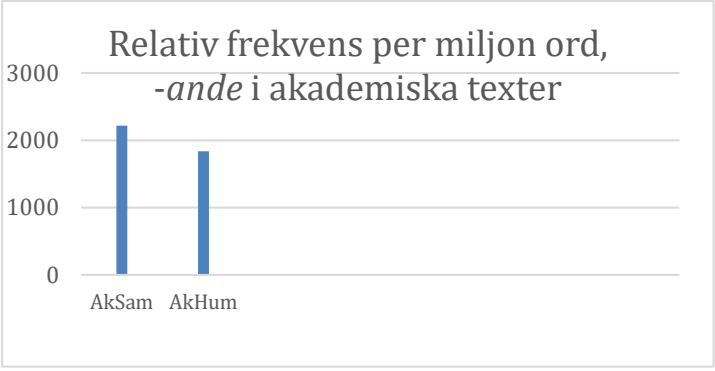

FIGUR 7. NEUTRALA *-ANDE*-ORD I AKADEMISKA TEXTER 1996 TILL 2013, RELATIV FREKVENS

I figur 7 visas relativ frekvens av neutrala ord på *-ande* i akademiska texter. Båda korpusarna med akademiska texter uppvisar högre frekvens av *-ande* jämfört med tidningstexterna – mellan tre och fyra gånger så hög andel. De samhällsvetenskapliga texterna uppvisar ca 2 200 förekomster av *-ande* per miljon ord och de humanistiska texterna ca 1 800 sådana. De akademiska texterna är inte uppdelade på årgångar på samma sätt som presstexterna är, utan är hämtade från publikationer mellan 1996 och 2013 (Ribeck 2014; jfr avsnitt 5.2.2).

De båda delkorpusarna innehåller också texter från flera olika deldiscipliner, vilka var för sig förstås kan innehålla olika hög frekvens av *-ande*. Det är dock inget som kan utläsas ur diagrammet ovan (jfr resonemang hos Nordman 1986 och 1992). Av de akademiska korpusarna har AkHum valts ut till vidare undersökningar och analyser.

6.1.1.3 Romantexter

I figur 8 visas förekomster av neutrala substantiv på *-ande* i fyra olika romankorpusar.

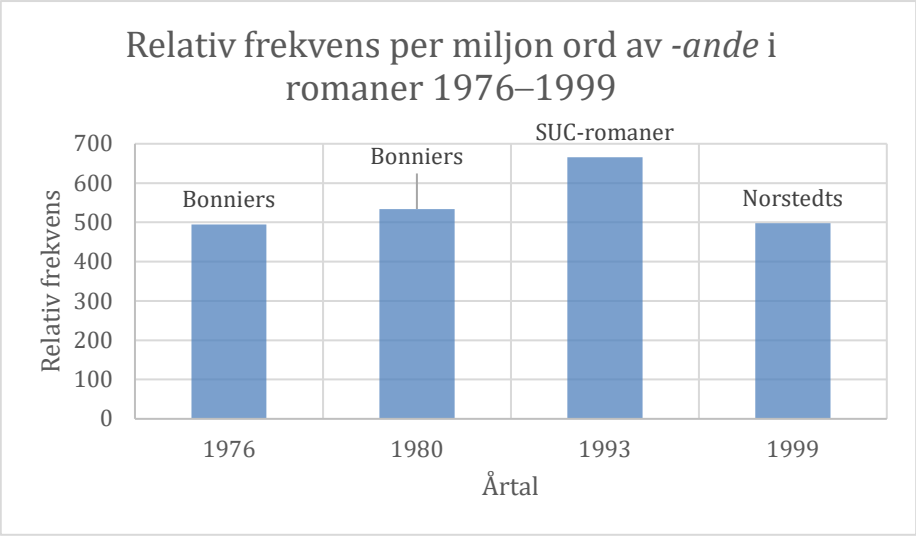

FIGUR 8. NEUTRALA *-ANDE*-ORD I ROMANKORPUSAR 1976–1999, RELATIV FREKVENS

I figur 8 visas relativ frekvens för *-ande*-ord i fyra olika romankorpusar. Av dessa har SUC-romanerna den högsta relativa frekvensen av neutrala *-ande*-ord med ca 670 förekomster per miljon ord. De andra ligger runt 500 förekomster per miljon ord. Variationen de olika korpusarna emellan är alltså inte lika påfallande som den är mellan de olika presstextkorpusarna. Det skulle kunna förklaras av att samtliga romankorpusar är mindre totalt sett, att de är mer homogent sammansatta än en del av presstexterna och att de är hämtade från en kortare tidsperiod (från 1976–1999, alltså ca 23 år). Eventuellt skulle också andelen som är översatta till svenska kunna inverka på förekomster av *-ande* (vilket dock inte undersöks närmare).

Av romankorpusarna har Norstedts (1999) valts ut till de fortsatta undersökningarna och analyserna (jfr kapitel 5). Norstedts är den av romankorpusarna som innehåller de senast publicerade texterna.

6.1.1.4 Bloggtexter

I figur 9 visas en översikt över relativ frekvens av neutrala substantiv på *-ande* i bloggtexter från 1998 till 2017.

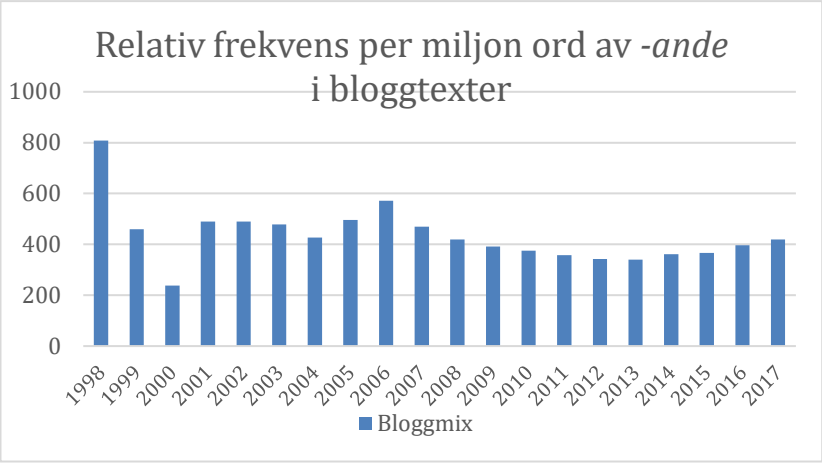

FIGUR 9. NEUTRALA *-ANDE*-ORD I BLOGGTEXTER,1998–2017, RELATIV FREKVENS

I diagrammet kan noteras en viss skillnad i relativ frekvens mellan de olika årgångarna av bloggar.[53] I figur 9 visas att den relativa frekvensen av *-ande*-ord är högre i Blogg 1998 än i de andra bloggtextsamlingarna, med nära 800 förekomster per miljon ord. Andelen *-ande*-ord är som lägst i Blogg2000 med drygt 200 förekomster per miljon ord. Dessa två bloggmixar sticker ut med sin höga respektive låga relativa frekvens av *-ande*-ord, och det som går att säga om dem är att Blogg98 och Blogg2000 är de två minsta bloggmixarna med ca 30 900 ord (förekomster) respektive 188 900, i den mån det spelar in. Den största bloggmixen har drygt 100 miljoner ord. År 2017 har en högre andel *-ande* än de andra bloggarna från 2010-talet, och denna korpus är också något mindre än genomsnittet. De största bloggmixarna uppvisar en andel av ord på *-ande* som ligger runt 400 förekomster per miljon ord, med viss variation.

Den bloggmix som har valts ut för vidare undersökning, Blogg08, ligger nära mitten med ungefär 423 *-ande* per miljon ord. I övrigt håller sig frekvensen runt 400 *-ande* per miljon ord, vilket gör att bloggtexten i allmänhet har lägst relativ frekvens av *-ande*-ord av de undersökta materialen.

[53] I undersökningen ingår inte den bloggmix som i Korp kallas ”Bloggmix okänt datum”.

6.1.2 Frekvens av *-ande* i de fem utvalda delkorpusarna

I tabell 5 visas en sammanställning över de fem utvalda delkorpusarnas storlek, angiven i miljoner ord (förekomster eller token), absolut frekvens och relativ frekvens per miljon ord av *-ande*. Uppgifterna om relativ frekvens erhålls via Korp.

Den sökträng som har använts efterfrågar ord med efterledet *-ande*, dvs. obestämd form. Sökresultatet utgörs alltså av ord som *ägande*, *lidande*, *skrivande* m.fl., men inte böjda former som *ägandet*, *lidanden*, *skrivandets* o.d. Den fullständiga sökträngen förtecknas i bilaga A.

TABELL 5. KORPUSSTORLEK OCH RELATIV FREKVENS AV *-ANDE*

Delkorpus	Storlek (miljoner ord)	Absolut frekv. *-ande*	Relativ frekv. *-ande* (per miljon ord)
P98	10,74	7 970	742
GP08	16,98	10 032	588
AkHum	14,45	26 536	1 833
Norstedts	2,53	1 262	498
Blogg08	43,70	18 302	418

I tabell 5 visas korpusstorleken angiven i miljoner ord (dvs. förekomster/token) i de olika ingående delkorpusarna, och därefter den relativa frekvensen av neutrala ord på *-ande*. AkHum har högst absolut och relativ frekvens *-ande*-ord av delkorpusarna, med drygt 26 000 belägg, motsvarande 1833 *-ande*-ord per miljon ord. Det är ungefär 4,3 gånger så många ord på *-ande* som Blogg08, den delkorpus som alltså har lägst relativ frekvens av *-ande*, även om den har näst högst absolut frekvens med drygt 18 000 belägg. i romaner från Norstedts finns något fler belägg än Blogg08, 1,2 gånger så många mätt i relativ frekvens. Press98 placerar sig ungefär i mitten med dragning åt det något lägre hållet med 742 belägg per miljon ord, och GP08 ligger mitt emellan romaner från Norstedts och P98. Relativ frekvens för *-ande*-orden i de olika delkorpusarna visas även i ett diagram (figur 10).

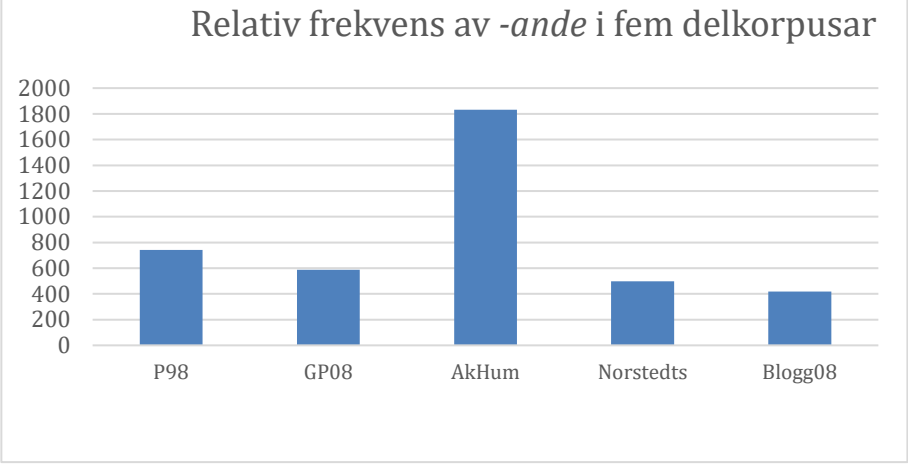

FIGUR 10. RELATIV FREKVENS AV *-ANDE* I DE FEM UTVALDA DELKORPUSARNA

I figur 10 visas relativ frekvens för *-ande* i de fem delkorpusarna i ett diagram. En översiktlig kvantitativ undersökning av dessa fem delmaterial visar alltså att ord på *-ande* sammanlagt, och utan hänsyn tagen till vilka de neutrala substantiven är, är mest högfrekventa sett till relativ frekvens i de akademiska texterna, AkHum, och lägst i bloggtexterna, Blogg08.

Skillnaden i relativ frekvens de olika korpusarna, och därmed de olika texttyperna, varierar på ett sätt som är förväntat sett till tidigare undersökningar av *-ande* specifikt, och också som delmängd av verbalsubstantiv (jfr Larsson 1936, Loman 1962, Nordman 1992, Näslund 2002). Att akademiska texter innehåller en högre andel verbalsubstantiv på *-ande* än andra texttyper är alltså inte uppseendeväckande i sig. Det som kan vara värt att nämna är dock att skillnaden i relativ frekvens är stor mellan AkHum och alla de andra materialen, men inte lika stor mellan de andra fyra.

6.1.3 De 158 korpusgemensamma orden

I de hittills presenterade undersökningarna har framför allt kvantitativa resultat redovisats och kommenterats. I följande avsnitt kombineras dessa med kvalitativa undersökningar. De neutrala *-ande*-ordens fördelning i och mellan de fem delkorpusarna studeras närmare, liksom de mest utmärkande egenskaperna för framför allt de högfrekventa orden. I översikten visas också möjligheten att basverbet också avleds med *-ning*, liksom andra tänkbara verbalsubstantiviska suffix. Dessa relationer är betydelsefulla för hur ordbildning fungerar, vilket i sin tur är betydelsefullt för hur man ska göra urval till lemmaansättningen i ordböcker, något som diskuteras i kapitel 8.

De neutrala *-ande*-ord som finns representerade i alla de fem delkorpusarna, dvs. de korpusgemensamma orden, uppgår till 158 stycken. I de första avsnitten utgår jag från dessa ord. De har extraherats med hjälp av Korp och därefter har jag gjort en manuell genomgång av resultaten. De 158 korpusgemensamma orden förtecknas i en tabell i bilaga B.

Observera att de frekvensuppgifter som redovisas i kommande avsnitt förhåller sig till de fem delkorpusarna när dessa slås samman. Ett ord som är mycket högfrekvent i en viss delkorpus, men mycket lågfrekvent i en annan delkorpus, kan alltså ändå finnas med i den korpusgemensamma listan. Observera också att vissa stickprovskontroller görs, men att alla 158 ord inte kontrolleras i detalj i materialen.

6.1.3.1 Högfrekventa *-ande*-ord

I tabell 6 förtecknas de 10 mest högfrekventa *-ande*-orden i de fem delkorpusarna sammantagna i fallande frekvensordning, tillsammans med uppgifter om deras absoluta och relativa frekvens. Vidare noteras också eventuell förekomst av en *-(n)ing*-avledning från basverbet, markerat med '+' vid tänkbar sådan eller '-' i annat fall, samt eventuella andra besläktade (verbal)substantiv bildade med andra suffix. Avsikten är att undersöka eventuell systematik i relationen mellan orden på *-ande* och andra nominala avledningar, t.ex. ifall *-ande* verkar blockera någon annan substantivbildning eller tvärtom.

De 10 mest högfrekventa orden av de 158 korpusgemensamma, fördelar sig i fallande frekvensordning enligt vad som visas i tabell 6.

I tabellen visas i den första kolumnen absolut frekvens och i den andra relativ frekvens, dvs. belägg per miljon ord. Uppgifterna visar alltså frekvens för de fem delkorpusarna sammanslagna. I den tredje kolumnen visas om det finns en etablerad avledning med *-ning*, markerat med plustecken för befintlig sådan eller minustecken om det inte finns. I den sista kolumnen visas om det finns etablerade substantiviska avledningar från basverbet med andra suffix än *-ande* och *-ning*, t.ex. *-else*, kortavledning eller liknande.

Noteringarna om eventuella bildningar med *-(n)ing* och andra nominaliseringar har i detta skede gjorts med kontroll i de fem delkorpusar som de fördjupade *-ande*-undersökningarna är utförda i, i kombination med kontroll av om orden finns som självständiga uppslagsord i de tre ordböcker som ingår i de lexikografiska undersökningarna, dvs. BSO (2010), SAOL 14 (2015) och SO (2009).

TABELL 6. DE 10 MEST HÖGFREKVENTA *-ANDE*-ORDEN AV DE 158 KORPUSGEMENSAMMA ORDEN, ABSOLUT OCH RELATIV FREKVENS

Ord	Abs. frekv.	Rel. frekv. (per miljon ord)	Avl. med *-ning*	Avl. annat subst.
1) förhållande	6261	70,8	+	
2) inflytande	2335	26,4	-	inflytelse
3) tänkande	2213	25	-	tanke, tänk
4) agerande	1782	20,2	-	aktion
5) uttalande	1566	17,7	-	uttal
6) lidande	1209	13,7	-	
7) närvarande	1193	13,5	-	närvaro
8) deltagande	872	9,9	-	
9) meddelande	866	9,8	-	meddelelse
10) följande	830	9,4	-	

Ur tabellen kan utläsas att det *-ande*-ord som har högst absolut och relativ frekvens totalt i de fem delkorpusarna sammanslagna är *förhållande*, med en absolut frekvens på 6 261 förekomster och en relativ frekvens av 70,8 förekomster per miljon ord. Därefter följer *inflytande* med en relativ frekvens på 26,4 förekomster per miljon ord. På plats 10 finns *följande*, med en relativ frekvens på ca 9,4 förekomster per miljon ord (*följande,* liksom de andra orden, behandlas närmare senare i kapitlet).

Några av de högfrekventa *-ande*-orden kan betraktas som polysema och har i någon av delbetydelserna vanligen resultativ betydelse: *uttalande* och *meddelande*. I dessa två ord är nomina actionis-betydelsen relativt blek, och avledningarna *uttalande* och *meddelande* har framför allt en resultativ aktion. Substantivet *förhållande* är lite speciellt – verbet *förhålla sig* är i sig polysemt och kan beteckna både tillstånd (ung. 'vara', 'utgöra faktisk situation') och handling ('bete sig på visst sätt' o.d.).

De mest verbala av dessa tio ord torde vara *tänkande*, *agerande* och *lidande* med en betydelse som klart innefattar verbets aktion. Orden *deltagande* och *inflytande* har också en sådan betydelse, om än inte lika påfallande.

Orden *närvarande* och *följande* utgör snarast komponenter i fasta fraser enligt kortare kontroller i materialet (*för närvarande*, *i det följande*) eller möjliga adjektiv (*en närvarande förälder*, *läs mer på följande sida*), och deras koppling till verbets aktion får sägas vara svag. Den ursprungliga betydelsen har bleknat och i textmaterialet som undersöks utgör dessa bildningar som sagt främst komponenter i fasta fraser (se vidare nedan). En form som *närvaro* lär också blockera att *närvarande* skulle användas som substantiv.

En bildning som *förhållning* är t.ex. etablerad i texter och ordböcker (se kriterier ovan), och den har därför fått "+" i kolumnen för att markera förekomst, men ordet *förhållning* har fackspråkliga specialbetydelser (inom musik respektive hästsport), och *förhållning* kan knappast sägas vara en semantisk motsvarighet till *förhållande*. Ett verbalsubstantiv i paritet med *förhållande* är det alltså inte. Som Loman (1962:16) noterar är också några av språkets vanligaste-*ande*-bildningar de enda möjliga i fråga om reflexiva verb, där han exemplifierar med bl.a. just *förhållande*. Bildningen med *-ning* är alltså troligtvis avledd från verbet *förhålla*, inte *förhålla sig*, medan *förhållande* snarare är avlett från den reflexiva verbförbindelsen *förhålla sig*.[54]

I övrigt har inga av orden i topp 10-listan möjliga varianter med *-ning* enligt vad som registreras i de tre ordböckerna, men däremot finns för några orden andra fullt gångbara substantiv, även om dessa inte alltid motsvarar verbets aktion: *tänkande – tanke* och *tänk*, *agerande – aktion*, *uttalande – uttal*, *lidande* – (inget), *närvarande – närvaro*, *deltagande* – (inget), *meddelande – meddelelse*, *följande* – (inget, men ny specialiserad betydelse ang. sociala medier kan öka användning av t.ex. *följ* och *följning).*

[54] Däremot finns det sammansättningar med *förhållning-* i form av *förhållningsorder* och *förhållningssätt*, som båda är avledda från *förhålla sig*.

Nominalisering med *-else* är fullt möjlig vid verb som *lida* och *inflyta*, i och med avledningarna *lidelse* och *inflytelse*, men *lidelse* har en något mer specialiserad betydelse jämfört med verbet, och det kan också noteras att det är inflytelse som normalt bildar sammansättningar (*inflytelserik*, *inflytelsesfär*).

Även verbet *följa*, på tionde plats ovan, har numera en specialbetydelse som innebär att följa något visst digitalt konto, ofta på sociala medier. I moderna texter, framför allt senare sådana än de som ingår i undersökningsmaterialet, handlar alltså *följande* eller *följning* ofta om att följa utvalda konton på sociala medier eller andra digitala prenumerationstjänster. *Följande* och *följning* får alltså främst sägas ha specialbetydelser.

Slutligen kan de också nämnas igen att det bara är grundform av *-ande*-orden som har undersökts och ställts upp i tabellform ovan i det här skedet av undersökningarna. Vissa av orden kan vara vanligare i en annan böjningsform, vilket i så fall inte syns i det här avsnittets resultatredovisning. I avsnitt 6.2.2. följer undersökningar av förekomster av pluralformer.

6.1.3.2 Medelfrekventa *-ande*-ord

I tabell 7 exemplifieras resultaten från senare delar av listan över de korpusgemensamma orden genom stickprov av vart femte ord från plats 15 och nedåt i fallande frekvens. Den relativa frekvensen framgår av tabellen. I tabellen visas ett stickprov om sammanlagt 10 ord enligt samma presentationssätt som i tabell 6. Den fullständiga förteckningen finns i bilaga B.

TABELL 7. FÖRTECKNING ÖVER 10 MEDELFREKVENTA KORPUSGEMENSAMMA ORD

Ord	Abs. frekv.	Rel. frekv.	Avl. med -(n)ing finns	Avl. annat subst.
15) självförverkligande	620	7	-	-
20) framträdande	513	5,8	-	-
25) skrivande	455	5,1	+	skrift, skrivelse, skriveri
30) godkännande	353	4	-	-
35) antagande	307	3,5	+	-
40) musicerande	262	3	-	-
45) mottagande	219	2,5	+	(mottag)
50) bevarande	194	2,2	+	(bevar)
55) uppvaknande	180	2	-	(uppvak)
60) omhändertagande	141	1,6	+	(omhändertag)

Den relativa frekvensen för de medelfrekventa orden i översikten i tabell 7 spänner från 7 belägg per miljon ord, eller 620 i absolut frekvens, för ordet *självförverkligande* till 1,6 belägg per miljon ord för *omhändertagande* (det sista exempelordet här, på plats 60 i den större översikten). Av tabellen kan utläsas att basverbet, i något högre grad än vad som är fallet vid de mest högfrekventa orden (jfr tabell 6), också kan bilda verbalsubstantiv med *-(n)ing*. I fallen med *skrivande*, *antagande* och *mottagande* har den besläktade *-ning*-avledningen *skrivning*, *antagning* och *mottagning* mer specifik betydelse än *-ande*-avledningen (jfr Malmgren 1994). I fallet *antagande* finns också bildningen *antagning* till verbet *anta(ga)*, men de båda substantiven syftar på olika betydelser av det polysema basverbet. Avledningen *antagande* kan täcka fler aktionella substantiviska betydelser hos *anta(ga)* medan *antagning* bara kan syfta på att acceptera någon till t.ex. en viss utbildning.

Ordet *framträdande* har förutom den verbala betydelsen 'det att framträda' också en specifik betydelse som betecknar det speciella (ordnade) tillfället då någon framträder inför andra människor.

Ett ord som *skrivande*, exempelvis, vilket placerar sig på plats 25, har flera andra besläktade substantiv som *skrift*, *skrivelse* och *skriveri*, förutom *skrivning* (jfr kap. 2). Som benämning på verbhandlingen, 'handlingen att skriva', är det dock *skrivande* som bäst får anses beskriva denna. *Skrift* och *skrivelse* avser produkten av skrivandet, medan *skriveri* har en negativ klang, bland annat förmedlad av det nominala suffixet *-eri* (jfr kapitel 2). *Skrivning* är också det polysemt och betecknar handlingen att skriva, kunskapsprov liksom formulering.

Även ledigare kortformer som *uppvak* för *uppvaknande* och *omhändertag* för *omhändertagande* är intressanta, i och med att dylika kortformer inte är aktuella för de mest högfrekventa *-ande*-orden som redovisas i tabell 6 (**förhåll*, **inflyt*). Här aktualiseras en semantisk aspekt. Har den alternativa formen samma betydelse som *-ande*-bildningarna eller inte? Formen *uppvak* används framför allt för att benämna den plats där uppvaknandet (t.ex. i vårdsammanhang efter sövning) sker. *Uppvaknande* är i sig polysemt och kan avse 'det att vakna upp ur en sömn' respektive den utvidgade betydelsen att vakna upp och bli mer medveten. Kortavledningen *uppvak* syftar framför allt på platsen där någon vaknar upp ur en sömn och. Formen *omhändertag* verkar ha en specialbetydelse i kontexter som *omhändertag av avfall* och *eget omhändertag av slam eller latrin* o.d.

I jämförelse med de mest högfrekventa *-ande*-orden kan det i tabell 7 ovan alltså noteras fler etablerade former med *-ning*, och också ett något mer varierande bruk av kortavledningar. Orden på *-ande* i tabellen ovan har framför allt verbala betydelser, ibland i kontrast mot *-ning* (jfr *skrivning*, *mottagning*). Hos ord som *antagande* och *godkännande* kan noteras resultativ betydelse.

6.1.3.3 Lågfrekventa *-ande*-ord

I tabell 8 visas exempel på ord som befinner sig ännu längre ner i frekvenslistan. Även detta urval av ord är gjort med hjälp av stickprov, i det här fallet med varje jämnt tiotal ord.

TABELL 8. ÖVERSIKT ÖVER 10 LÅGFREKVENTA ORD FRÅN DE 158 KORPUSGEMENSAMMA ORDEN

Ord	Abs. frekv.	Rel. frekv.	Avl. med -ning finns	Avl. annat subst.
70) spelande	113	1,3	+	spel
80) levande	110	1,2	-	liv, levnad
90) drickande	74	0,8	+	dryckenskap
100) kärleksförhållande	53	0,6	-	
110) fnissande	42	0,5	+	fniss
120) nyskapande	34	0,4	+	nyskapelse
130) tillkännagivande	20	0,2	+	tillkännagivelse
140) förpliktigande	15	0,2	-	förpliktelse
150) lirkande	12	0,1	+	lirk
158) rökande	8	0,1	+	rökelse, rök

Ur tabell 8 kan utläsas att orden som listas, från *spelande* (plats 70) till *rökande* (plats 158), har en låg relativ frekvens i textmaterialet, där *spelande* har en absolut frekvens på 113 förekomster i materialet eller 1,3 belägg per miljon ord och *rökande* i botten med bara 8 förekomster, eller 0,1 belägg per miljon ord. En kontroll av rökande i KWIC-visningen ger dock att två av dessa åtta förekomster egentligen är adjektiv, och alltså har blivit feltaggade (*massivt rökande kvinnor* i Norstedts och *den rökande kvinnan* i AkHum).

Jämfört med de översta orden i tabell 6, *förhållande*, *inflytande* etc., är det något fler i tabell 8 som har en besläktad avledning med *-(n)ing* från basverbet, såsom *spelande*, *drickande*, *fnissande*, *tillkännagivande* och *rökande*. I tabell 8 har jag dock låtit bli att notera *-(n)ing*-formen *förpliktning*. Bildningen är fullt möjlig, i bemärkelsen att det inte föreligger något fonologiskt eller morfologiskt hinder för den, men den visar sig vid en snabb kontroll inte förekomma alls i de fem delkorpusarna.

Även andra tänkbara avledningar från verbstammen är möjliga, som kortavledningar (*spel*, *lirk*) och avledningar med *-else*. I ett fall som *förpliktande* är det troligen lågfrekvent p.g.a. *-else*-bildningen (*förpliktelse*) som kan tänkas ha en blockerande effekt på andra nominaliseringstyper.

De flesta orden som listas i tabell 8 är relativt verbala, förutom ordet *kärleksförhållande*. Det ordet är i stället en sammansättning bildad av en delbetydelse av det

polysema *förhållande*, där betydelsen inte har någon typiskt verbal prägel och inget enkelt eller sammansatt verb utgör grund för bildningen.[55]

Ordet *levande* visar sig också vara aningen problematiskt, eftersom förekomsterna inte består av substantiviska träffar, utan av substantiverade adjektiviska sådana (*det är i och genom skådandet som allt levande förenas*, Roy Anderssons film *Du levande*, *ett levande monument* m.fl.). KWIC-visningen ger att inga förekomster stämmer överens med den aktionella betydelsen 'det att leva', utan endast med den adjektiviska betydelsen 'som lever'.

Order *rökande* ligger allra sist på den här listan. Det är tänkbart att formen *rökning* är så starkt etablerad, dels som simplex (*rökning förbjuden*), dels i sammansättningar (*cigarettrökning minskar bland ungdomar*), att den blockerar den annars fullt tänkbara bildningen *rökande*, åtminstone i sammanhang som handlar om att någon röker en tobaksvara eller liknande. Däremot är verbet *röka* polysemt i och med att man kan röka både livsmedel ('behandla makrill genom att placera den i rök') och cigaretter ('dra in röken från en cigarett'), men det torde ändå inverka i begränsad omfattning på *-ande*-avledningen, vilken är gångbar i båda fallen.

6.1.4 Delkorpusarnas frekvens av *-ande*-ord

I avsnitten ovan presenteras framför allt kvantitativa resultat. I de följande avsnitten följs de tidigare redovisade frekvensförteckningarna över orden på *-ande* upp, och resultaten från mer kvalitativt inriktade undersökningar redovisas. I denna undersökning ligger fokus på de mest högfrekventa orden.

I tabell 9 visas en översikt över de 10 mest högfrekventa orden i *varje* delkorpus, i fallande frekvensordning. Den relativa frekvensen av ordet på *-ande* i respektive delkorpus anges efter varje ord. I tabell 9 används tre stilmarkeringar, dels fetstil, dels kursiverad stil med avvikande typsnitt. Fetstil används när det aktuella ordet återfinns i alla delkorpusarnas topp 10. Kursivering används för de *-ande*-ord som är unika för just den delkorpusens topp 10.[56] Ord som varken är fetstilta eller kursiverade ingår i flera av delkorpusarnas topp 10, men inte i alla.

---

[55] Jag har valt att räkna med *kärleksförhållande*. Dels visar ordet på svårigheten att avgränsa söksträngen i Korp genom att plocka bort vissa *-ande*-ord, dels kan det också exemplifiera polysemin hos somliga *-ande*-ord som visar sig att endast någon eller några delbetydelser kan fungera som led i sammansättningar.

[56] Här är bara de 10 överst placerade *-ande*-orden medräknade. Förstås kan ett ord som *sparande*, som bara finns i P98 i tabell 10, finnas på exempelvis plats 15 i någon av de andra delkorpusarna.

TABELL 9. DE 10 MEST HÖGFREKVENTA *-ANDE*-ORDEN I DE OLIKA DELKORPUSARNA VAR FÖR SIG, RELATIV FREKVENS

	P98	GP2008	AkHum	Norstedts 99	Blogg08
1	**förhållande 58**	**förhållande 35**	**förhållande 249**	**förhållande 56**	**förhållande 30**
2	**inflytande 46**	**inflytande 24**	tänkande 105	meddelande 25	agerande 14
3	närvarande 31	uttalande 23	*lärande 81*	**inflytande 20**	uttalande 13
4	uttalande 26	närvarande 20	**inflytande 69**	lidande 14	*bloggande 12*
5	agerande 24	agerande 19	agerande 41	närvarande 13	meddelande 12
6	*sparande 15*	lidande 12	*självförverkligande 40*	uttalande 11	*företagande 11*
7	tänkande 15	*tillhandahållande 12*	*deltagande 36*	erbjudande 11	erbjudande 10
8	lidande 14	erbjudande 11	*handlande 32*	*uppträdande 10*	*liknande 10*
9	misslyckande 11	*yttrande 9*	lidande 32	*medlidande 9*	tänkande 9
10	erbjudande 10	misslyckande 8	*berättande 28*	*försvinnande 9*	**inflytande 9**

I tabell 9 visas de olika orden på *-ande* i fallande frekvensordning för varje delkorpus. Det mest högfrekventa ordet är *förhållande*, vilket toppar alla delkorpusarnas frekvenslistor. Redan på plats två märks variationen, med *inflytande* som gemensamt andraord i P98 och GP2008, men *tänkande* i AkHum, *meddelande* i Norstedts och *agerande* i Blogg08.

Några ord förekommer i endast en av delkorpusarnas topplista. Dessa är *sparande* (P98), *tillhandahållande* och *yttrande* (GP2008), *lärande*, *självförverkligande*, *deltagande*, *handlande* och *berättande* (AkHum), *uppträdande*, *medlidande* och *försvinnande* (Norstedts99) samt *bloggande* och *liknande* (Blogg08). AkHum har därmed flest ord, fem, som är unika för just den delkorpusen i topp 10, medan P98 endast har ett sådant ord.

Blogg2008 står också ut från de andra med sitt högfrekventa *-ande*-ord *bloggande* som unikt ord i topp 10, liksom formen *liknande*. Dessa resultat är intressanta på flera sätt: ett är att bloggandet som fenomen är relativt nytt. [57] Sannolikheten är alltså mycket låg för att ordet skulle kunna finnas i t.ex. Norstedts eller P98, vilka verkligen befinner sig i gränslandet för bloggens etablering, tidsmässigt sett. Det andra är att ordet *bloggande* är såpass självrefererande. Det är en sorts metatextuell

[57] Det är inte heller rimligt att tänka sig att ordet skulle kunna finnas med i flera av de andra delkorpusarna, eftersom bloggen som fenomen, och också bloggandet som handling, blev aktuella under sent 1990-tal. Ordet finns även representerat i GP08, men betydligt längre ner i frekvenslistan.

koppling om den texttyp som bloggaren skriver i, något som är svårt att hitta i frekvenstoppen för de andra korpusarna. Det är som om Norstedts skulle ha orden *författande* eller *romanskrivande* i topp 10, eller AkHum *avhandlingsskrivande* eller *artikelförfattande* eller liknande. Det mindre texttypsbundna *skrivande* återkommer dock i alla delkorpusarna, men det syftar framför allt på andras skrivande och inte skribentens eget.

Att formen *liknande* är med i Blogg08 kan visa på vissa ords benägenhet att fungera som olika ordklasser. Att *liknande* är adjektiviskt märks i funktionen att det kan fungera som bestämning till substantiv (t.ex. '*ett liknande sätt*') men formen kan också användas i en nominalfras med adjektiviskt huvudord ('*jag har aldrig sett något liknande!*'). I Blogg08 är de vanligaste kontexterna (starkt förkortade här) *och liknande*, *eller liknande* samt *något liknande*. Mycket ovanlig, för att inte säga obefintlig i Blogg08, är en mer renodlad nomen actionis-användning i form av '*det var då ett väldigt liknande*'.

Ytterligare en kontrast utgörs av *meddelande*, som har högre relativ frekvens i Norstedts (25) än i de andra delkorpusarna, och näst högst i Blogg08 (12), även om AkHum kommer snart därefter med en relativ frekvens på 11. Annars är det framför allt AkHum och dess höga relativa frekvens av *tänkande* som leder till att det ordet hamnar på andra plats på den delkorpusgemensamma listan. En delkorpus kan alltså ibland slå igenom och få ett visst ord att verka högfrekvent i den totala översikten, trots att det framför allt är högfrekvent i en viss delmängd av materialet.

Av ovanstående ord är sex stycken delkorpusunika, åtminstone i topp 10-översikten, som dessutom *inte* finns med i listan över de 158 korpusgemensamma orden. Dessa sex ord är *lärande*, *sparande*, *berättande*, *tillhandahållande*, *bloggande* och *företagande* (se tabell ovan för frekvens). Orden följs upp i avsnitt 7.5.5. med avseende på deras förekomst som självständiga uppslagsord i ordböcker.

Sammanfattningsvis kan sägas att denna sista undersökning visar att det finns variation bland topporden när de fem delmaterialen jämförs med varandra. En tydlig likhet är att orden *förhållande* och *inflytande* har hög relativ frekvens i alla fem delkorpusarna, medan andra ord har hög relativ frekvens i en viss delkorpus (t.ex. *bloggande*, *sparande*, *meddelande*) men inte i andra. Vad detta faktum innebär lexikologiskt och lexikografiskt diskuteras framför allt i kapitel 8.

6.2 Kvalitativa undersökningar av *-ande*-orden

I följande avsnitt redovisas resultat från kvalitativt inriktade undersökningar. Ett urval av de högfrekventa korpusgemensamma *-ande*-orden från avsnitt 6.1 analyseras i innevarande avsnitt mer ingående med avseende på ett urval semantiska, formella och kontextuella egenskaper.

Inledningsvis presenteras några mer allmänna iakttagelser av de korpusgemensamma ordens semantik. I avsnitt 6.2.2. visas resultaten för undersökningar av de mest högfrekventa orden och dessas (eventuella) förekomster av böjningsform i singular obestämd form och plural obestämd form. Med hjälp av verktygen i Korp är det möjligt att göra en s.k. lemgram-sökning, där lemmats olika ingående böjningsformers frekvens presenteras. En sådan undersökning kompletterar de mer överskådliga undersökningarna av bara själva grundformen, dvs. den typ av undersökning vars resultat redovisas i föregående avsnitt. Lemgram-sökningarna kan alltså visa vilka av lemmats böjningsformer som finns representerade i materialet. Eventuella belägg på pluralformer kan vara tecken på att *-ande*-ordet är polysemt och har en resultativ betydelse (jfr SAG 1999 om substantivens numerusböjning).

Med hjälp av Korp kan också ett lemgrams ordbild presenteras (se kap. 5), vilket innebär att uppgifter om närliggande högfrekventa ord kan extraheras ur materialet, både fria exempel och kollokationer. Den typen av undersökning utförs för att kunna analysera ett urval av *-ande*-ordens typiska kontext. Det som fokuseras i innevarande avsnitt är framförställda attribut i form av adjektiv. Dessa resultat redovisas och kommenteras i avsnitt 6.2.3.

I dessa tre avsnitt ges också mer omfattande kontext med exempel ur materialen än vad som har gjorts i tidigare avsnitt. Dessa bör ses som just exempel på vad jag har bedömt är relativt typisk användning.

Resultaten ligger till grund för uppföljande undersökningar av i vilken utsträckning samma typ av semantiska, formella och kontextuella egenskaper för utvalda *-ande*-ord noteras i de undersökta ordböckerna.

6.2.1 Allmänna iakttagelser av de korpusgemensamma *-ande*-ordens semantik

De tidigare redovisade undersökningarna av de 158 korpusgemensamma orden har framför allt inriktats på att visa förekomster i de olika materialen, både sammanslagna och undersökta var för sig. De 158 korpusgemensamma orden kan i vissa fall grupperas efter semantik också. I innevarande avsnitt resoneras om ett urval av orden mot bakgrund av deras betydelse. Exempel på *-ande*-ord som inte listas i tabellerna i tidigare ges i exempel (6:1–6:3):

(6:1) *sökande*, *skrivande*, *kunnande*, *berättande*, *resande*, *läsande*, *spelande*, *letande*, *funderande*

(6:2) *fnissande*, *viskande*, *skrattande*, *mumlande, surrande*, *vinande*, *tutande*,

(6:3) *misslyckande*, *ofredande*, *vållande*, *fördömande*, *borttagande*, *dödande*

Exemplen i (6:1) kan beskrivas som en sorts benämningar på mänskliga aktiviteter. Förutom *kunnande*, gäller att de är avledda från processverb (jfr SAG 2:504), något som också är fallet i exempel (6:2) och (6:3). Detta kan jämföras med Josefsson (2005), som konstaterar att det bara verkar vara tillståndsverb som inte avleds med *-ande* (jfr dock *förhållande*, *boende*, *varande* m.fl.), liksom Malmgren (1994) som påpekar att av verb med utsträckning i tiden föredras avledning med *-ande* framför *-(n)ing*.

I (6:2) finns exempel som är benämningar på ljud. Det är också påfallande många av dessa *-ande*-ord som är mest högfrekventa i Norstedts (*fnissande*, *viskande*, *mumlande, surrande, vinande* och *tutande,* dvs. alla ovannämnda utom *skrattande*, som är mest högfrekvent i AkHum). Gemensamt för dessa ord är också basverbens oavgränsade process (SAG 2:504). Flera av dem kännetecknas också av att det finns en kortavledning som betecknar den enstaka händelsen: *fnissande–fniss*; *skrattande-skratt*, *surrande-surr* m.fl., men *viskande–viskning*.

I (6:3) kan noteras att exempelorden framför allt är avledda från verb med avgränsade processer, särskilt sådana med starkt negativa konnotationer. Det finns också vissa skillnader i frekvens mellan delmaterialen: *misslyckande* är mest högfrekvent i P98, *ofredande* i GP08, *vållande* också i GP08; *fördömande* är mest högfrekvent i AkHum och så även *borttagande*, medan *dödande* är mest högfrekvent i P98, allt i relativ frekvens. Detta är kanske inte så märkligt, i och med att de härrör sig till områden som det ofta rapporteras om i dagspressen.

Det är förstås inte märkligt att *-ande*-orden fördelar sig olika i delmaterialen. Ovanstående iakttagelser är menade att fungera som uppföljning till undersökningen om delmaterialens högfrekventa ord och som en ingång till en mer övergripande diskussion om olika texttyper i både språkundersökningar av mer teoretisk lingvistisk karaktär, som underlag för materialdiskussion ur lexikografisk synvinkel.

Vid en allmän genomgång av de 158 korpusgemensamma orden i materialet visar kontextstudier att en del ord på *-ande* förekommer i mer eller mindre fasta fraser. De som jag har noterat förekommer ganska jämnt spridda över hela frekvensbandet. Till sådana *-ande*-ord hör följande som utgör exempel, i fallande frekvens och med frasen fullt utskriven:

förhållande: *i förhållande till*
närvarande: *för närvarande*
antågande: *vara i antågande*
öppnande: *riksdagens högtidliga öppnande*
vardande: *en X i vardande*
övervägande: *efter moget övervägande*, *ta ngt under övervägande*
tagande: *ett givande och ett tagande*
görande: *ngns göranden och låtanden*
förmenande: *enligt ngns förmenande*

åtnjutande: *komma i åtnjutande av*
gottfinnande: *efter ngns (eget) gottfinnande*

En skillnad mellan de olika fraserna är att sådana som är mer av formordsfraser (*i förhållande till*, *för närvarande*), har högre frekvens i materialet. Dessa är alltså sådana som Larsson (1936) karakteriserar som prepositionella förbindelser och som han anser vara särskilt skriftspråkliga.

Lägre i frekvens befinner sig sådana som utgörs av mer typiska innehållsord och som kan utgöra beståndsdelar i mer eller mindre fasta fraser (*komma i åtnjutande av*, *ngns göranden och låtanden*). I kapitel 7 följs de fraseologiskt förekommande *-ande*-orden upp och undersöks i ordböckerna.

6.2.2 Formell variation, högfrekventa *-ande*-ord

I följande avsnitt presenteras de korpusgemensamma topp 10-orden och deras förekomst av böjningsformer i texterna med fokus på pluralformer (se avsnitt 5.3, jfr Blensenius & von Martens 2020:56f.). I tabell 10 visas *-ande*-orden och deras förekomst av singular- respektive pluralformer i textmaterialet. Jag har valt att koncentrera undersökningarna på obestämd form i singular respektive plural.

TABELL 10. DE TIO MEST HÖGFREKVENTA *-ANDE*-ORDEN OCH DERAS RELATIVA FREKVENS AV PLURALFORMER I DE FEM DELKORPUSARNA

Ord på *-ande*	Singular obest. rel. frekv. (abs. frekv.)	Plural obest. rel. frekv. (abs. frekv.)
1) förhållande	71 (6261)	27 (2396)
2) inflytande	26 (2306)	0,2 (16)
3) tänkande	25 (2213)	0,1 (11)
4) agerande	20,2 (1782)	0,7 (65)
5) uttalande	17,7 (1566)	13,5 (1190)
6) lidande	13,7 (1209)	1,0 (91)
7) närvarande	14,7 (1300)	0 (0)
8) deltagande	9,9 (872)	0 (0)
9) meddelande	9,8 (866)	8,0 (709)
10) följande	9,4 (830)	0 (0)

I tabell 10 visas *-ande*-orden från topp 10 och deras relativa frekvens av böjningsformer med numerus som urval (endast nominativ obestämd för singular och plural). Den relativa frekvensen är även här hämtad från Korps statistikuppgifter.

Orden *förhållande, uttalande* och *meddelande* uppvisar noterbart högre relativa frekvenser för pluralformen än vad de andra orden i topp 10 gör, vilket signalerar

icke-verbal betydelse. Det talar för att de har utvecklats från den rena nomina actionis-betydelsen till att (också) syfta på räknebara entiteter. I materialen betecknar pluralformen verbhandlingens resultat, åtminstone vid orden *uttalande* och *meddelande*. Här visas några exempel från resultaten i sin kontext i avsikt att illustrera relativt typiskt bruk för pluralformen (min fetstil):

(6:4) För svenska **förhållanden** är det missvisande att tala om soltorkat tegel eftersom lerstenar torkats i speciella lador. (AkHum)

(6:5) Obama reser därför inom kort till Irak och det är inför denna resa som hans **uttalanden** har uppfattats som vacklande. (GP08)

(6:6) […] någon har tömt alla lösenord i datorn så jag måste skicka **meddelanden** om nya lösenord till en massa ställen när jag loggar in … ! (Blogg08)

Till skillnad från nyss ovanstående exempelord uppvisar orden *inflytande*, *tänkande*, *agerande* och *lidande* i stället en mycket låg relativ frekvens av pluralformer i textmaterialet. Det skulle kunna tyda på att de framför allt betecknar verbets aktion. Några exempelkontexter från materialen kan illustrera den tolkningen:

(6:7) […] men i sin gränslösa givmildhet delade Han med sig av sitt **inflytande**. (Norstedts)

(6:8) Alla former för språkligt **tänkande** kan förstås som processer respektive funktioner i psykiska system. (AkHum)

(6:9) Han föreslår ett samlat **agerande** av omvärlden enligt en handlingsplan i fem punkter. (P98)

(6:10) I ersättning för sveda, värk, **lidande**, kosmetiskt men och förstörd tröja får spanielns ägare drygt 900 euro. (Blogg08)

I exemplen ovan illustreras den vanligare obestämda singularformen av orden i text.[58]

Orden *närvarande*, *deltagande* och *följande* har inga pluralformer registrerade i materialet. Det skulle kunna stärka antagandet att dessa ord knappast ses som räknebara, och att de troligtvis inte har utvecklats semantiskt och blivit mer polysema, något som annars är fallet med *förhållande*, *uttalande* och *meddelande*.

Något som också är värt att nämna är att singularformen är mer frekvent än pluralformen, sett till materialet som helhet. För ordet *meddelande* har dock pluralformen *meddelanden* högre frekvens än singularformen i fyra av de fem delmateri-

[58] Vid denna genomgång blir det också tydligt att en sökning på *lidande* som lemgram verkar ha övergenererat träffar. Kontexten visar nämligen att ordet ofta ingår i olika varianter av *bli* + *lidande*, dvs. inte i den substantiviska användning som efterfrågas i sökströngen.

alen. Att det medelvärde som anges i tabell 10 ändå visar högre frekvens för singularformen (9,8 mot 8,0, mätt i relativ frekvens) beror på Blogg08, ett delmaterial med klar övervikt åt singularformen som därmed slår igenom. De andra delmaterialen har övervikt för pluralformen *meddelanden*. Även om jag inte specialstuderar mer än två former av orden, visar det sig att de mest högfrekventa *-ande*-orden i normalfallet uppträder i obestämd form singular (obestämd form är alltså t.ex. också vanligare än bestämd form i nominativ), med undantag för *meddelande*.

6.2.3 Kontextuell variation av högfrekventa *-ande*-ord

Orden från topp 10 i de gemensamma delkorpusarna kommenteras och analyseras i det här avsnittet med avseende på kontext för respektive ord. Det som fokuseras är den kontext som innebär en kollokation i form av adjektiv + substantiv (Svensén 2004:212). Eftersom det är substantiv på *-ande* som undersöks, vilka kan utgöra huvudord i nominalfraser, är det motiverat att studera bestämningar till dessa substantiv. Det skulle vara fullt möjligt att också inkludera typiska verb, men för avgränsningens skull har jag valt att stanna vid framförställda adjektiv. Resultaten ställs bland annat mot Larsson (1936) och hans notering om att framförställda adjektiv vid *-ande*-ord ofta tenderar att förstärka den durativa och i någon mån pejorativa betydelsen (se avsnitt 4.1.1).

Uppgifter om kollokationer i form av adjektiv + substantiv har erhållits genom visning av den s.k. ordbilden i Korp (Språkbanken Text 2019, jfr kap. 5).

I det följande visas resultat från studier av ordens kontext för de tre utvalda orden *förhållande*, *tänkande* och *meddelande*. Dessa har valts ut för att representera det mest högfrekventa ordet (*förhållande*), ett klart verbalt ord som inte kan sägas ha resultativ betydelse (*tänkande*) och ett ord med möjlig betydelseutveckling från den rent aktionella till en mer resultativ sådan (*meddelande*).

Observera att i Korps ordbild visas framför- och efterställda ord i grundform, medan det i de texter som ordbilden bygger på kan finnas t.ex. kongruensböjda adjektiv, tempusböjda verb m.m.

6.2.3.1 Ordbild för *förhållande*

I figur 11 visas ordbilden för ordet *förhållande*. I det aktuella visningsläget i Korp visas frekvensuppgifter för andra ord som förekommer i nära anslutning till det eftersökta ordet. Benämningen *ordbild* som används i Korp täcker in flera fraseologiska företeelser: kollokationer för substantiv, prepositioner och framför- och efterställda verb, vilket kan noteras i figur 11 (jfr också kap. 5, se Borin et al. 2012, jfr Sköldberg 2022).

förhållande..nn.1 (substantiv)

Preposition		Attribut		förhållande		Efterställt Attribut	
1. under	398	1. dialektisk	29	1. råda	40	1. råda	37
2. om	359	2. antonymiskt	18	2. rå	40	2. rå	37
3. kring	23	3. inbördes	28	3. rå²	18	3. vara	377
4. rörande	12	4. svår	48	4. till omvärld	11	4. ta slut	25
5. i	601	5. faktisk	31	5. mellan kön	13	5. gälla	33
6. i relation till	9	6. hierarkisk	23	6. till kyrka	11	6. gälla²	33
7. till dels	3	7. svensk	117	7. med man²	11	7. förändra	26
8. in i	19	8. speciell	42	8. till musik	10	8. rå²	9
9. öm	2	9. symbiotisk	13	9. med man	11	9. ändra	12
10. utifrån	11	10. social	56	10. mellan generation	8	10. prägla	8
11. trots	11	11. verklig	33	11. vara²	9	11. beskriva	14
12. ur	19	12. seriös	24	12. till Gud	9	12. spricka	6
13. till skillnad från	4	13. gynnsam	15	13. till salongskulturen	6	13. diskutera	8
14. bland annat	3	14. asymmetrisk	12	14. till natur	7	14. föranleda	4
15. af	6	15. personlig	34	15. till natur²	7	15. förklara	6

Förhållande		verb		Verb		förhållande	
1. råda	37			1. ha	428		
2. rå	37			2. inleda	47		
3. vara	377			3. beskriva	37		
4. ta slut	25			4. undersöka	19		
5. gälla	33			5. diskutera	21		
6. gälla²	33			6. skapa	20		
7. förändra	26			7. illustrera	9		
8. rå²	9			8. reglera	8		
9. ändra	12			9. reglera²	8		
10. prägla	8			10. gälla	21		
11. beskriva	14			11. gälla²	21		
12. spricka	6			12. råda	10		
13. diskutera	8			13. rå	10		
14. föranleda	4			14. avse	9		
15. förklara	6			15. analysera	10		

FIGUR 11. ORDBILD FÖR ORDET *FÖRHÅLLANDE* FRÅN DE FEM DELKORPUSARNA SAMMANRÄKNADE

Särskilt högfrekventa attribut till *förhållande* i materialet, i praktiken adjektiv, utgörs som synes av orden *svensk*, *social*, *svår* och *speciell*, vilket kan utläsas ur figuren.

Det mest högfrekventa av attributen är adjektivet *svensk*. En närmare undersökning av frasen *svenska förhållanden* (med böjningsmässiga variationer) och dess fördelning mellan de fem delkorpusarna, ger att frasen är betydligt vanligare i AkHum än i de andra delkorpusarna, medan den inte förekommer alls i Norstedts. Frasen *sociala förhållanden* är även den vanligast i AkHum medan den förekommer i en handfull fall i Blogg08, Press98 och GP08 och endast en gång i Norstedts.

Utan att i det här skedet gå närmare in på hur adjektiviska bestämningar ser ut i de olika delkorpusarna var för sig (det görs i följande avsnitt) kan det konstateras att bara den här relativt okomplicerade undersökningen visar hur olika attribut signalerar att huvudordet kan ha olika betydelser. Adjektiv i ordbilden som inte är riktigt lika högfrekventa som de som nämnts ovan, utgörs av *seriös*, *symbiotisk*, *gynnsam* och *antonymisk*. Av dessa avser *seriös* och *symbiotisk* ett *förhållande* i betydelsen 'ömsesidig relation mellan levande entiteter' medan *gynnsam* avser omständigheter och *antonymisk* signalerar en ömsesidig betydelserelation.

I avsnitt 7.5.3.1 undersöks och analyseras hur *förhållande* presenteras i de tre ordböckerna med avseende på framförställda adjektiviska bestämningar.

6.2.3.2 Ordbild för *tänkande*

I figur 12 visas ordbilden för ordet *tänkande* med de fem delkorpusarna sammantagna. Särskilt vanliga framförställda attribut till *tänkande* utgörs, som kan noteras i figuren, av orden *språklig*, *kritisk*, *praktisk* och *gnostisk*.

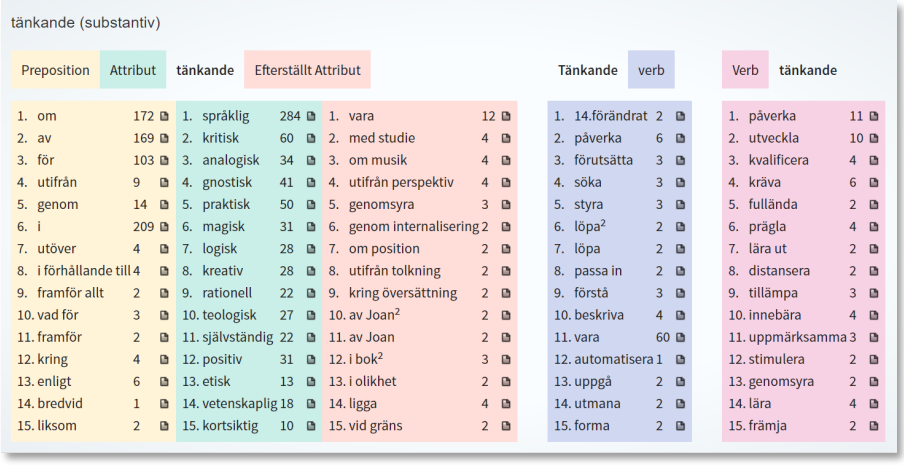

tänkande (substantiv)

Preposition		Attribut		tänkande		Efterställt Attribut	
1. om	172	1. språklig	284	1. vara	12		
2. av	169	2. kritisk	60	2. med studie	4		
3. för	103	3. analogisk	34	3. om musik	4		
4. utifrån	9	4. gnostisk	41	4. utifrån perspektiv	4		
5. genom	14	5. praktisk	50	5. genomsyra	3		
6. i	209	6. magisk	31	6. genom internalisering	2		
7. utöver	4	7. logisk	28	7. om position	2		
8. i förhållande till	4	8. kreativ	28	8. utifrån tolkning	2		
9. framför allt	2	9. rationell	22	9. kring översättning	2		
10. vad för	3	10. teologisk	27	10. av Joan²	2		
11. framför	2	11. självständig	22	11. av Joan	2		
12. kring	4	12. positiv	31	12. i bok²	3		
13. enligt	6	13. etisk	13	13. i olikhet	2		
14. bredvid	1	14. vetenskaplig	18	14. ligga	4		
15. liksom	2	15. kortsiktig	10	15. vid gräns	2		

Tänkande		verb		Verb		tänkande	
1. 14.förändrat	2			1. påverka	11		
2. påverka	6			2. utveckla	10		
3. förutsätta	3			3. kvalificera	4		
4. söka	3			4. kräva	6		
5. styra	3			5. fullända	2		
6. löpa²	2			6. prägla	4		
7. löpa	2			7. lära ut	2		
8. passa in	2			8. distansera	2		
9. förstå	3			9. tillämpa	3		
10. beskriva	4			10. innebära	4		
11. vara	60			11. uppmärksamma	3		
12. automatisera	1			12. stimulera	2		
13. uppgå	2			13. genomsyra	2		
14. utmana	2			14. lära	4		
15. forma	2			15. främja	2		

FIGUR 12. ORDBILD FÖR ORDET *TÄNKANDE* FRÅN DE FEM DELKORPUSARNA SAMMANRÄKNADE

En noggrannare undersökning av dessa toppadjektiv ger att frasen *språkligt tänkande* härrör från en enda av delkorpusarna, nämligen AkHum. Frasen varieras mellan *språkligt tänkande*, *ngns språkliga tänkande*, *det språkliga tänkandet* m.fl. I fråga om just ordet *tänkande*, är det alltså så pass högfrekvent inom AkHum i samband med variationer av frasen *språkligt tänkande*, att det får genomslag i hela delkorpussamlingen.

Exemplet med *språkligt tänkande* kan jämföras med den närapå lika högfrekventa frasen *kritiskt tänkande*, som vid en noggrannare genomgång visar sig förekomma i fyra av fem delkorpusar (alla utom Norstedts). Av dessa är *kritiskt tänkande* vanligast i Blogg08 sett till relativ frekvens, och därefter i AkHum, följt av de båda presstextkorpusarna.

En tydlig skillnad mot ordbilden för *förhållande* ovan är att de adjektiviska attributen inte indikerar någon påtaglig polysemi hos huvudordet *tänkande*. Det stärker alltså antagandet att *tänkande* har en relativt tydlig verbal prägel.

6.2.3.3 Ordbild för *meddelande*

I figur 13 visas ordbilden för ordet *meddelande* med de fem delkorpusarna sammanslagna.

meddelande..nn.1 (substantiv)

Preposition		Attribut		meddelande		Efterställt Attribut		Meddelande		verb		Verb		meddelande	
1. av	51	1. liten	42			1. från bohus	26	1. skicka	13			1. lämna	101
2. med	46	2. privat	17			2. på telefonsvarare	16	2. sätta ihop	4			2. få	183
3. enligt	7	3. personlig	16			3. från institution	14	3. komma	24			3. skicka	77
4. genom	7	4. förtrolig	7			4. på msn	14	4. sända	5			4. skriva	43
5. i väg	1	5. kort	18			5. för del	13	5. skicka ut	3			5. läsa	25
6. per	2	6. viktig	18			6. från arbetarrörelse	7	6. avskils	2			6. vidarebefordra	7
7. emot	2	7. skriftlig	7			7. från styrelse	5	7. avrapporteras	2			7. motta	6
8. vad för	3	8. kryptisk	4			8. på svararen	4	8. bahar	2			8. pluppar	4
9. till sist	1	9. social	11			9. om stopp[2]	3	9. lämna	6			9. sända	9
10. i form	1	10. ny	26			10. om stopp	3	10. få	11			10. spela in	7
11. jämte	1	11. officelt	2			11. på bloggkoll	4	11. dyka upp	4			11. skicka ut	6
12. på tal om	1	12. puttenuttiga	2			12. sända	4	12. dyka	4			12. ta emot	7
13. med flera	1	13. omsociala	2			13. på facebook	4	13. lyda	3			13. ta emot[2]	7
14. bakom	2	14. konstig	6			14. på post-its	2	14. skriva	6			14. knappa	3
15. framför	1	15. straffbar	2			15. till gripe-älskare	2	15. sätta	4			15. >finaste	2

FIGUR 13. ORDBILD FÖR ORDET *MEDDELANDE* FRÅN DE FEM DELKORPUSARNA SAMMANRÄKNADE.

I figur 13 kan noteras att några högfrekventa adjektiviska attribut till *meddelande* utgörs av *liten*, *ny*, *privat*, *personlig*, *kort* och *viktig*. Det visar sig vid en närmare undersökning att en stor del av dessa härrör från Blogg08. De allra flesta kombinationerna med *privat meddelande* kommer från en avhandling i etnologi i AkHum.

De olika adjektiviska bestämningarna (t.ex. *liten*, *skriftlig*, *kort*) indikerar också att *meddelande* avser ett resultat i form av en produkt snarare än en handling som betecknar verbets (*meddela*) aktion, liksom de också betonar t.ex. form (*skriftlig*), innehåll (*kryptisk*) och status (*ny, officiell*). Det går i linje med Loman (1962:6f.) om *-ande*-ord som resultat eller produkt av andlig verksamhet i tal och skrift.

6.2.3.4 Högfrekventa adjektiviska attribut i de olika delmaterialen

Nedan följer en översikt över de tre mest högfrekventa adjektivattributen i de olika delkorpusarna var för sig, som ytterligare specialisering jämfört med delmaterialen sammanslagna (se ovan). Även här undersöks orden *förhållande*, *tänkande* och *meddelande*. De adjektiviska bestämningarna har även i detta skede inhämtats via Korps ordbild. I avsnittet görs också några undersökningar av kontexten ur materialen.

För ordet *förhållande* ser de mest högfrekventa adjektivens fördelning ut enligt följande:

P98	*svår*, *personlig*, *dålig*
GP08	*speciell, social, lokal*
AkHum	*svensk*, *dialektisk*, *hierarkisk*

Norstedts	*norsk, otillbörlig, faktisk*[59]
Blogg08	*lång, seriös, speciell*

De tre mest högfrekventa adjektiven för varje delkorpus skiljer sig som synes åt mellan de olika delkorpusarna. Det visar sig alltså vid den här närmare studien att ett ord som är högfrekvent i de fem delkorpusarna *sammantagna*, inte nödvändigtvis används på samma eller likartat sätt i de olika delkorpusarna. De mest högfrekventa i undersökningarna i tidigare avsnitt, *svensk*, *social*, *svår* och *speciell*, fördelar sig lite annorlunda i de fem materialen när de undersöks var för sig. I den mer specialiserade undersökningen kan även noteras *personlig* (P98), *lokal* (GP08), *hierarkisk* (AkHum), *otillbörlig* (Nordstedts) och *lång* (Blogg08), vilka alla finns med i den översiktliga ordbilden, men framträder tydligare i de olika texttyperna för sig i översikten ovan.

Ordbildssökningen och dess resultat kan ge implicit information om att ett undersökt ord är polysemt, i och med att de adjektiviska bestämningarna skiljer sig åt. Betydelsen av *förhållande* i P98-beläggen på *svår* + *förhållande* syftar på *förhållande* i betydelsen 'omständighet', *dialektisk* + *förhållande* i AkHum har en mer verbal prägel, medan Blogg08 och dess *lång* + *förhållande* syftar på ett kärleks- eller vänskapsförhållande mellan människor. Genom att göra ytterligare studier av sökresultaten från ordbildsvisningen i Korp kan dessa skillnader studeras närmare (men det görs inte här).

Resultaten från delundersökningen av ordet *förhållande* och dess olika högfrekventa adjektiviska bestämningar ovan kan jämföras med resultaten för ett ord som *tänkande*. De tre mest högfrekventa adjektiviska bestämningar enligt Korps ordbild fördelar sig enligt följande mellan delmaterialen:

P98	*kritisk, strategisk, logisk*
GP08	*kritisk, långsiktig, positiv/kortsiktig*
AkHum	*språklig, praktisk, analogisk*
Norstedts	*långsiktig, (förnuftsmässig, metafysisk, realistisk, felaktig)*[60]
Blogg2008	*kritisk, magisk, kreativ*

De adjektiviska bestämningarna till *tänkande* är relativt olika varandra i de olika delkorpusarna, men skillnaden mot bestämningarna till *förhållande* ovan utgörs av att *kritisk* + *tänkande* förekommer i tre av de fem delkorpusarna. I AkHum är *tänkande* mycket välrepresenterat i sig, och den vanligaste adjektiviska bestämningen i båda texterna, *språklig* + *tänkande*, har ca 300 belägg. Det visar sig vara

[59] Exemplen är så få som tre (*norsk*) respektive två (*otillbörlig*, *faktisk*). Det finns fler exempel på adjektiv med bara två belägg, men dessa två får anses kunna illustrera principen.

[60] Adjektiven inom parentes har bara ett belägg var för frasen *adj.* + *tänkande*.

Vygotskijs hypotes om språkligt tänkande som står bakom merparten av förekomsterna, inte sällan i just den utbyggda frasen *Vygotskijs hypotes om språkligt tänkande*. Bara ett par verk i en delkorpus visar sig alltså kunna påverka det sammanlagda resultatet för ett visst ords ordbild.[61]

I jämförelse med AkHums höga frekvenser visar sig Norstedts vanligaste kombination enligt Korps ordbild ändå vara mycket lågfrekvent. Det är *långsiktig + tänkande*, en fras som bara har två förekomster i den delkorpusen.

För ordet *meddelande* ser de adjektiviska attributen ut enligt följande i de olika delkorpusarna:

P98: *viktig*, *förtrolig*, *kort*
GP08: *ny*, *kommersiell*, *skriftlig*
AkHum: *privat*, *social*, *personlig/kort/språklig*
Norstedts: *puttenuttig*, *fler*, *liten*
Blogg08: *liten*, *ny*, *personlig*

De delkorpusar som har flest upprepade adjektiviska attribut till *meddelande* är AkHum och Blogg08. De adjektiviska bestämningarna hämtade från Norstedts är skiljer sig något från de andra delkorpusarna, men de är få och utgörs av bara två exempel vardera (där ordet *puttenuttig* dessutom bara finns en gång, vilket blir tydligt om träffarna fingranskas).

I AkHum kommer frasen *sociala meddelanden* från – vad det verkar – en och samma avhandling och avser Socialstyrelsens meddelanden under bl.a. 1940-talet. Att dessa adjektiviska attribut är högfrekventa i texter från en viss tidsepok behöver alltså inte betyda att de speglar språket under den tidsepoken. Det kan alltså ha att göra med att texterna behandlar ett äldre fenomen, som i fallet med *sociala meddelanden*.

Även i fråga om *meddelande* kan de adjektiviska bestämningarna indikera huvudordets polysemi. Inte minst visar de att det främst är produkt snarare än handling som avses. I fråga om *privata meddelanden* utgörs kontexten framför allt av den digitala sfären, och meddelandena är sådana som skickas t.ex. användare emellan på olika forum. Beläggen för *privat(a) meddelande(n)* verkar framför allt komma från en avhandling i etnologi i AkHum-materialet. På samma sätt syftar *nya meddelanden* framför allt på sms- eller röstmeddelanden inom telefoni eller nya mejl, eller just nya privata meddelanden på internetforum. Det visar sig alltså att även när de mer specialiserade undersökningarna görs i delmaterialen visar kontexten på huvudordets möjliga polysemi och ett bruk där flera olika betydelser förekommer parallellt.

---

[61] Vissa fasta fraser eller idiom kan tänkas höra ihop med vissa texttyper. T.ex. förekommer frasen *efter moget övervägande* oftare i Blogg08 (12 träffar) än i AkHum (en träff).

Adjektivet *liten* förekommer ofta i pluralformen *små*, och används om både (hand)skrivna meddelanden på papper, mejl och talade meddelanden, och har i flera fall också ytterligare någon bestämning (*små gulliga meddelanden*, *ett litet personligt meddelande* m.fl.).

Sammanfattningsvis kan sägas om ordbildsundersökningarna för de tre orden *förhållande*, *tänkande* och *meddelande*, att de illustrerar hur en och samma ordform kan ta olika bestämningar i olika texttyper, och därmed bl.a. visa på ordets olika betydelser och olika kontexter. Ordbildens adjektiviska ord visas i grundform i ordbilden, medan en typisk användning av det sökta *-ande*-ordet och dess bestämning mycket väl kan utgöras av orden i vissa böjningsformer. Vissa ord tar ofta dessutom mer än en bestämning. I jämförelse med Lomans (1962) utsaga om förstärkande attribut (jfr 4.1.2) som särskilt vanliga i romantexter kan det ur detta material inte sägas förekomma påfallande ofta, åtminstone inte i de undersökta ordbilderna. Loman menar att den iterativa betydelsen förstärker den pejorativa (*det evinnerliga bankandet*), men ur materialet är det snarare så att det är den neutrala sakprosan som står för de attributiva förstärkningarna, och de är i normalfallet inte påfallande pejorativa.

Skillnaderna i resultat tangeras vidare i kapitel 7 där den lexikografiska hanteringen av *-ande*-orden undersöks i samband med deras eventuella pluralformer liksom bestämningar. Resultaten från kapitel 6 och 7 tillsammans diskuteras vidare i kapitel 8.

6.3 Ord med endast ett belägg i textmaterialet

I följande avsnitt presenteras resultaten från undersökningarna av de enfrekventa orden, dvs. ord som endast har ett belägg i textmaterialen, s.k. hapaxord, i syfte att säga något om *-ande:s* produktivitet och de olika delkorpusarnas uppbyggnad.

6.3.1 Antal och andel enfrekventa ord

I tabell 13 visas en förteckning över antal och andel ord på med endast ett belägg på *-ande* i varje delkorpus, s.k. hapaxord (Haspelmath & Sims 2010:130, Olofsson 2018, Stefanowitsch 2020:316f.). Efter att manuellt ha gått igenom de olika delkorpusarnas hapaxord och tagit bort rena skrivfel och extra skiljetecken, som jag har bedömt vara omotiverade i orden, har antalet och andelen hapaxord kunnat justeras något.

Beträffande antalet belägg, hur dessa än är skrivna, väljer jag att räkna med ord med utskrivet bindestreck, sammansatta eller ej, som sådana träffar som jag är ute efter. Däremot räknar jag inte uppenbara felstavningar. För varje delkorpus har jag gått igenom de enfrekventa träffarna (grovt) för att få en uppfattning om antalet och andelen, rättstavade ord. Se översikt i tabell 11.

TABELL 11. ÖVERSIKT ÖVER DELKORPUSARNAS ANDEL ENFREKVENTA ORD (HAPAXORD)

	P98	AkHum	GP 2008	Norstedts 99	Blogg08
Antal hapax	707	990	767	205	1400
Förekomst, tot.	1180	1987	1315	358	2394
Andel hapax	60 %	50 %	58 %	57 %	58 %

Av ovanstående tabell kan utläsas att AkHum är den enda delkorpus som möjligen avviker från de andra med sin lägsta andel hapaxord på ca 50 %. Vid genomgången av de olika delkorpusarnas enfrekventa ord befanns Norstedts inte ha några felstavningar alls som kunde behöva sorteras bort. Flest felstavningar har Blogg08, vilken också har flest ord som jag vid en manuell grovgenomgång har bedömt vara feltaggade adjektiv. I AkHum utgörs avvikelser från modern standardstavning i flera fall av ord med äldre stavning. Dessa äldre skrivsätt har sorterats bort, eftersom avsikten med undersökningen är att säga något om modern svenska, och gammalstavning kan inte sägas utgöra exempel på sådan.

Andelen enfrekventa ord i de fem delkorpusarna är i övrigt knappast anmärkningsvärd utan fördelar sig ungefär mellan 50 % och 60 % av *-ande*-orden. Att förteckna alla delmaterialens enfrekventa ord är naturligtvis mycket utrymmeskrävande eftersom de sammanlagt uppgår till runt 4 000 stycken. Därför ges här endast ett litet urval ord vilka listas nedan. Orden har valts ut genom stickprov i de olika delmaterialen och är någorlunda jämnt spridda över alfabetet. Exempelorden är kontrollerade så att de verkligen ska vara substantiv och inte t.ex. feltaggade adjektiv. I ett fåtal fall kan ord som är enfrekvent i en delkorpus dock finnas representerat i någon annan delkorpus också (t.ex. i fallet *gnäggande*).

P98: *anekdotberättande*, *dikterande*, *ejderpoande*, *befryndande*, *höftvickande*, *kendofäktande*
GP2008: *filmande*, *indieklubbande*, *ordklurande*, *schablontänkande*
AkHum: *axlande*, *församhälleligande*, *ironiserande*, *könsnjutande*, *uppförstretande*, *dyliktkunnande*
Norstedts99: *gnäggande*, *kontraaltskrockande*, *risslande*, *sprakande*
Blogg2008: *ansvarsprojicerande*, *barnvaktssittande*, *fradgetuggande*, *lattehävande*, *murakami-dyrkande*, *pucknötande*, *tygstycksbärande*

I stickprovsurvalen av exemplen ovan har ambitionen varit att i möjligaste mån sprida orden över alfabetet. Eventuella semantiska skillnader orden och delkorpusarna emellan kan inte med säkerhet sägas vara representativa, utan beror troligen främst på slumpen.

En iakttagelse är att Norstedts har flera *-ande*-ord med ljudbeskrivande betydelse (t.ex. *gnäggande*, *risslande*, *sprakande*). En annan iakttagelse är att orden ovan från Blogg08 är ordgruppsavledningar (jfr kap. 2, se t.ex. SAG 2:41), t.ex. av verbfraser som *projicera ansvar*, *häva latte*, *dyrka Murakami*, och ett par relativt konventionaliserade sådana, som *sitta barnvakt* och *tugga fradga* (jfr SAG 3:334 om verb + predikativ i liknande fraser).

Nominaliseringen tillåter ett sammansatt ord där objektet ingår som förled. Exempelvis fungerar kombinationer som *anekdotberätta* eller *tygstyckshära* mindre bra som sammansatta verb, utan konstrueras normalt som transitivt verb + verbkomplement ('berätta anekdot(er)', 'bära tygstycke'). Avledningar som *anekdotberättande* och *tygstycksbärande* är oproblematiska (jfr kap. 2 och Josefsson 2005:91 angående resonemanget om varför sammansättningar som *äppeläta* och liknande fungerar mindre bra).

I de ovanstående enfrekventa *-ande*-orden tydliggörs den praktiska funktion som nominalisering med *-ande* har. Något går alltså att omtala som ett koncept, eller tala om i en informationspackad ettordsfras (jfr Andersen 2006 m.fl.).

Många av exempelorden ovan är sammansatta, vilket kan jämföras med de mest högfrekventa orden av de korpusgemensamma, som t.ex. utgörs av bildningar i form av formord + verb (*uttala*, *förhålla (sig)*) och enkla (osammansatta) verb som *tänka*, *agera* och *lida*, och inte av t.ex. ordgruppsavledningar.

Avrundningsvis kan sägas att andelen hapaxord i de olika delmaterialen ger stöd åt att det nominalbildande suffixet *-ande* är produktivt (jfr Haspelmath & Sims 2010, Olofsson 2018, Stefanowitsch 2020). Att räkna ut ett exakt mått på suffixets produktivitet är dock inte något som görs här, utan jag konstaterar att fördelningen ser ut ungefär som förväntat i materialet.

6.3.2 Friare *-ande*-bildningar

Bland de enfrekventa orden återfinns också exempel på *-ande*-ord som är något lösare i konturerna än de som exemplifieras ovan. De är neutrala substantiv som slutar på *-ande*, men de är inte nödvändigtvis avledda från ett uppenbart, välkänt basverb, utan utgörs av friare ordgruppsavledningar eller kombineras med en annan stam än verb (jfr Malmgren 1994, jfr Josefsson 2009:101). Här är några exempel från olika korpusar:

P98: *bokrumlande*, *ejderpoande*, *srrrriiiande*, *tupplurande*[62] m.fl.

[62] I materialet finns ytterligare ett belägg på *tupplurande*, men i det fallet taggat som particip i den rubrikartade formuleringen *flitigt tupplurande*. Hela kontexten för det substantiviskt taggade *tupplurande* i P98 ser ut som följer: "Sedan bubbelekonomin kollapsade i början av 1990-talet har Tokyoetablissemanget genom ett flitigt politiskt tupplurande skjutit sanningens minut framför sig".

GP08: *You're the voice-ooooande*
AkHum: *begreppsligande*, *nugörande, sig-ut-kastande*
Blogg2008: *barça-hymnande*, *crosstrainande*, *GI-ande*, *hemmafruande*, *wowande* m.fl.

Orden med *-ande* ovan erbjuder i vissa fall rättframma tolkningsmöjligheter (enligt min uppfattning, t.ex. *crosstrainande* 'handlingen att använda crosstrainer') medan andra kan behöva kontext för att en läsare ska kunna avkoda betydelsen, antingen på grund av vag betydelse hos ingående delar (*nugörande*) eller möjlig polysemi (*wowande* – 'handlingen att utbrista wow' eller 'handlingen att spela World of Warcraft'). Vid uppföljning av kontexten visar det sig att i GP08 är formuleringen *You're the voice-ooooande* kreativ i både avledning och stavning.

Som isolerade lexikala enheter är bildningarna intressanta, men det går inte att avgöra deras semantik helt och hållet utan kontext. De är lågfrekventa och kan knappast betraktade som etablerade i språksamfundet. Däremot säger de något om suffixet *-ande*, t.ex. att det är produktivt och att det kan användas för att bilda substantiv på friare sätt än enbart från en etablerad verbstam (t.ex. *GI-ande*, *hemmafruande*). Fallet *begreppsligande* är också speciellt; det finns ett konventionaliserat adjektiv *begreppslig*, men ingen av ordböckerna tar upp något verb *begreppsliga*, och bara Synonymer.se tar upp verbet *begreppsliggöra* i sin synonymdel (alltså inte i BSO-delen).

Snarare kan man tänka sig att dessa ord utgör exempel på kreativa ordbildningar, *nonce-formations*, som fyller en funktion för skribenten, men som troligen inte gör något större avtryck i språket och knappast heller kan väntas inkluderas som självständiga lemman i en ordbok. De befinner sig också längst ner i frekvenslistorna och har endast ett belägg vardera, åtminstone i obestämd form (vilken har utgjort söksträngen i det här fallet). Det finns alltså en möjlighet att de är mer etablerade, vilket skulle kunna visa sig genom att de finns representerade i andra böjningsformer eller i andra språkbrukssammanhang än vad materialet täcker, men det fångas inte upp av just den här sökningen.

6.3.3 Avvikelser från standardstavning

De enfrekventa *-ande*-orden består inte bara av den typ av produktiv bildning som exemplifieras ovan. Bland de enfrekventa orden finns också t.ex. rena felskrivningar, ord med äldre stavning, ord med kreativ, ljudhärmande eller emfatisk stavning, ord som av någon anledning inleds med specialtecken, ord som innehåller divis, samt ord som troligtvis har blivit feltaggade i Korp och egentligen är adjektiv eller utrala substantiv. Allt detta är förväntat sett till hur belägg med en förekomst vanligen ser ut (jfr Kilgarriff 2015). Exemplen på dessa icke-förväntade enfrekventa *-ande*-ord är dock relativt få i varje delmaterial. Orden, eller textsträngarna, kan se ut enligt följande:

P98: *avdelningsordförande* (utrum) och *sarabande* (utrum, ingen avledning)
GP2008: *?mmande* (oklar ordform)
AkHum: *frustugu-wittjande* (äldre stavning, äldre ord)
Norstedts99: *spindelvävsliknande* (feltaggat adjektiv), *kande* (klar ordform)
Blogg2008: *asylskande*, *fortafande* (troliga felskrivningar), *bedåååårande* (adjektiv, emfatisk stavning,), *skratt,,,,,,,,,,bullrande* (oklara ordformer pga. extra skiljetecken)

6.4 Summering: *-ande* i text

I kapitel 6 har *-ande*-ord undersökts i svenska texter. Texterna är tillgängliggjorda och sökbara med hjälp av Språkbanken Text och Korp. De texter som utgör undersökningsmaterial är hämtade från sent 1990-tal till första decenniet av 2000-talet och består av dagstidningar, akademiska texter, romaner och bloggar. I en mer översiktlig kvantitativ del har antalet och andelen *-ande* i ett större korpusmaterial undersökts, och därefter har ett delmaterial per korpus- och texttyp valts ut för att ingå i närmare undersökningar.

Resultaten visar att den relativa frekvensen av ord på *-ande* är högst i det utvalda delmaterialet med akademisk text, AkHum, och lägst i delkorpusarna med bloggtexter och romantexter. Tidningstexterna befinner sig där emellan, men med dragning åt det lägre hållet (se figur 10). De akademiska texterna har det otvivelaktigt högsta innehållet av neutrala *-ande*-ord i både absolut och relativ frekvens. Det kan tänkas svara mot tidigare undersökningars resultat, där fackspråket och det vetenskapliga språket konstateras ha en hög andel av verbalsubstantiv, t.ex. som ett resultat av strävan efter abstraktion och hantering av koncept som uttrycks med nominala formuleringar (jfr Nordman 1992, Näslund 2002).

Av alla *-ande*-orden i korpusarna är 158 stycken gemensamma för de fem olika delkorpusarna, även om frekvensen varierar i de olika texttyperna, från 355 typer av *-ande* i romantexterna, som har det lägsta antalet typer, till ca 2 000 respektive 2 400 typer i de akademiska texterna och bloggtexterna, vilka har de högsta antalen typer. En del ord har mer av verbal karaktär än de andra, där ord som *tänkande* och *musicerande* framför allt betecknar verbets aktion medan ord som *meddelande* och *uttalande* snarare betecknar verbhandlingens resultat.

Tendensen är att ju högre upp i frekvenslistan, desto mer polysemi hos *-ande*-ordet, och också något färre fall av nominalisering med *-ning* hos motsvarande basverb. Ju längre ner på frekvenslistan, desto mer karaktär av aktionell betydelse hos *-ande*-ordet, och mer tendens till möjlig blockering eller hämning i och med *-ning*-förekomst, och ibland andra substantiviska suffix hos motsvarande basverb. T.ex. blockerar troligtvis *rökning* formen *rökande*, som är lågfrekvent i materialet.

Av neutrala *-ande*-ord i text är det vanligaste ordet i alla fem delkorpusar *förhållande*, ett polysemt ord som saknar alternativa nomen actionis-bildningar till basverbet *förhålla sig*. Motsvarande ord med *-ning*, *förhållning* finns som bildning, men har specifika fackspråkliga betydelser och är troligen avlett från ett annat verb, *förhålla* 'få (häst) att minska tempot med tyglarnas hjälp'. Ordet *förhållande* kan dessutom delas in i flera betydelsemoment, och det visar sig att olika betydelser av *förhållande* genom olika typer av framförställda adjektiviska bestämningar används på olika sätt i olika texttyper.

Ett mer utpräglat verbalt ord som *tänkande* är också högfrekvent i de undersökta materialen, vilket bland annat beror på dess mycket höga relativa frekvens i AkHum, särskilt i frasen *språkligt tänkande*, något som alltså får genomslag även när de olika delkorpusarna räknas samman.

Genom Korps ordbild har de mest högfrekventa adjektiviska attributen kunnat extraheras, och det visar sig att de kan visa på *-ande*-ordens semantik och ibland polysemi i text. Exempel på högfrekventa typiska kombinationer av adjektiv + substantiv är *svenska förhållanden*, *kritiskt tänkande* och *viktigt meddelande*. Enligt Larsson (1936, jfr också kap. 4) är det vanligt att *-ande*-orden har en eller flera bestämningar. I mina undersökningar görs inga studier av hur vanligt det är med bestämningar, men kontextundersökningarna visar som sagt att det förstås finns sådana. Detta faktum, och de praktiska tillämpningar det kan eller bör leda till i lexikografiskt arbete, diskuteras närmare i kapitel 8.

Ett tiotal neutrala *-ande*-ord av dem som har extraherats ur korpusmaterialet används framför allt i fasta fraser, t.ex. prepositionsfraser som *i förhållande till* och *för närvarande,* mer kollokationsartade som *ställa ngt till ngns förfogande* respektive fraser som kan betecknas som idiom, som *ngns göranden och låtanden* m.fl. I kapitel 7 redovisas om och hur dessa har fångats upp och registreras i ordböcker.

I den delundersökning som omfattar *-ande* i textmaterial, har jag utgått från de 158 korpus*gemensamma* orden, vilket gör att det kan finnas intressanta fenomen som inte kommer upp till ytan i det här kapitlets undersökningar. Min bedömning är dock att dessa 158 ord utgör ett tillräckligt material för att visa på tendenser om hur neutrala *-ande*-ord används i skrift. Vissa av orden är dock mer högfrekventa i något av materialen, medan de är lågfrekventa i andra.

Bland de enfrekventa *-ande*-orden finns ett antal som är bildade med en bas som utgörs av något annat än ett etablerat verb, som t.ex. *kukuande*, *GI-ande* och *hemmafruande*. Däremot verkar konstruktionen med *-ande* ge dem en verbal betydelse, genom att bildningarna uppenbarligen syftar på någon form av aktivitet. En möjlighet är att beskriva dem som avledningar av verbfraser med komplement, men med struket verb (ellips) och bara komplementet kvar. I sådana fall är det möjligen tänkbart att avledningen *kukuande* skulle ha bildats av *ropa kuku* eller liknande. Lite mindre tydligt är det i så fall vilket verb som skulle ligga till grund för *GI-ande* (*ägna sig åt GI*, *hålla på med GI* m.fl. är tänkbara). Den typen av förklaring är dock svår att finna stöd för i modern litteratur. En annan möjlighet är att

förklara bildningarna som att det nominalbildande suffixet *-ande* också kan kombineras med något annat än ett verb. Det kan i så fall följa tanken om att roten saknar ordklass (jfr Josefsson 2005:177f.) eller som att produkten är ett resultat av morfologisk produktivitet (jfr Booij 2012).

Den här typen av bildningar har varit möjliga att upptäcka i materialet tack vare att även lågfrekventa ord från undersökningarna har studerats. Dessa bildningar utgör exempel på suffixet *-ande*:s mångsidighet och en antydan om att suffixet inte bara är fritt produktivt utan även ger upphov till analogibildningar (jfr kap. 2, jfr också Andersen 2006). Det är tänkbart att bildningstypen är vanligare i talspråk än i skriftspråk, vilket skulle förklara att det är vanligare i Blogg08, som har fler drag av talspråk, än i de andra materialen.

Suffixet *-ande* används både i det lättsamma, tillfälliga språket, vilket enfrekventa belägg som *höftvickande*, *ordklurande*, *murakami-dyrkande* tyder på, såväl som det mer abstrakta vetenskapliga språket, med lågfrekventa belägg som *utraderande*, *tidsliggörande* och *väsensskådande*.

I många fall utgörs dock beläggen bland de korpusgemensamma orden av relativt okomplicerade nomina actionis som *handlande*, *skrivande* och *skapande*. De är ofta bildade av osammansatta verb som utgörs av ettordsenheter, och inte flerordsenheter eller sammansättningar. Bildningarna är knappast ”sökta” och de lär heller inte vara svåra att avkoda semantiskt sett. Av högfrekventa sådana finns få belägg på pluralformer i materialen.

Ett resultat som också diskuteras vidare i diskussionskapitlet är det faktum att topp 10 för de korpusgemensamma orden delvis skiljer sig från topp 10 för respektive delkorpus. Exempelvis visar sig ordet *bloggande* vara högfrekvent i Blogg08, medan det är mycket lågfrekvent i GP08 och inte förekommer alls i de andra korpusarna. Andra skillnader är *självförverkligande* som är vanligt i AkHum men inte i de andra, och *sparande* som är vanligt i tidningstext. Hur de delkorpusspecifika högfrekventa orden behandlas i ordböcker redovisas i avsnitt 7.5.

I kapitel 7 undersöks tre svenska enspråkiga ordböcker, och resultaten av textundersökningarna från kapitel 6 följs upp med ordboksundersökningar. Vilka av *-ande*-orden finns i ordböckerna, och vilka kan en användare förvänta sig att finna? Hur beskrivs och exemplifieras dessa ord? I kapitel 7 redovisas sådana undersökningar, och en samlad diskussion med lexikografisk inriktning förs sedan i kapitel 8.

7. Resultat: neutrala substantiv på *-ande* i ordböcker

I detta kapitel redovisas och analyseras förekomsten av ord på *-ande* i de tre svenska enspråkiga ordböckerna BSO (2010), SAOL 14 (2015) och SO (2009) (se materialbeskrivningen i kap. 5). De forskningsfrågor som besvaras i kapitlet är: finns neutrala verbalsubstantiv på *-ande* över huvud taget inkluderade i ordboken? Om ja, finns de omnämnda eller problematiserade i ordbokens kringtexter (för- eller eftertexter), vilket kan ge vägledning om principer för behandlingen av avledningar i stort i ordboken? Har de fått status som självständiga uppslagsord? Om de inte har fått status som självständiga uppslagsord, finns de i så fall representerade som exempel på avledningar i uppslagsordens artikeltext, eller indirekt som morfologiska exempel eller språkprov, eller kanske som hänvisningslemman?

I kapitlet beskrivs först hur de tre ordböckerna behandlar neutrala verbalsubstantiv på *-ande* i kringtexten, och huruvida sådana *-ande*-ord ansätts som självständiga uppslagsord eller på annat sätt noteras och markeras i artikeltext. Därefter görs en uppföljning av ett urval av de ord på *-ande* som har erhållits genom de olika textundersökningarna som redovisas i kapitel 6. Textresultaten utgör alltså grunden för de fortsatta undersökningarna i de tre ordböckerna. En större lexikografisk diskussion av hur de olika resultaten kan relateras till varandra görs i kapitel 8.

7.1 Neutrala substantiv på *-ande* i BSO (2010)

I följande avsnitt undersöks och redovisas neutrala substantiv på *-ande* i *Bonniers svenska ordbok*, BSO (2010). Det som gör BSO speciell är att den finns som tryckt ordbok i tio upplagor, och därefter har den tionde upplagan digitaliserats och tillgängliggjorts genom Synonymer.se, där den ingår som definitionsordbok.

7.1.1 Kringtext

Kringtexten till BSO 2010 innehåller en bruksanvisning (jfr kap. 5). I den finns en passage om avledningar i allmänhet, även om det inte står något explicit om verbalsubstantiv på *-ande*:

> Undantag från regeln att alla ord skall ha en förklaring har gjorts för avledningar på -(n)ing (t.ex. 'fördubbling' av 'fördubbla), -isk (t.ex. 'anarkistisk av 'anarkist' eller 'mexikansk' av 'mexikan') och -het (t.ex. 'ensamhet' av 'ensam') men bara i de fall avledningarna kommer omedelbart efter grundordet och de inte har någon 'egen' betydelse utöver grundordets. (BSO 2010:7)

Citatet ovan implicerar att avledningar *med egen betydelse* tas upp som uppslagsord med förklarande artikeltext. Avledningar med *-ande/-ende* nämns alltså inte i klartext och exemplifieras inte heller (jfr *-(n)ing*, *-isk* och *-het* i den citerade texten ovan). Det är dock inte orimligt att tro att avledningar med *-ande* dessa behandlas på ungefär samma sätt. Man kan med stöd i förtexten anta att renodlade avledningar på *-ande*, i den mån de tas upp som uppslagsord, listas direkt efter huvudverbet utan förklaring, ifall de bara uttrycker basverbets aktion.

Ett textparti tar upp betydelseseparering (i anslutning till instruktioner om hur ordboken ska läsas), och det berör främst homografa ord och BSO:s principer för redovisning av sådana. Texten ansluter därigenom till grundtankarna om hur uppslagsordens olika betydelsemoment egentligen bör delas upp, vilket även har bäring på avledningar som t.ex. ord på *-ande*:

> Det måste understrykas att denna gradering av likheter och olikheter inte grundar sig på någon strängt vetenskaplig betydelseanalys eller ordforskning (etymologi), utan att det är den praktiska användbarheten som hela tiden varit vägledande. (BSO 2010:7)

I citatet ovan belyses att BSO uttryckligen har användbarheten i fokus, i och med att den "praktiska användbarheten" sätts främst. Någon särskild språkvetenskaplig inriktning eller kategorisering uttrycks alltså inte explicit i förtexten.

I förtextens bruksanvisning behandlas inte heller principer för ordklasstilldelning, något som eventuellt skulle kunna vara aktuellt i fråga om t.ex. *-ande*-orden, som kan föras till flera olika ordklasser (jfr Svensén 2004:179, 181). Uppslagsorden i BSO saknar nämligen explicita ordklassangivelser. Ordklassuppgift kan utläsas implicit av de böjningsändelser som ges i artikeltexten eller ibland med hjälp av språkproven. Att ge uppgift om ordklass är alltså inte något av ordbokens huvudsyften. Däremot ges ordbokens behandling av böjningsuppgifter ett förhållandevis generöst utrymme i bruksanvisningen, med uppställningar över substantivens böjningsbeteckningar liksom adjektivens och verbens böjning (BSO 2010:8f.).

I förtexternas avdelning med skrivråd återfinns ett avsnitt om böjningsformer med motiveringen att det finns vissa böjningstyper som "ofta upplevs som problematiska" (BSO 2010:24). Där behandlas *-ande* och *-ende* framför allt för att de som substantiv kan vålla besvär vid plural:

> Verbens presensparticip, former på -ande och -ende, kan fungera som substantiv på två sätt med olika böjning. T.ex. kan *boende* vara *ett boende*, dvs. det att man bor,

och *en boende*, en person som bor. *Ett boende* heter i bestämd form singularis *boendet*, i obestämd form pluralis *boenden*; *en boende* heter i bestämd form singularis *boenden*, i obestämd form pluralis *boende* […] (BSO 2010:24)

I citatets första mening antyds att själva ordbildningsprocessen beträffande nominala *-ande* och *-ende* har gått från participformer till substantiv, och att det finns två typer av substantiv som bildas, dels neutrala, dels utrala. Någon särskild princip som innebär att *-ande-* och *-ende*-orden tas med eller ej diskuteras dock inte i samband med böjningsupplysningarna.

Att informationen om böjningen återfinns under skrivråd går t.ex. i linje med uppgifterna i *Svenska skrivregler* (Karlsson 2017:109) där *-ande/-ende* behandlas i samband med pluralböjning.

7.1.2 Självständiga lemman

I BSO (2010) finns sammanlagt ca 690 uppslagsord som slutar på *-ande.*[63] Denna sammanställning har gjorts av Synonymer.se, och efter att ha fått tillgång till den har jag själv gjort en manuell kontroll av sammanställningen mot den tryckta ordboken. Den manuella genomgången har bestått i att kontrollera så att den slutgiltiga listan enbart innehåller neutrala substantiv på *-ande,* och inte homografer som adjektiv, prepositioner, adverb eller utrala substantiv. Av alla dessa ord är ca 190 neutrala substantiv av den typ som är intressanta för avhandlingen. Resterande ord på *-ande* (ca 500 alltså) utgörs av adjektiv eller utrala substantiv, och i några fall prepositioner och adverb.

Det första som kan konstateras är att *-ande* som suffix inte är ansatt som självständigt lemma i BSO, på det sätt som t.ex. de s.k. kvasisuffixen (Josefsson 2005:117) *-artad* och *-vänlig* är. Neutrala *-ande*-ord som självständiga lemman i BSO visas t.ex. på följande sätt i lemmalistan, där artiklarna återges som i den tryckta ordboken (i exemplen nedan tillsammans med aktuellt basverb):

gorma skälla, väsnas || *-de*
gormande || *-t*

ingripa || lägga sig i, gå till aktion; *i. i händelsernas gång* börja styra, dirigera
ingripande ||det att man går till aktion**:** *genom polisens i.* || *-t, -n*

närma *n. ngt till ngt* föra el. flytta närmare; göra mer lik; *n. sig* komma närmare || *-de*
närmande det att ngn el. ngt kommer närmare ngn el. ngt annat (mest bildl.): *närmandet mellan supermakterna*; (spec.) försök till (erotisk) kontakt || *-t; -n*

[63] Tack till David Stockelberg på Synonymer.se som har försett mig med underlaget i elektronisk form.

resa 2 göra en resa, fara, åka, färdas; avresa: *har de rest än?; på resande fot* ute på resa || *reser, reste, rest*
resa 4 höja, sätta upp […][64]
resande 1 person som reser, resenär, passagerare, trafikant **2** se *handelsresande* || *-n*; pl. =, best pl. *-na* **3** det att resa: *minskning i affärsresandet* || *-t*

Ovan exemplifieras några olika sätt att lista neutrala substantiv på *-ande* i den tryckta ordboken. När substantivet kommer direkt efter basverbet (exemplet *gormande*) saknas definitionstext och endast böjningsändelse för bestämd form singular ges som information, något som går i linje med förtextens information (jfr ovan, se BSO 2010:7). Ordklass ges alltså implicit genom att böjningsändelser ges. Om substantivet anses kunna böjas i plural markeras även det med böjningsändelse. Se *ingripande* och *närmande*, som båda har böjningsändelserna *-t* och *-n*.

Uppslagsordet kan ingå i en fras för att exemplifiera användningen och ge en betydelseantydan (se *ingripande*) eller definieras med en formelartad beskrivning ('det att resa') och det kan också ingå i en sammansättning (som i *affärsresandet* under **resande 3**).[65] Noterbart i det understa exemplet med *resande* är att verbet *resa* är polysemt, medan det vid *resande* inte klart uttrycks vilket verb just den avledningen går till. Av betydelseindelningen utläses det som **resa 2**, men inget hindrar att även **resa 4** kan avledas med *-ande* (*resandet av flaggstången* e.d.). Här kan en jämförelse göras med förtexten, där det noteras att avledningar med "egen betydelse" tas upp som uppslagsord med artikeltext (jfr avsnitt 7.1.1, BSO 2010:7).

Det finns skillnader mellan presentationssätten i den tryckta boken och nätversionen. Presentationen på nätversionen i synonymer.se kan se ut enligt följande:

Vad betyder ***gormande***?
Se gorma

Vad betyder ***vidmakthållande***?
Se vidmakthålla

I den tryckta boken kommer basverbet och substantivet direkt efter varandra, vilket ger en naturlig koppling mellan dem. I nätversionen presenteras varje ord för sig och verbalsubstantivet är därmed skilt från basverbet, vilket motiverar den länkning som görs. Ledtexten "Vad betyder *gormande*?" signalerar också att användaren kan förvänta sig en betydelsebeskrivning, och en sådan finns också under basverbet. Samtidigt måste användaren göra den lexikologiska kopplingen att substantiven *gormande* respektive *vidmakthållande* är avledningar av basverben *gorma*

[64] I BSO (2010) är **resa 3** ett substantiv (*sju resor värre*) och har därför inte tagit med i uppställningen

[65] Det liknande men omvända sättet att definiera ett verb med en avledning förekommer också i BSO, t.ex. **kovända** 'göra en kovändning', **reponera** 'utföra reposition av'.

och *vidmakthålla* och därmed bör definieras som något i stil med 'det att gorma' eller 'det att ngn vidmakthåller ngt'.

7.1.3 Artikeltext

I BSO finns det få, eller till och med inga, neutrala substantivavledningar på *-ande* som anges på något systematiskt sätt i artikeltexten för basverbet, i bemärkelsen att de har fått en egen avdelning i en verbartikel eller liknande (som påhängsartikel eller run-ons, jfr Svensén 2004, Atkins & Rundell 2008, Bergenholtz & Gouws 2013, Vrbinc & Vrbinc 2014). Det händer dock att de används i betydelsebeskrivningen vid andra ord (exempel nedan från tryckt bok, min understrykning av substantiven på *-ande*):

> **betänkande 1** funderande, eftertanke || *-t* **2** skriftligt utlåtande (från t.ex. en offentlig utredning) || *-t*; *-n*
> **erbjudan** erbjudande[66] || best. sg. =; *en e.*
> **krus 2** krusande, krusning; överdriven artighet, fjäsk; *utan k.* utan vidare, direkt
> **krusning 1** krus, krusande (se *krus 2*)

Definitionsorden *funderande* och *krusande* (ovan) utgör inte självständiga uppslagsord i BSO. Just *krusande* förekommer dock i definitionstexten till både *krus* och *krusning*. Närsynonymerna i betydelsebeskrivningen (*krusande* ges vid *krus 2* och *krusning 1*) kan dock göra att *krusande* framstår som utbytbart mot *-ning* och kortavledningen *krus*.

I den tryckta utgåvan av BSO används också illustrationer vid somliga lemman, enligt Nikula (2012) 624 sådana, men såvitt jag har kunnat upptäcka har inget neutralt *-ande*-ord försetts med illustration. Illustrationerna i BSO föreställer ofta konkreta föremål, men det förekommer också i enstaka fall att uppslagsord från andra ordklasser illustreras (t.ex. **kyrillisk**, adj., och **uppgummad**, adj., om form av skrift med det kyrilliska alfabetet respektive frisyr). Frågan är också vilka *-ande*-ord som skulle vara rimliga att illustrera – kanske *meddelande* och kanske något av de ljudbetecknande orden, t.ex. *brummande*, *surrande* m.fl.

Sammanfattningsvis kan sägas att neutrala substantiv på *-ande* avledda från verb alltså inte lyfts fram på något särskilt sätt i basverbets artikel i BSO. Däremot används de i betydelsebeskrivningarna vid andra uppslagsord.

---

[66] Det väletablerade ordet *erbjudande* finns med som självständigt uppslagsord i den tryckta BSO men inte i Synonymer.se. Det är dock troligtvis en teknisk miss (gäller april 2022).

7.2 Neutrala substantiv på *-ande* i SAOL 14 (2015)

I följande avsnitt redogörs för förekomst av substantiv på *-ande* i den tryckta versionen av SAOL 14, och i vissa fall också med de digitala versionerna för jämförelsens skull.[67]

7.2.1 Kringtext

Inledningen till SAOL 14 omfattar ca 33 sidor (se kap. 5), varav själva inledningstexten (benämnd ”Inledning”) är på 27 sidor och en avdelning med förkortningar, både ordboksinterna och allmänna, omfattar sex sidor.

I förordet till SAOL 14 finns en kortfattad notering om *-ande*. Noteringen är placerad i en parentes i ett parti som rör verbalsubstantiviska uppslagsord och deras hänvisningar till specifika betydelsemoment hos basverben: ”(i SAOL 14 ges också avledningar på *-ande*, t.ex. *letande*, när *-ning*-avledningen saknas)” (SAOL 14:XXXIV). Upplysningen ger alltså besked om ordbildning, eftersom förekomsten av ett uppslagsord i form av ett neutralt *-ande*-ord ska tolkas som att basverbet *inte* avleds med *-ning*, och det därför inte finns något *-ning*-ord i motsvande användning. Detta faktum bör framgå genom att SAOL 14 saknar ett sådant i lemmalistan. Den här typen av information får dock sägas vara relativt implicit, och även om principen är vägledande för lexikografen, är frågan hur väl användaren hittar fram till denna information, alternativt drar slutsatser om verbens ordbildningstendenser utifrån lemmalistan.

I förtextens avsnitt ”Språkbruk och språknorm” står som första mening ”SAOL 14 ger i första hand rekommendationer om svensk stavning, ordböjning och ordbildning” (SAOL 14:XI), vilket signalerar att användaren *kan* förvänta sig upplysning om ordbildning. Däremot sägs det inte direkt vilken typ av ordbildning som avses: sammansättning, avledning eller ordledsindelning. Vilken typ av ordbildning som avses förtydligas i förtexten med att ordlistan framför allt behandlar uppslagsordens indelning i ordled, där långt lodstreck i ett uppslagsord markerar sammansättningsgräns och kort lodstreck avledningsgräns (eller allmän morfemgräns).

Dessutom exemplifieras en hänvisningskonvention med semantisk och lexikologisk information, nämligen att hänvisa mellan ord ”i synnerhet när avledningen inte har skett enligt vanliga svenska ordbildningsregler” (SAOL 14:XXXIII). Ett exempel som ges är uppslagsorden **dispergera** och **dispersion** och hänvisningarna mellan dem (artiklarna något förkortade):

dispersion till *dispergera*

---

[67] Jag har viss tillgång till de lexikaliska databaser som ligger till grund för SAOL 14, vilket ger mig fler sökmöjligheter än vad som gäller för många andra användare.

dispergera […] sprida; finfördela och blanda ämne i ett annat; jfr *dispersion*

Ovanstående information ska alltså uttydas som att ordet *dispersion* är bildat till *dispergera*, medan användaren upplyses om vad substantivet till *dispergera* heter genom uppmaningen att jämföra med artikeln *dispersion*. I övrigt förklaras också i förtexten principerna för hänvisning mellan verb eller adjektiv och substantivisk avledning på *-ning* eller *-het* genom hänvisning till rätt lexem:

skyldighet till *skyldig 3*
stormning till *storma 2*

Det kan vara värt att uppmärksamma att förtexten i SAOL ger information om hur olika kategorier av ord och ordgrupper behandlas *i själva ordlistan*. Däremot ger inte förtexten någon explicit information om grammatik eller generella drag i språket i allmänhet, utan användaren förutsätts känna till exempelvis svenskt böjnings- och ordbildningssystem (liksom principer för uttalsregler m.m.).

7.2.2 Självständiga lemman

I SAOL 14 (2015) finns ca 126 000 lemman. Av dessa finns både adjektiv och substantiv som slutar på *-ande*, och av dessa har ca 860 klassats som neutrala substantiv.[68] De utgör därmed 0,68 % av uppslagsorden. Suffixet *-ande* är inte ansatt som självständigt lemma i SAOL (jfr avsnitten ovan om BSO).

Av dessa 860 neutrala *-ande*-ord förekommer olika interna markeringar av böjningsklasser, vilka visar sig som olika typer av böjningsangivelser i den trycka ordlistan, respektive utökad information i app- och versionen, även om de interna böjningsklassernas nummer inte visas utåt. Ett ord som *brummande* har försetts med böjningsangivelser i både singular och plural, medan *tittande* endast har försetts med singularböjning.

Artikeltexten i SAOL 14 skiljer sig mellan tryckt bok och elektroniskt medium på det sätt som visas nedan (tryckt bok överst i varje exempelpar):

brummande s. *~t ~n*
brummande substantiv *~t ~n* se även: **¹brum**
tittande s. *~t*
tittande substantiv *~t* se även: **titta**
²överlevande s. *~t* • till *överleva 2*

[68] Alla *-ande* har extraherats genom efterledssökning i SAOL 14-databasen och därefter manuell bortsortering av t.ex. adjektiv och utrala ord på *-ande*. Dessutom har jag kontrollerat sökningen åt ”andra hållet” genom att söka fram alla ord från de aktuella böjningsgrupperna, vilka finns sökbara i de interna systemen. En kontroll genom saolhist.se ger dock något fler lemman på *-ande*, ca 870, men jag väljer att räkna med det lägre antalet.

[2]överlevande substantiv ~*t* • till **överleva 2**

I den tryckta boken ges bara ordklassuppgift i förkortad form samt uppgift om böjning genom ändelser (som för *brummande* och *tittande*). I de elektroniska versionerna ges också en hänvisning till ett annat lemma, och hänvisningsordet är dessutom klickbart. Hänvisningen från *brummande* går till *[1]brum*, där det också finns en betydelsebeskrivning ('dovt strupljud'). Hänvisningen från *tittande* går i stället till basverbet *titta*, där det dock inte finns någon definition. Verbet *brumma* saknar betydelsebeskrivning, men har i gengäld en hänvisning till *[1]brum*, där betydelse alltså anges.

Substantivet *överlevande* hänvisar i både tryckt bok och digital version till lexemet två av verbet *överleva*, vilket definieras med 'komma undan ngt med livet'. Dessa tre exempelord på *-ande* ger stöd åt den princip som uttalas i förtexten, nämligen att verbalsubstantiv på *-ande* ges om motsvarande bildning med *-ning* inte anses förekomma. I anslutning till *brummande* och *tittande* finns också kortformer som *brum* och *titt* som substantiviska lemman i SAOL 14, och som nomen actionis till *överleva* ansätts också substantivet *överlevnad* som självständigt lemma (däremot ansätts inte **brumning*, **tittning* och **överlevning* i SAOL 14).

En uppenbar skillnad mellan tryckt bok och elektroniskt medium för SAOL:s del utgörs av användarens möjlighet till överblick. Verben och deras avledningar presenteras i nära anslutning till varandra i den tryckta ordboken, och den användare som slår upp t.ex. *brumma* i SAOL 14 i bokform ser snabbt att ordfamiljen för *brum* och *brumma* (vad som räknas som ursprungligt ord, efter vilket de andra är bildade, bortses från just nu) innehåller avledningar (*brum*, *brumma*, *brummande*, *brummare*) och sammansättningar (*brumbas*, *brumbjörn*). Den användare som konsulterar själva boksidan kan alltså snabbt skaffa sig överblick över ordbildningsmönstren, och få en uppfattning om vilka sammansatta och avledda ord som anses användas frekvent i språket. Den användare som konsulterar SAOL som app eller SAOL via svenska.se, erbjuds inte samma överblick, men däremot hänvisningslemman och möjlighet till vidarelänkning från uppslagsordet *brummande* m.fl. Härvidlag liknar SAOL 14 och BSO varandra, i och med att de båda i de elektroniska versionerna använder sig av ett hänvisnings- och vidarelänkningssystem.

Bland de neutrala substantiven på *-ande* i SAOL 14 finns olika böjningsmönster representerade: ord på *-ande* som har bedömts ta både singular- och pluralformer, som t.ex. *lidande*, *mottagande* m.fl., ord på *-ande* som bara tar singularformer (obestämd/bestämd + genitiv), som t.ex. *kalasande*, *smusslande* m.fl., samt *-ande*-ord som redaktionen har klassat som oböjliga substantiv. Den senare gruppen utgörs av endast åtta ord, som t.ex. *vidkommande* och *återhörande* och bedöms alltså endast förekomma i singular obestämd och bestämd form. Dessa utgörs ofta av komponenter i vissa fasta fraser (*för ngns vidkommande*, *på återhörande* o.d.). Som ord med

speciell betydelse bland de oböjliga orden finns *hängande*, vilket i SAOL definieras som en bergvetenskaplig term: ”hängande lager i gruva”.[69]

Som exempel på tillämpning av informationen i förtexten kan sägas att ett uppslagsord som *anskaffande* finns med i SAOL 13 men inte i SAOL 14. Det tyder på att det har strukits i arbetet med fjortonde upplagan, eftersom det är fullt möjligt ur ordbildningssynpunkt att bilda *anskaffning*, ett argument som enligt förtexten talar för att *anskaffande* av principiella skäl inte behöver ansättas som självständigt lemma.

Silén (2016) ger i sin recension av SAOL 14 exempel på ord som saknas i SAOL 14, t.ex. *borttagande*, men det är inte specifikt för att det är ett neutralt *-ande*-ord, utan för att det utgör exempel på avledning av en fast sammansättning som inte noteras som självständigt uppslagsord, sett till att de löst sammansatta partikelverben (*ta bort*, i det här fallet), gör det. Siléns recension aktualiserar därmed ytterligare en infallsvinkel på en delmängd av *-ande*-orden, nämligen att de utgör nomina actionis till partikelverb genom att representera både den lösa sammansättningen (*ta bort – borttagande*) och den fasta sammansättningen (*bortta(ga) – borttagande*).[70]

7.2.3 Artikeltext

I SAOL 14 finns inga verbalsubstantiv på *-ande* markerade under någon särskild informationskategori i artikeltexten, dvs. detta förfaringssätt är inte aktuellt varken i BSO eller SAOL. I de fall där neutrala substantiv på *-ande* ändå ingår i mikrostrukturen är det som ett (av flera) ingående ord i betydelsebeskrivningen, som definitionstillägg eller språkprov, eller ibland i definitioner till (idiomliknande) språkprov. Exempel (mina expansioner av vissa förkortningar, mina understrykningar av verbalsubstantiv):

brandkårsutryckning äv. bildl. akut <u>ingripande</u> (definition)
regression <u>närmande</u> till ett medeltal (definition)
balanserad *ett balanserat <u>uppträdande</u>* (språkprov)
diskursiv *diskursivt <u>tänkande</u>* (språkprov)
oplockad *ha en gås oplockad med ngn* ha ett ouppgjort <u>mellanhavande</u> med ngn (definition av språkprov)

[69] Ordet har följt med sedan upplaga 7, den upplaga som annars aktivt strök neutrala *-ande*-ord, såvida de inte ansågs ha en konkret och väletablerad betydelse.

[70] Som kreativ avledning i form av nomen actionis för *ta bort* kan man tänka sig *ta bortande*, vilket inte är otänkbart i mycket ledig text och talspråk (jfr de lågfrekventa bildningarna i kap. 6). Hur som helst är nog inte ordböckerna mogna för den formen.

subtraktiv *subtraktiv färgblandning* färgblandning som erhålls genom avlägsnande av vitt ljus (definition av språkprov)

Av de neutrala *-ande*-ord som ingår i betydelsebeskrivningarna ovan finns alla de understrukna substantiven med som självständiga lemman i SAOL 14. Ordet *närmande* har dock kommentaren ”särsk.” och betydelsebeskrivningen ’handling som syftar till intimare kontakt’, vilket alltså är något annat än ’närmande till ett medeltal’, vilket uppslagsordet **regression** definieras som.

Sammanfattningsvis kan sägas att i den mån neutrala ord på *-ande* förekommer i SAOL:s artikeltext, är det som komponenter i definitioner eller språkprov, inte som någon egen sorts artikelkategori med särskilt framhävd position eller liknande. Det resultatet är väntat, sett till SAOL:s produktionsfunktion och dess syfte att ge användaren uppgift om stavning, böjning och ordbildning, och även sett till förtextens information.

7.3 Neutrala substantiv på *-ande* i SO (2009)

I följande avsnitt presenteras neutrala substantiv på *-ande* i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*, SO (2009). De behandlas här utefter hur de beskrivs i kringtexterna, förekommer som självständiga uppslagsord samt återfinns i artikeltexten.

7.3.1 Kringtext

I SO:s kringtext finns ett förord (ca 1 s.), ett företal (ca 1,5 s.) och en inledning (14 s., jfr kapitel 5). I inledningstexten beskrivs själva ordboken på ett sådant sätt att en användare ska kunna ta till sig de olika informationskategoriernas upplysningar. Verbalsubstantiv beskrivs i ett stycke på s. XIIIf. Deras närvaro i ordboken motiveras enligt följande ”Kännedom om dessa substantiv ger möjlighet till större variation vid textproduktion (jfr *När kyrkan invigdes* … och *Vid kyrkans invigning* …).” (SO 2009:XIV). Det sägs dock ingenting om eventuell stilvalör eller andra skillnader mellan de olika alternativ som exemplifieras. I det aktuella textpartiet lyfts inte *-ande*-orden fram explicit, men nämns ändå i samma sammanhang, och därigenom ges läsaren möjlighet att sluta sig till att även sådana bör kunna användas för variation i textproduktion.

Det noteras också att verbalsubstantiv ofta slutar på *-ing*, *-ning*, *-ande* eller *-ende* och att förekomst av andra ändelser är mer begränsad. När verbalsubstantiv ingår i artikeltexten och räknas upp under en egen rubrik, avskils de vanligare formerna från de mindre vanliga (kortformer och verbalsubstantiv på *-else* m.fl.) i SO med hjälp av skiljetecknet semikolon (SO 2009:XIII).

Motivet till att inkludera och lyfta fram verbalsubstantiven på det sätt som görs i SO 2009 har en tydlig produktionsaspekt (Malmgren 2009:18). Det sägs i klartext att användning av verbalsubstantiv ger möjlighet till variation i texten. Däremot fälls inget omdöme på det sätt som görs i förtexten till SAOL 7 (1900), att vissa verbalsubstantiv skulle vara regelbundet bildade och därmed inte nödvändiga att inkludera i ordboken eller liknande, men förtexten ger trots det kortfattade upplysningar om ordbildning med fokus på verbalsubstantiv.

7.3.2 Självständiga lemman

Antalet neutrala ord på *-ande* som utgör självständiga lemman i SO (2009), uppgår till ca 200. Andelen *-ande* av det totala antalet lemman, dvs. ca 65 000, uppgår därmed till 0,35 %. Andelen verbalsubstantiv på *-ande* är alltså ungefär i samma storleksordning som i BSO, men noterbart lägre än i SAOL. De neutrala *-ande*-orden i SO utgör trots allt sammantaget en ganska blygsam andel av det totala lemmaantalet. På samma sätt som i BSO och i SAOL har suffixet *-ande* inte heller i SO tagits med som självständigt lemma på det sätt som t.ex. *-artad*, *-vis* och *-vänlig* har.

Ett sjuttiotal av dessa lemman på *-ande* har definitionskonventionen ”det att x-a” (jfr avsnitt 2.4, jfr Järborg 1989:71, Svensén 2004:284). Övriga har en annan typ av definition som ofta, men inte alltid, är något mer omfattande. Exempel på neutrala *-ande* som självständiga lemman och varianter av definitionstexter på temat ”det att x-a” är t.ex. följande (artikeltexten i förkortad form):

beklagande	det att ngn beklagar ngt
instämmande	det att instämma
lidande	det att utstå smärta fysisk el. psykisk
åldrande	det att bli äldre
öppethållande	det att hålla ngt tillgängligt för användning el. utnyttjande särsk. med tanke på den tid när detta gäller

Ovanstående exempelord är monosema, med tillägget att *lidande* och *öppethållande* har varsitt definitionstillägg. Detta tillägg antyder en vidare betydelse (*lidande*, som betecknar både fysisk och psykisk smärta) respektive en snävare betydelse (*öppethållande,* som betecknar handlingen att hålla öppet, respektive tidpunkten för denna handling).

Också *-ande*-ord med olika betydelsenyanser kan i SO ha samma typ av definitionskonvention som ovanstående ord i de olika delbetydelserna (exempel från tryckt bok, något förkortad artikel):

tagande det att ta

spec. det att acceptera att erhålla ngt
spec. äv. (jur.) det att tillskansa sig ngt

Uppslagsord som har en annan definitionskonvention än ”det att x-a” kan se ut enligt följande exempel (min understrykning av *-ande*-ord i definitionstexten):

bedjande	förrättande av bön
klargörande	uttalande e.d. som gör innebörden i ngt tydlig och ofta undanröjer missförstånd
klickande	metalliskt, knäppande ljud
samägande	gemensamt ägande
umbärande	(vanligen plur.) allvarlig brist på eller försakelse av elementära förutsättningar för ett rimligt liv

I exemplen ovan, där betydelsebeskrivningarna är något mer utvecklade jämfört med den verbnära definitionen i de tidigare exemplen, kan noteras att uppslagsorden *bedjande*, *klargörande* och *samägande* har en betydelsebeskrivning som innehåller andra neutrala *-ande*-ord (min understrykning ovan). Av dessa finns *uttalande* och *ägande* som självständiga lemman i SO, men inte *förrättande*. Det sistnämnda ordet finns dock som exempel på verbalsubstantiv under *förrätta*. I samband med dessa resultat kan det diskuteras lämpligheten att använda ord i definitionsvokabulären som inte går att slå upp i själva ordboken, men det är delvis ett annat spår.

När det handlar om abstrakta substantiv används ofta definitionsord som är än mer abstrakta och därmed svårare än det ord som ska ges en betydelsebeskrivning I fallen med substantiv på *-ande* blir definitionssättet med ”det att” något mer lättillgänglig, vilket ofta är den lösning som används vid substantiv som betecknar handlingar och egenskaper (Svensén 2004:284).

7.3.3 Artikeltext

I SO (2009) finns informationskategorin ”SUBST” som infördes i samband med introduktionen av NEO på 1990-talet. Den fanns dock inte med i den första upplagan av *Svensk ordbok* (1986) (jfr Malmgren 2009b:97). Dessa substantiv, i praktiken verbalsubstantiv, står alltså med i basverbets artikeltext, och finns i vissa fall också med som självständiga uppslagsord i lemmalistan. Placeringen av verbalsubstantiven har, som nämnts, lösts på olika sätt i de tryckta böckerna respektive de elektroniska versionerna.

Det som särskilt kan lyftas fram, är deras mer framskjutna position i den tryckta ordboken, direkt under lemmatecket och böjningen, med rubriken ”SUBST.:” och i fetstil (jfr Svensén 2004:175). I de digitala versionerna av SO placeras upplys-

ningarna om verbalsubstantiv längst ner i artikeln. I tillägg utgör verbalsubstantivet i verbartikeln en klickbar länk i de elektroniska utgåvorna, i de fall ordet, eller snarare ordformen, utgör ett självständigt lemma. I och med länken har användaren alltså möjlighet att klicka sig vidare till det avledda substantivet när det utgör ett självständigt uppslagsord.[71]

Det är inte bara avledningar med *-ande* som noteras som substantiv i verbartiklarna (jfr avsnitt om inledningstexten ovan). Även *-ning* och andra avledningsändelser, liksom kortformer i de fall de är aktuella, noteras. Exempel:

klafsa SUBST: **klafsande**
klaga SUBST: **klagande**; **klagan**
klatscha SUBST: **klatschande**, **klatschning; klatsch**
fallera SUBST: **fallerande; fallissemang**
dividera SUBST: **dividerande**, **dividering; division** (till **1**)

Exemplen med *-ande-* och *-ning* är de mest frekvent angivna av verbalsubstantiven, och de mindre vanliga avledningarna (kortavledningar och avledningar med andra suffix, som t.ex. *-mang* och *-ion*) separeras från *-ande-* och *-ning*-orden med semikolon (se exemplet med **dividera**), något som stämmer överens med förtextens informationsavsnitt (jfr 7.3.1). I förekommande fall ges också en hänvisning till något visst lexem, vilket fallet är med *division* ovan, som går till det första lexemet vid verbet *dividera*.

Neutrala verbalsubstantiv används inte, såvitt jag har kunnat upptäcka, i språkexemplen under *verbartiklarna*, alltså som fria exempel eller kollokationer i basverbsartikeln. Däremot kan de naturligtvis ingå i språkexempel eller betydelsebeskrivningar vid helt andra artiklar än basverbet. Jämfört med t.ex. SAOB innebär detta förfaringssätt en uppenbar skillnad, eftersom SAOB kan anföra verbalsubstantiv på *-ande* som exempel i verbartiklarnas språkprov (se Lundbladh 1995). BSO, SAOL 14 och SO har i jämförelse med SAOB en något striktare konvention, och snarast är det SAOB som sticker ut i fråga om förfaringssättet. I SO noteras också i förordet principen om utbytbarhet, dvs. att det ska gå att byta ut uppslagsordet mot dess definition i text ”utan att texterna kollapsar” (SO 2009:XIV). Det är inte möjligt att byta ut ordboksdefinitionen av ett verb som t.ex. *klafsa* mot verbalsubstantivet *klafsande* och dess definition i en text utan att bryta mot både struktur och begriplighet.

---

[71]Systemet med länkning var dock inte tillfredsställande genomfört i app och på svenska.se fram till maj 2021; verbet *ryka* listade det klickbara verbalsubstantivet *rykande*, med en länk som i stället gick till en adverbartikel (med språkexempel som *'rykande färsk'* m.fl.). Verbet *förhålla* hade *förhållande* som klickbar länk, men inte till korrekt semantisk motsvarighet. Däremot fungerade länken mellan det reflexiva verbet *förhålla sig* och *förhållande*, semantiskt sett. I maj 2021 uppdaterades SO och även SO-delen av svenska.se, varvid bl.a. länkningarna sågs över.

Neutrala substantiv på *-ande* i SO 2009 har alltså framför allt placerats i basverbets artikeltext under en egen rubrik, snarare än som självständiga uppslagsord. En kommentar till urvalet av verbalsubstantiv finns i en recension av Martola (1996). Den del av recensionen som citeras nedan inriktar sig just på urvalet av verbalsubstantiv i NEO (1995–1996) och är inte enbart positiv:

> För verben som uppslagsord ges alltid uppgifter om vilka verbalsubstantiv som kan bildas till ordet. Det här är i och för sig nyttiga upplysningar, men ibland verkar formerna ganska teoretiska, så man undrar hur väl belagda de är i de texter den lexikaliska databasen bygger på. Bildningar som *bitning*, *droppning*, *operering* och *försovande* fanns åtminstone inte i de av Språkdatas textkorpusar över löpande text som vi på Forskningscentralen kommer in i. (Martola 1996)

Citatet ovan gäller alltså NEO, SO:s föregångare, och en naturlig koppling är att undersöka Martolas (1996) exempelord och hur dessa ser ut i SO 2009. Exempelorden från citatet ovan finns kvar i SO 2009 som exempel på substantiviska avledningar i basverbens artiklar. Med recensionen i åtanke skulle man kunna tänka sig en tydligare förklaring i förtexten av principer för ordbokens urval av avledningar. Recensionens avsnitt om verbalsubstantiv fortsätter enligt följande:

> En stor brist är också att bildningarna inte förklaras på något vis. När man jobbar kontrastivt med svenska och något annat språk har man då och då behov av att kontrollera ett ords ”aspekt”, alltså om ett verbalsubstantiv avser en punktuell eller en pågående handling eller om det möjligen kan avse både och. (Martola 1996)

Om man tänker sig att bildningarna skulle förklaras i ordboken som Martola föreslår, skulle bildningarna trots allt behöva utgöra självständiga uppslagsord, och då skulle lemmalösningen som en följd av det bli annorlunda (jfr Bergenholtz & Gouws 2013).

7.4 Summering: ordböckernas hantering av *-ande*-ord

De tre undersökta ordböckerna har varsin strategi för att hantera avledningar på *-ande*, vare sig denna står uttryckligen beskriven i respektive boks kringtext eller ej. De har i varierande grad inkluderat neutrala *-ande*-ord som exempelord med förklaring i förtexterna, som självständiga lemman och som exempel på avledningar eller liknande inne i artikeltexten.

I BSO är bruksanvisningen rätt kort, 2,5 sidor, och avledningar behandlas framför allt med avseende på deras eventuella status i lemmalistan. De upplysningar som ges om avledning syftar framför allt till att underlätta för användarna. Några särskilda bakomliggande språkliga principer redogörs det inte direkt för, och *-ande*-ord har inte heller fått någon särskilt framskjuten position.

I SAOL och SO är förtexterna längre, och texterna handlar utförligare än i BSO om bakomliggande redaktionella tankar. Här märks dock en önskan att redogöra för ordboken och dess principer från redaktörernas sida, snarare än att direkt underlätta för användaren. Det går dock i linje med att i vetenskaplig anda redogöra för vissa teoretiska grunder, något som kan ha att göra med att både SAOL och SO utarbetas vid ett universitet, och inte vid ett kommersiellt förlag eller av privatpersoner.

En översikt över antalet och andelen neutrala substantiv på *-ande* av det totala lemmaantalet i de tre ordböckerna visas i tabell 12. Av dessa lemman finns det några som är gemensamma för de tre ordböckerna, liksom det finns sådana som bara finns i en av ordböckerna.

TABELL 12. ANTAL OCH ANDEL NEUTRALA *-ANDE* I DE TRE ORDBÖCKERNA

	BSO (2010)	SAOL 14 (2015)	SO (2009)
Antal *-ande*	190	860	200
Ungefärligt antal lemman	60 000	126 000	65 000
Andel *-ande*	0,0032	0,0068	0,0031

Ur tabell 12 kan utläsas att neutrala ord på *-ande* utgör en förhållandevis liten del av det totala lemmabeståndet – de utgör i alla tre ordböckerna inte ens en procent av lemmalistan; från den lägre andelen i BSO och SO med 0,32 % respektive 0,31 %, till den högsta andelen i SAOL med 0,68 %. BSO och SO har båda en andel neutrala *-ande*-ord av ungefär samma storleksordning. Det som skiljer i fråga om lemmanumerär är framför allt att SAOL listar betydligt fler *-ande*-ord som självständiga lemman än vad de andra ordböckerna gör.

SO skiljer sig från de andra två ordböckerna genom sin listning av neutrala substantiv på *-ande* inne i artikeltexten vid aktuellt basverb. I och med det redovisningssättet tar SO totalt sett upp flest neutrala substantiv på *-ande*, det är bara det att det görs i verbartiklarna. Detta förfaringssätt stöder ordbokens funktion som produktionsordbok, något som också uttalas explicit i förtexten. Ingen av de andra ordböckerna gör på det sättet.

Alla tre ordböckernas definitionsspråk använder sig dock av neutrala substantiv på *-ande*, vilka i varierande grad finns upptagna som självständiga lemman i respektive ordbok. Det kan tyda på att ordböckernas definitionsspråk är förhållandevis abstrakt, och att en användare antas eller förväntas kunna uppfatta betydelsen av definitionsordet. Eftersom basverbet till det avledda substantivet har en definition, går det att härleda det avledda ordet, eller så kan ordet anses vara självförklarande. Det förekommer också att abstrakta substantiv ges definitionsinled-

ningar på en hög abstraktionsnivå, men ibland tillgrips också det enklare definitionssättet ”det att” följt av en sats eller bara verbet i infinitiv (jfr Järborg 1989, Svensén 2004:284).

7.5 Textresultaten i lexikografisk belysning

I följande avsnitt görs en lexikografiskt inriktad undersökning av exempelord från de textundersökningar som redovisas i kapitel 6. Fokus ligger på de 158 korpusgemensamma *-ande*-orden och hur de i förekommande fall presenteras i ordböckerna. Först ges en översikt över hur dessa representeras på lemmanivå, och därefter visas hur de mer högfrekventa orden behandlas på mikrostrukturell nivå.

7.5.1 Lemmastatus

I kartläggningen av de 158 korpusgemensamma orden på *-ande* har deras lemmastatus i de tre ordböckerna undersökts. Resultatet visas i sin helhet i tabellform i Bilaga C och i följande avsnitt ges exempel från den fullständiga tabellen. I tabell 13 visas de tio mest högfrekventa från de 158 korpusgemensamma orden och deras status som självständiga lemman i ordböckerna, sorterade i fallande frekvensordning.

TABELL 13. TOPP 10-ORDEN SOM SJÄLVSTÄNDIGA LEMMAN I DE TRE ORDBÖCKERNA

Ord på *-ande*	BSO	SAOL	SO
1) förhållande	+	+	+
2) inflytande	+	+	+
3) tänkande	+	+	+
4) agerande	+	+	-
5) uttalande	+	+	+
6) lidande	+	+	+
7) närvarande	-	-	-
8) deltagande	+	+	+
9) meddelande	+	+	+
10) följande	-	-	-

Översikten i tabell 13 visar de mest högfrekventa korpusgemensamma orden från textundersökningarna och deras status som självständiga lemman klassade som neutrala substantiv i ordböckerna. Som synes är de allra flesta högfrekventa korpusgemensamma *-ande*-orden också självständiga lemman. Undantag utgörs av de tre orden *agerande*, *närvarande* och *följande*. *Agerande* registreras inte som självständigt

lemma i SO, men väl i de andra två verken. I SO finns det däremot upptaget som verbalsubstantiv inne i verbets artikeltext (*agera*) tillsammans med de andra substantiven *agering* och *aktion*.

Närvarande har fått en minusmarkering i tabellen. Ordformen finns med som uppslagsord i BSO, men BSO anger ingen ordklass. Av betydelsebeskrivningen går det dock implicit att utläsa att det ingår i frasen *för närvarande*. I SO finns *närvarande* med som uppslagsord, men klassat som adjektiv, och med två lexem. Lexem två har försetts med den formella kommentaren 'ibland substantiverat', och med definition angiven, plus två språkprov som dock fungerar adjektiviskt (*i närvarande stund*; *närvarande tid*). Däremot klassas frasen *för närvarande* som idiom med idiomdefinition och exempel i SO, så just den användningen har lyfts fram. Ordet *närvarande* finns dock inte som självständigt lemma i form av ett neutralt substantiv i SO.[72] Ordet finns också med i SAOL 14, men även där klassat som adjektiv med frasen *för närvarande* definierad som "nu".

Ordet *följande* finns inte registrerat som självständigt lemma i någon av ordböckerna, och det är knappast heller väntat. Men att det inte finns med i SAOL implicerar att ordlistan anser att *följning* är det förväntade verbalsubstantivet till *följa*. Ordet *följning* finns dock inte heller med som självständigt lemma i SAOL 14.

Sammanfattningsvis kan sägas att de mest högfrekventa korpusgemensamma orden i hög grad finns representerade som självständiga uppslagsord i de tre ordböckerna. Undantaget är verbalsubstantivet *agerande* och de två fraskomponenterna *följande* och *närvarande*.

Även bland ord med lägre frekvens kan det konstateras att fördelningen av *-ande*-ord i ordböckerna varierar. De 158 korpusgemensamma *-ande*-orden finns representerade som självständiga lemman i ordböckerna i varierande antal. En genomgång av listan på 158 ord mot de tryckta böckerna ger att BSO (2010) innehåller 82 av dem som självständiga lemman, SAOL 14 (2015) 134 av dem och SO (2009) 78 av dem.

Sammanlagt 69 av dessa ord finns i alla tre ordböckerna. Här ges några exempel (i fallande frekvensordning): *förhållande*, *inflytande*, *tänkande*, *lidande*, *handlande*, *vetande*, *kunnande*, *mottagande*, *resande*, *förfarande*, *vållande*, *antågande*, *vardande*, *gillande*, *beskådande* och *åtnjutande*.

Av de 158 orden är det också 25 ord som inte finns som självständigt lemma i någon av ordböckerna, t.ex. *samlande*, *snurrande*, *fnissande*, *betonande*, *vägande*, *irrande*, *förpliktigande*, *knuffande*, *glidande* och *viskande*. Dessa ord befinner sig också något längre ner i den frekvenssorterade tabellen. Av dessa 25 "inga"-ord visar sig några vid en stickprovskontroll vara vanliga som adjektiv i materialen, dvs. feltaggade. Det gäller t.ex. *hycklande* med enbart adjektiviska förekomster, *snurrande*, med så

[72] I artikeln för verbet *närvara* finns dock *närvarande* med som exempel under rubriken "substantiv" tillsammans med *närvaro*. I de digitala upplagorna av SO (2009) länkas formen *närvarande* dock till adjektivartikeln, något som är korrigerat i den senare upplagan, SO (2021).

gott som uteslutande adjektiviska förekomster, *skrattande* som har en majoritet adjektiviska förekomster och *klargörande* med uppskattningsvis en tredjedel adjektiviska förekomster. Ur ett korpuslingvistiskt perspektiv kan dessa falskt positiva träffar förstås vara problematiska, men ur ett lexikografiskt perspektiv kan de tyda på att det är vissa basverb och deras participformer som skulle kunna få en förbättrad semantisk och formell beskrivning, liksom uppdaterade språkprov i ordböckerna.

I endast ett fall, *uppdykande*, finns ett ord som lemma i BSO men inte i de andra ordböckerna. Annars är det SAOL som har förhållandevis många ord som inte finns med i de andra ordböckerna som självständiga lemman, t.ex. *berättande*, *sökande*, *skrivande*, *skapande*, *musicerande*, *festande*, *fördömande* och *drickande*.

Tendensen är att ord med högre frekvens i text oftare har tilldelats självständig lemmastatus i ordböckerna än vad ord med lägre frekvens i text har. Det är knappast överraskande, eftersom ord med högre frekvens också i högre grad har etablerats i språket. Dessutom har de mer högfrekventa orden i några fall högre grad av polysemi än de mindre frekventa, liksom lägre grad av möjlig blockerande effekt från andra substantiv (t.ex. med suffixet *-ning*).

Det ord som bara finns i BSO men inte i de andra ordböckerna, *uppdykande*, illustrerar också BSO:s samspel med synonyminnehållet i Synonymer.se: *uppdykande* finns inte i själva synonymordboken på sajten, vilket gör att ordboksdelen i form av BSO får en något mer framträdande plats i visningen. Betydelsebeskrivningen vid *uppdykande* är uppbyggd av ett språkprov och en hänvisning enligt följande:

hans uppdykande i Paris ... se *dyka upp* under *dyka* || *-t*

Den ordbok med flest *-ande*-ord som självständiga lemman är SAOL. Det är i sig inte så anmärkningsvärt, eftersom dess struktur utgörs av framför allt uppslagsorden, och inte av uppslagsordens artikeltext. Om SAOL ska ta med ett ord får det alltså bli som uppslagsord, i princip, och det är också fallet med *-ande*-orden.

Något som är värt att notera, främst ur ett materialperspektiv för undersökningens del, men också ur ett användarperspektiv, är att lemmalösningen för särskilt BSO skiljer sig mellan den tryckta ordboken och nätversionen på Synonymer.se. Exempelvis har ett sammansatt ord som *rastänkande* hänvisning till de enkla orden *ras* och *tänkande* i BSO-modulen på Synonymer.se[73], medan det inte alls finns med i den tryckta ordboken. Ett ord som *förtydligande* har självständig lemmastatus med böjningsangivelse i den tryckta boken, men förekommer bara som hänvisningslemma på nätet: ”se förtydliga”. Ordet *förtydligande* och dess status

[73] gäller juni 2022.

som självständigt uppslagsord kan därmed sägas ha sjunkit i övergången från tryckt ordbok till nätordbok.

Ytterligare en detalj i Synonymer.se är att det sökta substantivet i sökrutan i vissa fall automatiskt omvandlas till basverbet. På så sätt lotsas användaren direkt in i verbartikeln, utan att specifikt ha sökt på själva verbet. Söksträngen *rökande* leder t.ex. direkt till verbartikeln *röka*. Det kan förvisso vara praktiskt för användare som är ute efter synonymer och ungefärlig betydelse, eller som vill få information om ordbildning, men missvisande för den som är ute efter exakt träff.

Slutsatsen är att ordböckerna redovisar *-ande*-orden, med några undantag, på ett förväntat sätt, sett till respektive ordboks förtext.

Av de ord som inte förekommer i någon av ordböckerna är de två högfrekventa orden *liknande* och *närvarande* knappast att betrakta som neutrala verbalsubstantiv, trots att de har en högre frekvens än många andra *-ande*-ord. Formen *liknande* är snarast ett adjektiv i substantivisk användning (*'på liknande sätt'*, *'X, Y och liknande'*) medan *närvarande* så gott som uteslutande används i prepositionsfrasen *för närvarande*, och dessutom, som potentiellt verbalsubstantiv betraktat, troligtvis blockeras av *närvaro*. Att dessa ord inte finns som självständiga uppslagsord i någon av ordböckerna är knappast uppseendeväckande. Att de kommer med i resultatet från textundersökningarna beror snarare på taggningen av textsträngarna i Korp, vilket också visar på svårigheten (för människor såväl som maskiner) att klassificera och sortera somliga ordklassöverskridande ord(former). Det är alltså inte förvånande att dessa *-ande*-ord inte har ansatts som självständiga substantiviska uppslagsord i någon av ordböckerna.

Det finns också 25 ord som inte är med som självständigt lemma i någon av ordböckerna, t.ex. *samlande, funderande* och *utforskande*, men som kanske borde vara med. Frågan om hur lexikografiska resonemang kan föras om sådana ord tangeras i diskussionskapitlet (8).

7.5.2 Formell beskrivning: pluralformer

I kapitel 6 redogörs för förekomsten av *-ande*-ordens singular- och pluralformer för topp 10-orden i text. I det här avsnittet följs dessa resultat upp och jag undersöker hur de aktuella ordböckerna hanterar, eller inte hanterar, formell variation i form av pluralangivelser. I tabell 14 ges en översikt över om ordböckerna registrerar pluralform hos *-ande*-uppslagsordet eller ej.

TABELL 14. FÖREKOMST AV PLURALFORM HOS TOPP 10-ORDEN I ORDBÖCKERNAS BÖJNINGSANGIVELSER

-ande-ord	Singular obest. rel. frekv.	Plural obest. rel. frekv.	BSO 2010	SAOL 2015	SO 2009
1) förhållande	71	27	+	+	+
2) inflytande	26	0,2	+	+	+
3) tänkande	25	0,1	-	+	-
4) agerande	20,2	0,7	+	+	ej aktuellt
5) uttalande	17,7	13,5	+	+	+
6) lidande	13,7	1,0	+	+	+
7) närvarande	14,7	0	-/ej aktuellt	ej aktuellt	ej aktuellt
8) deltagande	9,9	0	-	+	-
9) meddelande	9,8	8,0	+	+	+
10) följande	9,4	0	ej aktuellt	ej aktuellt	ej aktuellt

Ur tabell 14 kan utläsas att BSO ger pluralform för de flesta orden från topp 10, men inte för *tänkande* eller *deltagande*. SAOL 14 ger pluralform för alla de neutrala ord på *-ande* som finns upptagna som självständiga uppslagsord, även för *tänkande* och *deltagande*. SO 2009 ger pluralform på liknande sätt som BSO, dvs. för upptagna lemman utom *tänkande* och *deltagande*. Ord som inte står som självständiga lemman i ordboken kan naturligtvis inte heller förses med uppgift om böjning i plural. Dessa ord är i tabellen markerade med ”ej aktuellt” i kolumnen för respektive ordbok.

I SAOL har lemmat *förhållande* försetts med kommentaren ”mest i pl.” vid lexem 1, med definitionen ’situation; läge med två parter’. För att belägga SAOL:s påstående skulle det behövas en noggrann betydelseseparering och kontextstudie av alla belägg på böjningsformer av *förhållande* i textstudien.

I SO däremot står ingen sådan formell kommentar, men språkproven som hör ihop med lexem 1 ges i plural, de allra flesta av dem. Därigenom har en användare, åtminstone teorin, möjlighet att göra kopplingen att *förhållande* i aktuell användning är vanligast i plural, vilket exemplifieras av språkproven. På motsvarande sätt skulle det kunna vara tänkbart att t.ex. vid uppslagsordet *lidande* upplysa om ”sällan plural” som bruklighetskommentar, men det görs inte i SAOL 14.

Längre ner på frekvenslistan visar det sig att något fler ord från de 158 korpusgemensamma orden inte finns ansatta som självständiga uppslagsord (se tidigare avsnitt), och följaktligen inte heller kan vara aktuella för någon undersökning av upplysningar om ifall de anses ha pluralböjning eller ej.

Av orden i tabell 14 finns fyra ord i alla tre ordböckerna med presentation av pluralböjning, *framträdande*, *godkännande*, *antagande* och *mottagande*. Av dem har *framträdande* och *antagande* noterbara pluralformer i textmaterialen. Att *godkännande* och *mottagande* har låg eller ingen frekvens av pluralformer i textmaterialen kan bero på att de sällan används i plural, men givetvis också att de ingående delmaterialen saknar sådana belägg. Inget hindrar att pluralformer används i andra typer av texter.

TABELL 15. FÖREKOMST AV PLURALFORM I ORDBÖCKERNAS BÖJNINGSANGIVELSER FÖR ORD MED MEDELHÖG FREKVENS

Ord	Rel. frekv. sing. obest.	Rel. frekv. plur. obest.	BSO 2010	SAOL 14 (2015)	SO (2009)
15) självförverkligande	7	0	-	-	-
20) framträdande	5,8	3,8	+	+	+
25) skrivande	5,1	0	ej aktuellt	-	ej aktuellt
30) godkännande	4	0,1	+	+	+
35) antagande	3,5	3,9	+	+	+
40) musicerande	3	0	ej aktuellt	-	ej aktuellt
45) mottagande	2,5	0	+	+	+
50) bevarande	2,2	0	-	-	ej aktuellt
55) uppvaknande	2	0	-	+	-
60) omhändertagande	1,6	0,1	ej aktuellt	+	ej aktuellt

Ordet *antagande* är det enda av orden ovan som finns registrerat med fler former av pluralförekomster än singularförekomster av de utvalda orden, även om skillnaden får sägas vara mycket liten. Detta faktum skulle t.ex. kunna förmedlas implicit genom att språkproven i artikeltexten vid *antagande* signalerar pluralformens vanlighet (jfr Blensenius & von Martens 2020). För ordet *uppvaknande* är det bara SAOL som har försett det med uppgift om plural. Ordet *uppvaknande* finns i alla tre ordböckerna, medan *omhändertagande* bara finns som självständigt lemma i SAOL, där det också har försetts med pluralformer.

Bland ord med ännu lägre frekvens är, som tidigare konstaterats, antalet *-ande*-ord som finns ansatta som självständiga lemman i ordböckerna ännu lägre, och det kan förstås inte finnas uppgift om pluralformer i icke förekommande fall.

En diskussionspunkt i fråga om SAOL och SO är varför det finns skillnader mellan bedömningarna av vilka ord som tar pluralformer när ordböckerna produceras med medel från samma uppdragsgivare och finansiär, och när redaktionerna för de olika verken har varit delvis överlappande.

7.5.3 Kontextuell beskrivning: framförställda adjektiv

I innevarande avsnitt görs en lexikografisk undersökning av adjektiviska bestämningar till *förhållande*, *tänkande* och *meddelande*. Undersökningarna grundar sig på resultaten från textundersökningarna och görs genom att ordböckernas språkprov jämförs med texternas högfrekventa ordkombinationer. De tre orden nämnda ovan befinner sig alla i frekvenstoppen för de korpusgemensamma *-ande*-orden, och även om de bara är tre kan de visa på tendenser och utgöra diskussionsunderlag.

Språkexempel i ordböcker kan ge olika typer av information (Svensén 2004, Atkins & Rundell 2008, jfr avsnitt 3.2.7). I BSO (2010:7) anges att språkexempel kan användas för att ge exempel på ordets användning. I SAOL 14 och dess förord anges att antalet språkexempel har ökat mellan SAOL 13 och 14 (SAOL 14:XXXV). Exemplen motiveras med att de ofta spelar en viktig roll i betydelsebeskrivningen. Språkexemplen i SO är till för att illustrera och stödja definitionen och att ge information om uppslagsordets fraseologi (SO 2009:XVII). I de följande avsnitten undersöks vilka olika språkexempel som används i ordböckerna vid tre olika exempelord. Några förslag ges också i fråga om utveckling av ordböckernas språkexempel med utgångspunkt i resultaten från undersökningarna.

7.5.3.1 Ordet *förhållande*

Ordet *förhållande*, det mest högfrekventa av *-ande*-orden i alla textkorpusarna, befinns, som tidigare konstaterats, vara ofta förekommande med följande adjektiv i texterna enligt Korps ordbild. För överskådlighetens skull upprepas här översikten från kap. 6:[74]

P98	*svår*, *personlig*, *dålig*
GP08	*speciell, social, lokal*
AkHum	*svensk*, *dialektisk*, *hierarkisk*
Norstedts	*norsk, otillbörlig, faktisk*
Blogg08	*lång, seriös, speciell*

I de tre ordböckerna har ovanstående högfrekventa adjektiv inkluderats i ordboksartiklarnas språkprov i varierande grad. I BSO:s artikeltext beskrivs och exemplifieras *förhållande* på följande sätt:

> **förhållande** sakernas läge; omständighet: *under alla förhållanden* (hur det än går), *under inga förhållanden* (absolut inte); inbördes relation: *Sveriges f. till främmande makter*, *hon har ett dåligt f. till sin mor*; rimlig proportion: *resultatet*

[74] Obs. att undersökningen görs mot de mest högfrekventa adjektiven i Korps ordbild. Ordböckernas språkprov kan alltså innehålla ord som i texterna befinner sig längre ner i frekvens.

står inte i f. till arbetet; kärleksaffär: *intimt förhållande*, *hon har ett förhållande med sin chef* | | *-t*; *-n*

BSO har semantiskt sett delat in *förhållande* i fyra delbetydelser, vilket kan utläsas av citatet ovan, där den första betydelsen avser 'sakernas läge, omständighet', den andra 'inbördes relation', den tredje 'rimlig proportion' och den fjärde 'kärleksaffär'. De olika delbetydelserna avgränsas med skiljetecknet semikolon. Fraserna *under alla förhållanden* respektive *under inga förhållanden* noteras ihop med betydelsebeskrivningar inom parentes under delbetydelse 1. Frasen *dåligt förhållande* som är relativt högfrekvent i P98, finns representerad under delbetydelse 2. Under delbetydelse 3 finns frasen *i förhållande till* som är så vanligt förekommande i texterna. Under betydelse 4 finns *intimt förhållande*, vilket stärker betydelsebeskrivningen 'kärleksaffär'. Denna fras är dock inte representerad bland de vanligast förekommande i textmaterialet.

I SAOL 14 delas lemmat **förhållande** upp i två lexem med kortfattade definitioner:

förhållande s. ~*t* ~*n* **1** mest i pl.; situation; läge med två parter **2** kärleksrelation

I SAOL 14 ges inga språkprov i fråga om *förhållande* och därmed inte heller exempel på typiska framförställda adjektiv eller annan fraseologi. Det går i linje med SAOL:s nisch, samtidigt som det ibland förekommer att vissa ords användning exemplifieras med språkprov i SAOL 14.

Utvecklingen mellan SAOL 13 (2006) och SAOL 14 (2015) märks annars i exempelordet **förhållande** bl.a. på att ordet i den senare upplagan har försetts med två lexem, vilket semantiskt sett ger upplysning om betydelse och sett till åtkomststrukturen möjliggör hänvisning från sammansatta ord där *förhållande* utgör efterled.

I SO 2009 utgör **förhållande** en relativt omfattande artikel uppdelad på tre lexem. I nedanstående exempel visas de i något förkortad form. Varje lexem är indelat i underbetydelser. I uppställningen ges också de språkprov som förekommer i artikeln fördelade på de olika lexemen:

1 samspel mellan de viktiga faktorerna i ett visst sammanhang
EXEMPEL: *idealiska förhållanden; besvärliga förhållanden rådde under loppet;*
° särsk. betr. sociala och ekonomiska faktorer
EXEMPEL: *anställningsliknande förhållanden*, *slavliknande förhållanden*, *hon kommer ur små förhållanden*,
° äv. om mer konkret tillstånd
EXEMPEL: *höjdförhållanden; väderleksförhållanden; körkortsutbildning under realistiska förhållanden*

2 sätt att fungera i ömsesidigt utbyte med ngn annan part el. mellan (flera) olika parter

EXEMPEL: *Sveriges förhållande till främmande makter är gott; förhållandet mellan makarna försämrades; förhållandet mellan dikt och verklighet*

° äv. om enkelriktad relation

EXEMPEL: *hon har ett gott förhållande till sina föräldrar; hans ambivalenta förhållande till den moderna konsten; hon har ett kluvet förhållande till sin hemstad*

° särsk. om kärleksförbindelse

EXEMPEL: *kärleksförhållande; ett fritt förhållande; ett utomäktenskapligt förhållande; hon hade ett förhållande med en gift man*

3 omfattning hos något i en jämförelse

EXEMPEL: *förhållandet mellan de längre sidorna i triangeln är 3 till 2*

° spec. i en typ av uttryck

EXEMPEL: *han var stor i förhållande till sin ålder*

° ibl. äv. icke-neutralt

EXEMPEL: *resultatet står inte i något rimligt förhållande till kostnaderna*

I SO 2009 är alltså hela artikeln *förhållande* relativt omfattande, med tre lexem som alla har underbetydelser med ett eller flera språkexempel. Frasen *under inga förhållanden* har kategoriserats som idiom i SO, medan BSO:s idiom *under alla förhållanden* saknas i SO. I övrigt kan konstateras att SO innehåller minst ett språkprov under varje lexem och underbetydelse, ofta fler än så, men trots rikligheten finns inte de exempel noterade som kan bedömas vara de mest högfrekventa i textundersökningarna, sett till Korps ordbild. En viktig detalj i sammanhanget är att många av språkproven i lexem 1 är i plural, vilket implicit ger information om ordets typiska numerusböjning i text. Jämför med SAOL 14 som har informationen explicit uttryckt i formell kommentar.

Det finns alltså utrymme i framför allt BSO och SO att inkludera fler högfrekventa framförställda adjektiv i anslutning till lemmat *förhållande*, och i viss mån justera språkprov till att spegla språkbruket i text i högre grad. Det är förstås fullt möjligt att de bestämningar som ges i BSO och SO återfinns i en annan typ av texter än de som undersöks i föreliggande avhandling, alternativt att sådana adjektiv är medelfrekventa, vilket inte blir uppenbart förrän man går vidare med mer specialiserade sökningar. Men min slutsats blir att en utvecklingsmöjlighet för både BSO och SO består i att se över språkproven så att de bättre motsvarar det faktiska bruket, åtminstone förutsatt att redaktionerna anser sig vilja spegla detta.

7.5.3.2 Ordet *tänkande*

Ordet *tänkande*, som finns med på den korpusgemensamma topplistan över *-ande*-ord, har en annan uppsättning högfrekventa framförställda adjektiv i textmaterialen (jfr kap. 6):

P98	*kritisk, strategisk, logisk*
GP08	*kritisk, långsiktig, positiv/kortsiktig*
AkHum	*språklig, praktisk, analogisk*
Norstedts	*långsiktig, (förnuftsmässig, metafysisk, realistisk, felaktig)*[75]
Blogg2008	*kritisk, magisk, kreativ*

I de olika ordböckerna redovisas dessa och andra adjektiviska bestämningar för *tänkande* på färre sätt än vad som är fallet i fråga om *förhållande*. I de tre ordböckerna ser artiklarna ut enligt följande:

BSO 2010:
tänkande det att tänka, tankeverksamhet; tankeförmåga; sätt att tänka, filosofi, tankevärld || *-t*

SAOL 14:
tänkande s. *~t ~n* • till *tänka 1*

SO 2009:
tänk`ande subst. *~t* ♦tänk-and-et
• det att tänka: *hon har dragit sig tillbaka och ägnar sig åt ~ och skrivande*
° äv. sätt att tänka: *rationellt ~*; *det behövs mer positivt ~ i företaget*

SO ger språkprovet *positivt tänkande*, men förutom det förekommer ingen av de mest högfrekventa kombinationerna i något språkexempel i ordböckerna. BSO och SAOL har inga språkexempel alls medan SO har tre språkexempel, men inte t.ex. *kritiskt tänkande*, som förekommer som högfrekvent kombination i textmaterialen.[76]

BSO har dock en utvidgning av artikeln i den elektroniska versionen av ordboken, i och med att den ingår i Synonymer.se. I den elektroniska versionen ges fem exempelmeningar där *tänkande* ingår, och en av dem inkluderar *kritiskt tänkande*. Språkexemplen är placerade längre ner på sidan än vad ordboksdelen är, och kan sägas bidra till hela ingången *tänkande* snarare än bara själva BSO-delen. Även här illustreras utvecklingen mellan tryckt bok och elektroniskt medium, där det elektroniska mediet tillåter fler och längre språkexempel än den tryckta boken, vilket kan stärka ordbokens betydelsebeskrivning av uppslagsordet och låta användaren botanisera bland olika kontexter där uppslagsordet ingår.

---

[75] Adjektiven inom parentes har bara ett belägg var för frasen *adj.* + *tänkande*.

[76] Och *kritiskt tänkande* är ett begrepp som är aktuellt, inte minst inom utbildningsväsendet. Även om *kritiskt tänkande* inte skulle vara högfrekvent i skrift kan lexikografen ändå behöva fundera över detta koncept, och liknande sådana, som är viktiga i samhällsdebatten.

7.5.3.3 Ordet *meddelande*

De tre ordböckernas behandling av ordet *meddelande* är både väntad och oväntad. Alla tre har med ordet som självständigt uppslagsord, vilket är väntat. BSO ger en betydelseindikation i form av tre närsynonymer (jfr Svensén 2004:264f. om linjär betydelseordning; Svensén 2004:269f. om närsynonymer i betydelsebeskrivningen) och ger också två språkexempel. SAOL 14 ger ingen definition, men i de elektroniska versionerna hänvisas till verbet *meddela*. SO 2009 har en omfattande betydelsebeskrivning och tar fasta på huvudbetydelsen 'information', och ger i en underbetydelse upplysning om materialet för denna information ('papper'). Nedan ges en (bitvis förkortad) översikt:

BSO 2010:
meddelande upplysning, rapport, underrättelse: *m. från skattemyndigheten*; *får jag lämna ett m.* (för vidarebefordran) || *-t* -n

SAOL 14:
meddelande s. *~t ~n* • se även: meddela (SAOL i elektronisk form)

SO 2009:
meddelande subst. *~t ~n*
• information som är överbringad i ett sammanhang vanligen relativt kort och väl avgränsad *förhandsmeddelande*; *radiomeddelande*; *ett personligt meddelande; ett officiellt meddelande; ett brådskande meddelande; ett inspelat meddelande; skicka ett meddelande; lämna ett meddelande; meddelandet om presidentens avgång*
° äv. om papper med information *det ligger ett meddelande på bordet*

I ovanstående översikt kan noteras att ingen av ordböckerna i tryckt form registrerar den aktionella betydelsen 'det att meddela', vilket tyder på att den ursprungliga aktionella betydelsen inte anses vara aktuell längre. Det är bara den resultativa betydelsen som beskrivs och exemplifieras i de moderna ordböckerna. Men i SAOL 14 i elektronisk form ges informationen "se även: meddela", där verbet *meddela* utgör en klickbar länk. I SAOL ges alltså uppgift om till vilket verb *-ande*-ordet är bildat, men frågan är om det är den vettigaste semantiska upplysningen.

Det som enligt min bedömning är oväntat i ovanstående behandling av ordet *meddelande* är att ljud och digitala medier som medel för kommunikationen saknas i både betydelsebeskrivningarna och exemplen (exempelvis en sammansättning som *röstmeddelande* och språkprov som *tala in ett meddelande, ha tio olästa meddelanden i inkorgen*). Ingen av ordböckerna ger någon explicit uppgift om att telefoner och datorer på olika sätt kan användas i fråga om att överbringa meddelanden. Det finns därmed utrymme för att uppdatera underbetydelserna och språkproven med

mer tekniskt aktuella exempel, även om ordboksartiklarna för *meddelande* i både BSO och SO framstår som genomarbetade.

Tänkbara språkexempel mot bakgrund av avhandlingens resultat skulle t.ex. kunna utgöras av *ett nytt meddelande*, *ett viktigt meddelande (till allmänheten)* m.fl. I ordbilden undersöks för avhandlingens del som nämnts endast framförställda adjektiv och inte högfrekventa verb, men det är uppenbart att de undersökta adjektiviska attributen kan tjäna som en första anhalt för förankring av ordboksexempel i textmaterial.[77] Se särskilt Sköldberg (2022) för en mer specialiserad studie av kollokationer i aktuellt lexikografiskt arbete i samband med SO (2021).

Även om ovanstående undersökningar har gjorts med avseende på ett urval texttyper och inte på en helt balanserad korpus säger de ändå något om det språkbruk som används i skrift. De kan också, trots att de bara behandlar tre uppslagsord, tjäna som underlag för en lexikografisk diskussion, t.ex. med frågor som vilket textspråk ordböckerna bör spegla, och ifall ordböckerna bara bör spegla det mest typiska bruket eller visa upp ett varierat bruk.

7.5.4 Substantiv på *-ande* i fraser

Som uppföljning av textundersökningen och delundersökningen av *-ande*-ord i fraser (se kap. 6), redovisas i tabell 16 förekomst av dessa i ordböckerna. Som fras räknar jag vissa okommenterade språkprov och fraser som har försetts med markering i form av en metaspråklig kommentar av något slag, t.ex. idiom. Detta innebär alltså en ganska generös tolkning av begreppet.

TABELL 16. ORD PÅ *-ANDE* I FASTA FRASER I ORDBÖCKERNA

Aktuellt ord på *-ande* och förekomst i fras	**BSO**	**SAOL**	**SO**
förhållande: *i förhållande till*	+	-	+
närvarande: *för närvarande*	+	+	+
liknande: *och liknande*	-	-	+
vetande: *mot bättre vetande*	+	+	+
förfogande: *ställa ngt till ngns förfogande*	+	+	+
vidkommande: *för ngns vidkommande*	+	+	+
antågande: *vara i antågande*	+	+	+
öppnande: *riksmötets/riksdagens (högtidliga) öppnande*	-	+	+
betraktande: *vid betraktande av, komma i betraktande*	+	+	+
vardande: *en X i vardande*	+	+	+
övervägande: *efter moget/ ta ngt under övervägande*	+	+	+

[77] Dessutom torde *meddelande* ha fått ytterligare betydelsenyanser i samband med sociala medier, vilka inte var fullt så framträdande vid tiden då de undersökta texterna producerades.

tagande: *ett givande och ett tagande, + (jur.) tagande av muta*	+	+	+
görande: *ngns görande(n) och låtande(n)*	+	+	+
förmenande: *enligt ngns förmenande*	+	+	+
åtnjutande: *vara/komma i åtnjutande av*	+	+	+
gottfinnande: *efter eget gottfinnande*	+	+	+

I översikten i tabell 16 visas att de korpusgemensamma *-ande*-ord som förekommer i mer eller mindre fasta fraser i materialet, i de flesta fall också registreras med avseende på fras i de tre ordböckerna. Det finns bara två fraseologiska luckor i ordböckernas registrering av neutrala *-ande*-ord i ovanstående fraser. Den första är SAOL 14 som inte har noterar frasen *i förhållande till*, och den andra är BSO som inte har med *öppnande* som uppslagsord och då följaktligen inte heller registrerar *riksmötets/riksdagens (högtidliga) öppnande*. Av *-ande*-orden ovan som ingår i mer eller mindre fasta fraser, finns det förstås några som har en allmän betydelse i första hand, t.ex. *görande* och *öppnande*.

Att använda benämningen ”luckor” för det faktum att SAOL inte har med *i förhållande till* och BSO inte har med *öppnande*, är kanske inte helt riktigt. Att inkludera fraser är inte SAOL 14:s uppgift i första hand, även om rådande praxis är att ge något eller några språkexempel vid lemman som också ingår i fraser eller idiom. fall. BSO har ofta med fasta fraser i artiklarna, men att inte inkludera *riksmötets/riksdagens (högtidliga) öppnande* kan kanske ändå inte sägas vara någon större förlust.[78] Samtidigt kan det finnas en poäng att inkludera frasen, eftersom ceremonin benämns just så och inte med det tänkbara *riksmötets öppning*.

Slutsatsen efter att ha undersökt *-ande*-ordens förekomst i fraser och ifall dessa registreras i de tre ordböckerna är att ordböckerna i hög grad anger ordets förekomst i en fras, i de flesta av exemplen från tabell 16 som okommenterade språkprov. I några fall förses språkproven med en förklaring, t.ex. *mot bättre vetande* som förklaras i alla tre ordböckerna, liksom *åtnjutande* som förklaras i SAOL och BSO men som utgör okommenterat språkprov i SO.

7.5.5 Högfrekventa *-ande*-ord i ordböckerna

I de olika delkorpusarnas topp 10-översikt finns sex *-ande*-ord som inte är korpusgemensamma, och som följaktligen heller inte är med på listan över de 158 gemensamma orden. Dessa har nämnts i kapitel 6, och här följs de upp och undersöks i fråga om status som självständiga lemman i ordböckerna. En översikt över lemmastatus visas i tabell 17. Där visas också relativ frekvens för ordet i respektive delkorpus.

[78] Frasen finns inte heller registrerad under de andra ingående orden (*riksdag*, *riksmöte*, *högtidlig*) i BSO.

TABELL 17. SEX ORD FRÅN DELKORPUSARNA OCH DERAS LEMMASTATUS I ORDBÖCKERNA

Ord, delkorpus	Rel. frekv. per miljon ord	BSO	SAOL	SO
lärande P98	81	-	+	-
berättande AkHum	28	-	+	-
sparande P98	15	+	+	-
tillhandahållande GP08	12	-	+	-
bloggande Blogg08	12	- (hv *blogga*)	+	-
företagande Blogg08	11	- (hv *företa*)	+	-

Av de ord som bara är högfrekventa i någon viss delkorpus, dvs. *lärande*, *berättande*, *sparande*, *tillhandahållande*, *bloggande* och *företagande*, finns alla med som självständiga uppslagsord i SAOL 14, medan inget av dem finns med i SO 2009. Endast ett, *sparande*, finns med i BSO. Observera att tabell 17 visar ordens status som självständigt lemma. Orden kan ändå finnas som substantivexempel inne i motsvarande verbartiklar i SO, något som också är fallet för samtliga exempelord ovan.

SAOL 14 verkar av ovanstående genomgång att döma till stor del följa sin linje med att ge *-ande*-formen som självständigt lemma om inte *-ning* används. Det stämmer till största delen med ovanstående exempelord, förutom att *bloggning* ges som lemma i SAOL också. SO 2009 redovisar både *tillhandahållande* och *tillhandahållning* som substantiv under verbet *tillhandahålla*, så i detaljerna är de båda verken inte helt överens om ordbildningsprinciper för verben. SAOL 14 skulle t.ex. inte haft med *tillhandahållande* (s.) om *tillhandahållning* hade ansetts vara den möjliga substantiviska avledningen.

När *lärande* saknas som uppslagsord i definitionsordböckerna missas chansen att registrera fraser som exempelvis *det livslånga lärandet* och *problembaserat lärande,* , och förstås också en för utbildningsväsendet viktig sammansättning som *lärandemål* (även om det är av mindre vikt för avhandlingens del). Det här är kanske framför allt en lucka i SO mer än i BSO, eftersom SO i regel ger fler sammansättningsexempel och språkprov. Även här finns det alltså möjlighet att förse ordböckerna med mer heltäckande artiklar.[79]

BSO ger också *sparande* som självständigt lemma. Vinsten med att ge det ordet, som SO 2009 alltså inte gör, är att det också blir enklare att ge sammansättningar som *pensionssparande*, *aktiesparande* och *fondsparande* m.fl., alltså konventionaliserade sammansättningar. Dessa kan t.ex. ges som exempel inne i det enkla ordets artikel (i definitionsordböckerna) eller som självständigt lemma (i SAOL). Det kan också säga något om samtidsspråket, och i den mån ordböckerna vill ge exempel på

[79] I den andra upplagan av SO (2021) finns uppslagsordet *lärande* med.

samtidsord kan *sparande* och ett urval av dess sammansättningar försvara en plats i ordböckerna.

Ordet *företagande* är också intressant eftersom det uppenbart är en avledning på *-ande*, men kopplingen till verbet *företa(ga)* är relativt svag, och det skulle kunna betraktas som bildat till substantivet *företag*. Vilken avledningsväg som än har tagits, kvarstår det faktum att det förekommer som ett substantiv i text, och mycket väl skulle kunna platsa i en ordbok som BSO och SO, förutom i SAOL.

Som diskussionspunkt återkommer jag till vilka texttyper som är representerade i delkorpusarna, och vad de i förlängningen skulle kunna bidra med i en ordbok. Ett ord som *sparande* är högfrekvent i tidningstext, men inte i romaner eller akademisk text, och ett ord som *bloggande* är vanligt i bloggar men inte i de andra texterna. Detta kan visa att även om det för lexikografer är värdefullt med ett korpusunderlag som är balanserat, kan också somliga ord som är intressanta för ordböckerna förekomma i bara vissa korpusar och inte i andra. Även ”obalanserade” korpusar kan alltså fylla en viktig funktion i såväl forskningen som i det lexikografiska arbetet, och det kan finnas poänger med att undersöka olika texttyper var för sig.

7.5.6 Lågfrekventa *-ande*-ord i ordböcker

Av de delkorpusgemensamma *-ande*-orden finns endast ett fåtal av de lågfrekventa orden upptagna som självständiga uppslagsord i de tre ordböckerna. I tabell 18 visas en översikt över de lågfrekventa orden från textundersökningen och deras förekomst som lemman.

TABELL 18. LÅGFREKVENTA DELKORPUSGEMENSAMMA ORD OCH DERAS LEMMASTATUS I DE TRE ORDBÖCKERNA

Ord	Rel. frekv.	BSO	SAOL 14	SO 2009
70) spelande	1,3	-	+	-
80) levande	1,2	-	+	-
90) drickande	0,8	-	+	-
100) kärleksförhållande	0,6	-	+	-
110) fnissande	0,5	-	-	-
120) nyskapande	0,4	-	+	-
130) tillkännagivande	0,2	+	+	+
140) förpliktigande	0,2	-	-	-
150) lirkande	0,1	-	-	-
158) rökande	0,1	-	+	-

Av exempelorden i tabell 18 är det bara *tillkännagivande* som finns med i alla tre ordböckerna som självständigt lemma. BSO och SO visar i sin artikeltext att ordet kan beteckna både handlingen och resultatet, medan SAOL inte har någon betydelseindikation för just det ordet. Ingen av ordböckerna har dock med den relativt vanliga frasen *veckans tillkännagivande*.

För ordet *förpliktigande* kan noteras att det inte ingår i någon av de tre ordböckerna som självständigt uppslagsord. I SO finns det dock som verbalsubstantiv under verbet *förpliktiga*. Alla tre ordböckerna lägger mest tyngd vid verbet *förplikta*, och inte *förpliktiga*.[80]

Ordet *rökande* finns som självständigt lemma i SAOL 14, vilket sett till förtexten kan tolkas som att *rökning* inte används. Så är det naturligtvis inte; *rökning* är högst välanvänt i både tal och text. SAOL:s lösning verkar i förstone inte helt självförklarande, men kan motiveras med att verbet *röka* delas in i två skilda lexem, och även avledningen *rökning* har två betydelser i SAOL som hänvisar till varsin betydelse av basverbet *röka*.

Textbeläggen för ordet *levande* visar sig vid en uppföljning i korpusmaterialet bestå av träffar med kontext som *allt levande* m.m., vilket kan ses som en substantiverad adjektivisk användning. Som *-ande*-ord betraktat är *levande* alltså inte särskilt starkt företrätt i oböjd grundform, men har fyra träffar i delkorpusmaterialet i bestämd form genitiv, *levandets villkor*. Att *levande* är med som självständigt lemma i SAOL 14 får ses som en illustration av ordbildningsprinciper, snarare än en spegling av bruket. Det finns ingen konkurrerande eller blockerande substantiv i form av **levning*, men däremot är förstås *liv* ett mycket välbelagt substantiv i anslutning till verbet, även om det inte lika tydligt betecknar verbets aktion som *levande* gör. I SO ges både *levande* och *liv* som exempel på substantiv i verbartikeln *leva*, båda med hänvisningar till vilka lexem av *leva* som anses ta respektive substantivisk avledning.

Sammanfattningsvis kan sägas att ord som är lågfrekventa i de delkorpusgemensamma texterna i huvudsak inte heller är särskilt väl företrädda i ordböckerna som självständiga uppslagsord. Om de finns med är det framför allt i SAOL 14 och inte i de andra.

7.6 Det omvända fallet: ordböcker vs text

Hittills har resultaten från textstudierna fått styra andra delen av de lexikografiska undersökningarna, men i syfte att bredda diskussionsunderlaget och inkludera även det omvända fallet presenteras här några mindre undersökningar av *-ande-*

[80] I materialen finns det en övervikt för den längre verbformen, *förpliktiga*, och det finns alltså utrymme för att arrangera om ordningen i ordböckerna så att *förpliktiga* är huvudform och *förplikta* sidoform, och då följer rimligtvis verbalsubstantivet *förpliktigande* med.

ord som finns representerade i ordböckerna men som är svagt företrädda i textmaterialet.

I tabell 19 listas ord på *-ande* i ordböckerna som bara finns i mycket låg frekvens i det undersökta textmaterialet. Förhållandet kan bidra ytterligare till en diskussion om relationen mellan ordbok och textbruk. Undersökningen utgår från sådana *-ande*-ord i ordböckerna som av min språkliga intuition bedöms vara åtminstone ovanliga, och därefter har jag undersökt dem i delkorpusmaterialet.

TABELL 19. EXEMPEL PÅ *-ANDE*-ORD I ORDBÖCKER SOM HAR LÅG ELLER INGEN REPRESENTATION I TEXT

	BSO	SAOL	SO	Förekomst i delkorpusarna
avhemligande	+	-	-	0
visstidsförordnande	-	+	+	1 (P98)
tungomålstalande	+	+	+	3 (GP08), 2 (P98), 1(AkHum), 1 (Blogg08)
nysande	-	-	+	0
kringkuskande	-	-	+	0

Av orden i tabell 19 finns det tre som inte förekommer alls i en lemgramsökning i delkorpusmaterialet, nämligen *avhemligande* (BSO), *nysande* (SO) och *kringkuskande* (SO). Ordet *tungomålstalande* finns i alla tre ordböckerna som självständigt lemma, men bara sex gånger i delkorpusmaterialet (tre i obestämd form, tre i bestämd form). Ordet *visstidsförordnande* finns i SAOL och SO och en gång i materialet i P98.

Det finns alltså ord i ordböckerna som är svagt eller inte alls företrädda i det aktuella textmaterialet. Av urvalet ovan kan nämnas att *avhemligande* inte förekommer som neutralt substantiv i korpusarna, däremot i närbesläktade ordformer: *undersökning av avhemligade arkiv i Östeuropa* (Blogg 08), *i juli avhemligade regeringen dokument* (Press98) och *när Polisbyrån överfördes till Stockholmspolisten 1918 avhemligades den därför* (AkHum). Ordformerna utgörs alltså av adjektivisk användning av perfekt particip, preteritum och preteritum passiv form, men inte av neutralt substantiv.

Beträffande *nysande* motiveras ordets lemmastatus i SO troligtvis av idiomet *i ett nysande*, ett idiom som vid jämförelse med textmaterial och mot SAOB kan klassas som knappast längre levande i bruket.

Det behöver inte i sig vara anmärkningsvärt att ordböckerna innehåller ord som är lågfrekventa i text. Orsakerna kan variera: ordet kan ha fallit ur bruk sedan det togs med i ordboken, de undersökta textmaterialen innehåller inga belägg på ordet även om andra material kan göra det, ordboken har tagit med en annan ordform än den som är mest frekvent i bruk, osv. Däremot kan dessa ord vara kandidater för att bli utmönstrade vid en kommande genomgång av lågfrekventa

lemman, i den mån ordböckerna är tänkta att spegla språkbruket. De kan också tjäna som exempel på ord som kan uppmärksamma lexikografen på att det kanske är en annan ordform eller ordklass från närbesläktad ordfamilj som skulle kunna ansättas som självständigt uppslagsord i stället för substantivet (t.ex. i fråga om *avhemliga*).

7.7 Sammanfattning: *-ande* i ordböcker

I kapitlet undersöks substantiv på *-ande* och om och hur sådana behandlas i tre svenska ordböcker. Verbalsubstantiv som kategori nämns i alla tre ordböckernas förtexter men med olika utgångspunkt. I BSO behandlas de under substantivens böjning och har fokus på pluralformer. I SAOL 14 kommenteras verbalsubstantiv på *-ande* kortfattat i förtexten, och deras plats i lemmalistan beskrivs som avhängig av ifall basverbet i förekommande fall inte avleds med *-(n)ing*. I SO 2009 får verbalsubstantiven mer utrymme; de exemplifieras och i förtexten informeras om den typografiska markeringen i form av semikolon som avgränsar de regelbundet bildade verbalsubstantiven på *-ande/-ende* och *-(n)ing* från de mindre regelbundet bildade, t.ex. *-else* och *-an* samt kortavledningar.

I BSO ansätts verbalsubstantiv på *-ande* som självständiga lemman om de står i nära anslutning till basverbets artikel, och har vanligen en kortfattad definition eller hänvisning till själva basverbet. När de utgör självständiga lemman med mer ingående betydelsebeskrivning är de ofta polysema och ordboksartikeln delas upp i olika betydelsemoment. BSO innehåller ungefär 190 neutrala substantiv på *-ande* som självständiga uppslagsord, av ett totalantal på ca 60 000, vilket visar att det är en relativt låg andel av den totala lemmamängden som utgörs av neutrala *-ande*-ord.

I den mån neutrala ord på *-ande* tas upp i SAOL 14 (2015) görs det enligt förtexten för att visa på verbets egenskap att bilda nomen actionis, dvs. en produktionstanke, där avsikten är att ge neutrala *-ande*-ord som självständiga uppslagsord om verbet inte kan avledas med *-ning*. Dessutom ansätts de som självständiga uppslagsord i SAOL om de har en konventionaliserad betydelse, är polysema, ingår i idiom eller starkt etablerade fraser m.m., men denna mer självklara orsak ges inget direkt utrymme i förtexten för *-ande*-ord. Somliga *-ande*-ord ger alltså uppgift om ordbildnings- och avledningstendenser för basverbet, snarare än att deras lemmastatus signalerar en förankring i bruket.

Det finns ett implicit bokperspektiv som t.ex. har med sidutrymmets begränsningar att göra: genom att inte ge fler ord än nödvändigt lemmastatus kan sidutrymme sparas (samma återhållsamhet är förstås inte nödvändig i en elektronisk ordbok). SAOL 14 innehåller sammanlagt ungefär 860 självständiga neutrala substantiv på *-ande* som uppslagsord, av totalt ca 126 000, vilket gör SAOL 14 till den

ordbok av de tre undersökta som noterar flest antal och andelar neutrala ord på *-ande* som självständiga lemman.

Detta kan jämföras med SO, där *-ande*-orden framför allt listas som substantiviska avledningar inne i basverbsartikeln. Skillnaden mellan SAOL 14 och SO 2009 är att båda ordböckerna ger upplysningar om ordbildning i förhållande till basverbet, men i SAOL manifesteras den genom *-ande*-ordens självständiga lemmastatus, medan det i SO märks genom en framskjuten position inne i verbets artikeltext. Vilket presentationssätt som är mest lättillgängligt för användare är svårt att säga, eftersom användarnas synpunkter inte har inhämtats i någon större undersökning i fråga om dessa ordböcker.

I SO (2009) noteras, liksom i BSO, runt 200 självständiga uppslagsord på *-ande*. I den mån de utgör självständiga ordboksartiklar är de vanligen polysema eller ingår som delkomponent i en fast fras. I övriga fall noteras de i den tryckta boken uppräknade i artikelhuvudet hos basverbet under en egen rubrik (”SUBST.”), eller i app- och webbversionerna längst ner i artikeln. Ordbildningsaspekten är alltså mer framträdande i den tryckta versionen av SO (2009) än i de andra ordböckerna. Rubriken ”SUBST.” samlar vanligen substantiv som bildas av verbet och har någon sorts aktionell betydelse, främst dem på *-ande* och *-ning*, (t.ex. *skrivande* och *skrivning* vid verbet *skriva*) men också sådana som avleds med andra suffix som *-eri* (*skriveri*) liksom kortavledningar och andra former (*skrift*, men däremot inte *skrivelse,* och inte heller nomen agentis-avledningen *skrivare*). Dock är det inte, som kommenteras i ordböckernas förord, vilka substantiv som helst. För en användare som inte har läst förtexten kan det vara svårt att intuitivt förstå vilka substantiv som avses.

Ett stort antal av de i text högfrekventa orden på *-ande* finns ansatta som självständiga lemman i alla tre ordböckerna. Främst gäller detta de som har konventionaliserats i språket och också fått överförda betydelser (t.ex. *förhållande* m.fl. och de som Loman benämner *nomina dicti & scripti*, dvs. *meddelande* m.fl.). Dessa självständiga lemman har ofta dels en mer verbal betydelse, dels en eller flera som inte sällan avser aktionens resultat (jfr Josefsson 2005, Andersen 2006).

Resultaten och analyserna av formell och textuell variation visar att det också finns utrymme för fylligare betydelsebeskrivningar och mer representativa språkprov i ordböckerna avseende dessa ord (*förhållande*, *tänkande* och *meddelande*).

Frågan är också hur ordböckerna kan och bör hantera de lågfrekventa bildningar där *-ande* har fogats till något annat än en verbstam. Det mest rimliga är att en ordbok som vill spegla bruket av allmänspråket *inte* tar med dem – dels är de genomskinliga till sin betydelse och som sagt lågfrekventa, dels kan bildningarna knappast sägas vara befästa hos individen eller etablerade i språksamfundet. Å andra sidan skulle några exempel kunna illustrera suffixets mångsidighet (jfr Gudiksen 2003), men det är knappast rimligt att låta sådana uppta en lemmaposition. Däremot skulle de kunna ingå i de mer omfattande ordböckernas artikeltext eller i språkprov eller liknande.

När alla tre ordböckerna har delvis annat utseende och delvis annan funktionalitet i sina elektroniska versioner, ändras också åtkomststrukturen (Svensén 2004) och därmed användarens möjligheter att klicka vidare och få mer information. I Synonymer.se, där BSO finns, leds användaren ibland direkt från sökströngen på *-ande*-ord till aktuellt basverb (sökströngen *rökande* leder t.ex. direkt till verbartikeln *röka*). I SAOL 14 i app- och nätversion finns *rökande* som självständigt lemma, med klickbar hänvisning till verbet *röka 1*, medan man i SO (2009) i app och på webben inte får någon träff på *rökande*. Användaren får söka vidare, antingen i listvisningen eller via de ordförslag som presenteras när träff uteblir. I BSO och SAOL får användaren alltså i vissa fall mer semantisk information i den digitala versionen än den tryckta tack vare länkningen, medan SO 2009 möjligen är mer överblickbar i bokform än som app. Vad mediet innebär för ordbokens åtkomststruktur och användarens sökmöjligheter lyfts i det lexikografiskt orienterade diskussionen i kapitel 8.

8. Diskussion: lexikografisk hantering av *-ande*-ord

Diskussionen i innevarande kapitel utgår från avhandlingens övergripande syfte: att främst ur ett lexikografiskt perspektiv analysera och diskutera relationen mellan neutrala verbalsubstantiv på *-ande* i svensk text och enspråkiga svenska ordböcker. Undersökningarnas resultat relateras dels till rådande lexikografisk praxis, dels till ändrade förutsättningar för lexikografin i stort, t.ex. i form av omställningen från tryckta ordböcker till elektroniska medier och de konsekvenser och möjligheter denna omställning kan tänkas medföra.

Kapitlet disponeras så att frågeställningarna upprepas och besvaras i stora drag, och därefter diskuteras undersökningsresultaten ur ett lexikografiskt perspektiv i förhållande till ordböckernas kringtexter, lemmauppsättning och artikeltext. I kapitlets senare del orienteras diskussionen framför allt mot omställningen från tryckta ordböcker till digitala och lexikografernas delvis förändrade praktik.

8.1 Återblick på frågeställningarna

Den första frågeställningen lyder:

- Hur ser bruket av neutrala verbalsubstantiv med *-ande* ut, kvantitativt och kvalitativt, i svenskt skriftspråk från sent 1900-tal och tidigt 2000-tal?
  - Vilka likheter och skillnader kan urskiljas beträffande förekomst av neutrala *-ande*-ord i texter från olika texttyper?

Undersökningarna visar att neutrala *-ande*-ord finns representerade i alla de fem undersökta delkorpusarna, med den högsta relativa frekvensen i AkHum och den lägsta i Blogg08 (se 6.1.2.). I det undersökta textmaterialet finns det 158 neutrala ord på *-ande* som är gemensamma för de fem delkorpusarna. I frekvenstoppen för dessa gemensamma ord finns *-ande*-ord som ofta beskriver verbets aktion, i flera fall är polysema och förutom att beskriva verbets aktion också har andra, mer resultativa betydelser. De har sällan en motsvarande avledning (eller blockerande form) med *-ning*. Det är också vanligare att de högfrekventa orden på *-ande* används i pluralformer och/eller ingår i mer eller mindre fasta fraser (se 6.2.1., 6.2.2.) jämfört med *-ande*-ord med lägre frekvens.

Det polysema ordet *förhållande* är mest högfrekvent i alla de fem delkorpusarna. Ordet *tänkande* är också högfrekvent på den gemensamma listan vilket visar sig bero på delkorpusen AkHum och ordets höga frekvens där. En enskild delkorpus kan alltså märkbart påverka det sammanlagda resultatet (se 6.1.4.1).

Den andra delfrågeställningen utgörs av frågor om *-ande*-orden som självständiga uppslagsord i tre svenska samtidsordböcker:

- Hur representeras neutrala substantiv på *-ande* i de tre svenska samtidsordböckerna BSO (2010), SAOL 14 (2015) och SO (2009)?
  - Behandlas orden i ordböckernas kringtexter?
  - Har *-ande*-orden i förekommande fall status som självständiga uppslagsord?
  - Återfinns de neutrala *-ande*-orden i artikeltexten vid andra uppslagsord?

De tre undersökta ordböckerna redovisar neutrala *-ande*-ord som självständiga uppslagsord på ett relativt förväntat sätt, sett till ordböckernas respektive syfte och målgrupp. Över lag är de ändå rätt sparsamt förekommande som självständiga uppslagsord i BSO och SO med ca 200 neutrala *-ande*-lemman, medan de är betydligt fler i SAOL 14, med ca 860 förekomster (se avsnitt 7.4.). I den tryckta versionen av BSO finns de ansatta som självständiga uppslagsord med kortare definitionstext. I SAOL 14 har de också ansatts som självständiga uppslagsord. Skillnaden mot BSO består dock i att de tas med i syfte att upplysa om verbets substantiviska avledning i de fall verbets *-ning*-avledning inte anses förekomma, något som kommenteras mycket kortfattat i SAOL:s kringtext. I SO förekommer de som lemman i ungefär samma utsträckning som i BSO, men den stora skillnaden är att SO anger avledda neutrala substantiv på *-ande* inne i verbens artikeltext, i förekommande fall.

- Hur förhåller sig ordböckernas presentation av *-ande* till användningen av *-ande*-ord i text, så som den yttrar sig i korpusundersökningarna?

Ur kvantitativ synvinkel kan det konstateras att ordböckerna fångar upp och ansätter merparten av de korpusgemensamma *-ande*-orden som självständiga lemman. Tendensen är att mer högfrekventa *-ande*-ord i text också i många fall är uppslagsord i ordböckerna. Det finns dock lemmaluckor som med fördel skulle kunna fyllas (vilket kommenteras i 8.3).

Ur ett kvalitativt perspektiv visar det sig att de ordböcker som ger semantisk och syntaktisk information om uppslagsordet, BSO och SO, har potential att förse de undersökta *-ande*-ordens artikeltext med språkexempel som stämmer betydligt bättre överens med bruket (se 7.5.3). Ordböckerna fångar i hög grad upp de *-ande*-ord som ingår i fasta fraser, men fasta fraser med tydligare idiomkaraktär ges vanligen en mer framträdande position i ordböckernas artikeltext och är lättare urskiljbara i mikrostrukturen än sådana med lägre grad av idiomkaraktär (se 7.5.3., 7.5.4.).

8.2 Kringtext

Kringtexten i ordböcker är värdefull av olika skäl (Svensén 2004, Bergenholtz & Gouws 2013). Dels behöver användare som söker efter information om ordboken kunna hitta sådan, dels kan ordboksproducenterna publicera sin eventuella språksyn och de ställningstaganden som ligger bakom ordboken och i och med dessa ge en fingervisning om hur användaren bör förhålla sig till materialet (Svensén 2004:448). Dock kan kringtexterna knappast väntas få ett lika stort antal läsare som själva ordboksinnehållet.

Resultaten av de lexikografiska undersökningarna av kringtexter visar att de i varierande grad redogör för *-ande*-ordens behandling, även om avledningar i vidare bemärkelse och vissa avledningssuffix också delvis behandlas. Kringtexterna innehåller framför allt information om ordbokens grafiska och innehållsmässiga uppbyggnad, medan det inte är lika vanligt med språkvetenskapliga utredningar eller ställningstaganden. I BSO behandlas *-ande*-orden i kringtexten framför allt för att de kan innebära svårigheter vid pluralböjning, i SAOL 14 som exempel på att ordlistan bland annat ger upplysning om ordbildning vilket exemplifieras med att *-ande*-ord ges som lemma om motsvarande *-ning*-ord inte anses användas. I SO 2009 förklaras i kringtexten att substantiv på *-ande* ges i verbartiklarna som en produktionsstödjande upplysning. Ordböckernas kringtexter är alltså framför allt inriktade på att förklara hur respektive ordbok är uppbyggd, dvs. att ge en användarvägledning (jfr Svensén 2004:450).

De textundersökningar som har genomförts visar bland annat på *-ande*-suffixets produktivitet och mångsidighet. Är detta ett faktum som borde komma fram i en ordboks kringtext? Mer omfattande information om olika typer av avledningar skulle få kringtexterna att dra åt grammatikhållet, och de tre undersökta svenska ordböckerna innehåller ingen specifik grammatikdel, på det sätt som är (eller har varit) något vanligare i tryckta engelska ordböcker, exempelvis (jfr Atkins & Rundell 2008). Den språkvetenskapliga grunden bakom ordböckerna lämnas alltså ofta outtalad, och det gäller inte bara för avledningar utan även grammatisk information i vidare bemärkelse (jfr Svensén 2004, Holmer 2016).

I ordböckernas kringtext skulle också teoretiska resonemang med praktisk, lexikografisk koppling om produktivitet med fördel kunna föras i någon form. Det skulle kunna tydliggöras hur ordboksredaktionerna resonerar i fråga om produktiva suffix, och då förstås inte bara *-ande*. Ord med *-ning* och *-het* nämns t.ex. i förtexten till SAOL 14 (SAOL 14: XXXIV) men partiet handlar inte om produktiva suffix utan om systemet med ordlistans hänvisningar. Om orden på *-ning* och *-het* sägs bara att de tas upp tämligen generellt i de senaste upplagorna av SAOL.

Ord bildade med produktiva suffix kan trots allt bidra till att påverka lemmanumerären i ordboken, beroende på hur ordgruppen behandlas (se SAOL 7 1900,

jfr Bergenholtz & Gouws 2013). I fallet med SAOL 7 jämfört med SAOL 6 decimerades lemmalistan med flera tusen ord när verbalsubstantiv på *-ande* uteslöts, och dessa ord blev därmed inte möjliga att slå upp i ordlistan. Det kan jämföras med SAOB:s förfaringssätt (jfr Lundbladh 1995) där avledningssuffix till verbalnomen regelmässigt ges i verbartikelns huvud (i både tryckt bok och digital version), och där verbalsubstantivet också utgör hänvisningslemma i lemmalistan i den digitala versionen (men ej i den tryckta boken).

Övergången till digitala ordböcker medför också överväganden om vilken information, och hur mycket av den, som kan vara lämplig att publicera i kringtexter. Många ordboksanvändare konsulterar nät- eller appversioner och kan vara påverkade av t.ex. enhetens skärmstorlek som en konkret begränsning för hur mycket text som kan visas åt gången (Lew 2012, Rundell 2015). Med telefoner och surfplattor finns också möjligheten att ordboksapparna och nätversionerna används ”på språng” (Holmer, Hult & Sköldberg 2015) och då kan användaren vara ute efter så kortfattad och precis information som möjligt (om de ens konsulterar kringtexter i sådana fall). Både appar och nätversioner tillåter dock (i teorin) vidare länkning inom den egna resursen såväl som utåt till externa resurser (Svensén 2004, Atkins & Rundell 2008, Bergenholtz & Gouws 2013), och en framtida möjlighet för de tre undersökta ordböckerna är att t.ex. länka exempelorden i kringtexterna till själva ordboksartiklarna, och tvärtom länka ordboksartiklarna till relevant kringtext. Detta har hittills inte gjorts i någon av de svenska ordböckerna.

Om ordboksproducenterna skulle använda sig av referenser utanför ordboken (jfr Svensén 2004:449, Bergenholtz & Gouws 2013:70) och hänvisa till externa grammatiska resurser, skulle det mest naturliga, för svenska förhållanden, vara att hänvisa till SAG, särskilt i SAOL:s och SO:s fall, eftersom Svenska Akademien är uppdragsgivare och finansiär för alla dessa verk. Men då skulle ordböckerna och grammatikan behöva vara någorlunda samstämmiga, och det skulle förstås vara önskvärt att de externt länkade resurserna också uppdaterades löpande (jfr resonemang i 4.2.3, se Bergenholtz & Gouws 2013). SAG gavs ut 1999 och någon uppdatering verkar ännu inte vara i sikte.

Kanske skulle också ordboken behöva anpassa sig till grammatikresursen med avseende på ordklassindelning och terminologi, och det är inte alltid så enkelt (Svensén 2004:180), och i vilket fall kan det diskuteras hur tillgänglig den grammatiska terminologin är för användarna (Herbst 1989:96). Ett uppenbart exempel där skillnad råder mellan ordböckerna och SAG 1999 är i frågan om ordklassterminologi (jfr Josefsson 2005), där SAG har en egen ordklass för particip, medan ingen av ordböckerna använder den ordklassbenämningen (däremot kan uppgift om participformer förekomma inne i artikeltexten i vissa fall).

För de mer akademiskt inriktade lexikograferna kan det vara av vikt att redogöra för den aktuella ordbokens förhållningssätt i relation till språkvetenskapliga teorier, lexikografiska utgångspunkter samt eventuella förhållanden till liknande

verk (jfr Sköldberg & Mattsson 2016). Det kan vara betydelsefullt att positionera sig inom fältet, något som eventuellt inte är lika viktigt för de mer kommersiella ordböckerna. Kommersiella ordböcker kan i stället ha ett större intresse av att marknadsföra sig med kvantitet, t.ex. som den största ordboken med avseende på antal uppslagsord, ordboken med flest antal användare, den mest sålda/nedladdade ordboken m.m. Exempelvis marknadsför sig Synonymer.se där BSO ingår som ”Sveriges största sökmotor för det svenska språket” (Synonymer.se 2022), vilket sett till antal unika webbläsare per månad stämmer, medan SAOL 14 (2015) och SO (2009, 2021) inte gör några direkta sådana påståenden.

Det kan också vara betydelsefullt för avancerade användare och forskare med mer ingående information av språkvetenskapligt relevant karaktär i kringtexten, men igen, det är fullt tänkbart med information på olika nivåer, t.ex. med en lätt tillgänglig grafisk användarvägledning, en medelinformativ och en mer detaljerad, något som bl.a. Svensén (2004) föreslår.

En möjlighet är att låta de digitala versionerna länka vidare till externa källor för ytterligare grammatik- och språkinformation (Granger 2012, Bergenholtz & Gouws 2013). Synonymer.se, där BSO ingår, har t.ex. startat ett forum för språkintresserade och blivit mer utåtriktade genom veckomejl till användarna, quiz, korsord med vinster i form av premiummedlemskap på sajten m.m.[81] SAOL 14 och SO går inte mycket längre än att tillhandahålla kontaktuppgifter för den som vill ge förslag i någon form till ordböckernas redaktioner. På svenska.se finns en sida som heter Grammatik, där SAG går att ladda ner som pdf, men det länkas inte mellan ordbok och grammatisk resurs.

När ordböckerna har etablerats på nätet i högre grad används framför allt länkning mellan ett och samma förlags olika resurser för de större engelska ordböckernas del. Se t.ex. OALD (*Oxford Advanced Learner's Dictionary*) som länkar vidare till *Oxford Collocations Dictionary* och *Oxford Learner's Dictionary of Academic English* m.m. från ordboksartiklarna (Oxford University Press 2022). Även de danska ordboksapparna hänvisar mellan de olika ordboksresurserna som ges ut av samma producenter (se t.ex. DDO och ODS i appversioner).

Ytterligare en möjlighet att utnyttja de digitala medierna är att använda olika typer av klickbar information på det sätt som t.ex. görs i DDO på nätet.[82] I DDO har uppslagsordet en ikon vid uttalsmodulen som länkar vidare till information om uttalsangivelse och uppläst uttal, och det finns också popup-fönster med kortfattad information om vad DDO är. Systemet med klickbara symboler, som signalerar att det finns mer information för den intresserade, skulle alltså kunna utnyttjas mer i de svenska ordböckerna än vad som är fallet idag.

---

[81] Se t.ex. <https://forum.synonymer.se/>

[82] Även den norska ordboken NAOB har en förklaring av uttalsnotationen, men DDO utnyttjar systemet med popup-fönster vid fler informationskategorier än vad NAOB gör.

8.3 Lemmaurval

Med exempelord hämtade från *-ande*-substantiven kan det konstateras att redaktionerna för de tre undersökta ordböckerna har gjort rätt så olika val vid ansättning av neutrala *-ande*-ord som uppslagsord, liksom av den åtföljande artikeltextens omfång och informationsstruktur (se kap. 7). Jämfört med språkets vanligaste ord ligger *-ande*-orden sällan i frekvenstoppen.[83] Även om de inte är särskilt högfrekventa överlag, visar undersökningarna att somliga *-ande*-ord med högre frekvens skulle kunna ansättas som självständiga lemman i ordböckerna, t.ex. *skrivande* och *samlande* (som finns med i SAOL 14 men inte i BSO och SO), enligt principen att ord med någorlunda hög frekvens vanligen ingår i ordboken. En del *-ande*-ord med låg frekvens i text skulle kunna strykas ur ordböckernas lemmalistor av just frekvensskäl (*avhemligande*, *förpliktande*), såvida inte något annat skäl ligger bakom ansättningen av dem. Men det kanske inte är på lemmanivå som många ändringar är nödvändiga, utan i artikeltexten där medtagna *-ande*-ord behöver beskrivas bättre och exemplifieras på ett mer sätt som är mer solitt förankrat i bruket.

Ur ett lexikologiskt perspektiv är *-ande*-orden intressanta bl.a. eftersom de utgör en mångsidig ordgrupp med relativt regelbunden bildning, och de används för att bilda substantiv av både osammansatta verb och ordgrupper (SAG 1999, Josefsson 2005), liksom också av ord från andra ordklasser. Orden på *-ande* är knappast svåravkodade semantiskt, så de utgör var för sig inga svårigheter att förstå.

Ett förslag är att låta *-ande* som suffix (och variantformen *-ende*) ansättas som självständigt lemma i BSO och SO (jfr Gudiksen 2003) med exempel hämtade från de mer verbala (*tänkande*, *utforskande*, *regnande*) till de mer resultativa substantiven (*meddelande*, *uttalande*, *betänkande*). En fingervisning om suffixets produktivitet skulle kunna ges i ordböckerna i form av avledningsexempel på mer lågfrekventa bildningar (t.ex. *sorlande*, *avskärande*, *knattrande* m.fl.). Även *-ande*-ord som är avledda av verb + komplement o.d. skulle kunna ansättas som exempel på suffixets användbarhet. Den lösningen skulle förstås också kunna användas vid andra suffix som *-else* (dock ej längre produktivt), *-eri* (begränsat produktivt), *-(n)ing* m.fl. Att ansätta suffix i lemmaposition skulle integrera lexikografisk och grammatisk information mer än om liknande information bara presenteras i kringtexten. Att ett suffix inte längre är produktivt gör dock att en del av poängen med egen lemmastatus faller, t.ex. i fallet med *-else*.

Ett annat konkret förslag är att låta *-ande*-orden ingå som självständiga lemman i en kommande upplaga av SAOL, inte bara som information om att *-ning*-bildning undviks, utan som stöd för att *-ande*-ordet används i ”egen rätt”. Det skulle kunna förenkla för användaren som annars måste sluta sig till att ett negativt sökresultat

[83] I *Tiotusen i topp* (Allén 1972) finns det ca 70 neutrala *-ande*-ord, och av dem befinner sig *förhållande* och *uttalande* i det första tusendet av ord och *inflytande* i det andra tusendet, medan *tänkande*, högfrekvent i AkHum, befinner sig i det tredje tusendet.

betyder att ordet *kan* finnas, men användaren kan inte vara säker. Att ordet inte är med kan ju betyda att ordet inte har tillräckligt hög frekvens för att tas med, men också att det lika gärna kan vara en miss från redaktionens sida. Men att ordet finns i SAOL 14 som självständigt lemma ”bara” om motsvarande basverb inte avleds med *-ning*, (förutom i de fall ordet har en självständig betydelse och/eller är polysemt) är troligen inte huvudpoängen för den som slår upp ett *-ande*-ord. Kopplingen mellan kringtexten och lemmaurvalet skulle också kunna stärkas på denna punkt, nämligen att i ordböckernas kringtexter informera om att högfrekventa ord av en viss typ ansätts som lemman i normalfallet, likaså om de har en specialbetydelse. Det görs inte så tydligt i de olika ordböckerna.

Det faktum att ordböckerna innehåller ett *urval* av ord över huvud taget är något som skulle kunna förtydligas i samtliga kringtexter, eller i lättillgängliga andra texter om respektive verk. Förbehållet är dock att flertalet användare ändå inte läser kringtexterna och därmed är måttligt behjälpta av informationen

Det finns givetvis många ord som kan sägas vara konventionaliserade utan att för den skull stå som självständigt uppslagsord i en ordbok. Antalet ord på *-ande* i korpusundersökningarna ger en fingervisning om just en grupp av sådana ord. Uppfattningen att ord är ”godkända” om de står med i ordböcker har särskilt SAOL återkommande varit föremål för (Gellerstam 2009:15f.). Josephson (2018:189) menar t.ex. att ordboken genom att ta med ett visst ord skänker det en säkrare position.

Alla ord som används i talad och skriven text står inte med i en ordbok, och alla ord som står med i en ordbok används inte i text eller tal. Det gäller för vissa verbalsubstantiv (t.ex. *irrande*, *snurrande*), vilka förekommer i alla de fem delmaterialen utan att för den skull vara upptagna som uppslagsord i ordböckerna.[84] Också andra substantiv, t.ex. sammansättningarna *börsraket*, *premiumartikel* och *protestlåt*, tre ganska godtyckliga sammansatta ord, kan vara konventionaliserade utan att finnas som lemman i någon av de tre ordböckerna, även om alla tre används i tidningstext (juni 2022).

Ett fenomen som *blockering* skulle också kunna förklara att vissa avledningar inte tas upp i ordboken som uppslagsord – det finns redan ett blockerande ord i stället för den annars fullt möjliga bildningen (jfr Svanlund 2002, Josefsson 2005). Men igen, att i ordboken föra omfattande resonemang om teoretiska modeller för lemmaurval skulle leda i grammatisk riktning, och det är knappast det som är ordbokens uppgift. För lexikografiskt vidkommande skulle dock fenomenet blockering åtminstone kunna kommenteras i förorden som förklaring till varför vissa potentiellt möjliga ord saknas i ordboken som uppslagsord (de används helt enkelt inte i skriftspråket).

---

[84] Jämför med ord som *avhemligande*, ett substantiv som finns som lemma i BSO utan att finnas i textunderlagen, och *tungomålstalande* som är svagt företrätt i text men ändå finns som uppslagsord i ordböckerna.

Sett till kopplingen mellan *-ande*-ordens frekvens i text och deras förekomst i ordböckerna, och resultaten från kapitel 6 och 7, skulle några av de delkorpusgemensamma *-ande*-orden kunna förtjäna en lemmaplats. Orden *skrivande* och *skapande* skulle av frekvensskäl mycket väl kunna upptas i BSO och SO, också av skälen att *skrivande* och *skapande* är viktiga inom t.ex. skolväsendet. De ingår i nominalfraser med bestämningar som *fritt skrivande/skapande*, *kreativt skrivande/skapande*, *akademiskt skrivande* m.fl. och har alltså konventionaliserade betydelser och några återkommande adjektiviska framförställda attribut.

Vad beträffar högfrekventa ord som ändå inte är korpusgemensamma, skulle t.ex. *lärande*, *sparande* och *företagande* kunna läggas in som självständiga lemman i de ordböcker som inte har tagit med dem.[85]

8.4 Artikeltext

I avhandlingens undersökningar har artikeltexten studerats och *-ande*-orden har undersökts med avseende på formell variation med fokus på numerus, kontextuell variation med avseende på framförställda adjektiv, och i viss mån hur *-ande*-ord används i definitionsvokabulären. Resultaten visar att de mer polysema *-ande*-orden har en starkare tendens att användas i fler böjningsformer, och framför allt i plural, i textmaterialet. Mer verbala *-ande*-ord används däremot sällan i någon annan böjningsform än nominativ singular. De högfrekventa orden *förhållande*, *uttalande* och *meddelande* skiljer sig därmed från högfrekventa ord som *tänkande*, *agerande*, *lidande* och *deltagande* på flera plan: de tre förstnämnda används i fler böjningsformer totalt sett i texterna och de har en pluralformsfrekvens som är hög, relativt sett. De fyra sistnämnda orden är klart mer aktionella till sin karaktär och tar då inte heller med samma självklarhet pluralformer.

Ökad andel böjningsformer hör rimligtvis ihop med ordens polysemi och fler betydelser än den rent verbala, och att de mer resultativa betydelserna betecknar räknebara företeelser. Polysema ord med fler använda böjningsformer beter sig helt enkelt mer som klassiska substantiv än de renodlade verbalsubstantiven vilket också märks i de lexikografiska beskrivningarna av orden i ordböcker. Vilka former ett *-ande*-ord tar syns egentligen bara i ordboken om lemmat förses med uppgift om pluralböjning, och om denna form exemplifieras i språkprovet med en pluralform. Men detta bygger naturligtvis på att ordet är med som självständigt lemma. När *-ande*-orden *inte* står som självständiga lemman utan enbart redovisas som avledningsmöjligheter till verben syns inte någon sådan information utåt (jfr presentationssättet i SO 2009; jfr presentationssätten i de tidigare ordböckerna Östergren och ISO). En användare kan också ha svårt att veta var den ska leta

[85] Orden *lärande* och *sparande* är också med som självständiga uppslagsord i SO 2021, bland annat som ett resultat av de undersökningar som redovisas i avhandlingen.

efter det avledda ordet – i lemmalistan? Eller kanske i artikeltexten till ett annat ord? Detta resonerar Bergenholtz & Gouws (2013:65) om. I den elektroniska ordboken är det framför allt viktigt att en uppslagen ordform leder användaren till en relevant artikel (jfr Lew 2012).

En konsekvens av att placera det avledda ordet inne i artikeln till basverbet kan vara att användaren ser att en avledning kan vara konventionaliserad, men ingen uppgift om form eller betydelse ges, och inte heller kontext. Här skulle återigen lösningen, om man tycker att detta är ett problem som behöver en lösning, vara att ge avledningsformen både som exempel på avledning i basverbets artikel och som självständigt lemma med artikelinformation på sedvanligt sätt, och försett med länkar. Denna lösning går i linje med Bergenholtz & Gouws (2013) som den mest användartillvända, och det digitala presentationssättet möjliggör helt klart den typen av visning. Se t.ex. DDO och deras lösning med artikel-"skal" till vissa avledningar (t.ex. *vigen* till *vige* m.fl., se avsnitt 3.2.1).

Ett visst *-ande*-ord kan ta olika typer av bestämningar, vilket visas i avhandlingen genom den ordbild som kan genereras med hjälp av Korp. Polysema ord kan ha olika bestämningar till de olika delbetydelserna. Detta faktum är något som både forskaren och lexikografen behöver förhålla sig till: forskaren för att kunna ge en rättvisande bild av själva objektordet och lexikografen för att kunna resonera om lämpliga språkexempel och valensramar i ordboken som kan grunda sig tydligare i bruket (Svensén 2004:217, Sköldberg 2022). De polysema orden *förhållande*, *uttalande* och *meddelande*, har olika bestämningar till huvudordet vid de olika lexemen (*under svåra förhållanden* respektive *ett långvarigt förhållande*, se kap. 6). Det finns också olika typer av bestämningar till *samma* betydelse av *förhållande, uttalande* och *meddelande* beroende på vilken delkorpus som undersöks (t.ex. *viktig*, *förtrolig*, *kort* som framförställda adjektiviska attribut till *meddelande* i P98, men *liten*, *ny* och *personlig* i Blogg08). Det är i sig inte överraskande, eftersom olika texttyper handlar om olika ämnen och dessa beskrivs på olika sätt. Det som är viktigt ur ett lexikografiskt perspektiv är att vid registrering och beskrivning av skriftspråket i en ordbok ta hänsyn till många olika faktorer, i praktiken ofta fler sådana än vad den traditionella lexikografen vanligen har möjlighet att göra (Moon 2008, Sköldberg 2022). En mer noggrann korpuskoppling mellan utvalda ord och ett genomtänkt korpusmaterial skulle dock öka chansen att ge framför allt SO fler språkprov som bättre representerar det faktiska bruket i olika texter. I BSO görs en koppling till exempel med omfattande kontext i presentationen i Synonymer.se. BSO:s språkexempel har alltså goda chanser att vara många, långa och fånga upp representativa kollokationer och annan mindre fast fraseologi. I SAOL är det dock knappast aktuellt, mer än att en allmän genomgång av vilka språkprov och exempel på fasta fraser som ges i artikeltexten skulle kunna vara lämplig i ett kommande redigeringsarbete.

Genom pluralundersökningen i kombination med ordbildsanalysen ges också en bild av vilka av *-ande*-orden som framför allt utgör komponenter i fasta fraser,

även om de kontextlöst skulle kunna betraktas som vilka andra neutrala *-ande*-ord som helst. Hög frekvens av framförställda formord indikerar att det aktuella *-ande*-ordet förekommer i en fast fras. Exempel som *för* + *närvarande* och *och* + *liknande* kan illustrera detta faktum. Dels säger ordbilden något om *närvarande*:s vanligast förekommande användning i text, dels antyder den att det finns ett intressant klassificeringsproblem avseende ordet. *Närvarande* och *liknande* har fångats upp som substantiv i undersökningarna, men orden är knappast klassiska substantiv, utan adjektiv i substantivisk användning (*för närvarande* kan klassas som tvåordigt adverb).

Frågan är också hur ordböckerna bör registrera dessa ordformer, som framför allt förekommer i en fras och inte självständigt (jfr Larsson 1936:79f. om ”prepositionella förbindelser”, särskilt framträdande i skriftspråket enligt honom). En lösning är att använda en metaspråklig markering i artikeltexten, t.ex. genom en kommentar i stil med ”särskilt” eller ”mest i frasen” e.d. Så gör SO (2009) återkommande, medan BSO och SAOL 14 ger ett språkprov utan metakommentar och lämnar åt användaren att dra slutsatser utifrån exemplen.

De fraseologiska upplysningarna skulle alltså kunna utvecklas i alla de tre ordböckerna. Hur lösningen än görs lexikografiskt är det också viktigt med en digital sökfunktion som kan hitta fram till dessa ordformer, vare sig en användare söker på hela frasen *för närvarande* eller bara på det ingående *-ande*-ordet. I nuläget finns det en del kvar att göra i kopplingen mellan de bakomliggande orddatabaserna och de olika sökgränssnitten i apparna respektive på nätet.

En implicit syn på *-ande*-ordens semantik i ordböckerna kan också anas genom att de används i definitionsvokabulären utan att nödvändigtvis finnas i respektive resurs som självständigt uppslagsord. Uppslagsord på *-ande* definieras alltså ibland med andra *-ande*-ord, vilka inte ingår som egna uppslagsord. Kanske beror det på att betydelsen hos definitionsorden på *-ande* trots allt lätt kan avkodas, men å andra sidan går det emot tanken om att ord som används i definitionerna också gärna bör utgöra uppslagsord i ordboken (jfr Atkins & Rundell 2008:448f.). Enligt förtexten i SAOL 14 motiveras t.ex. ansättningen av namn på länder och personer delvis med det argumentet: ”Motiveringen är att ord som används i definitioner (med undantag för helt självklara sammansättningar) bör finnas med som uppslagsord.” (SAOL 14:XV). Kanske anses de *-ande*-ord som används i definitionerna kunna likställas med ”helt självklara sammansättningar”, även om abstraktionsnivån ibland blir väl hög (Svensén 2004). Det kan också visa på en av *-ande*-ordens funktioner i språket, nämligen att de används för att förtäta informationen, något som förstås också görs i ordböcker i textekonomiskt syfte (jfr Chrystal 1986:77). De verbalsubstantiv som har en ’det att’-definition skulle också kunna ses över, och i somliga fall få en mer utbyggd definition (jfr Järborg 1989, Svensén 2004).

Till sist några ord om hur länkning inom och mellan artiklar skulle kunna utvecklas framåt i alla tre ordböckerna. Ett polysemt ord som *förhållande* är knappast

ett renodlat verbalsubstantiv. Dess koppling till ett basverb som *förhålla sig* är mer framträdande i den först beskrivna kärnbetydelsen i SO (2009), medan den är mindre tydlig i andra delbetydelser. Hur skulle sådana sätt att hänga samman kunna markeras bättre i artikeltexten på ett sätt som utnyttjar den digitala presentationen? Ett naturligt förslag är att leda avledningar tillbaka till basverbet i det här fallet, eller till rätt lexem i de fall basverbet är polysemt. I SO leds läsaren i vissa fall från verbet till verbalsubstantivet, och ibland hittar man etymologiska hänvisningar i ordets etymologifält till andra ord, men sällan leds användaren från *-ande*-ordet tillbaka till basverbet. För den ordbok som vill ge uppgift om ordbildning borde ett första steg vara att lägga in en länk från *förhållande* till *förhålla sig*. Det skulle stödja reception och svara på frågan om vilka ord som är besläktade, och det skulle öka den semantiska inomverksliga väven.

I SO (2009), den ordbok som redovisar flest (meta)språkliga kategorier inne i varje artikel av de tre ordböckerna, skulle upplysningarna om avledningar kunna renodlas mer så att de exempel på verbalnomen som ges inne i basverbets artikel begränsas till sådana som är någorlunda frekventa i bruket. Det skulle signalera om dessa är etablerade i språksamfundet genom att ha blivit konventionaliserade (jfr Martola 1996, Bergenholtz & Gouws 2013).

8.5 Den digitala omställningen för lexikografer och användare

Det går inte att komma ifrån att *ingen* av de tre undersökta ordböckerna, eller rättare sagt deras redaktioner, har fortsatt i samma anda efter publicering av de tryckta böckerna. Alla tre verken har vidareutvecklats i fråga om tekniska lösningar och digitala presentationssätt, men även de redaktionella och finansiella förutsättningarna har ändrats:

Gemensamt för de tre ordböckernas publikationsform är att samtliga är producerade med en tryckt bok som första produkt, medan de digitala anpassningarna och utvecklingarna har kommit några år senare (jfr Svensén 2004:518 om digitaliserade pappersordböcker). I alla tre fallen har utvecklingen hittills handlat om att omvandla presentations*sättet* utan att förändra det lexikografiska materialet. De digitala produkterna har alltså inte utökats med nya uppslagsord mellan den tryckta versionen och den digitala, men det har t.ex. hänt att rena fel i texten har rättats.[86]

De undersökta ordböckerna utgör bara tre av många exempel på liknande utveckling. På norska finns t.ex. NAOB som ges ut digitalt numera, men som i grunden bygger på *Norsk Riksmålsordbok* (1937–1957) och dess supplement (1995)

[86] I SAOL 14 korrigerades t.ex. vissa felaktigheter från trycket i de digitala versionerna.

och beskrivs som en diakron samtidsordbok. I informationstexten om ordbokens omfång redogör redaktionen på ett intressant sätt för förhållandet mellan bok och digital utgåva: ”Om innholdet hadde blitt utgitt i bokform, ville det ha fylt 12 bind.” (Det Norske Akademi for Språk og Litteratur, 2021). Det tyder på att det fortfarande finns ett visst sätt att ange omfånget på materialet relaterat till tryckta böcker, något som också pekar på svårigheten att berätta för användaren hur ”stor” ordboken är när den är digital och inte har en direkt förlaga i bokform.

Det begränsade sidutrymmet i tryckta ordböcker har tidigare gjort att ordböcker har utformats för att innehålla mycket information i starkt kondenserad form. Utrymmesbristen har bl.a. lett till att ordböcker har uteslutit *-ande*-orden (se SAOL 7), när dessa har utgjort rena verbalsubstantiv, och i stället lämnat utrymme för andra uppslagsord som har bedömts som mer värdefulla. Men den här typen av resonemang behöver inte nödvändigtvis föras i fråga om elektroniska ordböcker, eftersom sådana knappast begränsas av utrymmesbrist. Lexikografin har dock i uppgift att hantera den stora mängden information som är teoretiskt möjlig att presentera, i relation till den som är vettig att presentera. Det är i teorin möjligt att beskriva varje uppslagsord ytterligt detaljerat, men det är knappast praktiskt genomförbart för lexikografen. Inte heller är det rimligt sett till presentationssättet i den digitala visningen, eller läsarvänligt och begripligt för användaren. Dessutom tillkommer praktiska detaljer i form av vilken typ av skärm som användaren läser ordbokstexten på, och då passar olika produkter olika bra för telefonskärmar jämfört med datorskärmar.

Det är kanske inte heller ett självändamål att förse ett uppslagsord med definitionstext om det går att hänvisa till ett intilliggande ord. Men igen, det resonemanget gäller för tryckta böcker där användaren har överblick över hela boksidan och det aktuella lemmats intilliggande ord. I en elektronisk resurs kan användaren i stället (eventuellt) klicka sig vidare genom en hyperlänk (jfr Bergenholtz & Gouws 2013 och Rundell 2015). Överblicken över intilliggande ord saknas ofta i elektroniska ordböcker, även om många har en klickbar lemmalista i närheten.

För den användare som vill ha lättillgänglig information snabbt och inte läsa eller hänvisas till extra information, fungerar den basala digitala lösningen säkert tillräckligt bra. Men för den avancerade användaren eller forskaren som också vill studera ordets tillhörighet i ett semantiskt fält eller fler sammansatta och avledda ord inom samma ordfamilj, skulle antagligen både ökad betydelsebeskrivning hos t.ex. *-ande*-ord såväl som den ökade potentialen till vidare länkning vara till nytta Jfr Rundell (2015) som bl.a. diskuterar olika nivåer av användarbehov och också föreslår användarundersökningar för att ta reda på i vilken grad lösningar som passar lingvister och /eller avancerade användare också är intressanta för andra användare.

Frågan är också hur långt lexikograferna kan gå i ett och samma verk för att tillfredsställa många olika lexikografiska behov hos användarna. En polyfunktionell ordbok har fördelen att den ger mycket information om varje uppslagsord och

stöder både produktion, reception och kanske dokumentation, men riskerar också att ge användaren ett överflöd av information ("information overload", jfr Gouws & Tarp 2016). Lexikograferna i allmänhet behöver nog också fundera över hur de kan utveckla sina produkter för att kunna behålla befintliga användare och också locka nya.

I den tryckta SAOL kan den som söker efter ett visst uppslagsord få ett lättolkat svar: antingen finns ordet som självständigt lemma, eller så gör det inte det, t.ex. vid ett substantiv som *ropande*. I appversionen ges upplysningen "inget uppslagsord hittades […]" men sökningen ger träffen "ropande (**ropa**)", vilken leder till verbet **ropa**, där presens participformen *ropande* ges i böjningsparadigmet. I SAOL 14 på svenska.se leds man däremot direkt till verbartikeln för **ropa**. En sökträng som slutar på *-ande* kan motsvara flera homografer (*ropande* kan vara *ett ropande* eller *en ropande nödställd*). Själva den sökta *ordformen* ger kanske en träff, men inte nödvändigtvis på den homograf som användaren är ute efter. Det här kan bli ett problem om användaren är ute efter ett exakt resultat, men blir antagligen ett mindre problem om användaren i stället nöjer sig med ett ungefärligt svar.

8.6 Lexikografi och produktivitet

De kvantitativa textundersökningarna och de kvalitativa uppföljningarna av dessa stöder tidigare påståenden om suffixet *-ande*:s produktivitet, där fördelningen visar att ungefär hälften av *-ande*-typerna är enfrekventa, dvs. förekommer endast en gång i korpusen. Detta kan jämföras med en motsvarande undersökning av verbalsubstantiv med suffixet *-else*. Sökresultatet utgörs där i stället av en rätt begränsad uppsättning ord och sammansättningar, som inte uppvisar någon särskilt hög andel av enfrekventa ord på det sätt som *-ande* gör (jfr avsnitt 6.3.1). Användning av mer tillfälliga bildningar på *-ande*, med karaktär av *nonce formations* eller kreativa bildningar, förekommer i alla de fem undersökta delkorpusarna, med exempel som *kendofäktande* (P98), *äggläggande* (GP08) *dyliktkunnande* (AkHum), *vindknastrande* (Norstedts) och *ansvarsprojicerande* (Blogg08). Här ingår som synes avledningar som är bildade av ordgrupper (*projicera ansvar*, *lägga ägg*), och *-ande* används alltså fritt som avledningssuffix.

Bland de lågfrekventa orden kan det mycket väl finnas sådana som tangerar Larssons (1936) exempel på möjliga, men enligt honom en smula löjliga, bildningar (*sportstugeägandets behag*), liksom vissa sådana kan tänkas tillgripas för tydlighet eller någon stilistisk effekt (*kontraaltskrockande*, *vänsterknäckand*e; jfr Loman 1962:5). Inga av dessa lågfrekventa ord kan dock anses vara så etablerade av språksamfundet att det är rimligt att förvänta sig dem som självständiga lemman i ordböcker. Inte heller kan de anses ha någon etablerad verbfras ovanför i hierarkin att avleda från; de kan alltså inte heller på ett naturligt sätt sorteras in under en

basverbsartikel.[87] De skulle möjligen kunna användas i språkexempel vid andra ord, eller om suffixet *-ande* ansattes som lemma, som exempel på suffixets produktivitet och användbarhet, och på att det kan användas för både temporära och kreativa bildningar. I övrigt finns det knappast någon plats för dem i ordböckerna.

Några av de enfrekventa *-ande*-orden har något annat än en uppenbart verbal bas. I den aktuella gruppen finns ord som *ejderpoande*, *kukuande*, *GI-ande* och *hälsapåande* (i det sista exempelordet finns en tydlig verbbas, men den förväntade avledningen skulle nog vara *påhälsande*). Fenomenet behandlas kortfattat i Malmgren (1994) som ger exempel på nyordet *hemma hosande*, men i övrigt är kommentarer om den här typen av substantivbildning få. En jämförelse med suffixet *-eri* och dess produktivitet (enligt SAG), gör att bildningen i sig kanske inte framstår som särskilt anmärkningsvärd, i och med att även *-eri* också kan fogas till t.ex. substantiv (SAG 2:40 anger t.ex. *knätofs-eri* och *telefonväkt-eri*). Fenomenet att *-ande* är så mångsidigt att det kan fogas till ord från andra ordklasser än verb stödjer i alla händelser påståendet att det är fritt produktivt.

Produktiva mönster diskuteras i anslutning till ordböckerna i vissa fall, i andra inte. Några av förtexterna i SAOL:s upplagor genom åren tar upp avledningssuffix som *-het* och *-ning*, och några kommenterar adverbbildningen av *t*-adjektiv (jfr Holmer 2016:92). Några längre resonemang kan dock knappast föras i ordböckerna, mer än att en bredare ingång ges i kringtexten medan suffixartikeln, i den mån en sådan läggs till i lemmalistan, lämpligen också innehåller en kort kommentar om produktivitet (jfr Gudiksen 2003). Återigen kan det nämnas att en lexikografisk lösning för att hantera produktiva affix (suffix i det här fallet) kan vara att ansätta dem som egna lemman (jfr 8.3).

Som avrundning på diskussionen om produktiva suffix i ordböcker vill jag gärna lyfta fram Gudiksens tankar:

> Alt i alt kan det være højst usikkert om et orddannelsesmønster er produktivt. Men efter min opfattelse bør en ordbog der medtager både produktive og uproduktive mønstre, gøre rede for produktivitet, og det er bedre at redaktøren fortæller det hun kán end slet ingenting. (Gudiksen 2003:113)

8.7 Ordboksfunktioner

I SO 2009 presenteras verbalsubstantiven på ett sätt som ska stödja produktionsfunktionen (SO 2009:XIIIf.; jfr Bergenholtz. & Gouws 2013). De mer renodlade verbalsubstantiven (på *-ande*) finns med i artikeltexten i SO, de markeras typografiskt med rubrik, men de förklaras inte. Förtexten upplyser explicit att de är till för att en språkbrukare ska kunna variera sitt språk vid produktion, och då blir ju

[87] Än så länge saknas i alla fall verben *ägglägga*, *kendofäkta* m.fl., vilka i så fall skulle ha bildats genom s.k. *retrograd bildning* (SAG 1:219).

en definition onödig, eftersom *-ande*-ordet hör nära samman med verbet och en betydelseavkodning för användaren inte behövs.

I de fall de neutrala substantiven på *-ande* finns med som självständiga uppslagsord i SO är det för att de är polysema och att någon delbetydelse är resultativ (*förhållande*, *uttalande*) eller är starkt lexikaliserade i form av en fast fras, idiom eller liknande (*ngns göranden och låtanden*, *hon ordnade saken i ett nysande*, där det senare exemplet dock måste sägas vara något ålderdomligt). Att ansätta *-ande*-orden som självständiga lemman kan alltså i många fall stödja receptionen, i och med att de förses med en definition, och ibland också ingår i fasta fraser som också förklaras och ibland exemplifieras.

I BSO intar de neutrala *-ande*-orden en sorts mellanställning i vissa fall – de finns med som uppslagsord, men har ingen definitionstext. Förfaringssättet kommenteras kort i förtexten, men för den användare som inte tar sig dit, eller som konsulterar BSO genom Synonymer.se, är det möjligen svårt att förstå redovisningsprincipen. Det är ett utrymmesekonomiskt sätt att ge en antydan om betydelse genom att ordet presenteras i anslutning till ett närbesläktat ord där semantiken framgår. Det kan också tolkas som att det är ett sätt att visa att ordet ”finns”. I den digitala versionen på Synonymer.se leds ibland användaren direkt in i verbartikeln vid sökning på ett *-ande*-ord. Sökfunktionen kan naturligtvis inte veta om användaren avser att slå upp ett neutralt eller utralt *-ande*-ord, eller kanske ett adjektiviskt, men den lexikografiska lösningen från sajtredaktionens sida är att leda in användaren i verbartikeln.

En slutsats av presentationssättet från dessa två definitionsordböcker, dvs. SO och BSO, blir att den här typen av nominala avledningar språkligt intar en intressant lexikografisk mellanställning. Neutrala substantiv på *-ande* lyfts fram i ordböckerna, i flera fall som självständiga lemman utan någon särskilt omfattande definitionstext. Det kan tolkas som att ordboksredaktionen vill registrera ordet som sådant, och i vissa fall, framför allt i SO, som att syntaktiska exempel (språkprov) kan stärka *-ande*-ordets status som självständigt uppslagsord, alternativt att det är språkprovens beskaffenhet som motiverar det neutrala *-ande*-ordet som uppslagsord. Det kan stödja reception, men tänkbart är att effekten blir att det kan stödja produktion i och med att dess blotta närvaro innebär att ordet kan räknas som tillräckligt konventionaliserat för att det ska kunna gå att hitta i en ordbok.

Det finns också ett mått av utrymmesekonomi i att låta en delbetydelse med tendens till annan ordklasstillhörighet ingå under ett lemma i artikeltexten i stället för att utgöra ett eget uppslagsord. Se t.ex. en kommentar som ”äv. i substantivisk användning” om ett adjektiv som *närvarande* i SO. På så sätt kan sidutrymme sparas i en tryckt bok, medan det kanske inte är det optimala sättet att presentera artiklar i elektroniska ordböcker.

8.8 Lexikografiska överväganden vid materialurval

Ur lexikografisk synvinkel visar resultaten som redovisas i kapitel 6 och 7 bland annat att materialurvalet i en korpus är viktigt, med tanke på att denna korpus ofta ligger till grund för det lemmaurval, liksom urval av språkprov m.m., som görs i ordböckerna. En delkorpus som AkHum har t.ex. hög frekvens av ordet *tänkande*, vilket även får till resultat att ordet kommer högt i den sammanslagna frekvens-topplistan. Ordet *tänkande* är inte heller jämnt spritt i delmaterialet, utan härrör från en delmängd av texterna i AkHum. Ordet finns representerat i en eller två olika avhandlingar, där det språkliga tänkandet behandlas, och i det aktuella fallet utgör exempelordet objektet för undersökningarna (detta torde dock vara ganska ovanligt). Exempelvis är ordet *bloggande* högfrekvent i Blogg08 men inte i de andra delkorpusarna.

Trots att ett ord som *bloggande* är högfrekvent i bara en delkorpus finns det en poäng med att inkludera det i ordboken: det är högfrekvent inom en texttyp, det säger något om samtiden i och med att det är en avledning i anslutning till ett basverb som är högst påtagligt i samtiden (*blogga*). Det går inte heller att automatiskt säga att det inte ingår i allmänspråket. Ett ord kan vara välbekant i allmänspråket och ha en relativt hög frekvens i texter från andra material – eller i talspråket.

På liknande sätt kan ett ord som *sparande* vara värt att inkludera i ordboken, trots att det är högfrekvent i P98 men inte finns alls i Norstedts. Likaså kan formen *liknande*, som är högfrekvent i Blogg08, leda till en revidering av artikeln *liknande* (adj.) i ordböckerna, i syfte att bättre representera och beskriva skriftbrukets återkommande formulering *och liknande*.

Om allmänspråket ska speglas i ordboken, kan det alltså vara rimligt att sträva efter en balanserad korpus som innehåller flera olika texttyper. Det finns en poäng med att inkludera många olika texttyper i de korpusar som ligger till grund för lexikologiska studier liksom lexikografiskt arbete, eftersom förfaringssättet gör att ett bredare spektrum av ord kan fångas upp och att risken att någon viss texttyp markant slår igenom och eventuellt snedvrider bilden av ordets kontext åtminstone minskar, om än inte elimineras. Följaktligen är det kanske viktigare att ta hänsyn till källorna beträffande språkprov och kollokationsexempel än vad som är nödvändigt i fråga om lemmalistan. Lexikografen kan alltså inte bara nöja sig med att använda en balanserad korpus – ytterligare undersökningar kan behöva göras för att korpusevidensen ska kunna betraktas som giltig.

8.9 Lexikologen, lexikografen och användaren

En och samma ordform kan vara införd som självständigt uppslagsord i SAOL, stå som exempel på avledning i SO och finnas som självständigt lemma i BSO.

Det finns olika sätt att se på presentationssättet av verbalsubstantiv på *-ande* i de tre ordböckerna. Här fokuseras på lexikologens, lexikografens och slutligen användarens perspektiv.

Ur lexikologens synvinkel kan det vara av intresse att få vissa typer av lexikografernas teoretiska överväganden explicit utskrivna och förklarade i ordbokens kringtext. I fallet med substantiv på *-ande* uttrycks en viss syn på ordbildning och dess restriktioner i fråga om substantiv i förhållande till basverb i t.ex. SAOL: inte alla verb kan avledas med *-ande* och/eller *-(n)ing*. Ur ett lexikologiskt perspektiv skulle denna mer utpräglade ordbildningsaspekt kunna stödjas bättre i ordböckerna exempelvis genom ansättning av produktiva suffix (t.ex. *-ande*), och även improduktiva (t.ex. *-ende*, *-else*), i lemmaposition.

Ur lexikografens synpunkt är det vägledande att ha fastställda principer för hur det praktiska arbetet ska bedrivas med avseende på vissa ordgrupper, dels när det handlar om ifall dessa bör tas med som självständiga uppslagsord, dels hur de i sådana fall bör beskrivas eller lyftas fram i artikeltexten. BSO:s princip om att ansätta avledningar i nära anslutning till basverbet är enkel och fungerande för den tryckta boken, men inte särskilt tydlig i den elektroniska lösningen. SAOL:s princip att ansätta neutrala verbalsubstantiv på *-ande* som självständiga uppslagsord, i de fall då inte basverbet kan avledas med *-ning*, kan verka märklig, både för lexikografer och användare, även om den utgör en princip för lemmaansättning. Det verkar också relativt tydligt och principfast att i SO presentera verbets verbalsubstantiv (i vid bemärkelse) under en egen rubrik i artikeltexten. Samtidigt uppstår en gränsdragningsfråga om huruvida ett visst *-ande*-ord som presenteras som avledning i artikeltexten också borde inkluderas som självständigt lemma.

Ordboksanvändarens möjlighet att ta till sig informationen i kringtexten bör också vägas in. Det är inte givet att en användare intuitivt förstår behandlingen av verbalsubstantiv i den aktuella ordbok som konsulteras. Det är inte heller självklart att användaren vet att det kan se ut på olika sätt i olika ordböcker. Inte heller är det givet att användare konsulterar instruktionstexten i kringtexterna, och om så sker, dessutom tillgodogör sig informationen (jfr Svensén 2004:450). Den som konsulterar BSO 2010 genom Synonymer.se har inte tillgång till den tryckta bokens användarvägledning i elektronisk form, och i skrivande stund (juni 2022) finns inte heller någon anpassad vägledning för den digitala versionen.[88] Den som använder appversionen av SAOL och SO, eller de versioner som finns på svenska.se, har gissningsvis också en längre sträcka till att konsultera de fullständiga instruktionerna, förutom sådana som finns publicerade i förkortad form (jämfört med de tryckta förlagorna) i respektive app.

Det textmaterial som lexikograferna har att sovra i för ordböckernas vidkommande växer för varje år. Äldre material görs tillgängligt digitalt samtidigt som

[88] Det är kanske också bara speciellt intresserade användare som lägger märke till att det finns en synonymdel respektive en ordboksdel, och att den senare bygger på BSO från 2010.

nytt digitalt textmaterial produceras. Lexikografen har alltså att manövrera mellan tidigare upplagor och versioner av ordböcker, tidigare arbetsmetoder, tidigare redigeringssystem och tidigare forskning om ordböcker och uppfattningar om användarna, liksom omställningen till mer och större material, mer avancerade redigeringssystem och mer omfattande användardata och användarforskning. Redaktionerna för de ordböcker som är producerade enligt den tryckta bokens modell har i många fall starka traditioner att förvalta, liksom ett material som är reviderat och förbättrat under många år. Både ordboksmaterialet ska revideras och i många fall omstöpas för att kunna publiceras i en lämplig digital form (jfr Rundell 2015).

Här kan det vara på sin plats att återvända till frågan om relationen mellan ordböckerna och deras spegling av texterna med avseende på de neutrala *-ande*-orden. Högfrekventa *-ande*-ord är i regel med som självständiga uppslagsord i ordböckerna, liksom sådana som ingår i fasta fraser. Beskrivningarna av många högfrekventa *-ande*-ord kan dock göras mer bruksbaserade, både sett till semantik och kontext.

Slutligen några ord om de falskt positiva resultat som har visat sig i framför allt korpusstudierna. I förstone utgör de kanske en källa till irritation, åtminstone i samband med korpusstudierna. Att ord som *närvarande* och *levande* visas som sökresultat vid sökning på neutrala substantiv på *-ande*, men sedan visar sig vara adjektiv, kan ge en lite skev bild av fördelningen i text. Men för det lexikografiska arbetet är resultaten ändå värdefulla, för det kan leda till utveckling av hur vissa ord med mindre tydlig ordklasstillhörighet presenteras i ordböcker. Adjektiviska förekomster som *hycklande* och *levande* och lexikala enheter som *för närvarande* och *och liknande* kan därmed få en bättre betydelsebeskrivning och exemplifieras mer rättvisande i ordböckerna t.ex. med mer bruksförankrade språkprov. Så för forskaren som undersöker fördelning i text av vissa ordgrupper är de falskt positiva resultaten kanske inte att föredra, men för lexikografen, som ändå ständigt behöver förbättra redan existerande ordboksartiklar, är resultatet ändå värdefullt.

9. Slutord

I detta sista kapitel behandlas avhandlingens bidrag till det språkvetenskapliga området, liksom dess begränsningar. De valda materialen och metoderna diskuteras. Avslutningsvis redogörs för idéer till framtida forskning.

9.1 Avhandlingens bidrag

Avhandlingens bidrag till det språkvetenskapliga forskningsområdet utgörs av omfattande empiriska studier av neutrala *-ande*-ord i svenskt skriftspråk från sent 1990-tal och tidigt 2000-tal, liksom studier av dessa ords förekomst i moderna svenska ordböcker. Orden har studerats dels med avseende på mer översiktliga frekvensundersökningar, dels med fördjupade studier i fråga om semantisk, formell och kontextuell variation. Avhandlingen ger vidare ett bidrag till kunskapen om hur modern lexikografi förvaltat de äldre svenska lexikografiska traditionerna. Utifrån den digitala tekniken behöver denna tradition ytterligare stöpas om. I avhandlingen visas såväl hur man kan utnyttja tekniken för att skapa bättre kunskap om hur ordförrådet beter sig, som hur tekniken kan användas för att utveckla både struktur och presentation av lexikonets innehåll. Resultaten har i många fall relaterats till lexikografisk praxis och framtida lexikografiska utvecklingsmöjligheter. En studie av det här slaget har alltså potential att uppmuntra till en mer systematiskt bruksanknuten redovisning i ordböcker av dels själva uppslagsorden, dels deras beskrivningar och exemplifiering.

De resultat som redovisas i avhandlingen kan också bidra till en mer nyanserad beskrivning av substantiv på *-ande* i svenskan. Det råder inga tvivel om att suffixet *-ande* är produktivt i text (jfr SAG 1999, Josefsson 2005) och att det används till både förväntade och nya, kreativa bildningar. I texter finns också gott om exempel på vad som kan tänkas utgöra medvetna stilgrepp med *-ande*-ord, vilka inte riktigt kan ses som slarviga upprepningar av det slag som t.ex. Larsson (1936) och Wellander (1939, 1955) varnar för.

För framtida revidering av ordböcker kan det diskuteras hur den aktuella ordgruppen på *-ande* lämpligen bör redovisas. I en variant kan suffix, produktiva eller ej, ansättas som lemman. Ingen av de undersökta ordböckerna tillämpar dock denna modell i fråga om *-ande*, även om det görs med mer innehållstunga suffix som t.ex. *-artad* och *-vänlig* (s.k. affixoider, jfr avsnitt 3.2.1). Att ansätta *-ande* i lemmaposition skulle kunna medföra att suffixet förses med en formell kommentar

om produktivitet (jfr Gudiksen 2003), liksom det skulle finnas chans att samla både etablerade bildningar (*skrivande*, *tänkande*, *gnetande*) liksom mer tillfälliga (*parlamenterande*, *hemmafruande*), vilka kan visa på både mer konventionella bildningar och på suffixets produktivitet. Med ökad sökbarhet i digitala ordböcker och en utökad möjlighet till efterledssökning blir det då också möjligt för användaren att nå fram till suffixartikeln.

Några lexikografiska slutsatser som kan leda till förbättrade ordböcker i framtiden kan också dras av resultaten i fråga om vidare områden än bara *-ande*-avledningar. Till exempel är det uppenbart att skillnad i både presentationssätt och arbetssätt mellan ordböcker som är anpassade för den tryckta bokens medium respektive elektronisk visning. Större noggrannhet vid utredning av presentationsstrukturen i appar och på nätet är alltså viktig, bland annat för att hänvisningsstrukturen kan behöva ses över när det inte längre är boksidans utseende som är bas för uppbyggnad av artikelvisning. Även för andra ordgrupper än sådana på *-ande* kan lemmalistan behöva ses över systematiskt mot bruket, liksom befintliga artiklar kan förses med beskrivningar och exempel som bättre speglar det faktiska bruket.

Till avhandlingens begränsningar hör att det textmaterial som har undersökts är begränsat i tid och texttyp, även om det är omfattande i antal ord. Dessutom har jag valt att använda mig av redan befintliga korpusar och verktyg för undersökningar. Min bedömning är dock att mina valda material och metoder torde spegla både text, ordböcker och det lexikografiska arbetssättet på ett tillräckligt rättvisande sätt.

9.2 Materialens och metodernas inverkan på resultaten

Grundmaterialet för textundersökningarna utgörs av stora, datamaskinellt behandlade texter. Ordboksundersökningarna är i sin tur delvis beroende av textundersökningarnas resultat. I kapitel 6 framgår det att olika texttyper ger olika resultat i fråga om andelen neutrala verbalsubstantiv på *-ande*. De ingående texternas genre, storlek och innehåll torde inverka. Exempelvis är P98 en korpus som består av utvalda tidningstexter från olika dagstidningar och inte ”allt” material från en viss tidning eller viss tidsperiod. P98, med utvalt material, har en något högre andel *-ande*-ord än GP08. Vad beror skillnaden på? Tänkbara anledningar kan vara att GP08 består av fler olika typer av tidningstexter, och att materialet i GP08 dessutom är tio år yngre. Kanske visar det sig att *-ande*-orden blir färre med åren. Jag lutar åt att förklaringen ligger i att texterna i P98 är utvalda efter vissa principer, vilket från början gynnar en högre andel *-ande*-ord. Det resonemanget stärks av att de tidningskorpusar som bara speglar innehållet i GP är relativt lika i andel *-ande*-ord (se figur 6). Om innehållet ligger närmare det talspråkliga skriftspråket (t.ex. genom fler publicerade intervjuer, mer nöjesnyheter än ”finkultur”

m.m.) kan texten tänkas dra åt det talspråksnära skriftspråket, som av undersökningarna att döma medför en lägre andel *-ande*-ord.

I textundersökningarna används textmaterial och korpusverktyg som är tillgängliga via korpussökverktyget Korp. Valet att använda befintliga material och verktyg innebär både för- och nackdelar för den här typen av undersökningar. En uppenbar fördel är att mycket stora textmaterial kan undersökas samtidigt och att det snabbt går att extrahera kvantitativa data, liksom att studierna är möjliga att upprepa för vem som helst. En uppenbar nackdel är att de stora materialen ihop med den korpuslingvistiska metoden innebär en förlorad överblick över de ingående texterna. Denna överblick, liksom mer detaljerade analyser, kan erhållas genom uppföljande kvalitativa studier. Detta behöver tas i beaktande, dels för språkforskaren, dels för korpuslingvistiskt orienterade lexikografer. Jämför t.ex. med Nordman (1992), som har en fullständig överblick över sitt ganska begränsade material, och Loman (1962), som själv har valt ut de texter han sedan excerperar.

För att kunna analysera ett visst ords semantik behövs det ofta en uppföljande undersökning efter den första korpusundersökningen, vanligen i flera steg, vilket framför allt visas och exemplifieras i avsnitt 6.2 och 6.3). Först då blir det också uppenbart att det som visas som ett sökresultat i form av ett substantiv (t.ex. *närvarande*) är ett ord som knappast räknas som ett neutralt substantiv, utan som ingår i en fast fras (*för närvarande*).[89] Även några ord av de korpusgemensamma orden har visat sig utgöra adjektiv (t.ex. *hycklande*; se 7.5.1 för fler exempel). Som noteras i kapitel 7 kan den typen av felträffar utgöra ett störningsmoment för korpuslingvisten, medan det för lexikografen kan leda in på ett nytt spår som rör verb och participformer. I vilket fall förtjänar det att nämnas att även en relativt noggrant utprovad söksträng ger vissa felträffar, och dessa kräver mer eller mindre ytterligare undersökningar för att de ska kunna kartläggas.

Uppgifterna om ett visst ords böjningsformer är något som är betydligt mer omständligt att skaffa med hjälp av manuella metoder. I det här fallet är korpuslingvistiska metoder svårslagna. Den aktiva lexikografen kan också dra mycket stor nytta av de formella frekvensuppgifterna. Frekvensuppgifter avseende lemmats böjningsformer undersöks och används också vid produktionen av ordböcker, och har absolut potential att utnyttjas bättre (Kosem 2016, Blensenius & von Martens 2020).

I de mer specialiserade undersökningarna har jag valt att fokusera på högfrekventa ord i fråga om formell och textuell variation. Det går naturligtvis att göra en mer heltäckande studie, men avsikten med urvalet har varit att låta dessa nedslag utgöra diskussionsunderlag.

Med korpusar som innehåller material från flera olika författare och flera olika deltexter, torde risken minska för att någon viss skribentstil slår igenom. Dessu-

[89] I Korp ges dock förslag på frasen *för närvarande* som söksträng.

tom ökar förhoppningsvis spridningen av de olika skribenternas regionala hemvist, vilket borde spegla en större del av det svenska allmänspråket än om bara någon viss region representeras. Men trots allt verkar vissa ämnesområden slå igenom. Jämför med resultaten i kapitel 6 där frasen *språkligt tänkande* kommer från en delmängd av materialet i AkHum, men ändå får ett genomslag beträffande den relativa frekvensen för *tänkande*, inte bara i AkHum utan i topplistan över korpusgemensamma ord. Delkorpusarnas storlek skiljer sig åt (se översikt i kapitel 6, se även materialkapitlet). I någon mån kompenseras skillnaden i storlek mellan de olika delkorpusarna genom jämförelser av relativ frekvens, men faktum kvarstår att romankorpusen är så liten att den troligtvis begränsar vissa jämförelser korpusarna emellan.

Det jag ägnar mig åt i avhandlingen är en mångsidig ordtyp med ett suffix som gör avledningen homograf mellan flera ordklasser. Att ordklasstaggningen i Korp kan tänkas fungera bättre på vissa ordformer än andra (*svängandet* är en ”substantivigare” form än *svängande*, t.ex.) har jag försökt kompensera för på olika sätt, t.ex. genom tentativa sökningar med olika söksträngar och kontroller av resultaten i de kvantitativa studierna, och därefter uppföljning av dessa med kvalitativa undersökningar. Neutrala *-ande*-ord som saknar homografer i andra ordklasser riskerar dock knappast att bli skenbart överrepresenterade i materialet (t.ex. *förhållande*, *meddelande* m.fl.) medan sådana som också förekommer som adjektiv (*närvarande*, *lidande* m.fl.) möjligen kan verka något vanligare än de egentligen är p.g.a. feltaggning i Korp.

För min undersöknings del varierar resultaten både inom och mellan texterna. Variationen kan bero på hur valet av texter till respektive korpus har gjorts, tongivande skribenter i vissa texter som tenderar att göra något visst *-ande*-ord överrepresenterat och förstås söksträngens utformning (där *-ande* i obestämd form resulterar i en lite annan fördelning i frekvenstoppen än sökningar med *-andet*).

Materialens och metodernas inverkan på resultatet i ordboksundersökningarna är inte lika framträdande som i textundersökningarna. Det beror framför allt på att det inte finns samma standardiserade sätt att undersöka ordböcker på, och på att ordboksmaterialet på ett metaplan bygger på textmaterialet. Ordböcker i sig bygger på att det finns text att undersöka och extrahera information ur, och undersökningar av ordböcker har ofta utgjorts av kontrastiva och typologiska studier av flera verk (t.ex. Hannesdóttir 1998), eller systematiska undersökningar av ett och samma verk (Norén 1991). Det är dock uppenbart att det inte bara är att välja och vraka mellan svenska samtidsordböcker som undersökningsmaterial. De som finns och har en aktiv redaktion är få, och utsikterna att det skulle kunna finnas fler enspråkiga svenska definitionsordböcker med lexikografiskt kontrollerat innehåll är ganska små. I förlängningen finns det dock goda chanser att inkludera och kontrastera dessa resultat gentemot inlärarordböcker som *Lexins svenska lexikon* (2011) och *Natur och Kulturs Stora Svenska Ordbok* (2004).

Det är också uppenbart att det innebär en utmaning att använda sig av en ordtyp som finns representerad över hela alfabetet och därmed lättast extraheras genom databasundersökningar. Det skulle förstås vara relativt enkelt och görbart att bara excerpera *-ande*-ord från en eller ett par bokstäver manuellt, något som annars är vanligt vid lexikografiska undersökningar, vilket i så fall skulle ha minskat ordboksmaterialet en del. En möjlig (mindre) nackdel är att i så fall hade risken funnits att den valda bokstaven skulle kunna ha ett något avvikande antal *-ande*-ord.

9.3 Framtida forskning

I anslutning till de här redovisade undersökningarna har det uppenbarat sig många spår i olika riktningar som den här avhandlingen inte har kunnat gå vidare med. En lexikografisk undersökning skulle kunna inriktas på definitionsspråket i ordböcker och undersöka skillnader mellan ordböcker med olika syften, t.ex. ordböcker riktade mot inlärare (*Lexin*, *Natur och Kulturs Stora Svenska Ordbok*) jämfört med ordböcker som framför allt inriktar sig mot förstaspråkstalare och avancerade inlärare. Ord på *-ande* används, som noterats, mer eller mindre frekvent som definitionsord i artikeltext utan att för den skull finnas med som lemma i den aktuella ordboken. Detta fenomen skulle kunna undersökas mer systematiskt och resultaten skulle kunna bidra till ett mer välgrundat definitionsspråk i ordböckerna på sikt. Jämför t.ex. med en studie av Cavallin (2021) över definitionsspråket i SAOB, där SAOB:s definitionstext utgör undersökningsmaterialet.

En detalj i den diakroniska översikten (se figurer i avsnitt 6.1.1) är att bruket av *-ande* verkar variera något över tid. Resultatet får dock tolkas med försiktighet, eftersom de korpusar som finns representerade över störst tidsperiod, presstexter, också varierar i uppbyggnad (jfr Näslunds 2002 och Andersens 2006 studier, som båda är diakrona). Den här avhandlingen har inte någon diakronisk ansats, och det finns alltså goda möjligheter att studera utvecklingen efter 1980-talet, där Näslunds (2002) studier slutar. En sådan studie bör dock designas så att det textmaterial som undersöks har en mer likartad uppbyggnad. I förlängningen skulle det kunna vara värt att undersöka variationer i frekvens mellan t.ex. olika årtionden i text och stärka resultatens giltighet genom att undersöka så att de är statistiskt säkerställda

Som redovisades i avsnitt 2.7 har svenska språkvårdare avrått från alltför omfattande *-ande*-användning (Larsson 1936, Wellander 1939, Reuter 1993), och som Näslund (2002) påpekar kan denna strikta syn möjligen ha haft viss inverkan på användningen under åtminstone första halvan av 1900-talet. Numera är dock inte användningen av *-ande* något som språkvården ger uppenbara råd om i större utsträckning. Inget sägs t.ex. om substantiviska *-ande*-ord eller övriga substantiviska avledningar i Språkrådets *Språkriktighetsboken* från 2005 eller i *Svenska skrivregler* från 2008 eller 2017.

En tidig undersökning (presenterad av mig på en konferens 2019 men opublicerad) pekar mot att finlandssvenska presstexter och finlandssvenska romantexter har en något högre andel *-ande*-ord än sverigesvenska texter. En naturlig uppföljning för min del blir att göra just en sådan studie.

I en uppföljande undersökning med mer kvalitativ karaktär skulle också utvalda ord kunna studeras med avseende på deras utveckling över tid. Hur ser fördelningen ut i en besläktad avledningsserie av typen *förbud-förbjudning-förbjudande*, *fortsättning-fortsättande* m.fl.? Och kan någon eventuell förändring av bruket i text också noteras i ordböcker? Det finns alltså goda möjligheter att studera t.ex. samvariation med *-ning* och andra avledningstyper som kortavledning.

I avhandlingen ligger fokus på skriftspråk. Som jämförelse skulle det vara intressant att undersöka *-ande* i talspråk, även om det skulle vara en utmaning att få ihop ett tillräckligt omfattande material. Befintliga talspråkskorpusar är relativt få och en smula begränsade, och en tentativ studie ger att det behövs ganska stora material för att *-ande*-orden ens ska figurera i någon mätbar mängd. Min känsla är alltså att bruket är rätt fritt i talspråk, och att talare ibland väljer *-ande* där särskilt *-ning* är det förväntade (*'undersökningens fortsättande eller nedläggande'* i stället för *'undersökningens fortsättning eller nedläggning'*). Resultaten av undersökningarna kan tyda på att det finns en friare inställning till substantivering med *-ande*. Kanske är också tendensen friare i språket överlag, med mer av det talspråksnära skriftspråket, sedan intåget av texter från sociala medier.

9.4 Avrundning

Ett exempel från de enfrekventa orden får avrunda avhandlingen. Det föranleds av textsträngen *strååålande*, från GP08 hämtad från sportspråket (min fetstil):

> Medan Härenstam efter ett sent segermål i premiären mot Slovakien övergick till ett ändlöst "**strééålande**" och **vrålande** blev Wikegård en urflippad juniortränare som varvade "sassa brassa mandelmassa" med intetsägande kommentarer som "skridsko, skridsko, skridsko ... tillbaka till byte". (GP08, 081101)

I citatet ovan exemplifieras flera intressanta aspekter som alla berörs i avhandlingen. Först, svårigheten att fånga upp rätt *-ande*-ord, både för ordklasstaggaren och för forskaren. I teorin skulle frasen *ett ändlöst strålande* kunna utgöra exempel på det neutrala *-ande*-ord som är avhandlingens fokusområde. I citatet ovan är det dock ett adjektiviskt utrop från sportkommentatorns, ”Strålande!”, som avses. Samordningen mellan de rimmande *strééålande* och *vrålande* är dock i mitt tycke mycket finurligt gjord och humoristiskt utförd. Därefter återstår att undersöka om de neutrala substantiven *strålande* och *vrålande* registreras i ordböckerna som självständiga uppslagsord, och i vilken relation de står till andra eventuellt blockerande verbalsubstantiv (*strålning*, *vrål*, **vrålning*).

Detta exempel får avrunda den lexikografiska diskussionen av *-ande* i text och ordbok. Kopplingarna mellan *-ande* i text och ordbok är många och kommer till uttryck på en mängd olika sätt, men det finns likafullt ständigt utrymme för ett lexikografiskt revideringsarbete – både manuellt och datamaskinellt – i enlighet med språket i bruk, ordbokens interna lexikografiska principer samt omsorg om användarna.

Summary

Introduction

This thesis presents an examination of Swedish deverbal nouns ending with *-ande* in a corpus of texts from the 1900s and early 2000s. These deverbal nouns are also analysed in relation to their appearance in three Swedish monolingual dictionaries. The corpus material consists of modern Swedish texts that are part of the corpora and search tools included in Korp (Borin et al. 2012).

The overall aim of this thesis is to describe, analyse, and discuss from a lexicographical perspective the relation between deverbal, neutral nouns ending in the suffix *-ande* in modern Swedish texts, as well as in three modern, monolingual Swedish dictionaries. The different investigations that comprise this study are based on the following research questions:

- How and to what extent are *-ande* nouns used in Swedish written texts from the late 1990s to the early 2000s? What are the similarities and differences between different types of texts with regards to the use of deverbal nouns ending in *-ande*?

- How are deverbal *-ande* nouns presented in the Swedish contemporary monolingual dictionaries, *Bonniers svenska ordbok* (BSO 2010), *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket* (SAOL 14, 2015), and *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (SO 2009)? Do the *-ande* nouns appear in any of the three structural levels of each dictionary, i.e., (i) in the prefatory text (prefaces and introductions), (ii) in the set of headwords, or (iii) in entry texts?

- How does the presentation of *-ande* nouns in each dictionary reflect the occurrence of *-ande* words in modern Swedish texts?

Background

This thesis presents a treatment of deverbal nouns ending with *-ande*, for example, *ett skrivande* from *skriva*, *ett springande* from *springa,* and *ett folkölsdrickande* from *dricka folköl* (in English *a writing* from *(to) write*, *a running* from *(to) run*, and *a folk-beer-drinking* from *(to) drink folk-beer*).

The suffix *-ande* is almost freely productive in Swedish (SAG 1999, Josefsson 2005) and can be used to form nouns derived from verbs, even new verbs. However, there are some restrictions on its use. For example, verbs that in most cases

cannot form derivatives by adding *-ande/-ende* include stative verbs (Josefsson 2005), auxiliary verbs (Loman 1962), and some of the verbs that form the so-called *nomina actionis* with other suffixes, such as *-else*, *-ning*, and others.

Words ending in *-ande* may be homographic with other parts of speech. Consequently, an isolated word like *rykande* 'smoking' cannot be immediately categorised as an adjective (*en rykande pistol* 'a smoking gun') or a neutral noun (*ett väldigt rykande från spisen* 'heavy smoke from the stove', lit. 'a heavy smoking'). Such homographs are usually made distinct by the sentence context and thus must be considered by the researcher when performing large scale corpus investigations.

Deverbal nouns ending with *-ande* usually denote the event of the verb, for example, *ett skrivande*, 'a writing' can be used to refer to 'the act of writing', just as *ett väsande 'a hiss(ing)'* refers to 'the act of hissing' (Josefsson 2005). In addition, deverbal nouns may refer to the result of an event, for example, in cases such as *ett meddelande* 'a *message*' and *ett yttrande 'an utterance'*. Consequently, some nouns ending in *-ande* are polysemous. In this context, the *aktionsart* of the root verb is also relevant, especially in terms of whether the aktionsart is delimited or unbounded (SAG 1999). The suffix *-ande* and the suffix *-ning* may be said to 'interact' with respect to our understanding of aktionsart. For example, in some cases (in derivations of the same verb) *-ande* often denotes an unbounded action: *visslandet pågick hela natten* (*'the whistling went on all night'*), while *-ning denotes a* bounded action: *det hördes en vissling* ('*a whistle* as *heard*').

It is to be expected that conventionalised words, i.e. words that are established as such in the language community, ending in *-ande* will have a relatively high frequency in written texts. It is also to be expected that they will be presented as headwords in monolingual dictionaries. Similarly, one might predict that many low-frequency formations with *-ande* will be found in texts as a result of its productivity but may not appear as headwords in dictionaries (cf. SAG 1999, Josefsson 2005, Booij 2012). Words and expressions that are strongly lexicalised, in the sense that they are non-compositional or exhibit other anomalies (Svanlund 2002), can be expected to be listed in dictionaries since they usually have to be explained (Svensén 2004).

Regarding early efforts in the domain of normative Swedish linguistics, the attitude towards deverbal nouns ending in *-ande* has been quite negative. Linguists in the first half of the 20th century urged caution regarding the use of nominalisation by *-ande*. For example, Larsson (1936) wished to curb its (in his opinion) excessive usage, and Wellander (1955, 1973) suggested, for example, that *nouns ending with -ande be* restricted to bureaucratic language and 'learned' language.

Deverbal derivations are treated differently in different dictionaries. Stump's (1998) assumption that a dictionary lists derivations but not inflected forms as headwords is fairly consistent with how dictionaries typically treat such entries. However, which particular derivations should be listed as separate entries remain a subject of debate (Gudiksen 2003, Svensén 2004, Bergenholtz & Gouws 2013).

The inclusion of every possible derivative in separate entries would be challenging, if not impossible, with regard to the available presentation space (Granger 2012, Rundell 2015, Gouws & Tarp 2016). Consequently, most dictionaries present a selection of derivatives as headwords.

Several dictionaries that were originally produced for print media have been digitised, thus offering the use of links and hypertext (Svensén 2004, *Bergenholtz & Gouws 2013*). The three dictionaries that are included in the present study appear both in print and in an electronic format. However, the material that has been included in the dictionaries has primarily been structured according to the features associated with print dictionaries (cf. Svensén 2004: 518).

Methods and Material

This thesis and the investigations that are reported here are characterised by corpus linguistic methods and corpus tools for data collection and analysis. The material consists of different Swedish written text types that are accessible through Språkbanken Text (Språkbanken Text 2020) and searchable via the corpus search tool Korp (Borin et al. 2012). The text types that were consulted for the present study consist of newspaper texts, academic texts, novels, and blog texts. One feature that the first three text types have in common is that they were written primarily for printed publications, and one may assume that they were edited before publication. The material also consists of blogs, which are texts that one may assume were produced quickly and subject to a less rigorous editing and proofreading regime.

Corpora and corpus methods are widely used in lexicography. With the use of corpora, frequency data for potential lemma candidates can be collected as well as information on each lemma's formal, semantic, and syntactic characteristics (Svensén 2004, Atkins & Rundell 2008). Consequently, the research method used in the present study is relatively close to the methods used in modern lexicographical investigations.

The dictionaries that constitute the lexicographical research material used in this study, namely BSO (2010), SAOL (2015), and SO (2009), are all Swedish, monolingual, modern general dictionaries with native speakers or advanced learners as their primary target group. The dictionaries were published between the years 2009 and 2015 in print and, a few years later, in electronic formats. The publishers of these dictionaries all have a long historical presence in the Swedish book market, and the contents of these dictionaries can be said to be subject to a high degree of lexicographic control that is informed by a strong lexicographical tradition (Hannesdóttir & Ralph 1988). Of the three dictionaries, BSO displays the largest number of differences between the print version and the digital version of the dictionary. For example, the digital version of the dictionary has been incorporated into www.synonymer.se, a relatively dynamic website that is financed by

a private company. SAOL and SO are both published on the dictionary portal that is maintained by the Swedish Academy, namely, www.svenska.se.

Results from text studies

The text studies that I conducted are divided into different sub-studies: the first study presents a comprehensive quantitative investigation of neutral *-ande* nouns in an extensive corpus collection (and in five individual sub-corpora). The results of these investigations show that the relative frequency of words ending in *-ande* is highest in academic texts (the sub-corpus named 'AkHum'), with a relative frequency of approximately 1800 tokens per million words. The lowest relative frequency is found in the sub-corpus that consists of blog texts, with approximately 400 tokens per million words. The newspaper texts reveal a frequency somewhere between 600–700 tokens per million words. The academic texts thus contain the highest number of words ending in *-ande*, in terms of both their absolute and relative frequency. These results correspond to previous studies where technical and scientific texts, as well as bureaucrat texts, have been found to contain a large number of verbal nouns (cf. Nordman 1992, Näslund 2002). In contrast, blog texts may reflect the features of more casually written text, hence the lower number of deverbal nouns.

Of all the deverbal nouns ending in *-ande* in the five different sub-corpora, 158 were found in all of them, although the relative frequency of each word varied across the different text types. Some words that were present in the five joint corpora have a more prominent actional reading than others, as exemplified *tänkande*, *agerande,* and *musicerande* ('the act of thinking', the act of acting', 'the act of making music'). In contrast, words such as *meddelande* and *uttalande* ('message', '*statement')* denote the verb's resultative reading. The most frequent word across all five sub-corpora was *förhållande*, a polysemous word meaning: 1) 'state of things', 'conditions'; 2) 'relation', 'relationship', '(love) affair'; and 3) 'proportion', 'ratio'.

One tendency that was observed was that the higher up in the frequency list a word appeared, the more polysemous the *-ande* word is. Furthermore, I identified fewer cases of nominalisation with the *-ning* suffix of the corresponding base verb. Further down in the frequency list, words ending with *-ande* show more verbal actional properties and more (possible) blocking effects from *-ning* derivatives of the corresponding base verbs.

I conducted more specialised investigations, including whether the words ending in *-ande* appear in the plural form in the texts and what the most frequent adjectival modifiers are. The plural forms are investigated with the help of a special lemgram-search tool in Korp. The co-occurring prepositional adjectives were extracted by the word picture in Korp, where the MI-measure of high-frequency adjectival attributes that accompanied the words ending in *-ande was* used (Borin

et al. 2012, Stefanowitsch 2020, Sköldberg 2022). A few examples of high-frequency, typical combinations of "adjective + *-ande"* noun combinations are *Swedish relationships*, *critical thinking,* and *important message*. In the corpus findings, the polysemous word *förhållande* took on different adjectival determinators in different text types.

About a dozen neutral *-ande* words in the joint corpus material commonly occur in fixed expressions, for example, *i förhållande till* ('in relation to') and '*för närvarande'* ('at (the) present'). More elaborate expressions included *ställa ngt till ngns förfogande 'put something at the disposal of someone'* and idioms such as *ngns göranden och låtanden* 'somebody's doings'.

Low-frequency formations (in the combined corpus) show that the suffix *-ande* is productive, with hapax words (i.e., words that occur only once in a corpus, cf. Stefanowitsch 2020) being more common in blog texts than in the other text types. The suffix *-ande* is used both in light-hearted, temporary language used for nonce-formations, as evidenced in the following words that appeared only once in the corpus: *höftvickande*, *ordklurande,* and *murakami-dyrkande* ('hip-wiggling', 'word-wondering', and 'murakami-worshipping'), as well as more abstract, scientific language: *utraderande*, *tidsliggörande,* and *väsensskådande* ('fully-erasing', 'timely-making', and 'essence-seeing').

More commonly, however, the corpus-common words consist of relatively straightforward examples of nomina actionis, for example, *agerande*, *skrivande,* and *skapande* ('acting', 'writing', and 'creating'). These formations are relatively simple to decode with regard to their semantics. They are often derived from simplex verbs, not multi-word units or word groups.

The top ten words found across all of the corpora combined differ somewhat from the top ten for each sub-corpus. For example, the word *bloggande* 'blogging' was highly frequent in blog texts, while it appeared with a low frequency in one of the news texts corpora and not at all in the other corpora included in this study. Other examples are *självförverkligande* '*self-realisation*' which is common in AkHum (but not in the other sub-corpora), and *sparande* '*saving',* which is common in newspaper texts.

Results from dictionary studies

Deverbal nouns (as a lexical category) are mentioned in all three of the dictionaries' prefatory texts, but each dictionary has a different starting point in its discussion. In BSO, deverbal nouns are treated under the inflection of nouns in general, and focus is placed on their different plural forms. In SAOL 14, deverbal nouns are briefly commented on in the preface, and their place in the lemma list is motivated by whether a *-ning* derivative is listed or not, hence informing the user about word formation. It is stated that a noun ending in *-ande* is a lemma if the bass verb is *not* derived with *-(n)ing*. In SO 2009, deverbal nouns are given more

space in the preface; information on and examples of deverbal nouns are presented in short. Deverbal nouns with *-ande* and *-ning* suffixes are found in typographically marked sections in the base verb article. These sections are what Atkins & Rundell (2008) refer to as *run-ons*. In these sections, deverbal nouns are listed under the label "SUBST." ('NOUNS'), and are sometimes followed by deverbal nouns that end with *-else* and *-an* as well as conversions.

My investigations show that BSO (2010) contains approximately 190 deverbal nouns ending with *-ande* as headwords out of a total lemma number of about 60 000. Deverbal nouns ending with *-ande* are given lemma status in BSO if they are accompanied by a detailed semantic description, and if they are polysemous, are placed in close proximity to the base verb, and usually if they have a concise definition or reference to the bass verb itself.

SAOL 14 contains approximately 860 independent, neutral nouns ending with *-ande* as headwords, out of a total of about 126 000 headwords. In SAOL, the listing of deverbal nouns ending with *-ande* as lemmas is primarily done to demonstrate the verb's word-formation potential, which the prefatory text classifies as a production purpose. This solution is, however, a somewhat advanced idea that presupposes that the principle behind the word-formation process is evident to the user. In addition, neutral nouns ending in *-ande* are assigned lemma status in SAOL if they have a lexicalized meaning, are polysemous, or are part of an idiom or lexicalised phrase. However, this more obvious reason is not commented on in the preface, either for the listing of nouns ending in *-ande* or for other derivatives. Some entries for nouns ending in *-ande* thus provide the reader with information about Swedish word formation and derivational tendencies for the root verb instead of information about the deverbal noun per se.

This state of affairs can be compared to SO, where nouns ending in *-ande* are primarily listed as derivatives in the article text of the base verb. Comparing SAOL 14 and SO 2009, both dictionaries provide information about word formation in relation to the base verb, but in SAOL this information is presented through the lemma status of the noun ending in *-ande*, whereas in SO the relevant information is provided in a prominent position inside the (root) verb's article text. It is no easy task to determine which mode of presentation is more easily accessible to users since the users' views have not been recorded in any major survey regarding these dictionaries.

In SO (2009), much like BSO, around 200 headwords ending in *-ande* are listed. Insofar as they constitute headwords with and accompanying article text, they are usually polysemous or are included as a sub-component of a fixed phrase. In other cases, they are noted in the print book listed in the article header of the base verb under a separate label ("SUBST."), and in the electronic version of the dictionary, they appear at the bottom of the article. The aspect of the word-formation process is thus more prominent in the print version of SO (2009) than in the other dictionaries.

Compared with the text studies, the results of my investigation show that the high-frequency words that end with *-ande* are often listed as headwords in each of the three dictionaries included in this study. This observation primarily applies to those entries that have been lexicalised and polysemous. These nouns ending in *-ande* often give rise to a more verbal reading or imply a resultative reading (SAG 1999, Josefsson 2005).

My analysis of formal and textual variation shows that there is also room for a somewhat more detailed semantic description in each of the dictionaries, as well as more representative examples regarding the words *förhållande*, *tänkande,* and *meddelande*. These results may serve as a basis for further improvements on phraseology in dictionaries, not only for *-ande*-words, but for several categories of words (see Sköldberg 2022 for a similar discussion).

All three dictionaries have been restructured with regard to their functionality in their respective e-versions. These changes affect their access structure (Svensén 2004) and allow the user to access more information than in the print versions. In www.synonymer.se, where BSO is included, the user is sometimes directed away from the search string for a deverbal noun ending in *-ande* to the related verb (for example, the search string *rökande* 'smoking' leads the user directly to the verb article *röka* 'to smoke'). In the app and online version of SAOL 14, *rökande* is a lemma with a hyperlink to the verb *röka*. In contrast, in the app and online version of SO (2009), there is no search result for *rökande*. In BSO and SAOL, in some cases, the user thus receives more semantic information in the digital version than in the print version, thanks to the presence of the hyperlinks, while the print version of SO 2009 may offer the user a better overview of related words than the app version.

Discussion and concluding remarks

The contribution this thesis makes to the field of linguistics consists of my extensive empirical studies of neutral deverbal nouns ending in *-ande* in Swedish written language from the late 1990s and early 2000s in conjunction with my studies of these derived words in three modern Swedish dictionaries. The words were studied in general frequency surveys and in-depth studies regarding their semantics and formal and contextual variation patterns. The different investigations that I have conducted and discussions that I present contribute to modern lexicography and our understanding of how modern lexicography has managed to hold Swedish lexicographic traditions in trust. Given the existence of modern digital technology, I argue that this tradition needs to be further reshaped. The thesis shows lexicographers how to use this technology to establish a deeper understanding of the vocabulary and how the technology can be used to develop both the structure and presentation of the lexicon's content. In many cases, the results reported in this thesis have been related to lexicographic practices and future lexicographic

development opportunities. A study of this kind thus has the potential to encourage treatment of lemmas and their descriptions in dictionaries that is more user-related and systematic.

The results of this study can also be seen as contributing to a more nuanced description of nouns ending in *-ande* in Swedish. There is no doubt that the suffix *-ande* shows productivity in text (cf. SAG 1999, Josefsson 2005) and that it is used for both conventionalised and new creative formations. In texts, there are numerous *-ande* examples of what might constitute a conscious stylistic approach that cannot reasonably be viewed as mere careless repetition of the kind that Larsson (1936) and Wellander (1939, 1955) advise against.

One question concerns how dictionaries should treat nouns that end in *-ande* that appear with a low frequency in the corpus. A reasonable approach for a dictionary that aims to reflect the use of the common language would be not to include such low-frequency words. Also note that many such examples are semantically transparent. On the other hand, some examples could be listed to illustrate the productivity of the suffix (cf. Gudiksen 2003, Bergenholtz & Gouws 2013), but not in a lemma position. However, such words might be included in the article text of the more comprehensive dictionaries, for example.

For future revisions of dictionaries, one should discuss how derivatives are to be appropriately accounted for. In one scenario, suffixes – whether they are productive or not – may be presented in a lemma position. However, none of the dictionaries examined in this study apply this approach with regards to nouns ending in *-ande*. Listing deverbal nouns ending in *-ande* in lemma positions may also lead to the suffix being provided with a formal commentary regarding its productivity (cf. Gudiksen 2003*)* in conjunction with listings of established formations and more occasional ones.

Future dictionary revisions also include the semantic descriptions of the deverbal nouns in -ande. The standard definition "det att" + verb ('the act of' + verb) may be convenient for the lexicographer, but is not always the best description with regards to the user, nor does it do full justice to the word's meaning (cf. Järborg 1989). A somewhat more thorough way of defining the *-ande*-nouns, as well as strengthening the combinatoric description, may be of importance for especially the more comprehensive dictionary SO.

Information about the inflectional forms of a particular word and the co-occurrence between a headword and its attributes is something that is cumbersome to obtain using manual methods. In this case, corpus linguistic methods provide a ready solution to this problem. The active lexicographer can also benefit greatly from the frequency data that corpus linguistic methods offer regarding other attributes of a word, including combinatorial tendencies, for example. Frequency data regarding inflectional forms is used in the production of dictionaries but may well be better utilised (Kosem 2016, Blensenius & von Martens 2020).

My examination of the dictionaries was partly dependent on the results of my text surveys. The material that was used in the text investigations consists of large, computer-processed texts. Different text types produced different results in terms of the distribution of deverbal nouns ending with *-ande*. The genre, size, and content of the included texts are, of course, bound to impact the study's overall results. The impact of the materials and methods on the results of the dictionary surveys is not as prominent as in text surveys, however. This is the case because there are no similarly standardised ways of examining dictionaries (as there are in the examination of texts in a corpus linguistics approach). Also note that, on a meta-level, the dictionary material was based on the text material. Dictionaries themselves are based on the existence of texts from which lexicographers examine and extract information. Previously, investigations of dictionaries have often consisted of contrastive typological studies between different dictionaries (for example, Hannesdóttir 1998), or systematic investigations within the same dictionary (Norén 1991).

However, such contrastive studies are not merely a practice of just picking and choosing between contemporary Swedish dictionaries as research material. Unfortunately, only a few dictionaries in Sweden enjoy the support of an active editorial staff, and the prospect of more monolingual Swedish definition dictionaries with lexicographically-controlled content in the future is quite bleak. In the near future, however, it may be possible that learner dictionaries as well, for example *Lexins svenska lexicon*, may benefit from the various results discussed in this thesis.

Future research

During my investigations, several topics emerged that I was unable to develop further, both with respect to their relevance to lexicography and lexicology. A lexicographical investigation could focus on the definition language that is used in dictionaries and examine the differences between dictionaries that have different purposes, for example, dictionaries aimed at learners compared with dictionaries that primarily focus on first language speakers and advanced learners. As noted, words that end with *-ande* are used as part of the definition vocabulary in the article text without being included as a lemma in the same dictionary. This phenomenon could be investigated more systematically, and the results of such an investigation could contribute to more robust and informative definitions in the future (cf. Cavallin 2021, where the SAOB's definition text constitutes the material used in that study).

The diachronic overview reported on in this thesis indicates that the use of the *-ande* suffix varies over time. However, this result must be interpreted with some caution since the sub-corpus that represented the longest time period, i.e., press texts, also varies in its structure (cf. Näslund 2002 and Andersen 2006, both of which are diachronic studies). Notwithstanding this, researchers can study the

changes or trends in Swedish after the 1980s since the Swedish corpus material is being added to every year. Furthermore, in addition to contemporary texts, older texts are regularly being added to the corpus.

In a qualitative study of this topic, selected words ending in *-ande* could be studied regarding their development over time and their covariation with words ending in *-ning* and other suffixes. It would be of interest to examine words ending in *-ande* in spoken language (in comparison to written language), although it would be challenging to compile sufficiently comprehensive material for this purpose.

Referenslista

Ordböcker, databaser och referensverk

Almqvist, C. J. L. 2013 [1842, 1844]. *Ordbok öfver Svenska Språket i dess närvarande skick*. Malmgren, Sven-Göran (red.). Stockholm: Svenska vitterhetssamfundet.

BSO 1 = *Bonniers svenska ordbok*. Stockholm: Bonniers.

BSO = *Bonniers svenska ordbok* 2010. 10 uppl. Stockholm: Bonniers.

Dalin, A.F. 1850. *Ordbok öfver svenska språket. Förra delen A-K*. Stockholm: Förf. förlag.

DDO = *Den Danske Ordbog*. Gyldendals. Tillgänglig: <ordnet.dk.>

Från rondell till gräddfil. Nya ord i svenskan från 40-tal till 80-tal utgiven av Svenska språknämnden (1986). Solna: Esselte förlag.

Lexin = *Lexins Svenska lexikon* (2011). Fjärde upplagan. Tillgänglig: https://lexin.nada.kth.se/lexin/. Hämtad 220213.

NAOB = Det Norske Akademis ordbok. <Tillgänglig: naob.no> Utgiven av Det Norske Akademi for Språk og Litteratur, 2021.

Natur och Kulturs Svenska Ordbok. 2001. Stockholm: Natur & Kultur.

Natur och Kulturs Stora Svenska Ordbok. 2006. Stockholm: Natur & Kultur.

NE.se = Nationalencyklopedin AB. Tillgänglig: <https://www.ne.se/>

NEO = *Nationalencyklopedien ordbok*, *band 1-3*. 1995–1996. Höganäs/Göteborg: Bokförlaget Bra Böcker/Språkdata.

NFO = *Nusvensk frekvensordbok. Frequency dictionary of present-day Swedish based on newspaper material. 1–4*. 1970-1980. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

NLO = *Nordisk lexikografisk ordbok* 1996. Red: Bergenholtz, Henning, Ilse Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jón Hilmar Jónsson & Bo Svensén. Utgiven av Nordisk forening for leksikografi. Oslo: Universitetsforlaget.

Norstedts svenska baklängesordbok. 2007. Tredje upplagan. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.

Nya ord i svenskan från 40-tal till 80-tal utgiven av Svenska språknämnden (1986). Solna: Esselte förlag.

ODS = *Ordbog over det Danske Sprog*. Det Danske Sprog- og literaturselskab 2022. Tillgänglig: <https://ordnet.dk/ods>

OED = *Oxford English Dictionary* (online). Tillgänglig: <https://www.oed.com/>

SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Band 1–4. Stockholm: Norstedts Ordbok i distribution.

SAOB = *Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien* 1898–. Lund: Gleerups. Tillgänglig: <www.saob.se.>
SAOLhist = saolhist.se. Tillgänglig: <spraakdata.gu.se/saolhist>
SAOL 1 = *Ordlista öfver svenska språket utgifven af Svenska Akademien.* 1874. 1 uppl. Stockholm: Norstedts.
SAOL 7 = *Ordlista öfver svenska språket utgifven af Svenska Akademien* 1903 [1900]. 7 uppl. (andra tryckningen). Stockholm: P. A. Norstedt & Söners förlag.
SAOL 8 = *Ordlista över svenska språket utgiven av Svenska Akademien* 1945 [1923]. 8 uppl. (elfte tryckningen). Stockholm: Svenska Bokförlaget P. A. Norstedt & Söner.
SAOL 11 = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket* 1991 [1986]. 11 uppl. (sjätte tryckningen). Stockholm: Norstedts förlag.
SAOL 13 = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket* 2006. 13 uppl. Stockholm: Norstedts.
SAOL 14 = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket* 2015. 14 uppl. (första tryckningen). Stockholm: Norstedts i distribution.
SO 2009 = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* 2009. Stockholm: Norstedts i distribution.
SO 2021 = *Svensk ordbok, utgiven av Svenska Akademien* 2021. Stockholm. Tillgänglig: <https://svenska.se/>.
SOB 1986 = *Svensk ordbok*. Göteborg: Språkdata & Esselte Studium AB.
Svenska.se = Svenska Akademiens ordböcker 2022. Stockholm: Svenska Akademien. Tillgänglig: https://svenska.se/
Synonymer.se 2022. Sinovum Media. Tillgänglig: <https://www.synonymer.se/>
Wiktionary, den fria ordboken. 2022. Tillgänglig: <https://sv.wiktionary.org/>
Östergren, Olof *Nusvensk ordbok*. 1981 [1927-1972]. Band 1–10. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Övrig litteratur

Agazzi, Birgitta 2015. *Nyord i svenskan: Blogg, fulbryt, pudla, rondellhund och andra nytillskott*. Stockholm: Morfem.
Allén, Sture 1972. *Tiotusen i topp. Ordfrekvenser i tidningstext*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
Allén, Sture 1981. The Lemma-Lexeme Model of the Swedish Lexical Data Base. I: Rieger, Burghard B. (ed.), *Empirical Semantics II*. Bochum, 376–387.
Allén, Sture, Martin Gellerstam & Sven-Göran Malmgren 1989. *Orden speglar samhället*. Stockholm: Allmänna förlaget.
Allén, Sture, Sture Berg, Sven-Göran Malmgren, Kerstin Norén & Bo Ralph (red.) 2001. *Gäller stam, suffix och ord. Festskrift till Martin Gellerstam den 15 oktober 2001*. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning. Göteborg.

Andersen, Öivin 2006. Deverbal Nouns, Lexicalization and Syntactic Change. I: *Nordic journal of linguistics, 2006, Vol.30 (1*), S. 55–86.

Andersson, Erik 1993. *Grammatik från grunden. En koncentrerad svensk satslära*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.

Anward Jan & Per Linell 1976. Om lexikaliserade fraser i svenskan.

Atkins B.T. Sue & Michael Rundell 2008. *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.

Baker, Paul 2010. Corpus Methods in Linguistics. In: Litosseliti (ed.). S.

Bakken, Kristin 1998. *Leksikalisering av sammensetninger: en studie av leksikaliseringsprosessen belyst ved et gammelnorsk diplommateriale fra 1300-tallet*. Oslo: Scandinavian University Press.

Bauer, Laurie 1983. *English Word Formation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bauer, Laurie 2019. *Rethinking Morphology*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Beard, Robert 1998. Derivation. In: Spencer & Zwicky (eds.), 44–65.

Beckman, Natanael 1964. *Svensk språklära*. 5 upplagan. Stockholm: Bonniers.

Berg, Sture 1978. *Olika lika ord. Svenskt homograflexikon*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Berg, Sture, Louise Holmer & Ann-Kristin Hult 2008. SAOL Plus - a new Swedish electronic dictionary. In: De Cesaris (ed.): *Proceedings of the XIII EURALEX International Congress*, 291–296.

Berg, Sture, Louise Holmer & Emma Sköldberg 2010. Time to say goodbye? On the exclusion of solid compounds from the Swedish Academy Glossary (SAOL). In: *Proceedings of the XIV Euralex International Congress (Leeuwarden, 6–10 July 2010)*, 567–576.

Bergenholtz, Henning & Bo Svensén 1994. Systematisk inledning till Nordisk lexikografisk ordbok (NLO). I: *LexicoNordica 1*, 149–185.

Bergenholtz, Henning & Sven Tarp 2003. Two opposing theories: On H.E. Wiegand's recent discovery of lexicographic functions. In: *Hermes 3*, 171–196.

Bergenholtz, Henning and Rufus H. Gouws 2012a. What is Lexicography? In: *Lexikos 22*, 31–42.

Bergenholtz, Henning and Rufus H. Gouws 2012b. What is a Dictionary? In: *Lexikos 22*, 20–30.

Bergenholtz, Henning and Rufus H. Gouws 2013. The Presentation of Word Formation in General Monolingual Dictionaries. In: *Lexikos 23,* 59–76.

Biber, Douglas 1993. Representativeness in Corpus Design. In: *Literary and Linguistic Computing, Volume 8, Issue 4, 1993*, 243–257.

Biber, D. & R. Reppen (eds.). *The Cambridge Handbook of English Corpus Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Blensenius, Kristian 2015. *Progressive constructions in Swedish. Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 25*. Göteborg.

Blensenius, Kristian, Louise Holmer & Emma Sköldberg 2021. SAOL 14 som rättesnöre – diskussion kring den senaste upplagan. I: *LexicoNordica 28*, 39–58.

Blensenius, Kristian & Monica von Martens 2020. Analys av relativa ordformsfrekvenser för en bättre ordbok. I: *Svenskans beskrivning 37*. Åbo: Svenska språket vid Åbo Akademi, 56–69.

Bolander, Maria 1974. *De båda senaste upplagorna av Svenska Akademiens ordlista. En jämförelse och något om urskiljbara tendenser i modern svenska.* Meddelanden från avdelningen för nordiska språk vid Umeå universitet. Nr. 9. Umeå: Umeå universitet.

Booij, Geert 2012. *The Grammar of Words*. Oxford: Oxford handbook of Linguistics.

Borin, Lars 2010. Med Zipf mot framtiden - integrerad lexikonresurs för svensk språkteknologi. I: LexicoNordica 17, 35–54.

Borin, Lars, Markus Forsberg & Johan Roxendal. 2012. Korp – the corpus infrastructure of Språkbanken. *Proceedings of LREC 2012*. Istanbul: ELRA, 474–478.

Borin, Lars, Markus Forsberg, Martin Hammarstedt, Dan Rosén, Roland Schäfer, Anne Schumacher 2016. Sparv: Språkbanken's corpus annotation pipeline infrastructure, in SLTC 2016. The Sixth Swedish Language Technology Conference, Umeå University, 17-18 November, 2016.

Brinton, Laurel J. & Elizabeth Closs Traugott 2005. *Lexicalization and Language Change*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bäckerud, Erik, Pär Nilsson & Emma Sköldberg, 2021. Så används Svenska Akademiens ordböcker på nätet: Implicit och explicit feedback från användarna. I C. Sandström, U-M. Forsberg, C. af Hällström-Reijonen, M. Lehtonen, & K. Ruppel (Red.), *Nordiske studier i lexikografi 15*, 91–101.

Cavallin, Karin 2021. Ngram i SAOB. I: C. Sandström, U-M. Forsberg, C. af Hällström-Reijonen, M. Lehtonen, & K. Ruppel (Red.), *Nordiske studier i lexikografi 15,* 103–113.

Cederschiöld, Gustaf 1908. *Studier öfver verbalabstrakterna i nutida svenska.* Göteborg.

Chrystal, David 1986. The ideal Dictionary, Lexicographer and User. In: Ilson, Roger (ed.): *Lexicography*, 72–81.

Danielsson, Tage 1989 [1964]. *Sagor för barn över 18 år*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Dardano, M., G. Frenguelli & G. Colella (2006). "What Lexicographers Do with Word Formation." In Corino, E.; Marello, C.; Onesti, C. (eds.). *Proceedings XII Euralex International Congress. Torino, Italia, September 6th-9th, 2006*. Allessandria: Edizioni dell'Orso, 1115–1127.

Davis, Mark 2015. Corpora: an introduction. In: Biber, D. & R. Reppen (eds.), 11–31.

DSL = Det Danske Sprog- og Litteraturselskab 2022. Orddannelser. Tillgänglig: https://ordnet.dk/ddo/artiklernes-opbygning/orddannelser. Hämtat 220610.

Durkin, Philip 2016. *The Oxford Handbook of Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.

Ekberg, Lena 1995. Ordbildningens gränser: om *are*-avledningar i svenskan. I: *Arkiv för nordisk filologi, vol. 110*. S. 179–198.

e-Lex Conferences 2022. Electronic lexicography in the 21st century. Tillgänglig: https://elex.link/. Hämtad 220320.

Euralex 2022. European association for lexicography. Tillgänglig: https://euralex.org/. Hämtad 220320.

Faaß, Gertrud 2018. Lexicography and corpus linguistics. In: Fuertes-Olivera, Pedro A. *The Routledge Handbook of Lexicography*. New York: Routledge, 123–137.

Fillmore, Charles 1992. "Armchair linguistics" or "Computer aided linguistics". In: Svartvik, Jan (ed.) *Directions in Corpus Linguistics*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs, 35–60.

Gellerstam Martin 2009 (red.). *SAOL och tidens flykt. Några nedslag i ordlistans historia*. Stockholm: Norstedts.

Gellerstam Martin 2009a. SAOL i många upplagor. I: Gellerstam (red.), 53–83.

Gellerstam, Martin (2009b): Vad är Svenska Akademiens ordlista? I: Gellerstam 2009, 11–30.

Gouws, Rufus & Sven Tarp 2016. Information overload and data overload in lexicography. In: *International Journal of Lexicography, Vol. 30 No. 4,* 389–415 DOI:10.1093/ijl/ecw030

Granger, Sylviane & Magali Paquot 2012 (eds.) *Electronic Lexicography*. Published to Oxford Scholarship Online 2013. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199654864.001.0001

Granger, Sylviane 2012. Introduction: Electronic lexicography—from challenge to opportunity. In: Granger & Paquot (eds.), 1–12.

Gudiksen, Asgerd. (2003). Orddannelse i Ømålsordbogen. I: *Nordiske Studier i Leksikografi, (6). Rapport fra Konference om leksikografi i Norden, Tórshavn 21.-25. august 2001*, 109–118.

Gustafson-Capková, S. & Britt Hartman 2006. *Manual of the Stockholm Umeå Corpus version 2.0. Description of the content of the SUC 2.0 distribution, including the unfinished documentation by Gunnel Källgren.*

Hanks, Patrick 2013. *Lexical analysis. Norms and exploitations*. Cambridge, MA: MIT Press.

Hannesdóttir, Anna & Bo Ralph 1988. Early dictionaries in Sweden: traditions and influences. I: Hyldgaard-Jensen, Karl & Arne Zettersten (eds.), *Symposium on Lexicography IV. Proceedings of the Fourth International Symposium on Lexicography April 20-22, 1988, University of Copenhagen.* (Lexicographica Series Maior 26.) Tübingen, 265–278.

Hannesdóttir, Anna 1998. *Lexikografihistorisk spegel. Om den enspråkiga lexikografins framväxt ur den tvåspråkiga*. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning. Göteborg: Inst. för svenska språket.

Haspelmath, Martin & Andrea D. Sims 2010 [2002]. *Understanding Morphology*. London: Hodder Education.

Havs- och vattenmyndigheten 2021. Kinesisk ullhandskrabba. Tillgänglig: <https://www.havochvatten.se/arter-och-livsmiljoer/frammande-arter/sok-frammande-arter/fakta/kinesisk-ullhandskrabba.html> Hämtad 210820.

Hellspong, Lennart och Per Ledin 1997. *Vägar genom texten*. Lund: Studentlitteratur.

Herbst, Thomas 1989. Grammar in Dictionaries. I: Tickoo, M. L. (ed.), *Learner's Dictionaries. State of the Art*. (Anthology Series 23.) Singapore, 94–111. Tillgänglig: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED342250.pdf>

Holmer, Louise 2009. *Passiv och perfekt particip i SAOL Plus. En dokumentation av den lexikografiska arbetsprocessen*. Miss 62. Göteborg.

Holmer, Louise, Ann-Kristin Hult & Emma Sköldberg 2015. Spell-checking on the fly? On the use of a Swedish dictionary app. In: Kosem, I., Jakubíček, M., Kallas, J., Krek, S. (eds.) 2015. *Electronic lexicography in the 21st century: linking lexical data in the digital age. Proceedings of the eLex 2015 conference, 11-13 August 2015, Herstmonceux Castle, United Kingdom*. Ljubljana/Brighton: Trojina, Institute for Applied Slovene Studies/Lexical Computing Ltd., 356–371.

Holmer, Louise 2016. *Grammatik i SAOL. En undersökning av grammatisk information i Svenska Akademiens ordlista över 130 år*. Miss 65. Göteborg.

Holmer, Louise & Emma Sköldberg 2016. Synonymer.se i fokus - om användningen av en svensk ordbokssajt. In Gustafsson, Anna W, Lisa Holm, Katarina Lundin, Henrik Rahm & Mechtild Tronnier (red.). *Svenskans beskrivning 34. Förhandlingar vid trettiofjärde sammankomsten. Lund den 22–24 oktober 2014., volume 34*, 215–228.

Holmer, Louise, Sven-Göran Malmgren & Monica von Martens 2016. SAOL-hist.se för allmänt och vetenskapligt bruk. I: *Nordiske Studier i Leksikografi 13*, 349–358.

Hult, Ann-Kristin 2009. Kort och gott. Om idiomens språkprov i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009). I: Nordiska Studier i Lexikografi 10, 2010, 209–222.

Hult, Ann-Kristin 2016. *Ordboksanvändning på nätet. En undersökning av användningen av Lexins svenska lexikon. Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 27*. Göteborg.

Hultman, Tore 2003. *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm: Norstedts.

Jansson, Håkan 2015. *Purism på glid? Studier i nutida isländskt ordbruk*. Göteborgsgstudier i nordisk språkvetenskap 24. Göteborg: Institutionen för svenska språket.

Jansson, Håkan, Johansson Kokkinakis, Sofie, Ribeck, Judy & Emma Sköldberg 2012. A Swedish Academic Word List: Methods and Data. I*: Proceedings of the XV Euralex International Congress, Oslo, augusti 2012*, 955–960.

Johannisson, Ture (red.) 1964. *Nutidssvenska: uppsatser i grammatik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Johannisson, Ture & Gösta Mattsson (red.) 1974. *Svenska Akademiens ordlista under 100 år*. Stockholm.

Johansson, Monica 1997. *Lexicon Lincopense. En studie i lexikografisk tradition och svenskt språk vid 1600-talets mitt*. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning. Göteborg: Inst. för svenska språket.

Josefsson, Gunlög 2005. *Ord*. Lund: Studentlitteratur.

Josefsson, Gunlög 2009. *Svensk universitetsgrammatik för nybörjare*. Lund: Studentlitteratur.

Järborg, Jerker 1989. *Betydelseanalys och betydelsebeskrivning i Lexikalisk databas. Preliminär version*. GU-ISS-89-01. Göteborg: Institutionen för svenska språket.

Karlgren, Hans 1971. Konsten att undertrycka information. I: *Språkvård 1*, 8–12.

Karlsson, Ola 2021. Lesserwisser, lårskav och läppstiftseffekt – presentation och problematisering av urvalskriterierna för den svenska nyordslistan. I: *LexicoNordica 28*, 101–120.

Katamba, Francis 1993. *Morphology*. Modern Linguistics Series. Basingstoke: Palgrave.

Kilgarriff, Adam 2007. Googelology is bad science. In: *Computational Linguistics Volume 33, Number 1*, 148–151.

Kilgarriff, Adam 2015. How many words are there? In: Taylor (ed.), 29–36.

Kosem, Iztok 2016. Interrogating a corpus. In: Durkin (ed.), 72–94.DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199691630.013.6.

Kupietz, Marc 2016. Constructing a corpus. In: Durkin (ed.). DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199691630.013.5.

Lakoff, George 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: The University of Chicago Press.

Larsson, Carl 1936. Några konstruktioner i svenskt skriftspråk. I: *Modersmålslärarnas förenings årsskrift* 1936. Lund, 59–86.

Larsson, Lennart 2010. Kaxig ordbok rullar sina egna vägar. Bonniers svenska ordbok, tionde upplagan. I: *Språktidningen nr. 6* 2010. Stockholm: Vetenskapsmedia, 82.

Lauder, Allan 2010. Data for Lexicography. The central role of the corpus. In: *Wacana, Vol. 12 No. 2* (October 2010), 219–242.

Lew, Robert 2012. 'How can We Make Electronic Dictionaries More Effective?' In Granger, S. and M. Paquot (eds), *Electronic Lexicography*. Oxford: Oxford University Press, 343–361.

Lew, Robert. 2014.'User-generated content (UGC) in online English dictionaries.' *OPAL - Online publizierte Arbeiten zur Linguistik 2014.4*, 8–26.

Lew, Robert & Maurice-Gilles De Schryver 2014. Dictionary users in the digital Revolution. In: *International Journal of Lexicography 2014: Issue 4*, 341–359.

Lexical Computing CZ 2022. Tillgänglig: <https://www.lexicalcomputing.com>

Lieber, Rochelle 2016. *English Nouns. The Ecology of Nominalization*. Cambridge studies in Linguistics 150. Cambridge: Cambridge University Press.

Linton, Magnus 2019. *Text & stil. Om konsten att berätta med vetenskap*. Stockholm: Natur & Kultur.

Litosseliti, Lia (ed.) 2010. *Research Methods in Linguistics*. London/New York: Continuum.

Loenheim, Lisa 2019. *Att tolka det sammansatta. Befästning och mönster i första- och andraspråkstalares tolkning av sammansättning*. Göteborg: Meijerbergs Arkiv för Svensk Ordforskning.

Loman, Bengt 1961. *Fornsvenska verbalsubstantiv på -an, -ning och -else*. Acta Universitatis Stockholmiensis 4. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Loman, Bengt 1962. *Verbalsubstantiv på* -ning *och* -ande *i nusvenskt riksspråk. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 11*. Göteborg: Wettergren & Kerbers förlag, 1–30.

Lorentzen, Henrik 2004. The Danish Dictionary at large: Presentation, Problems and Perspectives. In: Geoffrey Williams and Sandra Vessier (eds): *Proceedings of the Eleventh EURALEX International Congress, Lorient, Frankrike 2004*, 285–294.

Lundbladh, Carl-Erik 1992. *Vägledning till Svenska Akademiens ordbok*. Lund: Norstedts, Studentlitteratur.

Lundbladh, Carl-Erik 1995. Avledningar i SAOB. I: *Nordiske Studier i Leksikografi 3*, 1995, 265–273.

Lundbladh, Carl–Erik 1995b. Bonniers svenska ordbok. 6 uppl. I: *LexicoNordica 2*, 1995, 189–191.

Lövfors, Sven 2010. *Historiska angivelser i allmänna ordböcker med särskild hänsyn till Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. GNS 12. Göteborg: Inst. för svenska språket.

McEnery, Tony & Andrew Hardie 2012. *Corpus linguistics: Method, Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Malmgren, Sven-Göran, 1988. Almqvist, Dalin och den svenska definitionsordbokens födelse. I: Pettersson, Gertrud (red.): *Studier i svensk språkhistoria. Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A 41*, 195–213.

Malmgren, Sven-Göran 1994. *Svensk lexikologi. Ord, ordbildning, ordböcker och orddatabaser*. Lund: Studentlitteratur.

Malmgren, Sven-Göran 2001. Förnybart, reliabelt och tvåsamt föräldraskap. Om subjektiv och objektiv produktivitet hos några suffix. I: Allén et al. (red.), 302–311.

Malmgren, Sven-Göran 2003. Begå eller ta självmord? Om svenska kollokationer och deras förändringsbenägenhet 1800-2000. *Språk & Stil 13 (Ny följd),* 123–168.

Malmgren, Sven-Göran 2006. SAOB ett steg närmare målet. I: *LexicoNordica 13*, 273–284.

Malmgren, Sven-Göran 2008. Collocations in Swedish Dictionaries and Dictionary Research. *Lexicographica 24/2008*, 149–158.

Malmgren, Sven-Göran 2009. Från *Nationalencyklopedins ordbok* (1995–1996) till *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009) med tillbaka- och sidoblickar. I: LEDA-nyt 47, 14–20. Tillgänglig: <https://leksikografer.dk/ledanyt/40-49/leda-nyt_47.pdf>

Malmgren, Sven-Göran 2010. SAOL mellan bruk och system. I: Andersson & Thelander (red.). *Språkvård och språkpolitik: svenska språknämndens forskningskonferens i Saltsjöbaden 2008*. Stockholm: Norstedts, 271–285.

Malmgren, Sven-Göran & Emma Sköldberg 2013. The Lexicography of Swedish and other Scandinavian Languages. In: *International Journal of Lexicography, Vol. 26 No. 2*, 117–134.

Malmgren, Sven-Göran 2014. Svenska Akademiens ordlista genom 140 år: mot fjortonde upplagan. I: *LexicoNordica 21*, 81–98.

Martola, Nina 1996. Nationalencyklopedins ordbok. I: Språkbruk nr. 1, 1996. Tillgänglig: https://www.sprakbruk.fi/-/nationalencyklopedins-ordbok

Martola, Nina 2010. Bonniers ordbok i ny upplaga. I: Språkbruk nr. 4, 2010. Tillgänglig: <https://www.sprakbruk.fi/-/bonniers-ordbok-i-ny-upplaga>. Hämtad 210818.

Matthews, Peter H. 1993. Morphology. 2'nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.

McEnery, Tony & Andrew Hardie 2012. *Corpus linguistics*. Cambridge: Cambridge Textbooks in Linguistics.

Moberg, Lena 2000. *Nyordsboken. Med 2 000 nya ord in i 2000-talet*. Stockholm: Norstedts.

Moon, Rosamund 2008. Dictionaries and collocation. In: Granger, Sylviane & Fanny Meunier (eds.), *Phraseology. An interdisciplinary perspective*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 313–336.

Nikula, Kristina 2012. Samspelet mellan text och bild i enspråkigt svenska ordböcker. I: *LexicoNordica 19*, 103–122.

Nilsson, Pär 2019. *Bildliga betydelser i SAOB*. Lund: Lundastudier.

Nordin, Andreas 2017. *Latin. En introduktion*. Göteborg: Appell fölag.

Nordman, Marianne 1986. *Verb och verbavledningar i vetenskapliga artiklar. Förekomst, funktion och betydelse*. Vaasan korkeakoulun julkaisuja. Tutkimuksia No 116. Filologi 14.

Nordman, Marianne 1992. *Svenskt fackspråk*. Lund: Studentlitteratur.

Noréen, Adolf 1904. *Vårt språk* 5. Lund: Gleerups förlag.

Norén, Kerstin 1991. Utformningen av artiklarna i Dalins *Ordbok öfver svenska språket* (1850–55). I: *Språk och stil 1* (n.f.), 109–138.

Det Norske Akademi for Språk og Litteratur, 2021. Tillgänglig: https://www.detnorskeakademi.no/.

Näslund, Harry 2002. *Betalande* eller *betalning*? Verbalsubstantiv i vetenskaplig text. I: *Språk & Stil 12 (Ny följd)*, 173–187.

Olofsson, Joel 2018. *Förflyttning på svenska – om produktivitet utifrån ett konstruktions-perspektiv*. Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 32. Göteborg.

Oxford University Press 2022. Oxford Learner's Dictionaries. Tillgänglig: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>. Hämtad 2022-01-23.

Petersson, Stellan & Emma Sköldberg 2021. Semantic change in Swedish – from a lexicographic perspective. In: *Computational approaches to semantic change*. Berlin: Language Science Press, 149–167. DOI: 10.5281/zenodo.5040308

Plag, Ingo 1999. *Morphological Productivity. Structural Constraints in English Derivation*. Berlin, New York: Mouton/De Gruyter.

Reuter, Mikael 1993. *Översättning och språkriktighet*. Version 1993:1. Helsingfors: Svensk språktjänst AB.

Reuter, Mikael 1999: SAOL 12. I: *LexicoNordica* 6, 211–226.

Ribeck, Judy, H. Jansson & E. Sköldberg 2014. Från aspekt till övergripande - en ordlista över svensk akademisk vokabulär. I: R. Vatvedt Fjeld & M. Hovdenak (red.). *Nordiske studier i leksikografi 12: rapport fra Konferense om leksikografi i Norden, Oslo 13-16 august 2013*, 370–384.

Ribeck, Judy 2015. *Steg för steg. Naturvetenskapligt språk som räknas*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Rogström, Lena 1998. *Jacob Serenius lexikografiska insats*. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 22. Göteborg: Inst. för svenska språket.

Rosqvist, Bodil 2014. *Hårt arbete och sträng vila. Kollokationer i SAOB*. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 40. Göteborg: Inst. för svenska språket.

Rundell, Michael 2012. It works in practice but will it work in theory? The uneasy relationship between lexicography and matters theoretical. I: Vatvedt Fjeld, R. & Julie Matilde Torjusen (eds.). *Proceedings of the 15th EURALEX International Congress. 7-11 Augusti, Oslo*. Oslo: Department of Linguistics and Scandinavian Studies, University of Oslo, 47–92.

Rundell, Michael 2015. From Print to Digital: Implications for Dictionary Policy and Lexicographic Conventions. In: *Lexikos 25*, 301–322.

Saeed, John I. 2009. *Semantics. 3:d ed.* Wiley Blackwell.

Schmid, Hans-Jörg 2020. *The dynamics of the linguistic system. Usage, conventionalization, and entrenchment*. Oxford: Oxford University Press.

de Schryver, Gilles-Maurice 2008. An Analysis of The Oxford Guide to Practical Lexicography. In: *Lexikos 18*, 423–445.

Silén, Beatrice 2016: Den fjortonde upplagan av SAOL. I: *LexicoNordica 23*, 283–299

Sköldberg, Emma 2004. *Korten på bordet. Innehålls- och uttrycksmässig variation hos svenska idiom*. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 31. Göteborg

Sköldberg, Emma 2009. Från vrångstrupen till fotabjället. Om presentationen av unika konstituenter i *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. I: Svavarsdottir, Kvaran, Ingolfsson & Jonsson (red.). *Nordiska Studier i Lexikografi 9, 2008. Rapport fra Konference om leksikografi i Norden, Akureyri 22–26. maj 2007*, 421–432.

Sköldberg, Emma & Sofie Johansson Kokkinakis 2012. A och O om akademiska ord. Om framtagningen av en svensk kademisk ordlista. I: Skrifter utgivna av Nordiska föreningen för lexikografi 12, 575–585.

Sköldberg, Emma & Anna Hannesdóttir 2016. Nya ord men vilka? Om uppslagsorden i Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien. I: *Svenskans beskrivning 35*,

Sköldberg, Emma & Christian Mattsson 2016. Ful- och finlexikografi? Om ordboksverksamhet i Sverige i dag och i morgon. I: *Framtidens lexikografi. Rapport från ett symposium. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 42*. Göteborg.

Sköldberg, Emma & Lena Wenner 2019. Amatörlexikografer – vilka, hur och varför? Om insatser på den användargenererade sajten Folkmun.se. I: Bianchi, Marco, David Håkansson, Björn Melander, Linda Pfister, Maria Westman & Carin Östman, (red.), *Svenskans beskrivning 36. Förhandlingar vid trettiosjätte sammankomsten. Uppsala 25–27 oktober 2017*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, 295–306.

Sköldberg, Emma, Louise Holmer, Elena Volodina & Ildiko Pilan 2019. State of the art on monolingual lexicpgraphy for Sweden. In: *Slovenščina 2.0: Empirical, Applied and Interdisciplinary Research, 7 (1)*, 13–24.

Sköldberg, Emma & Lena Wenner 2020. Folkmun.se: A Study of a User-Generated Dictionary of Swedish. In: International Journal of Lexicography 33 (1), 1–16.

Sköldberg, Emma 2022. Phraseological theory, evidence in corpora and lexicographical practice. On collocations in a monolingual dictionary of Swedish. In: Blensenius, Kristian (ed.), in press. *On valency and constructions*. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning, 155–182.

Spencer, Andrew & Arnold M. Zwicky (eds.) 1998. *The Handbook of Morphology*. Oxford: Blackwell Publishers.

Språkbanken Text 2019. Användarvägledning. Tillgänglig: <https://spraakbanken.gu.se/verktyg/korp/anvandarhandledning> Hämtad 220610.

Språkbanken Text 2021. Resurser. Tillgänglig: https://spraakbanken.gu.se/resurser. Hämtad 210810. Sidan uppdaterad 201108.

Stefanowitsch, Anatol 2020. *Corpus linguistics. A guide to the methodology. (Textbooks in Language Sciences 7*). Berlin: Language Science Press.

Štekauer, Pavol 2002. On the Theory of Neologisms and Nonce-formations. In: *Australian Journal of Linguistics*, 22:1, 97–112.

Stump, Gregory 1998. Inflection. In: Spencer, Andrew & Arnold M. Zwicky (eds.), 13–43.

Stump, Gregory 2016. *Inflectional Paradigms. Content and Form at the the Syntax-Morphology Interface. Cambridge Studies in Linguistics 149*. Cambridge: Cambridge University Press.

Svanlund, Jan 2002. Lexikalisering. I: *Språk & Stil 12 (Ny följd)*. Uppsala: Swedish Science Press, 7–45.

Svanlund, Jan 2009. *Lexikal etablering. En korpusundersökning av hur nya sammansättningar konventionaliseras och får sin betydelse*. Stockholm studies in Scandinavian philology, 52. Stockholm: Acta universitatis Stockholmiensis.

Svensén, Bo 2004. *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts.

Svensson, Anders 2017. Nyordens flippar och floppar. I: *Språktidningen nr. 3, 2017*. Tillgänglig: https://spraktidningen.se/2017/03/nyordens-flippar-och-floppar/ Hämtad 220315.

Söderbergh, Ragnhild 1971 [1968]. *Svensk ordbildning*. 2:a uppl. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 34. Stockholm: Läromedelsförlagen

Tamm, Fredrik 1897. *Om avledningsändelser hos svenska substantiv, deras historia och nutida förekomst*. Skrifter utgivna av K. Humanistiska vetenskapssamfundet i Uppsala. Uppsala.

Taylor, John R. (ed.) 2015. *The Oxford Handbook of The Word*. Oxford: Oxford University Press.

Taylor, John R. 2015 a. Editor´s Introduction. In: Taylor, John R. (ed.), 1–20.

Thorell, Olof 1981. *Svensk ordbildningslära*. Stockholm: Esselte.

Trap-Jensen, Lars, Henrik Lorentzen & N. H. Sørensen 2014. An odd couple – Corpus frequency and look-up frequency: what relationship? In: Kosem, I. & Rundell, M. (eds.), *Slovenščina 2.0, Volume 2 (2014), Issue 2*, Trojina, Institute for Applied Slovene. Slovenia, 94–113.

Trips, Carola 2009. *Lexical Semantics and Diachronie Morphology. The Development of -hood, -dom and -ship in the History of English*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Vrbinc, Alenka & Marjeta Vrbinc 2014. The Inclusion of Word Formation in OALD8: The Case of Undefined Run-ons. In: *Lexikos 24*, 291–309.

Wellander, Erik 1939. *Riktig svenska*. Stockholm: P.A. Norstedts & Söner.

Wellander, Erik 1955 [1939]. *Riktig svenska*. Stockholm: Norstedts.

Wellander, Erik 1973 [1939]. *Riktig svenska*. Stockholm/Lund: Esselte Studium.

Wessén, Elias 1958 *Svensk språkhistoria II. Ordbildning*. 3. uppl. Stockholm: Almquist & Wiksell.

Westman, Margareta 1998. Svenska Akademiens ordlista. I: *Språkvård* 1998:4, 11–14.

Zechner, Niklas 2020. Zipfs lag på svenska. Tillgänglig: <https://spraakbanken.gu.se/blogg/index.php/2020/03/10/zipfs-lag-pa-svenska/>

Zgusta, Ladislav 1971. *Manual of Lexicography. (Series Maior 39.)* Prag/Paris.

BILAGA A

Sökträng i korpussökverktyget Korp från Språkbanken Text, Korp version 9.1.0. Sökträngen genererar ord som slutar på *-ande* och som har taggats som neutrala substantiv. Delkorpusarna utgörs av Press98, Göteborgs-Posten 2008, Akademiska texter humaniora, Norstedtsromaner och Bloggmix 2008.

https://spraakbanken.gu.se/korp/#?lang=sv&cqp=%5Bword%20!%3D%20%22b%C3%B6rsmeddelande%22%20%25c%20%26%20word%20!%3D%20%22medvetande%22%20%25c%20%26%20word%20!%3D%20%22ordf%C3%B6rande%22%20%25c%20%26%20word%20!%3D%20%22f%C3%B6rbundsordf%C3%B6rande%22%20%25c%20%26%20word%20!%3D%20%22partiordf%C3%B6rande%22%20%25c%20%26%20word%20!%3D%20%22pressmeddelande%22%20%25c%20%26%20word%20!%3D%20%22styrelseordf%C3%B6rande%22%20%25c%20%26%20word%20!%3D%20%22ordf%C3%B6rande%22%20%25c%20%26%20word%20%26%3D%20%22ande%22%20%25c%20%26%20word%20!%3D%20%22skande%22%20%25c%20%26%20msd%20%3D%20%22NN%5C.NEU%5C.SIN%5C.IND%5C.NOM%22%20%26%20pos%20%3D%20%22NN%22%5D&hpp=1000&search_tab=1&stats_reduce_insensitive=word&result_tab=2&corpus=sweachum,rom99,bloggmix2008,gp2008,press98&search=cqp

BILAGA B

158 korpusgemensamma ord från Korp, Språkbanken Text. Fallande relativ frekvens. Korp version 9.0.1.

word	Totalt
Σ	725.0151021249744
förhållande	70.81400821198191
inflytande	26.40963251477045
tänkande	25.029771629630407
agerande	20.155017191143873
uttalande	17.711984804338556
lidande	13.67419516503532
närvarande	13.49322980304974
deltagande	9.862612228214061
meddelande	9.794750217469469
följande	9.387578153001915
erbjudande	9.070888769527153
handlande	8.143441289351058
erkännande	7.566614198022026
liknande	7.36302816578825
självförverkligande	7.01240777694119
yttrande	6.808821744707413
misslyckande	6.288546328998874
vetande	6.1641326426337875
ställningstagande	5.994477615772308
framträdande	5.802201918662631
förfogande	5.508133205436064
berättande	5.485512535187866
sökande	5.428960859567373
uppträdande	5.28192650295409
skrivande	5.146202481464906
betänkande	5.100961140968511
kunnande	5.089650805844412
bemötande	4.637237400880464
avståndstagande	4.297927347157503

godkännande	3.9925482988068386
välbefinnande	3.9586172934345427
utnyttjande	3.630617574835681
införande	3.5627555640910886
nytänkande	3.494893553346496
antagande	3.4722728830982987
skapande	3.3704798669814107
ägande	3.3026178562368185
uppförande	3.2799971859886212
utlåtande	3.0764111537548446
musicerande	2.963307802513858
ingripande	2.951997467389759
genomförande	2.872825121521068
anförande	2.7936527756523777
medlidande	2.7257907649077855
mottagande	2.476963392177614
ansvarstagande	2.476963392177614
konstaterande	2.431722051681219
resande	2.352549705812528
ofredande	2.2055153491992456
bevarande	2.1942050140751466
avgörande	2.1715843438269493
förfarande	2.1489636735787516
försvinnande	2.1263430033305544
festande	2.1037223330823567
uppvaknande	2.0358603223377645
avslöjande	1.99061898184137
samlande	1.9566879764690739
medgivande	1.6739295983666067
vållande	1.6060675876220145
omhändertagande	1.5947572524979157
fördömande	1.583446917373817
sammanträffande	1.5721365822497184
beslutsfattande	1.5268952417533237
önsketänkande	1.515584906629225
funderande	1.4477228958846329
läsande	1.4137918905123368

påpekande	1.3685505500159418
förtydligande	1.3346195446436457
närmande	1.2780678690231522
spelande	1.2780678690231522
självbestämmande	1.2667575338990535
levande	1.2441368636508563
förverkligande	1.2328265285267577
letande	1.221516193402659
midsommarfirande	1.0744818367893758
accepterande	1.0631715016652772
vidkommande	1.0518611665411783
utforskande	1.0179301611688822
barnafödande	1.0179301611688822
antågande	0.995309490920685
jagande	0.9726888206724877
yrkande	0.961378485548389
öppnande	0.9387578153001915
vardande	0.9387578153001915
betraktande	0.9274474801760928
ätande	0.9048268099278955
surrande	0.8822061396796981
motsatsförhållande	0.8708958045555995
julfirande	0.8595854694315007
drickande	0.8369647991833034
gillande	0.8143441289351059
snurrande	0.7917234586869085
frihetsberövande	0.7804131235628098
tillfrisknande	0.7464821181905138
framåtskridande	0.7238614479423164
regnande	0.6786201074459216
tillbakadragande	0.6786201074459216
övervägande	0.6559994371977242
tagande	0.6559994371977242
kärleksförhållande	0.5994477615772308
miljötänkande	0.588137426453132
görande	0.588137426453132
hycklande	0.5655167562049347

omnämnande	0.5315857508326386
utövande	0.5315857508326386
förnekande	0.5202754157085399
ogillande	0.5089650805844411
klargörande	0.5089650805844411
beskådande	0.48634441033624387
fnissande	0.47503407521214513
vinande	0.4637237400880464
återskapande	0.4524134049639478
självmedvetande	0.44110306983984904
medbestämmande	0.42979273471575036
stärkande	0.42979273471575036
förmenande	0.4184823995916517
borttagande	0.40717206446755294
åtnjutande	0.39586172934345426
nyskapande	0.3845513942193556
dödande	0.3845513942193556
betonande	0.3506203888470595
trilskande	0.3393100537229608
förkastande	0.3166893834747634
tutande	0.294068713226566
skrattande	0.27144804297836866
insjuknande	0.26013770785426993
vägande	0.24882737273017125
beklagande	0.23751703760607257
tillkännagivande	0.2262067024819739
uppdykande	0.2262067024819739
inledningsanförande	0.21489636735787518
målande	0.21489636735787518
filosoferande	0.21489636735787518
slopande	0.1922756971096778
irrande	0.1809653619855791
parförhållande	0.1696550268614804
hållande	0.1696550268614804
förpliktigande	0.1696550268614804
frikännande	0.1583446917373817
frossande	0.1583446917373817

resursutnyttjande	0.1583446917373817
gottfinnande	0.1583446917373817
knuffande	0.147034356613283
frisläppande	0.147034356613283
återtagande	0.147034356613283
mumlande	0.147034356613283
klarläggande	0.13572402148918433
lirkande	0.13572402148918433
glidande	0.13572402148918433
tillrättaläggande	0.12441368636508562
rabblande	0.12441368636508562
viskande	0.11310335124098694
rastänkande	0.11310335124098694
förhärligande	0.11310335124098694
hoppande	0.10179301611688824
imperiebyggande	0.10179301611688824
förlösande	0.09048268099278955
rökande	0.09048268099278955

BILAGA C

De 158 korpusgemensamma orden på *-ande*, deras representation som självständiga lemman klassade som neutrala substantiv i ordböckerna BSO (2010), SAOL 14 (2015) och SO (2009).

	BSO	SAOL	SO
förhållande	+	+	+
inflytande	+	+	+
tänkande	+	+	+
agerande	+	+	-
uttalande	+	+	+
lidande	+	+	+
närvarande	-	-	-
deltagande	+	+	+
meddelande	+	+	+
följande	-	-	-
erbjudande	+	+	+
handlande	+	+	+
erkännande	+	+	+
liknande	-	-	-
självförverkligande	+	+	+
yttrande	+	+	+
misslyckande	+	+	+
vetande	+	+	+
ställningstagande	+	+	+
framträdande	+	+	+
förfogande	+	+	+
berättande	-	+	-
sökande	-	+	-
uppträdande	+	+	-
skrivande	-	+	-
betänkande	+	+	+
kunnande	+	+	+
bemötande	+	+	+
avståndstagande	+	+	+

godkännande	+	+	+
välbefinnande	+	+	+
utnyttjande	+	+	-
införande	-	+	-
nytänkande	+	+	+
antagande	+	+	+
skapande	-	+	-
ägande	+	+	+
uppförande	+	+	+
utlåtande	+	+	+
musicerande	-	+	-
ingripande	+	+	+
genomförande	+	+	-
anförande	+	+	+
medlidande	+	+	+
mottagande	+	+	+
ansvarstagande	-	+	-
konstaterande	+	+	+
resande	+	+	+
ofredande	+	+	-
bevarande	+	+	-
avgörande	+	+	+
förfarande	+	+	+
försvinnande	+	+	+
festande	-	+	-
uppvaknande	+	+	+
avslöjande	+	+	+
samlande	-	-	-
medgivande	+	+	+
vållande	+	+	+
omhändertagande	-	+	-
fördömande	-	+	-
sammanträffande	+	+	+
beslutsfattande	-	+	+
önsketänkande	+	+	+
funderande	-	-	-
läsande	-	+	-

påpekande	+	+	+
förtydligande	+	+	+
närmande	+	+	+
spelande	+	+	-
självbestämmande	+	+	+
levande	-	+	-
förverkligande	+	+	-
letande	-	+	-
midsommarfirande	-	+	-
accepterande	-	+	-
vidkommande	+	+	+
utforskande	-	-	-
barnafödande	-	+	-
antågande	+	+	+
jagande	-	+	-
yrkande	+	+	+
öppnande	-	+	+
vardande	+	+	+
betraktande	+	+	+
ätande	-	+	-
surrande	-	+	-
motsatsförhållande	-	+	+
julfirande	-	+	-
drickande	-	+	-
gillande	+	+	+
snurrande	-	-	-
frihetsberövande	+	+	+
tillfrisknande	-	+	+
framåtskridande	+	+	+
regnande	-	+	-
tillbakadragande	-	+	+
övervägande	+	+	+
tagande	+	+	+
kärleksförhållande	-	+	+
miljötänkande	-	+	-
görande	+	+	+
hycklande	-	-	-

omnämnande	+	+	+
utövande	-	+	-
förnekande	+	+	-
ogillande	+	+	-
klargörande	-	+	+
beskådande	+	+	+
fnissande	-	-	-
vinande	-	+	-
återskapande	-	+	-
självmedvetande	-	+	-
medbestämmande	+	+	+
stärkande	-	+	-
förmenande	+	+	+
borttagande	-	+	-
åtnjutande	+	+	+
nyskapande	-	+	-
dödande	-	+	+
betonande	-	-	-
trilskande	-	-	-
förkastande	-	-	-
tutande	-	+	-
skrattande	-	-	-
insjuknande	+	+	-
vägande	-	-	-
beklagande	+	+	+
tillkännagivande	+	+	+
uppdykande	+	-	-
inledningsanförande	-	+	-
målande	-	-	-
filosoferande	-	+	-
slopande	-	+	-
irrande	-	-	-
parförhållande	-	+	+
hållande	-	+	-
förpliktigande	-	-	-
frikännande	+	+	+
frossande	-	+	-

resursutnyttjande	-	+	-
gottfinnande	+	+	+
knuffande	-	-	-
frisläppande	-	+	-
återtagande	-	+	-
mumlande	+	+	-
klarläggande	-	+	+
lirkande	-	-	-
glidande	-	-	-
tillrättaläggande	+	+	-
rabblande	+	+	+
viskande	-	-	-
rastänkande	-	+	-
förhärligande	-	+	-
hoppande	-	-	-
imperiebyggande	-	-	-
förlösande	-	-	-
rökande	-	+	-